

T. C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DOĞU DİLLERİ VE EDEBİYATLARI ANABİLİM DALI
ARAP DİLİ VE EDEBİYATI BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**MODERN CEZAYİR EDEBİYATINDA KISA
ÖYKÜ TÜRÜNÜN DOĞUŞU VE GELİŞİMİ**

MENEKŞE FİLİZ YILDIRIM

2501140019

TEZ DANIŞMANI

PROF. DR. ABDULLAH KIZILCIK

İSTANBUL - 2018

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS

TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : Menekşe Filiz YILDIRIM Numarası : 2501140019
Anabilim Dalı / Anasanat Dalı / Programı : Doğu Dilleri ve Edebiyatları / Arap Dili ve Edebiyatı Danışmanı : Prof. Dr. Abdullah KIZILCIK
Tez Savunma Tarihi : 19.07.2018 Saati : 11:00
Tez Başlığı : " Modern Cezayir Edebiyatında Kısa Öykü Türünün Doğuşu ve Gelişimi "

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **KABULÜNE** OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATI (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. ABDULLAH KIZILCIK		Kabul
2- PROF. DR. MEHMET YAVUZ		Kabul
3- DOÇ. DR. KERİM AÇIK		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATI (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. ALİ BULUT		
2- DOÇ. DR. ÖMER İSHAKOĞLU		

ÖZ

MODERN CEZAYİR EDEBİYATINDA KISA ÖYKÜNÜN DOĞUŞU VE GELİŞİMİ

MENEKŞE FİLİZ YILDIRIM

1830 yılından itibaren Fransa yönetimine geçen Cezayir’de modern edebi türlerin ortaya çıkışı, XX. yüzyılın ilk çeyreği gibi geç bir dönemde olmuştur. Bu edebi türlerin ilklerinden biri kısa öyküdür. Yazılan erken dönem kısa öykü örneklerine bakıldığında bu çalışmaların, sanatsal kaygılardan ziyade, makalenin görevini üstlenmek üzere kaleme alındıkları görülür.

Üç bölümden oluşan bu çalışmanın birinci bölümünde, kısa öykünün geliştiği dönemin siyasi ve toplumsal arka planı hakkında bir izlenim edinebilmek amaçlanmıştır. Bu nedenle bu bölümde, Cezayir’in özellikle Fransız işgalinden bağımsızlık sonrası döneme kadarki tarihi süreci ele alınmıştır. Ayrıca Cezayir’in Fransız işgalinden önceki tarihi seyri ile ilgili de bilgi verilmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde Batı edebiyatı kaynaklı bir tür olan kısa öykünün gelişimi ve diğer Arap ülkelerindeki seyri ile ilgili genel bilgilere yer verilmiştir.

Çalışmanın son bölümünde ise Cezayir edebiyatında kısa öykü türünün ortaya çıkışı, kısa öykü yazımının gecikme sebepleri ve XX. yüzyılın ikinci yarısı ile beraber kısa öykü türünde görülen gelişmeler incelenmiştir. Yine bu bölümde Cezayir’de kısa öykünün geçirdiği aşamalara yer verilmiş olup kısa öykünün gelişiminde ön plana çıkan öykücüler ve eserleri de ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Modern Cezayir Edebiyatı, Kısa Öykü, Kısa Hikâye, Modern Arap Edebiyatı.

ABSTRACT

BORN AND DEVELOPMENT OF THE SHORT STORY GENRE IN MODERN ALGERIAN LITERATURE

MENEKŞE FİLİZ YILDIRIM

Modern literature types occurred in the first quarter of 20th century in Algeria which entered to the French rule in 1830. One of the first literature types came into existence at that time was short story. Samples of short stories written in early period was composed in order to undertake article's role in a sense.

This work consists of three chapters; and in first chapter, particularly Algeria's post occupation of French period and periods after independence were addressed in order to have an idea to a certain extent on political and social background of evolvement of short story. In addition to that, a brief information is also provided on periods before 1830.

Second chapter of this work addresses the evolvement of short story which has western origin, and provides general information on evolvement course of short story in other Arab countries.

In final chapter, the appearance of short story in Algerian literature, reasons which caused the delay of writing short story and developments which took place in second half of 20th century and are related to short story were reviewed. Moreover, phases that short story went through in Algeria were addressed and story writers who were prominent figures in contributing the evolvement of short story and their treatises were scrutinized.

Key Words: Modern Algerian Literature, Short Story, Modern Arabic Literature.

ÖNSÖZ

XVI. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin hakimiyetine giren ve İslam Medeniyeti'nin bir parçası olan Cezayir, XIX. yüzyıl itibariyle kültürel yapısından tamamen uzak bir yönetimle karşı karşıya kalmıştır. Fransa, 1830-1962 yılları arasındaki bu hakimiyet döneminde Cezayir'in kültürel kimliğini yok etmek, Cezayir halkını kendi dinleri olan İslam'dan uzaklaştırarak Hristiyanlaştırmak, bunun yanı sıra halkı fakirleştirmek, cahil bırakmak, ülkede Arapça'yı yasaklamak ve işsiz hale getirmek gibi amaçlar doğrultusunda çeşitli politikalar yürütmüştür.

XX. yüzyılın ilk çeyreğinde gelişme gösteren modern Cezayir edebiyatı ve kısa öykü türü, Fransız yönetimi ve politikalarından, ayrıca bu politikaların halk üzerindeki yansımalarından büyük ölçüde etkilenmiştir. Bu durumun sonucunda yazılan ilk dönem eserleri, siyasal eleştiri ve toplumda görülen sorunların düzeltilmesine yönelik olarak kaleme alınmış, edebi ve sanatsal kaygıların uzağında kalmıştır. Ayrıca yazılan ilk kısa öykü örnekleri makale, vaaz, makame ve mektup gibi farklı yazım türlerinin özellikleri ile iç içe geçmiştir. XX. yüzyılın yarısına gelindiğinde ise kısa öykü, değişen şartların etkisiyle dil ve üslup bakımından değişim ve gelişim göstermiştir. Yine bu süreçte kısa öykü yazımında sanatsal kaygılar da ön plana çıkmaya başlamıştır.

Çalışmamıza başlamadan önce yaptığımız ön araştırmalarda ülkemizde Cezayir edebiyatı üzerine yapılmış az miktarda çalışma olduğunu gördük. Roman ve modern şiir gibi edebi türlerden önce ortaya çıkışını göz önünde bulundurarak modern edebi türler arasından kısa öykü türünün gelişim seyri üzerine çalışmaya karar verdik. Kısa öykü türünün Cezayir edebiyatında ortaya çıkışını, siyasi ve toplumsal şartlar içerisinde ne tür bir gelişim seyri izlediğini ve bu türün gelişiminde önemli bir yere sahip olan ilk dönem yazarlarını ele aldığımız bu çalışma ile modern Arap edebiyatı alanına bir nebze de olsa katkı sağlamayı amaçladık. Ayrıca bu çalışmanın Osmanlı Devleti'nin modernleşme sürecine dair yapılacak çalışmalarını teşvik edici bir rol üstlenmesini de temenni etmekteyiz.

Bu çalışma esnasında desteğini, yardımını ve ilgilerini eksik etmeyen danışman hocam **Sayın Prof. Dr. Abdullah Kızılıık**'a teŖekkürlerimi arz ederim. Ayrıca bu çalışmanın her kademesinde alakasını esirgemeyen **Arş. Gör. Turgay Gökğöz**'e, çeŖitli vesilelerle maddi ve manevi desteklerini eksik etmeyen arkadaşlarıma, Bağcılar Dil Evi'nin değerli hocası **Khaled Taleb** ve öğrencilerine, çalışmanın bölümlerini okuyarak değerlendirmeler yapan **Emine Korkmaz, Fatma Hızıroğlu, Zeynep Akçora** ve **Meryem Genç**'e, değerli yardımlarından dolayı **Ko Hwa Young**'a, her zamanki sabrıyla ve desteğiyle sevgili **Nursel Bercham**'a, bu çalışma da dahil tüm eğitim sürecimde sabırlarını eksik etmeyen kıymetli aileme teŖekkürü borç bildiğimi arz ederim.

MenekŖe Filiz YILDIRIM

İstanbul, 2018

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vii
TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ.....	x
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

CEZAYİR TARİHİNE GENEL BİR BAKIŞ

1. 1. Osmanlı Devleti Hakimiyeti Öncesinde Cezayir.....	6
1. 2. Osmanlı Hakimiyeti Dönemi.....	7
1. 2. 1. Beylerbeyliği Dönemi (1546-1587).....	8
1. 2. 2. Paşalar Dönemi (1587-1659).....	8
1. 2. 3. Ağalar Dönemi (1659-1671).....	9
1. 2. 4. Dayılar Dönemi (1671-1830).....	9
1. 3. Fransız İşgali Dönemi.....	10
1. 3. 1. İskan ve Toprak Politikaları.....	15
1. 3. 2. Sosyo-Kültürel Politikalar.....	16
1. 3. 2. 1. Fransızlaştırma-Hristiyanlaştırma.....	17
1. 3. 2. 2. Eğitim ve Dil Politikaları.....	19
1. 3. 3. İşgal Karşısında Oluşan Tepkiler.....	23
1. 3. 4. Bağımsızlık Savaşı (1954-1962).....	32
1. 4. Bağımsızlık Dönemi.....	34
1. 4. 1. Ahmed b. Bella Dönemi (1962-1965).....	34
1. 4. 2. Huvârî Bûmedyen Dönemi (1965-1978).....	35
1. 4. 3. Şadlî b. Cedîd Dönemi (1979-1992).....	36
1. 4. 4. Muhammed Bûdiyâf Dönemi (1992 Ocak-1992 Haziran).....	37
1. 4. 5. Ali Kâfi Dönemi (1992-1994).....	38
1. 4. 6. el-Yemîn Zervâl Dönemi (1994-1999).....	38

İKİNCİ BÖLÜM

KISA ÖYKÜ TÜRÜNÜN TANIMI VE ORTAYA ÇIKIŞI

2. 1. Tanımı ve İsimlendirilmesi	41
2. 2. Ortaya Çıkışı	43
2. 3. Özellikleri.....	46
2. 4. Türk Edebiyatında Kısa Öykü.....	47
2. 5. Arap Edebiyatında Kısa Öykü	48
2. 5. 1. Lübnan	49
2. 5. 2. Mısır	51
2. 5. 3. Suriye	53
2. 5. 4. Ürdün	56
2. 5. 5. Irak	57
2. 5. 6. Tunus.....	60
2. 5. 7. Fas	62

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MODERN CEZAYİR EDEBİYATINDA KISA ÖYKÜNÜN DOĞUŞU VE GELİŞİMİ

3. 1. Kısa Öykünün Doğuşu	65
3. 2. Kısa Öykünün Ortaya Çıkışını Geciktiren Sebepler	67
3. 3. Cezayir Edebiyatında Kısa Öykünün İlk Aşamaları	74
3. 3. 1. Makale Tarzı Öykü (<i>el-Makâlu'l-Kasâî</i>).....	75
3. 3. 2. Betimleyici Öykü (<i>es-Sûratu'l-Kasâsiyye</i>)	78
3. 4. Cezayir Edebiyatında Kısa Öykünün Gelişimi	82
3. 4. 1. II. Dünya Savaşı Sonrası Cezayir'de Kısa Öykünün Yaygınlık Kazanması	82
3. 4. 2. Sanatsal Kısa Öykü (<i>el-Kıssatu'l-Kasîratu'l-Fenniyye</i>)	86
3. 5. Modern Cezayir Edebiyatında İlk Dönem Öykü Yazarları ve Eserleri	92
3. 5. 1. Muhammed b. el-‘Âbid el-Celâlî (1890-1967)	92
3. 5. 1. 1. Hayatı	92
3. 5. 1. 2. Eserleri	94
3. 5. 1. 3. Edebî Kişiliği	95

3. 5. 2. Muhammed es-Sa‘îd ez-Zâhirî (1899/1900-1956).....	97
3. 5. 2. 1. Hayatı	97
3. 5. 2. 2. Eserleri	99
3. 5. 2. 3. Edebî Kişiliği	101
3. 5. 3. Ahmed b. ‘Âşûr (1907-?).....	102
3. 5. 3. 1. Hayatı	102
3. 5. 3. 2. Eserleri	102
3. 5. 3. 3. Edebî Kişiliği	103
3. 5. 4. Ahmed Rızâ Hûhû (1912-1956).....	105
3. 5. 4. 1. Hayatı	105
3. 5. 4. 2. Eserleri	108
3. 5. 4. 3. Edebî Kişiliği	113
3. 5. 5. ‘Abdulhamîd b. Heddûka (1925-1996).....	117
3. 5. 5. 1. Hayatı	117
3. 5. 5. 2. Eserleri	119
3. 5. 5. 3. Edebî Kişiliği	128
3. 5. 6. Ebu’l-‘Îd Dûdû (1934-2004).....	129
3. 5. 6. 1. Hayatı	129
3. 5. 6. 2. Eserleri	131
3. 5. 6. 3. Edebî Kişiliği	145
3. 5. 7. et-Tâhir Vattâr (1936-2010).....	146
3. 5. 7. 1. Hayatı	146
3. 5. 7. 2. Eserleri	149
3. 5. 7. 3. Edebî Kişiliği	160
3. 5. 8. Zuhûr Vennîsî (1936-....).....	163
3. 5. 8. 1. Hayatı	163
3. 5. 8. 2. Eserleri	164
3. 5. 8. 3. Edebî Kişiliği	172
SONUÇ	174
KAYNAKÇA	178
DİZİN	199

TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ

Bu çalışmamızda kullandığımız transkripsiyon sistemi aşağıdaki gibidir:

آ، اَ	: â	ؤ	: u, ü
ي	: î	أ، ئ، و، ء	: ’
و	: û	ض	: d, z
اَ	: a, e	ع	: ‘
اِ	: i, î	غ	: ğ

1. Şemsî ve kamerî harfler okudukları gibi gösterilmiştir: et-Teyyâr, eş-Şa‘b, el-Beşîr gibi.
2. Müzekker kelimelerdeki nispet yâ’sı geçiş yapılmadığı durumlarda ‘î’ şeklinde gösterilmiş, geçiş yapılan durumlarda ise okunduğu gibi yazılmıştır: el-Celâlî, el-Vatanî, en-Nesri’l-Cezâiriyyi’l-Hadîs gibi.
3. Sonu med harfiyle biten bir kelime ya da harften sonra kullanılan harf-i tariflerde geçiş yapılması durumunda, okunuş kuralları esas alınarak transkripsiyon yapılmıştır: Ebu’l-Îd, ‘Ale-ş-Şâti’, Fi’l-Kıtâr gibi.
4. Kelime sonlarındaki ’ler geçiş durumunda ‘t’ olarak, vakıf durumunda ise ‘a’ veya ‘e’ olarak yazılmıştır: es-Sahîfetu’l-İslâhiyye, Hasâisu’l-Kıssa gibi.
5. Birleştirilerek yazılan terkiplerde kelime sonlarındaki irab işaretleri gösterilmiştir: Tatavvuru’l-Edebi’l-Kasasî, Ğâdetu Ummi’l-Kurâ gibi.
6. Lafzatullah ile yapılan terkipler bitişik halde yazılmıştır: Abdullah, Sa’dullâh gibi.

7. Harekeli bir harften sonra gelen harekeli hemzelerde kesme işareti kullanılmamıştır: el-Cezâir, el-Harâik, er-Rasâilu'l-Mensiyye gibi.
8. Türkçe'de kullanımı olan isim ve kelimeler, Türkçe'deki halleri esas alınarak yazılmıştır: “ ‘Umer” yerine “Ömer”, “Rıdâ” yerine “Rızâ”, “ard” yerine “arz”, gibi.
9. Osmanlıca tamlamalarda Osmanlıca transkripsiyon esas alınmıştır: Medine-i Münevvere, Servet-i Fünûn gibi.
10. Şeddeli ع harflerinin yazımında tek ‘ kullanılmıştır: “Eşi‘a” yerine “Eşi‘a” gibi.

KISALTMALAR LİSTESİ

a.e.	: Aynı eser/yer
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.y.	: Adı geçen yer
a.y.	: Aynı yer
b.	: bin, ibn
bkz.	: Bakınız
bs.	: Baskı
C, c.	: Cilt
çev.	: Çeviren
d.	: Doğumu
Dr.	: Doktor
ed.	: Editör
Prof.	: Profesör
s.	: Sayfa
s.y.	: Sayfa numarası yok
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
t.y.	: Yayın tarihi yok
v.	: Vefatı
v.d.	: ve diğerleri
y.y.	: Yayın yeri yok

GİRİŞ

Cezayir edebiyatında modern edebi türler, XX. yüzyılın başlarından itibaren görülmeye başlanmıştır. Düzyazı ve şiir türleri göz önüne alındığında Cezayir edebiyatında örnekleri verilen ilk modern yazım türlerinden biri, kısa öykü türü olmuştur.

Bu çalışmada Cezayir edebiyatında modern türlerin öncülerinden kısa öykü türünün ortaya çıkışını, gelişim seyrini ve örnekliklerini göz önüne alarak bazı ilk dönem yazarlarını, hayatları ve eserleriyle ele almayı amaçladık.

Ülkemizde modern Cezayir edebiyatı ile ilgili yazar ve eser eksenli bazı çalışmalar yapılmıştır¹. Genel anlamda modern Cezayir edebiyatı üzerine Sayın Arş. Gör. Turgay Gökğöz tarafından hazırlanan ve yakın zamanda savunulacak olan bir doktora çalışması bulunmakta olup, eser bu alanda çalışacak araştırmacılar için başucu eserlerden biri olacaktır. Modern Arap edebiyatında kısa öykü türü üzerine Sayın Prof. Dr. Hüseyin Yazıcı tarafından hazırlanmış *The Short Story in Modern Arabic Literature* isimli eser ise, henüz Türkçe'ye kazandırılmamış olsa da Arap edebiyatında kısa öykü türünü merkeze alacak araştırmalarda faydalanılacak önemli kaynaklardan biridir.

Modern Cezayir edebiyatında kısa öykü türünün ortaya çıkışını ve gelişimini incelediğimiz bu çalışmamızda öncelikle Cezayir edebiyatına dair bir alan taraması yapmayı amaçladık. Bunun neticesinde hem Batı menşeli kaynakların hem de

¹ Ulaşabildiğimiz kadarıyla bu alanda yapılan çalışmalar şunlardır: Ahmet Hamdi Can, “Modern Cezayir Edebiyatı ve et-Tâhir Vattâr’ın Romanlarında Toplumcu Gerçekçilik”, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi**, Erzurum, 2013; Sevda Yaşlak, “Abdulhamîd b. Haddûka ve Ğaden Yevm Cedid Adlı Romanı”, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Erzurum, 2014; Adnan Arslan, “Ahmet Rıza Hühû “Ğâdetu Ummi’l-Kurâ” Öyküsünde ‘Arap Kadını Üzerindeki Sosyal Baskı’ İzleği”, **Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C: VI, Sayı: 12, 2017/6, s. 141-173; Samiha Khelifa, “Cezayir’in İşgal Döneminde Edebiyat, Estetik ve Tarih”, **III. Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi-Bildiriler Kitabı IV**, s. 99-107; Turgay Gökğöz, “Cezayir Kültürel Yaşamında Önemli ‘Âlim: ‘Abdulhamîd B. Bâdîs”, **al-Farabi International Journal on Social Sciences**, Ağustos 2017, s. 178-191; Turgay Gökğöz, “Ahlam Musteĝânîmi’nin Fevdâ’l-Havâs Adlı Romanında Kara On Yıl”, **IJOPEC Publication**, Londra, 2017, s. 231-239; Turgay Gökğöz, “Frankofon Cezayir Edebiyatında Yasmina Khadra ve Edebi Kişiliği”, **Uluslararası Ortadoğu Kongresi: Dil, Tarih, Edebiyat**, Ankara, 2017, s.173-180.

Ülkemizde modern Cezayir edebiyatına dair yaplm akademik çalışmaların yok denecek kadar az olduğu sonucuna vardık. Bu nedenle imkanlar dahilinde Cezayir'deki kütüphanelerde ve Mısır Yeni İskenderiye Kütüphanesi'nde yer alan kısa öykü türüne dair kaynaklara ulaşmaya çalıştık. Bunu yaparken de birincil kaynakların çok az oluu hasebiyle daha çok ikincil kaynaklara (araştırma eserlerine) müracaat ettik. Bu bağlamda da modern Cezayir öyküsüne dair hatırı sayılır bir malumat verebilmeyi amaçladık.

Modern Cezayir edebiyatında kısa öykü türünü, genelde başlangıç aşaması üzerinde durarak ele aldığımız bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Cezayir'in tarihi hakkında genel bilgilere yer verilmiştir. Bu bölümde Fransa işgali ncesi Cezayir'in tarihsel süreci, Fransa'nın işgali ve gözettiği politikalar, Bağımsızlık Savaşı'nı hazırlayan etkenler ve Bağımsızlık Savaşı ile sonrasındaki siyasal süreç üzerinde durulmuştur. Kısa yk yazımının aşamalarında, gelişim seyrinde, konu ve üslup değişimlerinde tarihi sürecin etkisini daha iyi görebilme amacına binaen bu bölüm oluşturulmuştur.

Kısa yk türü ile ilgili bilgilerin yer aldığı ikinci bölümde, bu edebi türün zellikleri, Batı edebiyatında ortaya ıkıı ve bu edebi türün Arap edebiyatındaki gelişimine dair bilgilere yer verilmiştir. Ayrıca lkemiz edebiyatında bu türün yerine de kısaca değinilmiştir. Bu bölüm oluşturulurken kısa öykü türünün genelde izlediği gelişim seyri ile Cezayir edebiyatındaki gelişim seyri arasında karşılaştırma yapabilme imkanı sağlanması amaçlanmıştır. Arap lkeleri özeline ise Cezayir edebiyatında modern trlerin gelişiminde sağladıkları katkılar daha belirgin hale getirilmeye çalışılmıştır.

Eserin ana eksenini oluşturan üçüncü bölümde ise modern Cezayir edebiyatında kısa öykü türünün ortaya ıkıı, diğer Arap ülkelerine -en azından Fransız veya İngiliz işgali dönemi yaşayan ülkelere- nazaran daha geç bir dönemde balaması ve olgunlaşması, bu türün gelişimine etki eden ve katkı sağlayan siyasal ve toplumsal unsurlar konu edinilmiştir. Ayrıca bu türün balangıı ve gelişiminde önemli bir yere sahip olan ilk dönem ykclerinden Muhammed b. el-‘Âbid el-Celâli, Muhammed es-Sa‘id ez-Zâhirî, Ahmed b. ‘Âr, Ahmed Rızâ Hh,

‘Abdulhamîd b. Heddûka, Ebu’l-‘Îd Dûdû, et-Tâhir Vattâr ve Zuhûr Vennîsî’nin hayatlarına, kısa öykü başta olmak üzere edebiyat alanındaki çalışmalarına ve edebi kişiliklerine dair bilgiler sunulmaya çalışılmıştır.

Bağımsızlık sonrasında günümüze kadarki zaman diliminde yetişen ve eserler kaleme alan kısa öykü yazarlarının dahil edileceği bir araştırma, bu çalışmanın boyutlarını aşacağı için bu dönem yazarları ve eserleri, çalışmanın kapsamı dışında bırakılmıştır. Tarihsel sürecin anlatıldığı birinci bölümde ise 2000 yılına kadarki dönem ile ilgili bilgi verilmeye çalışılmıştır. Birinci bölümde bu tarz bir yaklaşımın benimsenmesinde, çalışmanın son bölümünde ele alınan yazarların bir kısmının yakın tarihe kadar eserler kaleme almaya devam etmesi ve belirtilen zaman aralığındaki olayların, incelenen dönem eserlerini konu, üslup vb. bakımlardan etkilemiş olması önemli rol oynamıştır.

Bu çalışmada yer alan öykü ve kitap isimleri, transkripsiyon sistemine uygun olarak yazılmış olup parantez içinde tercümelerine de yer verilmiştir. Çalışmada ismi geçen bazı İngilizce ve Fransızca kitapların ise daha önce Türkçe’ye kazandırıldığı görülmüştür. Bu eserlerin isimleri ise orijinal isimlerinin yanı sıra yine parantez içinde Türkçe’deki haliyle verilmiştir. Bu tür eserlerden Türkçe’ye kazandırılmamış olanların tercümelerine de parantez içinde yer verilmeye çalışılmıştır.

Bu çalışmada adı geçen gazete, dergi ve ödül isimleri (*eş-Şihâb*, *er-Risâle* gibi) sadece transkripsiyon yapılarak verilmiştir. Bunların tercümelerine yer verilmemiştir. Dipnotlarda geçen dergi, gazete ve üniversite isimlerinde de aynı yöntem izlenmiştir. Dergi, gazete, üniversite, fakülte ve ödül gibi kelimelerin ise Türkçe tercümeleri kullanılmıştır. *Mecelletu’l-Makâl* yerine *el-Makâl* Dergisi, *Câmi’atu Muhammed Haydar* yerine Muhammed Haydar Üniversitesi, *Kulliyetu’l-Âdâb ve’l-Luğât ve’l-Funûn* yerine el-Âdâb ve’l-Luğât ve’l-Funûn Fakültesi gibi.

Çalışmada yer alan kurum, hareket vb. isimlere gelince bunların, özellikle bakanlıklar anlamında Türkçe’de karşılıkları veya halihazırda tercümeleri varsa (Cezayirli Müslüman Alimler Cemiyeti, Sanayi Reformu gibi) bunlar aynen kullanılmış, ayrıca parantez içinde Arapça’dan yapılan transkripsiyonlarına da yer

verilmiştir. Bu grupta yer alan bazı kelimelerde, yararlı olacağı düşünülerek parantez içi bilgiye Fransızca kullanımları da eklenmiştir.

Çalışma içerisinde yer alan bazı kişi ve yer isimlerinin transkripsiyonunda ihtilaf olduğu görülmüştür. Bu durumda dipnotta farklılıklara işaret edilmiştir. Metin içinde ise bazı yer isimlerinde (Kostantîne gibi) TDV İslam Ansiklopedisi'nde geçen yazım kullanılmıştır. Bazılarında ise bizzat Arapça söylenişten (Buleyde, Cîcel gibi) transkripsiyon yapılmıştır. Benzer ihtilafların bazı tarihlerde de olduğu görülmüş, ilgili dipnotlarda bunlara dair bilgi verilmeye çalışılmıştır.

Çalışmada Türkçe kaynakların yanı sıra çoğunlukla Arapça, bazen İngilizce ve nadiren Fransızca kaynaklara başvurduk. Yabancı kaynaklardan birebir tercüme edilen yerler, alıntılarda yapıldığı gibi çift tırnak içerisinde verilmiştir.

Çalışma içerisinde yer alan yabancı dilden alınmış kelimeler ile tercüme edilmeden kullanılan dergi, gazete ve kurum isimleri italik olarak yazılmıştır. Dipnot ve kaynakçada yer alan bu tarz kelimelerde ise bu üslup benimsenmemiş, dipnot ve kaynakça yazım kurallarına uygun olması durumu öncelenmiştir.

Çalışmanın ilk iki bölümü hazırlanırken daha çok üçüncü bölümü destekler mahiyette olması amaçlanmıştır. Ayrıca gerek Cezayir tarihi ve gerekse de kısa öykü ile ilgili yapılan araştırmalarda söz konusu ülke olan Cezayir'de bu mevzu ile ilgili bakış açılarının ortaya konulabilmesi amacıyla çoğunlukla Arapça yazılmış kitap, tez ve makalelerden faydalanılmaya çalışılmıştır.

Bu çalışma hazırlanırken bazı yazarların –kitap olsun makale olsun- birden fazla eserinden faydalanılmıştır. Bu durumda yazarın hangi eserinden faydalandığı hususunda bir karışıklığa mahal vermemek için dipnotlarda eserin ismi zikredilmiş, “a.g.e.” veya “a.e.” gibi kısaltmalar kullanılmamıştır.

Çalışma içerisinde online kaynaklara da başvurulmuştur. Dipnotlarda bu tür kaynaklara işaret edilirken, tekrar kullanılması durumunda, “a.g.e.” veya “a.e.” şeklinde verilen kısaltma yerine, “a.g.y.” veya “a.y.” şeklinde kısaltma yapılması

tercih edilmiştir. Böylece kaynağın, online bir sayfa olduğuna dikkat çekilmek istenmiştir.

Çalışmanın sonuna kişi, kurum, yer ve kitap adlarından oluşan bir dizin bölümü eklenmiştir. Araştırmacılara yardımcı olması amacıyla bu bölümde yer alan terimlerden Arapça olanların, Arap alfabesiyle yazımına da yer verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM: CEZAYİR TARİHİNE GENEL BİR BAKIŞ

1. 1. Osmanlı Devleti Hakimiyeti Öncesinde Cezayir

Sahip olduğu jeopolitik konumu ve zengin yer altı kaynakları nedeniyle tarih boyunca güçlü ülkelerin saldırılarına ve işgallerine maruz kalan Cezayir'in ilk yerleşimcileri, MÖ 1000 yıllarında Suriye'nin sahil bölgelerinden gelerek buraya yerleşen Fenikelilerdir. Daha sonra kurulan Kartaca Devleti'nin sınırları içerisinde kalmış olan Cezayir, sonraki dönemlerde Roma İmparatorluğu, Vandallar ve Bizans İmparatorluğu gibi güçlü devletlerin hakimiyeti altına girmiştir¹.

VII. yüzyıldan itibaren bölgeye yönelen İslam fetih hareketleri, kabile yapısını koruyan Berberilerin ve bazı toplulukların direnişiyle karşı karşıya kalmıştır. VII. yüzyılın sonlarından itibaren İslam, bölgede yayılmaya başlamış ancak uzun süreli bir siyasi birlik sağlanamamıştır. Osmanlı Devleti'nin hakimiyetine kadarki süreçte Rüstemi Devleti, Ağlebiler, İdrisiler, Zîrîler, Murabıtlar, Hafsî Devleti ve Abdolvâdîler gibi pek çok İslam Devleti bölgeyi kontrolü altında tutmuştur².

1492 yılında Endülüs'te İslam hakimiyetine son veren İspanyollar Fas, Cezayir ve Tunus bölgelerine yönelik saldırılara başlamışlardı. 1505-1513 yılları arasında el-Mersâ el-Kebîr (Mersu'l-Kebîr), Vehrân, Tilimsân, Musteğânem, el-Cezâir ve Bicâye gibi tek bir yönetim altında bulunmayan Cezayir vilayetlerini ele geçirmeyi başarmışlardı. Bu işgallerden bir kısmı, yerel yöneticilerin İspanya hakimiyetini ve vergi vermeyi kabul ettiğini bildirmesi şeklinde gerçekleşmiştir³.

¹ Mubârek b. Muhammed el-Mîlî, *Târîhu'l-Cezâir fi'l-Kadîm ve'l-Hadîs*, 3 c., el-Muessesetu'l-Vataniyye li'l-Kitâb, y.y., t.y., C: I, s. 45; Nâsirüddin Sa'îdünî, "Cezayir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C:VII, İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 1993, s. 485.

² Saidünî, *a.g.e.*, s. 485-486;

³ Nikolai Ivanov, *el-Fethu'l-'Usmânî li'l-Aktâri'l-'Arabiyye 1516-1574*, çev. Yûsuf 'Atâullâh, Dâru'l-Fârâbî, Beyrut, 1988, s. 98; Mahmûd Hamed el-Meşhedânî, Sulvân Reşîd Ramazân, "Evdâ'u'l-Cezâir Hılâle'l-Hukmi'l-'Usmânî", *ed-Dirâsâti't-Târîhiyye ve'l-Hadâriyye Dergisi*, C: V, Sayı: 16 (Nisan 2013), s. 414-415.

1. 2. Osmanlı Hakimiyeti Dönemi

Osmanlı Devleti'nin, İslam dünyasının batıda kalan bölgelerine girişi ve fetihleri, bölgede bulunan halkın İspanyol saldırılarına karşı yardım talebi üzerine gerçekleşmiştir⁴.

Oruç Reis ve kardeşi Hızır'ın denizlerdeki faaliyetlerini Akdeniz bölgesine kaydırıldığı zamana kadar, İspanya donanmasıyla mücadele edecek ve onları Kuzey Afrika'dan çıkaracak yerel bir güç bulunmamaktaydı. Cezayir'den gelen bir heyetin İspanyollara karşı kendilerinden yardım talep etmesi üzerine bölgeye gelen Oruç Reis, kendi idaresindeki denizcilerle beraber 1516 yılında Cezayir ve Şerşel şehirlerini ele geçirmiştir. Bölgede kaybetmeye başladığı gücünü yeniden kazanmaya çalışan İspanyollar, Tenes ve Tilimsân şehirlerini ele geçirmiştir. Tilimsân şehrini geri almaya çalışan İspanyollara karşı yapılan mücadele sırasında Oruç Reis ölmüş ve kardeşi Hızır Reis donanmanın kumandasını devralmıştır. İspanyol saldırıları karşısında dönemin önemli İslam devletlerinden biri olan ve daha önce himayesine girdikleri Osmanlı Devleti'nden yardım isteyen Hızır Reis'in talebi, dönemin Osmanlı padişahı Yavuz Sultan Selim tarafından kabul görmüştür. Bölgede hakimiyeti sağlayan Hızır Reis, 1519 yılında Cezayir'in Osmanlı Beylerbeyi ilan edilmiştir. Daha sonra kendisine "Barbaros Hayreddin" lakabı verilen Hızır Reis ile beraber Cezayir'de, 1830 Fransız İşgali dönemine kadar sürecek olan Osmanlı hakimiyeti dönemi başlamıştır⁵.

Cezayir, Osmanlı idaresinde yaklaşık 300 yıl geçirmiştir. Bu dönemde, merkeze uzak olmalarına rağmen önemli bir isyan hareketi görülmemiştir. Osmanlı Devleti hakimiyetinden Fransız İşgali dönemine kadar olan bu süreçte Cezayir'de dört farklı yönetici grubu görülmüştür. Osmanlı dönemi Cezayir tarihi, bu yönetici

⁴ Emîn Mahrez, *el-Cezâir fi 'Ahdî'l-Âğâvât (1659-1671)*, Dâru'l-Basâir, Cezayir, 2007, s. 19.

⁵ H. Mustafa Eravcı, "Mühimme Defterlerine Göre Osmanlı Cezayir-i Garp", *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, C: X, Sayı: 20, Yaz 2017, s. 85; el-Meşhedânî ve Ramazân, *a.g.e.*, s. 415-416; Kemal Kahraman, "Cezayir (Osmanlı Dönemi)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C: VII, İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 1993, s. 486; Mustafa Budak v.d. (Komisyon), *Osmanlı Belgelerinde Cezayir*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara, 2010, s. V, IX-X.

gruplarının ismi ile anılan dört dönemde incelenmektedir. Bu dönemler şu şekildedir: Beylerbeyliği Dönemi, Paşalar Dönemi, Ağalar Dönemi ve Dayılar Dönemi⁶.

1. 2. 1. Beylerbeyliği Dönemi (1546-1587)

1546-1587 yılları arasında Cezayir, Osmanlı Devleti'nin merkezden atadığı bir beylerbeyinin yönetimi altındadır. İstanbul'dan gönderilen ve yoldaşlar (Yeniçeriler-Ocak) olarak isimlendirilen askerler ile farklı topluluklara mensup olmakla beraber gaza amacı etrafında bir araya gelmiş ve reisler (Denizciler) olarak adlandırılan askerler, bu dönem ve sonrasında Cezayir'de etkin iki gruptur. Osmanlı Devleti'nin güçlü olması, dıştan gelen düşman tehditleri ve saldırıları sebebiyle siyasi anlamda istikrarın sağlandığı bu dönemde Cezayir, Endülüs'e yakınlığı sebebiyle kültürel anlamda da parlak dönemlerinden birini yaşamıştır⁷.

1. 2. 2. Paşalar Dönemi (1587-1659)

Bu dönem 1587-1659 yılları arasını kapsamakta olup Paşalar Dönemi olarak adlandırılır. Paşa olarak isimlendirilen valiler, Osmanlı Devleti'nin merkezinden, ortalama üç yıl görevde kalmak üzere görevlendirilirlerdi. Bazıları zayıf, bazıları savaşçı, bazıları alim ya da ilmi faaliyetleri destekleyen yönleriyle öne çıkan bu valilere yönetimde, Özel ve Genel Divan olarak isimlendirilen iki divan yardımcı olmaktadır. Paşalar dönemi Cezayir'de Osmanlı askerleri ve Cezayir yerel halkı arasında ilk çekişmelerin başladığı dönemdir. Ancak deniz filosunun güçlendirilmesi ve merkezi devlet yapısının güçlü olması sayesinde bu çekişmeler çok büyümemiş, Cezayir önceki dönemde görülen siyasi ve kültürel gelişmişlik düzeyini korumuştur. Ayrıca bu dönem, Cezayir topraklarında yabancılara imtiyazların verilmeye başladığı ilk dönem olmuştur⁸.

1627 yılından itibaren, denizden elde edilen gelirlerin azalmasının da etkisiyle Cezayir'in çeşitli bölgelerinde isyanlar baş göstermiştir. Bazı kabile ve aşiretlerin katıldığı bu isyanlar ancak 1640'lı yıllarda Cezayir'in yönetimine gelen

⁶ Eravcı, **a.g.e.**, s. 85-86; Budak v.d. (Komisyon), **a.g.e.**, s. V.

⁷ Ferhat Deniz, **Cezayir Nereye: Geliyorum Diyen İslam Devrimi**, Denge Yay., İstanbul, 1992, s. 18; el-Meşhedânî ve Ramazân, **a.g.e.**, s. 418.

⁸ Deniz, **a.g.e.**, s. 18-19; Mahrez, **a.g.e.**, s. 22-25; el-Meşhedânî ve Ramazân, **a.g.e.**, s. 419.

Yusuf Paşa döneminde bastırılabilmiştir. O dönemde genelde Osmanlı Devleti'nde, özelde ise Cezayir'de görülen veba salgını ve kuraklığın da ülkedeki sükûnetin ikame edilmesinde büyük etkisi olmuştur⁹.

Paşalar döneminde Cezayir, merkezden atanan valilerin yönetiminde olmakla beraber, valilerin halk ve yönetim mekanizmaları üzerinde tam bir yetkinlikleri olmamıştır. Kendinden önceki üç paşanın azledilmesinin ardından 1659 yılında Cezayir'e tayin edilen son vali Ali Paşa, kendine verilmiş olan tüm yetkileri kullanmak istemiştir. Bunun üzerine yeniçeri ocaklarının başındaki Halil Ağa'nın direnişi ile karşılaşmış ve İzmir'e geri gönderilmiştir. Bu olay ile Cezayir'de Paşalar Dönemi sona ermiştir¹⁰.

1. 2. 3. Ağalar Dönemi (1659-1671)

Cezayir'de Paşalar Dönemi'nin sonlarına doğru baş gösteren ayaklanmalar aralıklarla devam etmiş, 1659 yılında yeniçeri ocağının yaptığı devrim ile Cezayir'de yeni bir dönem başlamıştır. 1659-1671 yıllarını kapsayan bu dönemde Osmanlı Devleti'nin yönetici atama konusundaki gücü zayıflamış, yeniçeriler Cezayir'in yönetimini ele geçirmiştir.

Yeniçerilerin kendi aralarından seçtikleri ve ağa olarak isimlendirilen kişinin valilik görevini yürüttüğü, karmaşa ve anarşinin hakim olduğu bu dönem, Ağalar Dönemi olarak isimlendirilmiştir. Kısa bir tarih aralığını kapsayan bu dönemin en önemli özelliklerinden biri, Cezayir'in Osmanlı Devleti'nden ayrılması çabalarıdır¹¹.

1. 2. 4. Dayılar Dönemi (1671-1830)

1671-1830 yılları arası, Cezayir'in yerel askeri grupları olan reislerin yönetiminde daha çok söz sahibi olduğu, sonrasında dış tehditler ve saldırıların da etkisiyle yeniçerilerin yönetimdeki güçlerini geri kazandıkları bir dönemdir. Bağımsız bir divan tarafından seçilip Osmanlı Devleti tarafından onaylanan ve dayı

⁹ Mahrez, **a.g.e.**, s. 53-55.

¹⁰ Kahraman, **a.g.e.**, s. 487.

¹¹ Deniz, **a.g.e.**, s. 19; Mahrez, **a.g.e.**, s. 11, 56; el-Meşhedâni ve Ramazân, **a.g.e.**, s. 419, Eravcı, **a.g.e.**, s. 86.

olarak isimlendirilen yöneticiler sebebiyle dönem, Dayılar Dönemi olarak adlandırılmıştır. Seçilen bu yönetici, belli bir süre olmaksızın görevini yerine getirmeye devam etmiştir.

Dayılar döneminde Cezayir yönetimi yarı bağımsız bir yapı arz etmektedir. Dayı, merkezden bağımsız bir şekilde başka ülkelerle anlaşmalar imzalayabilir, kendi adına para bastırabilir ve merkezin imzaladığı anlaşmalara uymayan davranışlar sergileyebilirdi. Akdeniz’de, Osmanlı Devleti’nin anlaşmalı olduğu ülkelere ait gemilere karşı girişilen korsanlık faaliyetleri, dayılar döneminde görülen sorunlardan biridir. Bu durum daha sonra Osmanlı Devleti için çeşitli sorunlara neden olacaktır.

Cezayir’in bu dönem gelirlerinin büyük bir kısmı Akdeniz başta olmak üzere İngiltere ve Hollanda gibi ülkelerin kıyılarında yürütülen korsanlık faaliyetlerinden elde edilmekteydi. Osmanlı Devleti ile aralarında ticaret anlaşması olmasına rağmen bu faaliyetlerden etkilenen Fransa, Cezayir dayısı ile anlaşma yapmak zorunda kalmıştır. Sonraki yıllarda İngiltere ve Hollanda ile de anlaşma yapılması ve XVII. yüzyılda Fransa ve İngiltere’nin denizlerde gücünün artması gibi sebepler Cezayir’in gelirlerinin büyük oranda azalmasına sebep olmuştur. Bu durum halktan alınan vergilerin yükseltilmesine ve halkın yönetime karşı tavır takınmasına sebep olmuştur¹².

1. 3. Fransız İşgali Dönemi

Yeraltı zenginlikleri ve doğal kaynaklar bakımından Kuzey Afrika’nın önde gelen ülkelerinden biri olan Cezayir, Osmanlı Devleti’nin eyaletiyken ve onun öncesinde, gelişen sanayilerine gerekli ham maddeleri temin etmek ve zenginleşmek amacıyla sömürge hareketlerine girişen Avrupa ülkelerinin hedefi olmuştur. XIX. yüzyılın ilk yarısından itibaren iç siyasetinde karışıklıklar yaşayan ve ekonomik

¹² Deniz, **a.g.e.**, s. 19-20; Kahraman, **a.g.e.**, s. 487-488, Eravcı, **a.g.e.**, s. 87.

anlamda sıkıntılı bir dönemden geçen Fransa da bu ülkelerin önde gelenlerinden biridir¹³.

Fransa, bu dönemde siyasi anlamda çalkantılı bir dönemden geçmektedir. Napolyon, Moskova yenilgisi neticesinde sürgüne gönderilmiş ve Bourbon Hanedanlığı¹⁴ ülke yönetimine geri dönmüştür. Fransa’da parlamenter sistem denemesinin ardından gelen monarşik yapı, 1830’da çıkardığı kararnamelerle ulusal egemenlik, basın özgürlüğü ve sansürün yasaklanması gibi konularda yenilikler getirmiştir. XIX. yüzyılda Avrupa’nın genelinde görülen milliyetçilik akımı kaynaklı ayaklanmalar, ekonomik sıkıntılar ve işçi hakları konuları da bu dönem Fransa’da Bourbon Hanedanlığı’nı zorlayan sebepler arasında yer almaktadır¹⁵. Bu durumda Cezayir’de alınacak bir başarı, ülke siyasetinin ve kamuoyunun bu sıkıntılı ortamdan çıkıp gündem değiştirmesine sebep olacaktı. İngiltere karşısında denizlerde alınan yenilginin ardından Akdeniz ticareti için önemli ve doğal kaynaklar açısından zengin Cezayir’in alınması ekonomik açıdan da ülkeyi rahatlatıcağı¹⁶.

Fransız yönetimi, bölgesel planlarını gizleyecek ve Cezayir’e saldırısını meşru gösterecek bir sebep olmaksızın harekete geçemeyeceği için uygun bir fırsat beklemekteydi. 1826 yılında Fransız yönetimi, Cezayirli denizcilerin iki ülke arasındaki anlaşmaları ihlal ederek Fransız gemilerine saldırımları ve bazı gemilere el koymaları; ayrıca Vatikan gemileriyle ilgili Fransız korumasını kabul edeceklerine dair yapılan anlaşmaya uymadıkları iddiasıyla Cezayir dayısı Hüseyin Paşa’ya bir nota göndermiştir. Fransa bu nota ile kanunsuz saldırılarda bulunan denizcilerin cezalandırılması, el koydukları malların Fransa’ya iadesi, bu gibi durumların tekrar etmeyeceğine dair kesin taahhütte bulunulması, Fransız gemilerine herhangi bir teftişin uygulanmaması ve Vatikan gemilerine yapılanların tazmin edilmesi gibi

¹³ Georges-Marc Benamou, “Cezayir Katliamlarıyla Sonuçlanan Tarihî Sürecin Özeti (ed. Ömer Faruk Turan)”, **Bir Fransız Yalanı: Bir Soykırım Soruşturması Cezayir Savaşı ve Gerçekleri**, çev. Sonat Ece Kaya, Babıali Kültür Yayıncılığı, İstanbul, 2006, s. 13; Sâlih b. el-Kubbî, “Meâsi’l-Luğati’l-‘Arabiyye Tîlete’l-İhtilâli’l-İsti‘mârî ve Meâsiruhâ”, **el-Luğati’l-‘Arabiyye Dergisi**, Özel Sayı, s. 207-208.

¹⁴ XVI. yüzyıldan itibaren Fransa’da hakim olan bir hanedanlık.

¹⁵ Emre Ekinci, “Devrimden Günümüze Fransız Siyasal Sisteminin Evrimi”, **Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C: IV, No:1, Ocak 2016, s.160-162.

¹⁶ Kahraman, **a.g.e.**, s. 488-489; Eravcı, **a.g.e.**, s. 87.

taleplerde bulunmuş, bunların kabul edilmemesi durumunda Fransa'nın Cezayir'e karşı yaptırımlar uygulamak zorunda kalacağını ifade etmiştir¹⁷.

Bu nota olayından beş ay sonra 1827 yılında, Hüseyin Paşa ve Fransa konsolosu Pierre Deval arasında yeni bir kriz yaşanmıştır. Hüseyin Paşa konsolosa, borçların ödenmesi talebiyle ilgili Fransa kralına gönderdiği mesaja cevap verilmemesi meselesini sormuş, konsolosun küçümseyici cevabı üzerine elinde tuttuğu yelpaze ile Deval'e vurmuştur. Fransa kralı bunun, şahsına yapılmış bir hakaret olduğunu ve derhal özür dilenmesi gerektiğini bildirmiştir. "Yelpaze Olayı" (*Hâdisetu'l-Mirveha*) olarak adlandırılan bu olay, denizlerdeki anlaşmaların bozulmasının yanı sıra, Fransa'nın gerçek amaçlarını gizleyecek ve Cezayir limanlarına saldırısını meşru gösterecek bir diğer sebebi teşkil etmiştir¹⁸.

Osmanlı Devleti, farklı yerlerdeki ayaklanmaların yanı sıra, 1827'de Navarin'de donanmanın yakılması ve 1828-1829 Rus Savaşı gibi sorunlarla uğraşırken Cezayir'in Fransızlar karşısındaki mücadelesi ile yakından ilgilenememiş, siyasi manevralarla destek olmaya çalışmakla yetinmiştir. Üç yıl süren Fransız saldırıları sonunda 1830 yılında, Cezayir'de üç yüz yıldan fazla bir süredir devam eden Osmanlı hakimiyeti dönemi sona ermiştir. Cezayir'in yerel direnişi ise ancak 17 yıl devam edebilmiş, 1847 ve 1848 yıllarında iki büyük direniş lideri Emir 'Abdulkâdir¹⁹ ve Hacı Ahmed Bey²⁰ Fransız idaresine teslim olmuştur²¹.

¹⁷ Ralph M. Baker, "Algeria, French Conquest of (1830-1857)", **War and Religion: An Encyclopedia of Faith and Conflict**, Ed. Jeffrey M. Shaw, Timothy J. Demy, C: I, ABC-CLIO, California, 2017, s. 21. Cemâl Kannân, **Kadâyâ ve Dirâsât fî Târîhi'l-Cezâiri'l-Hadîs ve'l-Mu'âsir**, Menşûrâtü'l-Methafî'l-Vatânî li'l-Mucâhid, Cezayir, 1994, s. 60-61.

¹⁸ Baker, **a.g.e.**, s.21; Kannân, **a.g.e.**, s. 62; Charles Robert Ageron, **Târîhu'l-Cezâir el-Mu'âsira**, çev. 'Îsâ 'Asfûr, Menşûrâtü 'Uveydât, Beyrut-Paris, 1982, s. 14.

¹⁹ el-Emîr 'Abdulkâdir el-Cezâiri: Fransa'nın Cezayir'i işgali karşısında gösterilen ilk direniş hareketlerinden birinin (1832-1847) önderi, aynı zamanda bir din adamı, şair, mutasavvıf, filozof ve siyasetçi olarak da bilinen el-Emîr 'Abdulkâdir 1807 yılında Mu'asker Vilayeti'ne bağlı el-Kaytana beldesinde dünyaya gelmiştir. 1832 yılında Fransızlara karşı direniş hareketi başlatmış, on beş yıllık mücadelenin ardından teslim olmak zorunda kalmıştır. Cezayir'in Emiri kabul edilen el-Emîr 'Abdulkâdir, Fransa'da geçirdiği hapis sürecinin ardından önce Beyrut'a, ardından Şam'a geçmiş ve burada ikamet etmiştir. Sonraki süreçte Osmanlı Devleti'nin başkentine giderek dönemin yöneticileriyle görüşmüş, aynı zamanda Fransa ve İngiltere'ye ziyaretler yaparak buralarda görüşmeler yapmıştır. Yakalandığı bir hastalık neticesinde 1883 yılında Şam'da vefat etmiştir. (Bkz. Nizâr Abâza, **el-Emîr 'Abdulkâdir el-Cezâiri: el-'Âlimu'l-Mucâhid**, s. 14-15, 27-28, 34; Ramazan Muslu ve Salih Çift, "İslam Dünyasında Sömürgecilik Karşısı Aktif Direnişi Başlatan İsim: Emîr Abdülkâdir el-Cezâiri".)

1834 yılında Cezayir, Fransa'nın Kuzey Afrika Genel Valiliği'ne bağlanmıştır. Halkın işgal karşısındaki direnişiyle mücadele etmek için oluşturulan bu valilik daha sonra yerini, Arap Büroları olarak adlandırılan askeri yönetim birimlerine bırakmıştır. 1870 yılına kadar göreve devam eden bürolar daha sonra kapatılarak Cezayir, Fransa İçişleri Bakanlığı'na bağlı bir bölge halini almıştır. 1871 yılında Muhammed el-Mukrânî²² önderliğinde, 1881 yılında Sîdî Şeyh önderliğinde başlayan ve ülke geneline yayılan isyanları kanlı bir şekilde bastıran Fransa, Yerli Kanunu (*Kânûnu'l-Ahâlî-Le Code de l'indigénat*)²³ olarak bilinen kanunu yürürlüğe koymuştur. 1919 yılına kadar yürürlükte kalan bu kanun, Cezayir halkını pek çok haktan mahrum ederek ikinci sınıf vatandaşlara dönüştürürken Avrupa genelinden ve Fransa'dan gelen göçmenlere ayrıcalıklı haklar tanımıştır²⁴.

II. Dünya Savaşı ile birlikte Fransız yönetimi, kendi vatan toprağının bir parçası olarak addettiği Cezayir'i ve Cezayir halkını, kendi savaşında yardımcı öğeler olarak kullanmayı tasarlamıştır. Bu tasarısında Cezayir Milli Hareketi'nin (*el-Hareketu'l-Vataniyyetu'l-Cezâiriyye*) desteğini almak önemli bir noktayı teşkil etmekteydi. Ne var ki reformcu akım (*et-Teyyâru'l-İslâhî*) ile bağımsızlık taraftarı gruplar (*et-Teyyâru'l-İstiklâlî*), Almanya karşısındaki savaşında Fransa'yı desteklemeyi reddetmişlerdir. Bunun sonucunda grup önderleri ve mensupları Fransa

²⁰ el-Hâc Ahmed Bey: Cezayir'de, bilhassa Kostantîne bölgesinde Fransızlara karşı görülen ilk direniş hareketlerinin önderlerinden Ahmed Bey'in doğum tarihi tam olarak bilinmemekle beraber 1786 yılında doğmuş olduğu ifade edilmektedir. 1826 yılında Kostantîne bölgesinin idaresine getirilmiştir. 1848 yılına kadar Fransızlar karşısında direnişe devam eden Hacı Ahmed Bey 1848 yılında teslim olmak zorunda kalmıştır. Başkent Cezayir'de zorunlu ikamete tabi tutulmuş, 1850/1851 yılında vefat etmiştir. (Bkz. Hacı Ahmed Bey, **Muzekkirâtu Ahmed Bey**, s. 5-7)

²¹ Baker, **a.g.e.**, s. 21; Benamou, **a.g.e.**, s. 13.

²² Muhammed el-Mukrânî: Fransız işgaline karşı 1871 yılında başlayan, çok sayıda kabilenin ve Rahmaniyye tarikatının de katılımıyla Cezayir'in büyük bir bölümüne yayılan direniş hareketininin önderlerinden biri. (Bkz. Davut Dursun, "Cezayir (Sömürge Dönemi), **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, s. 490; Ayrıca bkz. Bessâm el-'Aselî, **Muhammed el-Mukrânî ve Sevratu 1871 el-Cezâiriyye**, Daru'n-Nefâis, Beyrut, 1990.)

²³ Bu kanunun getirdiği yükümlülüklerden bazıları şu şekildedir: Şayet bir Cezayirli vergi memuruna derhal icabet etmez, vergi ve cezaları geciktirirse; yöneticilerin ve kolluk güçlerinin emirlerine karşı çıkar, Fransa ve yönetim aleyhinde kötü sözler sarf ederse; izinsiz okul, mescit veya zaviye açarsa; izinsiz olarak ikametgahını değiştirirse hapsedilme, para cezası ve mülkiyetine el konulması gibi cezalara maruz kalacaktı. (bkz. Beşîr Billâh, **Târîhu'l-Cezâiri'l-Mu'âsır min 1830 ilâ 1989**, s. 233-235.)

²⁴ Benamou, **a.g.e.**, s. 14-15; Kannân, **a.g.e.**, s. 128; Davut Dursun, "Cezayir (Sömürge Dönemi)", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C: VII, İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 1993, s. 490.

tarafından ihanetle suçlanmış ve takibata uğramışlardır. Ayrıca Halk Partisi (*Hizbu 'ş-Şa 'b*) kapatılmış, Mesâlî el-Hâc²⁵, 'Abdulhamîd b. Bâdîs²⁶ ve el-Beşîr el-İbrâhîmî²⁷ gibi önderler ya sürgüne gönderilmiş ya da zorunlu ikamete tabi tutulmuşlardır.

Bu dönem hapis dışında ve yurttan kalan tek önder Ferhât Abbâs²⁸, Cezayir halkının davasını, eşitlik hakkı ile kendilerine uygulanan haksızlıklara ve zulme son verilmesi yönündeki taleplerini duyurmak için çalışmalarına devam etmiştir. Bu amaçla Fransa'nın yanında yer alan İtilaf Devletleri'ne ve Fransız yönetiminin

²⁵ Mesâlî el-Hâc: Cezayir Milli Hareketi'nin önderlerinden Mesâlî el-Hâc 1898 yılında Tilimsân'da doğmuştur. Bölgede bulunan bir Fransız ilkokulu ve din eğitimi veren bir zaviyede aldığı kısa eğitimin ardından çalışmaya başlayan el-Hâc, 1918 yılında Fransız ordusuna katılmıştır. I. Dünya Savaşı'ndan sonra Paris'e gitmiş, burada komünist grupların arasında siyasi faaliyetlere başlamıştır. 1926 yılında Kuzey Afrika Yıldızı Cemiyeti'ni (*Necmu Şimâli İfrîkiyâ*), 1937 yılında Cezayir Halk Partisi'ni (*Hizbu 'ş-Şa 'bi'l-Cezâir*) ve 1946 yılında Demokratik Özgürlükleri Destekleme Hareketi'ni (*Hareketu'l-İntisâr li'l-Hurriyyâti'd-Dîmukrâtiyye*) kuran Mesâlî el-Hâc 1974 yılında vefat etmiştir. (Bkz. Fâtîm Yûnus el-Me'âdîdî, **el-Hareketu'l-İslâmiyye fi'l-Cezâir**, s. 50, dipnot 4.)

²⁶ 'Abdulhamîd b. Bâdîs: Cezayir'de İslah hareketinin başlaması ve ilerleyişinde önemli katkıları bulunan ve ayrıca Bağımsızlık Savaşı'nın hazırlayıcılarından İbn Bâdîs, Berberi bir aileye mensup olarak 1889 yılında Kostantîne'de dünyaya gelmiştir. Eğitim hayatına Kur'ân öğrenerek başlamış, Arapça ve dini eğitimini dönemin önemli isimlerinden Hamdân Venîsî'den almıştır. 1908 yılında Tunus'a giderek üniversite eğitimine başlamış, 1912 yılında Tunus Zeytûne Üniversitesi'nden mezun olmuştur. Cezayir'e döndükten sonra *el-Muntekad*, *eş-Şihâb*, *eş-Şerîa*, *es-Sunne el-Muhammediyye* ve *es-Srât* gibi gazeteleri çıkaran ve eğitimcilik hayatını devam ettiren İbn Bâdîs, Cezayirli Müslüman Alimler Cemiyeti'nin kurucu üyelerinden olup aynı zamanda bu cemiyetin ilk başkanlığını da yürütmüştür. Cezayir'in kültürel mirasına, dinine ve diline sahip çıkması gerektiğine inanan, bununla beraber bazı alanlarda yenilikler yapılması gerektiğini dile getiren ve bu yöndeki çalışmalarını hayatının sonuna dek sürdüren İbn Bâdîs, II. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla beraber Fransa yönetiminin, askere alınma taleplerine karşı çıkan aydınlarla uyguladığı baskılar çerçevesinde tutuklanmış ve 16 Nisan 1940 tarihinde vefat etmiştir. (Bkz. Âdil Nuveyhid, **Mu'cemu A'lâmi'l-Cezâir**, s. 28; Turgay Gökgöz, "Cezayir Kültürel Yaşamında Önemli Bir 'Âlim: 'Abdulhamîd B. Bâdîs", **al-Farabi International Journal on Social Sciences**, s. 178-181.)

²⁷ el-Beşîr el-İbrâhîmî: Cezayirli Müslüman Alimler Cemiyeti'nin ve İslah Hareketi'nin önde gelen isimlerinden biri olan el-İbrâhîmî, 1889 yılında Setîf Vilayeti'ne bağlı Ra'su'l-Vâdî köyünde doğmuştur. 1911 yılında önce Mısır, ardından Medine-i Münevver'e gitmiştir. Burada din, dil ve edebiyat alanında eğitim almış, 1917 yılında Şam'a giderek 'Anber Sultaniyesi'nde edebiyat dersleri vermiştir. 1920/1921 yılında Cezayir'e dönmüş, Setîf'e yerleşerek eğitim ve irşad faaliyetlerine başlamıştır. Cezayirli Müslüman Alimler Cemiyeti'nin kurucuları arasında yer almış, Cemiyet bünyesinde sürdürdüğü çalışmalar sebebiyle sürgüne gönderilmiştir. 'Abdulhamîd b. Bâdîs'in vefatından sonra Cemiyet'in başkanlığı görevini devralmış, kültürel, dini ve ilmi alanlardaki faaliyetlerini genişletmiştir. 1952 yılında Cezayirli öğrencilerin üniversitelere kabul edilmesi yönünde talepte bulunmak ve Cezayir'in durumunu dünyaya duyurmak üzere, doğu Arap ülkelerine yolculuk yapmıştır. 1954 yılında Bağımsızlık Savaşı'nın başlamasıyla beraber halkı savaşa katılmaya teşvik eden açıklamalarda bulunmuştur. el-İbrâhîmî 1962 yılında yurda geri dönmüş, 1965 yılında vefat etmiştir. (Bkz. Ahmed Tâlib el-İbrâhîmî, **Âsâru'l-İmâm Muhammed el-Beşîr el-İbrâhîmî**, s. 9-13; 'Âdil Nuveyhid, **Mu'cemu A'lâmi'l-Cezâir**, s. 13.)

²⁸ Ferhât 'Abbâs: Cezayir'in Fransız kültürüyle bütünleşmesi fikrini savunan, Cezayir'in önde gelen siyasetçilerinden Ferhât 'Abbâs 1899 yılında doğmuştur. 1958-1961 yılları arasında geçici Cezayir Hükümeti'nin başkanlığı görevini üstlenmiştir. (Bkz. "Şahsiyyât Cezâiriyye Târîhiyye Meşhûra", elbassair.net)

Cezayir temsilcisine, taleplerini içeren mektuplar göndermiştir. İtilaf Devletleri kendilerine iletilen meselenin Fransa'nın içişleri mesabesinde olduğunu ve karışamayacaklarını ifade etmiştir. Fransa'dan gelen General Charles de Gaulle ise 1943 yılında Kostantîne²⁹ şehrine yaptığı ziyaretinde, Cezayir'in yerel konularının görüşülmesi için bir kurul oluşturulacağını, Cezayir'in önde gelen şahsiyetlerine Fransız vatandaşlığının verileceğini ve savaşa katılan Cezayirlilere mali destek sağlanacağını bildirmiştir. Cezayir'in geleceği ile ilgili durumun ise savaştan sonra görüşüleceğini ifade etmiştir.

Fransa Cezayir'deki hakimiyetini sağlamlaştırmak, halktan gelen direnişin önünü almak için askeri, siyasi, dini, kültürel ve ekonomik alanlarda çeşitli yaptırımlara gitmiştir. İskan ve toprak politikası, dil ile ilgili baskılar, dini eğitimi de kapsayacak şekilde eğitim alanında yapılan düzenlemeler ve ilmi-kültürel faaliyetlere getirilen kısıtlamalar bu yaptırımların farklı yönlerini göstermektedir³⁰.

1. 3. 1. İskan ve Toprak Politikaları

Fransa, uyguladığı iskan politikası ile Avrupa ülkelerinden Cezayir'e gelen yerleşimcilere ayrıcalıklı haklar tanımıştır. Cezayir'de halka ait az miktarda araziye, Beylik mülkleri ve aşiretlerin elinde bulunan arazilere, 1830 yılından itibaren çeşitli aralıklarla çıkarılan kararname ve kanunlarla, genel maslahat ve sahiplerinin Fransa karşısı olaylara dahil olması gibi sebeplere bağlı olarak el konulmuş, bu arazilerin büyük bir bölümü Avrupalı yerleşimcilere ücretsiz olarak dağıtılmıştır. Halkın büyük çoğunluğunu oluşturan çiftçiler, bu politikalar neticesinde mevsimlik tarım işçileri ile çiftlik sahibinin emri altında çalışan daimi işçiler haline gelmiş, bunun dışında kalan kısım ise işsizlik tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır.

Avrupalı yerleşimcilere yapılan bu teşvikler neticesinde başlangıçta 5.000 olan yerleşimci nüfusu, on sene gibi kısa bir sürede 150.000'e kadar yükselmiştir. 1952 tarihli resmi rakamlara göre Fransız yerleşimcilere düşen kişi başı toprak

²⁹ Kostantîne, Cezayir'in kuzeybatısında yer alan ve aynı zamanda Cezayir'in doğu bölgesinin merkezi kabul edilen bir şehirdir. Cezayirlilerin bu şehrin ismine dair telaffuzları esas alınarak yapılacak transkripsiyon, "Kasantîne" şeklindedir. Biz burada ve tezin tamamında TDV İslam Ansiklopedisi'nde geçen halini kullandık.

³⁰ Dursun, a.g.e., s. 490.

miktarı 108 hektar iken, yerli halka düşen kişi başı toprak miktarı ise 14 hektardır. Halka karşı uygulanan toprak rejiminin yanı sıra yerel idarelerde, eğitim ve yargı kurumlarında yerleşimcilerin ve onların yandaşlarının söz sahibi konuma geçmeleri, yerli halktan alınan vergilerin aşırı şekilde yükseltilmesi, yerli halkın elinde bulunan toprakların verimsiz olması ve dolayısıyla yeterli kazancın sağlanamaması, Cezayir dışına göçlerin yaşanmasına sebep olmuştur³¹.

Fransa'nın uyguladığı toprak politikalarından önce Cezayir, tarımsal üretimi halkın gıda ihtiyacını karşılayabilen bir ülkedir. Ayrıca tarım ürünlerinin bir kısmı da bazı doğu ülkelerine, orta Afrika ülkeleri ile güney Avrupa ülkelerine ihraç edilmektedir. Avrupa'dan getirilen yerleşimciler ise ülkenin ihtiyacını karşılayacak hububatların ekimi yerine, ticari getirisini düşünerek üzüm, turuncgiller ve tütün gibi ürünlerin ekimine yönelmiştir. Bunun neticesinde en verimli topraklar, şarap imalatında kullanılan üzümlerin yetiştirildiği bağlar haline getirilmiş ve Cezayir halkı, bazı ürünler açısından ithalata muhtaç hale gelmiştir³².

1. 3. 2. Sosyo-Kültürel Politikalar

Fransa, işgalin ilk yıllarından itibaren halkın direnişini kırmak ve kendi siyasi gücünü sağlamlaştırmak için çeşitli uygulamalara başvurmuştur. Bu amaçla pek çok camii yıkılmış, bir kısmı kiliseye çevrilmiş, bir kısmına ise el konularak Avrupalı tacirlerin kullanımına verilmiştir. Eğitim kurumları ile vakıflar için inşa edilmiş binalar işlevsizleştirilerek inşa edildikleri amaçlar dışında kullanılmıştır. Kitap yayını ve satışının merkezi konumundaki Kaysariye Çarşısı yıkılmış, bu işler için yeni bir mekan tahsis edilmemiştir. Ayrıca mezarlıklar tahrip edilmiş, mezarlardan çıkarılan ceset ve kemikler sanayide kullanılmak üzere satılmıştır³³.

³¹ Dursun, **a.g.e.**, s. 490; Muhammed el-'Arabî ez-Zebîrî, **Târîhu'l-Cezâiri'l-Muâsır**, C: I, İttihadu'l-Kuttabi'l-'Arab, y.y., 1999, s. 17, 24; Kannân, **a.g.e.**, s. 120; Beşîr Billâh, **Târîhu'l-Cezâiri'l-Mu'âsır min 1830 ilâ 1989**, Dâru'l-Ma'rife, Cezayir, 2006, s. 157-159.

³² ez-Zebîrî, **a.g.e.**, s. 17-20; Ebu'l-Kâsım Sa'dullâh, **Târîhu'l-Cezâir es-Sekâfi**, C: III, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut, 1998, s. 286; Billâh, **a.g.e.**, s. 253-255.

³³ Kannân, **a.g.e.**, s. 121-122.

1. 3. 2. 1. Fransızlaştırma-Hristiyanlaştırma

İşgalin ilk yıllarından itibaren askeri olsun sivil olsun Fransız yetkililer, Cezayir’de köklü bir sistem kurmak istiyorlarsa gerek dilleriyle, gerekse bilim ve kültürleriyle halkın Fransızlaştırılması gerektiğinin bilincindeydi. Bu nedenle Fransız-İslam ilkokulları (*el-Faransiyye-el-İslamiyye*) kurulmuştur. İmkanları yetersiz olan ve ehil olmayan öğretmenlerin görevlendirildiği bu okullarda az sayıda Cezayirli öğrenciye sabah Arapça, öğleden sonra Fransızca dersleri verilmiştir. Bu okullarda Fransız eğitim sistemine uygun yöntemlerle eğitim-öğretim devam etmiş, genel anlamda Fransa tarihi ve coğrafyası üzerine odaklanılırken Cezayir tarihi, coğrafyası ve İslam dünyasına dair her türlü bilgi ihmal edilmiştir³⁴.

XIX. yüzyılın sonları Fransa’da III. Cumhuriyet dönemi olarak bilinmektedir. Bu dönemde Fransız yöneticiler, Cezayir’de eğitim meselesi ile çok ilgilenmiştir. Harçlar kaldırılarak ilköğretim zorunlu hale getirilmiş ve pek çok okul inşa edilmiştir. Bu dönemde eğitim-öğretim, Fransızlaşma eğilimi ve Hristiyan ruhunun hakimiyeti ile ön plana çıkmaktadır. Yine bu dönemde Cezayirli öğrenciler kitaplarında, Cezayir’in Roma ve Bizans dönemi tarihini okumakta ve ülkelerinin Galya, halkının Galyalılar olarak isimlendirildiği bilgisini öğrenmekteydiler. Bu şekilde Cezayirli öğrencilere, kökenlerinin Avrupa medeniyetine dayandığı fikri dikte edilmiştir³⁵.

Cezayirli öğrencilerin eğitimi, Fransız hocaların gözetiminde olup şekil ve ihtiva yönünden Fransız tarzına uygun şekilde düzenlenmişti. Fransızlar gözünde Cezayirliler, bir vatandaş olmaktan çok, yerleşimcilere hizmet etmek için var olan birer tebaaydı. Buna rağmen ortaya konan Fransız tarzı eğitim sisteminin en önemli amacı, Cezayirli öğrencilerin Fransız milliyetçisi olarak yetişmesiydi³⁶.

Fransızlaştırma ile ilgili dikkati çeken uygulamalardan bir diğeri, başkentte bulunan Cezayirli ailelerin çocuklarından en az elli kişilik bir grubun eğitim için Fransa’ya gönderilmesi projesidir. Bu konu belediye meclisi toplantısında dile

³⁴ Billâh, a.g.e., s. 152.

³⁵ Âsyâ Belhuseyn Rahvî, “Vaz’iyyetu’t-Ta’lîmi’l-Cezâiri Ğadâte’l-İhtilâl el-Faransî”, **Dirasât Nefsiyye ve Terbeviyye**, Sayı: 7, Aralık 2011, s. 65-66; Billâh, a.g.e., s. 152.

³⁶ Rahvî, a.g.e., s. 66.

getirilmiş, karşı çıkan ve çocuklarını göndermeyenlerin, yönetime itaatsizlik etmiş sayılacağı bildirilmiştir. Böylece Fransa’da, Fransız kültürü ve dilini öğrenerek geri dönenlerin, Cezayir’de bir aydın ve ileri gelenler tabakası oluşturması, Cezayir’de Fransızca’yı ve Fransa yönetimini güçlendirecek faaliyetlere öncülük etmeleri hedeflenmiştir³⁷.

Başını din adamlarının çektiği Fransızlardan büyük bir grup, Hristiyanlığın Fransa ve Cezayirliler arasında en sağlam bağlantı noktası olabileceğini düşünüyorlardı. Bizans döneminde yayılan Hristiyanlığın halk arasında tekrar yayılması, İslam’dan kaynaklanan direnişin gücünü kıracak ve Arapça’nın önemini ikinci plana atacaktı. Bu amaçlardan yola çıkarak Cezayir’in çeşitli bölgelerinde misyonerlik faaliyetleri başlatılmıştır. Misyonerler, insani yardım, eğitim, hastaların tedavisi ve açların doyurulması gibi yöntemler kullanmışlardır. 1866-1868 yılları arasında Cezayir’de yaşanan kıtlık, çekirge istilası, kolera ve Buleyde bölgesini vuran deprem gibi afetlerde pek çok kimsesiz çocuğu, tedavi etmek ve Hristiyanlaştırmak amacıyla, farklı bölgelerde bulunan barınaklara yerleştirmişlerdir³⁸.

Misyonerler, Hristiyanlaştırma çabalarında büyük oranda başarısız olmuştur. Bunun üzerine Fransızca öğretimine yönelerek dini tartışmalardan uzak durma yoluna gitmişlerdir. Çeşitli bölgelere yayılarak halk ile yaşamaya ve sevgi temelinde yavaş yavaş Hristiyanlık ve Fransız kültürüne yönelik ılımlı bir yaklaşım oluşturmaya çalışmışlardır. Yazdıkları mektup ve raporlarla Fransız yönetiminin nasıl bir yol izlemesi gerektiğine dair tavsiyelerde bulunmuşlardır. Bunlardan biri Charles De Foucauld yazdığı mektubunda, Kuzey Afrika bölgesindeki hakimiyet ve barış ortamının, nüfus artışını, ekonominin güçlenmesini, zenginleşmeyi ve ulaşım sistemlerinin gelişmesini beraberinde getireceğini; bu ortamda yerli halkın Fransız ordusunda görev alarak bir anlamda eğitilmiş askerler haline geleceğini, diğer bir

³⁷ Ahmed b. Nu‘mân, “Vad‘u‘l-Luğati‘l-‘Arabiyye fi ‘Ahdi‘l-İhtilâl”, **el-Luğati‘l-‘Arabiyye Dergisi**, Özel Sayı, Ocak 2005, s. 226-227.

³⁸ Billâh, **a.g.e.**, s. 153-154; Fâtın Yûnus el-Me‘âdîdî, **el-Hareketu‘l-İslâmiyye fi‘l-Cezâir**, Merkezu Sinâ‘ati‘l-Fikr, Beyrut, 2013, s. 40. Haktan Birsell, “Emperyal Fransa’nın Osmanlı-Cezayir Stratejik Düzleminde Bir Kültür ve Kimlik Asimilasyonu Örneği: Aziz Charles de Faucauld’un Mektubu”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 29, Ağustos 2013, s. 52-53.

grubun ise eğitimci olarak okullarda görev alacağını dile getirerek şayet önlem alınmazsa bunun Fransa karşıtı bir harekete dönüşebileceği uyarısında bulunmuştur. Bu önlemin ise halkın Fransızlaştırılması ve Hristiyanlaştırılması olduğunu dile getirmiştir³⁹.

1. 3. 2. 2. Eğitim ve Dil Politikaları

Fransa yönetiminin eğitim ve dil alanındaki uygulamaları yukarıda değindiğimiz Fransızlaştırma-Hristiyanlaştırma politikalarının bir parçasıdır. Yöneticilerin, memurların, aydınların ve genel anlamda Cezayirli yeni neslin yetişmesinde belirleyici rol oynayan bu uygulamalar halkın büyük bir kısmını sistemin dışında tutmuştur.

Fransa, eğitim politikalarıyla Cezayir halkının direniş gücünü, bir daha geri kazanmamak üzere kırmayı amaçlamıştır. Bu amaca binaen 1850 gibi erken bir tarihte halkın din işleriyle ilgilenecek imam ve kadıların yetişeceği üç İslam Okulu (*el-Medresetu'l-İslâmiyye*) inşa edilmiştir. Bu okullarda yetişen din adamları, dine dair doğru bilgilere sahip olmaktan çok uzakta olup, insanları dinden uzaklaştıracak ya da hurafelere yöneltecek faaliyetlerde bulunmuşlardır⁴⁰.

İşgalin ilk yıllarında eğitim-öğretim sistemiyle ilgili ilk adımlar atılmıştır. 1833 yılında kurulan Karşılıklı Eğitim-Öğretim Okulları (*Medârisu't-Ta'lim el-Mutebâdil-Ecole l'Enseignement Mutuel*), öncelikle Avrupalı ve Yahudi çocukları eğitmeyi amaçlıyordu. Bu okullarda başlangıçta az sayıda Cezayirli öğrenci eğitim almakla beraber çoğunluğu daha sonra okulu bırakmıştır. Bunda ailelerin, çocuklarının dini düşünce olarak Hristiyanlığa kaymalarından korkmaları en önemli sebep olmuştur.

1836 yılında ilköğretim seviyesinde eğitim veren ve ilkinen benzer bir sistemi kullanan Arap-Fransız Okulu (*Medresetu'l-Arabiyye-Faransiyye-Ecole Arabe-Francaise*) kurulmuş, bu okullarda Cezayirli çocuklara eğitim verilmeye başlanmıştır. Klasik eğitim kurumlarına alternatif olarak kurulan ve yeni neslin,

³⁹ Birsal, a.g.e., s. 52-53.

⁴⁰ Kannân, a.g.e., s. 122; Sa'dullâh, *Târîhu'l-Cezâir es-Sekâfi*, C: III, s. 367.

Avrupalılarla yakınlaşmasını amaçlayan bu okullarda Arapça, Fransızca'nın temel kuralları, yazı ve Matematik eğitimi verilmekteydi⁴¹.

1848 yılında Fransa yönetimine Cumhuriyetçilerin geçmesi ile Cezayirlilerin eğitimi konusunda yeni bir politika izlenmeye başlanmıştır. Cezayir ve Fransız halkının, Fransa'nın idari, kanuni ve mali çıkarlarına uygun olacak şekilde bütünleşmesini öngören bu grup, Cezayir'deki eğitim sistemini Fransız Eğitim Bakanlığı'na bağlamıştır. İslami eğitim ise daha önce olduğu gibi Harp Bakanlığı'na bağlı olmaya devam etmiştir. Okulların açılması asıl itibariyle eğitime verilen önemden çok, değişen siyasi ve toplumsal yapı içerisinde Fransız yöneticilere yardımcı olacak, halk ile olan resmi işleri yürütecek ve Fransız medeniyetinin gereklerine uygun şekilde davranacak bireyler yetiştirmektir⁴².

Cezayirlileri geleneksel eğitimden uzaklaştırarak Fransız eğitimine ve medeni yapısına yaklaşımlarını teşvik yöntemlerinden bir diğeri, Fransa'nın vurguladığı medeniyet seviyesine çıkarma misyonuna inanan Cezayirlilerin diliyle halkı Fransızca eğitime ve Fransız medeniyetini öğrenmeye yönlendirmek olmuştur. Bu amaçla Fransız idaresinin yayın organlarından *el-Mubeşşir* isimli gazetede pek çok makale yayımlanmıştır⁴³.

1883 yılına dek ihmallerle, kısmi icraatlarla ilerleyen Cezayirlilerin eğitilmesi meselesi, bu tarihten sonra daha net bir çehreye bürünmüştür. Fransa'da bulunan yönetimin düşüncesi Cezayirlilerin eğitilmesi ve istedikleri türde yeni bir insan haline gelmeleriyle, Cezayir'de bulunan yönetim sadece kendi istedikleri şekilde çalışacak, basit mesleki eğitim almış bireyler istemektedir. Bu ikilem içinde okullara kabul edilen Cezayirli öğrencilerin kendi tarihleri, dilleri, çevreleri ve dinlerinden tamamen uzaklaştırılmaları hedeflenmiştir. Altı senelik eğitimin ardından ailesine, sosyal çevresine geri dönen bu gençler, mensubiyet sorunuyla karşı karşıya kalmışlardır. Zira geleneksel ortamdan ve aile çevrelerinden uzak kalmışlar,

⁴¹ Rahvî, a.g.e., s. 62; Sa'dullâh, *Târîhu'l-Cezâir es-Sekâfi*, C: III, s. 283-284.

⁴² Rahvî, a.g.e., s. 62, 64.

⁴³ Sa'dullâh, *Târîhu'l-Cezâir es-Sekâfi*, C: III, s. 286-287.

yetiştikleri Fransız çevrelerinde ise, öğretmenlik okuluna kabul edilenler dışında, yer bulamamıřlardır⁴⁴.

Cezayir’de 1886 yılı itibariyle ilköğretim sonrası eğitime yönelik on sekiz okul ve enstitü bulunmaktadır. Kolej olarak isimlendirilen dokuz kurum, iki Özgür Arap Okulu (*el-Medresetu’l-‘Arabiyyetu’l-Hurra*) ve dört Hristiyan okulu da yine bu dönem Cezayir’de bulunan okullar arasında yer almaktadır. Bu okullarda 3352 yerleşimciye karşılık Cezayir halkından 115 öğrencinin eğitim aldığı göz önünde bulundurulduğunda amacın, eğitimi yaygınlaştırmaktan, genel kültürel seviyeyi artırıp medeniyet seviyesinde ilerlemeyi sağlamaktan çok, bu öğrencilerin kültürel benliklerini yok etmek ve zihinlerini yönlendirmek olduğu değerlendirmesi yapılabilir⁴⁵.

1857 yılında Cezayir’de yükseköğretimin başlangıcı sayılan bir tıp okulu kurulmuştur. Öğrencilerinin tamamına yakını yerleşimci ailelerin çocuklarından oluşan bu okula Cezayirlilerin girmesi de kanunen mümkündü. Yine kanun uyarınca mezun olduklarında, imkanların hayli yetersiz olduğu kırsal kesimlerde görev almak zorundaydılar. Okula kabul için istenen Fransızca bilmek ve tıbbi ilimlerde bilgi sahibi olmak gibi şartlardan dolayı 1872 yılına kadar bu okulda sadece on bir Cezayirli genç eğitim alabilmiştir. 1879 yılı itibariyle edebiyat, hukuk ve fen bilimleri alanında eğitim veren yüksek eğitim okulları da açılmıřtır⁴⁶.

1954 yılında başlayan Bağımsızlık Devrimi sürecinden önce Cezayir’de yerel halkın okuryazarlık oranı %19 civarında kalmıştır. Bunda Fransız yönetiminin eğitim politikalarının etkisi yanında Cezayir halkının bu yönetimle ilgili kurumlara şüpheyile yaklaşmasının da önemli bir etkisi bulunmaktadır. Cezayir Üniversitesi, bünyesinde yaklaşık altı bin öğrencinin eğitim aldığı dönemde, bunlar arasında Cezayirli öğrenci sayısı sadece beş yüz kadar öğrenciyle sınırlı kalmıştır. Bunların çoğu da işgal yönetimi tarafından oluşturulmuş ve Fransa çıkarları için çalışan üst tabaka aileler ile bazı memurların çocuklarıdır. Bunun dışında açılan meslek okullarında Cezayirlilere

⁴⁴ Sa’dullâh, *Târîhu’l-Cezâir es-Sekâfi*, C: III, s. 366; Rahvî, *a.g.e.*, s. 68.

⁴⁵ Sa’dullâh, *Târîhu’l-Cezâir es-Sekâfi*, C: III, s. 301-302.

⁴⁶ Sa’dullâh, *Târîhu’l-Cezâir es-Sekâfi*, C: III, s. 305-307.

eğitim verilmekte olup buradaki amaç da Fransa için çalışacak bir askerler, ziraat ve fabrika işçileri grubu ortaya ıkarmaktır⁴⁷.

Fransız yönetiminin Arapça’ya yönelik politikaları eğitim politikalarıyla yakından ilgilidir. Arap okullarının yasaklanması; idari ve toplumsal kurumlarla iletişim araçlarında Fransızca’nın zorunlu tutulmasını sağlayan bir dizi kanunla Arapça işlevsizleştirilmiş ve bir nevi yasaklanmıştır. Bu yasaklamaların zirve noktası ise 1938 yılında Fransız İçişleri Bakanı Camille Chautemps tarafından çıkarılan kararnamedir. Bu kararname ile Cezayir’de Arapça’nın yabancı dil, Fransızca’nın ise anadil olması kararlaştırılmıştır. Doğal olarak bu tarihe kadar Arapça yayın yapan gazeteler ve Arapça eğitim veren okulların faaliyetleri, kanunen bir izne sahip olmadıkları müddetçe, 1938 Mart ayı itibariyle yasadışı kabul edilmiřtir⁴⁸.

Fransızların başlattığı bu asimile sürecinde fasih Arapça yerine yerel lehçeler ve Berberice teşvik edilmiş, Klasik Arapça-Modern Arapça vurgusu yapılmaya başlanmış, ilkokullarda, ğretmen okulları ve medreselerde Fransızca zorunlu hale getirilmiştir. Lehelerin ve Berberice’nin teşviki hususunda şöyle bir olay nakledilmektedir: Misyonerlerden biri Kabil bölgesinde Berberi bir ocuğa Fransızca selam verir. ocuk selama Arapça karşılık verince misyoner “Beni kendi dilin olmayan bir dille selamlama. Bizzat burada kullandığınız dille selamla” ifadesini kullanmıřtır⁴⁹. Arapça’ya dair uygulanan bu uzaklaştırma politikalarıyla halkın, özellikle yeni yetişen neslin kadim bilgi kaynaklarına ulaşmasına engel olmak, hurafeler ve batıl inançlarla, ırkçılıkla onları kontrolu kolay kitleler haline getirmek amaçlanmıştır.

Irklarla ilgili yapılan antropolojik araştırmalarla Arapların ve Berberilerin farklı ırklar olduğu, Arapların Berberi ırkının haklarını zorla ellerinden aldığı söylemleri geliştirilmiştir. Fransa’nın Berberi toplulukları kendi tarafına çekme

⁴⁷ ez-Zebiri, **a.g.e.**, s. 20- 21; Sa’dullâh, **Trihu’l-Cezâir es-Sekâfi**, C: III, s. 337-338, 435-436; Billâh, **a.g.e.**, s. 272.

⁴⁸ Billâh, **a.g.e.**, s. 269-271, 375; b. Nu’mn, **a.g.e.**, s. 227.

⁴⁹ Sa’dullâh, **Trihu’l-Cezâir es-Sekâfi**, C: III, s. 8; Bilâl Derbâl, “Vazâifu’l-Luğa İbbâne Fetrati’l-İsti’mri’l-Faransî li’l-Cezâir: Dirâse Lisniyye İctimâ’iyye”, **Muhammed Haydar Üniversitesi Kulliyetu’l-db ve’l-Luğât Dergisi**, Sayı: 14-15, Ocak-Haziran 2014, s. 424.

amacıyla giriştiği bu söylemler, Berberi lehçelerinden biriyle yayın yapan bir radyonun açılmasıyla da desteklenmiştir⁵⁰.

Arapça'nın değersizleştirilmesinde başvurulan yöntemlerden bir diğeri kişilere yönelik psikolojik söylemler olmuştur. Arapça ve Araplara özgü söyleyişler, adetler, kıyafetler gibi her ne varsa küçümseyerek, alay ederek yaklaşmışlardır. Değersiz, eksik ve ilerlemeye kapalı vurgusunu taşıyan "Arap işi", "Arap ineği", "Arap veya Berberi inciri" gibi ifadeleri yaygınlaştırmışlardır. Bu durum bilhassa merkezlerde, yabancılarla iç içe yaşayan ve durumu halka nazaran daha iyi olan tabakalarda Arapça kullanımının giderek azalmasına sebep olmuştur⁵¹.

Cezayir kültürüne yönelik baskı ve değişim politikaları, siyasi alandaki değişimin halk tabakasında tutunabilmesi için önemliydi. Bu geçişte en büyük rolü başta Fransız müsteşrikler olmak üzere Batılı bilim adamları üstlenmiştir. Onlar tarafından vurgulanan en bariz slogan Fransa'nın Cezayir'de, medeniyetin kendine yüklediği üstün mesajı ulaştırma görevi ile bulunduğuydur. Yine aynı sebepten eğitim-öğretim dilinin Fransızca olması gerektiğine vurgu yapmışlardır. Bu şekilde, iddialarına göre, medeniyetin asıl metinlerine Cezayirlilerin ulaşımı kolaylaşmış olacaktır. Bu söylemlerin siyasi otoriteyi yerleştirmek için bir vesile olduğu Fransa'nın ırkçı tutumu ve Cezayir halkına uyguladığı insanlık dışı baskıların şahitliğinde ortaya çıkmış, başlangıçta Fransa'nın kullandığı medeniyet sloganına inanan ve bunu dillendiren Cezayirliler bile bu iddialarından vazgeçmek zorunda kalmışlardır⁵².

1. 3. 3. İşgal Karşısında Oluşan Tepkiler

XX. yüzyılın başlarına kadar Cezayir'in işgal karşısındaki direnişinin şöyle ya da böyle devam ettiği görülmektedir. Bazı konferanslar ve tiyatrolarda yapılan gösteriler ile Cezayir'in kadim köklerinin hatırlatılması ve milli bilincin

⁵⁰ Nu'mân, **a.g.e.**, s. 230.

⁵¹ Derbâl, **a.g.e.**, s. 426-427.

⁵² Ramazân Hînûnî, "Vâkı'u's-Sekâfe fî Zılli'l-İhtilâli'l-Faransî li'l-Cezâir", (Çevrimiçi) www.myportail.com, 05.03.2018.

güçlendirilmesi bu direnişin örneklerinden biridir. Bu faaliyetlerin sonucunda düzenli siyasi hareketler meydana gelmiştir⁵³.

I. Dünya Savaşı sonrasında Cezayirlilerin özgürlük ve hak taleplerini dile getirmeyi amaçlayan, halkın eğitimi ve kalkındırılması, medeni haklarının savunulması yönünde çalışmalar yapan siyasi ve ıslahatçı karakterli örgütlerin tamamı Cezayir Milli Hareketi (*el-Hareketu'l-Vataniyye el-Cezâiriyye*) olarak adlandırılmıştır. Bu gruplardan biri, eşitlik taraftarları olarak bilinen ve Emir Hâlid⁵⁴ önderliğinde kurulan *Jeune Algérien* (Genç Cezayirliler) hareketidir. Reformcu ve milliyetçi karakteriyle bu grup Cezayirlilerle Fransızların eşit sayılması, ülkenin dini kimliğinin korunması, iktisadi ve toplumsal durumlarının düzeltilmesi ve iyileştirilmesi, seçimlere ve parlamentoya katılım hakkı gibi talepleri dile getirmiştir. 1919 belediye seçimlerinde Fransa'yla bütünleşme taraftarı akıma karşıt ve provokatif bir tavır takınan Emir Hâlid, büyük bir oy çoğunluğuyla belediye meclis üyeliğine seçilmiştir. 1920 yılında Arapça-Fransızca olmak üzere iki dilde yayın yapan ve işgal karşıtı cesur eleştirilerin yer aldığı *el-İkdâm* isimli bir gazete çıkarmış, bu gazetede düşüncelerini yaymaya devam etmiştir.

Bağımsızlık düşüncesinin oluşmasında *Jeune Algérien* önemli bir yere sahip olsa da talepleri arasında ülkenin bağımsızlığı gibi bir maddenin yer almadığı görülmektedir. Zira Fransız yönetiminin, eşitlik taleplerini dahi kabul etmediği bir dönemde bağımsızlık taleplerinin dillendirilmesi imkansız zikretmek manasına gelmektedir⁵⁵.

⁵³ el-Me'âdîdî, **a.g.e.**, s. 47.

⁵⁴ el-Emîr Hâlid el-Hâşimî: Cezayir'in işgal karşısındaki direnişinin önderlerinden Emir 'Abdulkâdir'in soyundan gelen Emir Hâlid, 1875 yılında Şam'da doğmuştur. 1892 yılında Cezayir'e gelmiş, Fransız Askeri Fakültesi'nde eğitime başlamıştır. Mezuniyeti sonrasında başladığı Fransız ordusundaki görevine 23 yıl devam etmiştir. Daha sonra 1913 yılında *Jeune Algérien* hareketini başlatmak üzere çağrıda bulunmuştur. I. Dünya Savaşı sırasında bir aylık bir cephe görevinin ardından yurda dönmüş, askeri görevle ilişkisi tamamen kesilmiştir. 1919 yılında siyasi alandaki faaliyetlere yönelmeye başlayan Emir Hâlid 1936 yılında Şam'da vefat etmiştir. (Bkz. Bessâm el-'Aselî, **el-Emîr Hâlid el-Hâşimî el-Cezâirî**, s. 9-10; 'Abdulcelîl Şerafî ve el-'Atera Hâfallah, "Tatavvuru'l-Matlabî'l-İstiklâlî fî Nidâli'l-Hareketi'l-Vataniyyeti'l-Cezâiriyye (1919-1954)", s. 20-33.)

⁵⁵ el-Me'âdîdî, **a.g.e.**, s. 48; Kannân, **a.g.e.**, s.182; Menâl Şarkî, "Ezmetu Hareketi İntisârî'l-Hurriyyâti'd-Dîmûkrâtiyye", **Muhammed Haydar Üniversitesi el-'Ulûmu'l-İnsâniyye ve'l-İctimâ'iyye Fakültesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Biskra, 2012-2013, s. 12; Billâh, **a.g.e.**, s. 361-363.

1926 yılında Mesâlî el-Hâc'ın da aralarında bulunduğu, bağımsızlık düşüncesini paylaşan Cezayirli işçileri bir çatı altında toplayan *l'Étoile nord-africaine* (Necmu Şimâli İfrîkiyâ-Kuzey Afrika Yıldızı) genelde Cezayir'in siyasi tarihi ve özelde Cezayir Milli Hareketi'nin (*el-Hareketu'l-Vataniyye el-Cezâiriyye*) tarihi ile devrimci bağımsızlık düşüncesinin oluşumunda önemli bir yere sahiptir. Cezayir'in bağımsızlığı sloganını açıkça dillendiren bu oluşum, Fransız ordusunun Cezayir'den çekilmesi, 'Yerli Kanunu' gibi ayrımcı kanunların iptali, hapiste, zorunlu ikamette ve sürgünde olanların affı, basın özgürlüğü, seçimlere dayalı milli bir meclis ile yine seçimlere dayalı belediye meclislerinin oluşturulması, Cezayirlilere tam anlamda bir eğitim hakkının verilmesi ve Arap okullarının açılması, el konulan arazilerin sahiplerine iadesi ve kanun önünde yerleşimcilerle eşit sayılmak gibi konulardaki taleplerini dile getirmiştir⁵⁶.

L'Étoile nord-africaine'in düşüncelerini yaymak için kullandığı yöntemler arasında bildiriler ve broşürler dağıtmak, gazeteler yayımlamak gibi faaliyetler bulunmaktadır. Çıkardıkları bu gazeteler, dönemin diğer gazetelerinin de yüz yüze geldiği dayatmalara maruz kalarak kapanmak zorunda kalmıştır. Geneli aylık olarak, bazıları iki dilde, bazıları sadece Fransızca yayın yapan bu gazetelerden en başarılısı 1930-1939 tarihleri arasında Paris'te yayımlanan *el-Umme* gazetesidir⁵⁷.

L'Étoile nord-africaine'in kapatılmasının ardından kurulan *Union nationale des musulmans nord-africains* (*el-İttihâdu'l-Vatanî li Muslimî Şimâli İfrîkiyâ-Kuzey Afrika Müslümanları Milli Konfederasyonu*) ve bunların devamı niteliğinde olup 1937 yılında kurulan, en önemli sloganı "özgürlük için devrim" olan Cezayir Halk Partisi (*Hizbu'ş-Şa'b el-Cezâirî*), sömürü sistemi ve politikalarına karşı mücadelenin esasını teşkil eden siyasi bir bilinci canlandırmak için çabalamıştır⁵⁸.

Cezayir Halk Partisi savunduğu fikirleri halka yaymak, Fransız yönetiminin yaptığı haksızlıklara dikkat çekmek amacıyla Arapça yayın yapan *eş-Şa'b* isimli bir

⁵⁶ Riyâd Bûdelâ'a, "el-Kiyem ed-Dîmûkrâtiyye fi's-Sevrati't-Tahrîriyyeti'l-Cezâiriyye 1954-1962 m.", *Mentûrî Üniversitesi el-'Ulûmu'l-İnsâniyye ve'l-İctimâ'iyye Fakültesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Kostantine, 2005-2006, s. 25-26; Kannân, *a.g.e.*, s. 184; Billâh, *a.g.e.*, s. 366.

⁵⁷ Billâh, *a.g.e.*, s. 367.

⁵⁸ Pierre Le Goyet, *La Campagne d'Italie (1943-1945): une Victoire Quasi Inutile*, Nouvelle Editions Latines, Paris, 1985, s. 292; el-Me'âdîdî, *a.g.e.*, s. 51.

gazeteyi çıkarmaya başladılar. Bu gazetenin yanı sıra *el-Berlemân el-Cezâirî* isimli ikinci bir gazete daha yayımlamışlardır⁵⁹.

Cezayir’de 1945 yılında II. Dünya Savaşı’nın bitişini kutlamak üzere törenler düzenlenmiş ve Cezayir halkı da bu gösterilere katılmıştır. Bazı siyasi partilerin de katıldığı bu kutlamalarda Cezayir bayraklarının taşınması ve demokrasi, tutuklu olan liderlerin serbest bırakılması ve bağımsızlık taleplerini dile getiren pankartların bulunması, kutlamaları kanlı bir katliama dönüştürmüştür. Mayıs Olayları olarak bilinen bu olaylar sonucunda Mesâlî el-Hâc önderliğinde 1946 yılında Demokratik Özgürlükleri Destekleme Hareketi (*Hareketu’l-İntisâr li’l-Hurriyyâti’d-Dimûkrâtiyye*) kurulmuş ve bağımsızlık çağrısında bulunmaya başlamıştır⁶⁰. 1947 yılına gelindiğinde Fransa, Cezayir yönetimi ile ilgili, Cezayir için yeni bir statü belirleme ve Fransız vatandaşlığı imkanı gibi bazı reformlara gitse de bunlar, başlamış olan bağımsızlık talep ve hareketlerinin önüne geçmeye yeterli olmamıştır.

1947 yılında çıkarılan ve Cezayir Yasası olarak bilinen yasa, kağıt üzerinde de olsa Cezayirlileri Fransa vatandaşı olarak kabul etmekteydi. Bu yasa uyarınca yarısı Avrupalı, diğer yarısı ise Cezayirlilerden oluşan 120 vekilden oluşan yerel bir meclis kurulmuştur. Bu meclis seçimlerinde Fransız yönetiminin hukuksuz davranışının ortaya çıkması, medeni özgürlükleri kısıtlayan tutumu, okulların kapatılması ve gazetelere el konulması gibi sebepler dönemin sağcı ve solcu partilerinin, Cezayirli Müslüman Âlimler Cemiyeti’nin (*Cem’iyyetu’l-‘Ulemâ’i’l-Müslimîn el-Cezâiriyyîn*) ve bağımsızların tepkisine neden olmuştur. Bunun sonucunda belirtilen gruplar Ağustos 1951’de başkentte bir araya gelerek Özgürlükleri Savunma ve Saygı Cephesi’ni (*Cebhetun li’d-Difâ‘ ‘ani’l-Hurriyyât ve İhtirâmâtuhâ*) kurmuşlardır. Ne var ki bu yapı herhangi bir faaliyet yapma iradesini gösteremeyerek dağılmış, Fransız Yönetimi seçimlerdeki belirleyici konumunu sürdürmüştür⁶¹.

⁵⁹ Bûdelâ‘a, **a.g.e.**, s. 27-28; el-Me‘âdîdî, **a.g.e.**, s. 51.

⁶⁰ Bûdelâ‘a, **a.g.e.**, s. 28-29; el-Me‘âdîdî, **a.g.e.**, s. 51-52.

⁶¹ Ebu’l-Kâsım Sa‘dullâh, **Târîhu’l-Cezâir es-Sekâfi**, C: X, Dâru’l-Basâir li’n-Neşri ve’t-Tevzî‘, Cezayir, 2007, s. 17.

Mesâlî el-Hâc önderliğindeki Demokratik Özgürlükleri Destekleme Hareketi'nin, sömürü sistemini ortadan kaldırma, milli bir düzen inşa etme çağrılarını dillendiren siyasi kanadı bir takım ihtilaflar neticesinde bölünmüştür. Muhammed Bûdiyâf'ın önderlik ettiği, Birlik ve Çalışma İçin Devrim Konseyi (*el-Lecnetu's-Sevriyye li'l-Vahde ve'l-'Amel*) olarak isimlendirilen ve silahlı mücadeleyi amaçlayan diğer kanadı ise 1954 yılında önce Milli Bağımsızlık Cephesi'ne (*Cebhetu't-Tahrîr el-Vatanî*), sonrasında Cezayir Milli Bağımsızlık Ordusu'na (*Ceyşu't-Tahrîri'l-Vatanî el-Cezâirî*) dönüşerek 1954 Kasım devrimini başlatmış ve bağımsızlığa ulaşıncaya kadar devam eden bu mücadeleye önderlik etmiştir⁶².

Fransız yönetimi, Hristiyanlaştırma ve Fransızca'yı anadil haline getirme çabaları sonucunda Cezayir'in artık bir Fransa toprağı olduğu ve sonsuza dek de öyle olacağı düşüncesinden yola çıkarak işgalin yüzüncü yılı dolayısıyla 5 Temmuz 1930 tarihinde kutlamalar düzenlemiştir. Bu kutlamalarda Cezayir'i İslam medeniyetinden kopararak asıl köklerine, Roma medeniyetine döndürdüklerini ifade etmişlerdir. Cezayirli aydınlar bu duruma bir tepki olarak 1931 yılında bir araya gelmiş ve "İslam dinimizdir" açıklamasını yapmışlardır. Yine bu olaylara karşı "Arapça dilimiz ve Cezayir vatanımız" sloganıyla Cezayirli Müslüman Âlimler Cemiyeti'ni (*Cem'iyetu'l-'Ulemâ'i'l-Müslimîn el-Cezâiriyîn*) kurmuşlardır. Cemaleddin Afgani, Muhammed Abduh ve Reşid Rıza gibi doğu Arap ülkelerinin (*el-Maşrik el-'Arabî*) önemli fikir ve siyaset adamlarından etkilenen bu cemiyet, toplumda gördükleri ahlaki bozulmalar ile mücadele ederek milli bir bilinç oluşturmayı, dini akideyi hurafe ve bidatlardan temizlemeyi, Arapça'yı ve genel anlamda eğitimi halk arasında yaygınlaştırmayı amaç edinmiştir.

Cemiyetin başkanlığına 'Abdulhamîd b. Bâdîs, başkan yardımcılığına el-Beşîr el-İbrâhîmî seçilmiştir. Cemiyetin oluşturduğu mecliste başlangıçta tarikat mensuplarından ve resmi din adamlarından birkaç üye bulunmakla beraber, kısa bir süre sonra bu kişiler cemiyetle bağlantılarını kesmişlerdir⁶³.

⁶² el-Me'âdidî, **a.g.e.**, s. 52-53.

⁶³ el-Me'âdidî, **a.g.e.**, s. 41, 58-61; Rahvî, **a.g.e.**, s. 78; Billâh, **a.g.e.**, s. 333, 368-369; Ahmed Tâlib el-İbrâhîmî, **Âsâru'l-İmâm Muhammed el-Beşîr el-İbrâhîmî**, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, Beyrut, 1997, s. 11.

Cezayirli Müslüman Âlimler Cemiyeti'nin en önemli faaliyet alanlarından biri eğitim alanıdır. Bu amaçla ilk yapılanlardan biri 1936 yılı itibariyle Özgür Arap Okulları'nın (*el-Medresetu'l-'Arabiyyetu'l-Hurra*) kurulması olmuştur. Bu okullarda İslam-Arap eğitim metoduna uygun bir sistem gözetilerek Arapça ve İslam dininin esasları öğretilmeye başlanmıştır. Öncelikle Fransız okullarından başka eğitim kurumunun bulunmadığı bölgelerde açılan bu okullar daha sonra Cezayir geneline yayılmış, sayıları üç yüze ulaşan bu kurumlarda kız-erkek pek çok Cezayirli genç eğitim almıştır⁶⁴.

Cemiyetin eğitim faaliyetlerini sürdürdüğü mekanlardan bir diğeri camiler ve mescitler olmuştur. Bu mekanlarda cemiyetin önde gelen isimleri ve yetişmiş mensupları toplumun farklı kesimlerinden insanlarla bir araya gelerek, Arapça ve İslam dininin esasları hususunda dersler vermişlerdir⁶⁵.

Cemiyetin faaliyet alanlarından bir diğeri kulüpler ve gazeteler olmuştur. Mescitlerdeki faaliyetlerin yasaklandığı dönemlerde kulüpler, gençlere yönelik kültürel etkinliklerin, halk ve bilhassa aydınların haberleşme merkezi olmuştur. Ayrıca bu mekanlarda genelde halkın özelde gençlerin dini yönden ıslahı; milli, siyasi ve toplumsal yönlerden bilinçlenmeleri amacıyla çeşitli faaliyetler de düzenlenmiştir. Bir süre sonra bu merkezler de takibata uğrayarak ağır yükümlülükler altında bırakılmıştır⁶⁶.

'Abdulhamîd b. Bâdîs bu cemiyet kurulmadan önce, 1925 yılında çıkmaya başlayan *el-Muntekad* ve yine aynı yıl yayımlanmaya başlayan *eş-Şihâb* gazetelerinde yazılar kaleme almıştır. Cezayir toplumuna dair yazdığı bu yazılarında Fransız yönetimine karşı eleştirel bir tavır takınmış, yenilik, ıslahat, hurafelerden ve bidatlardan uzaklaşma çağrılarında bulunmuştur. Cezayirli Müslüman Âlimler Cemiyeti de faaliyet alanlarından biri olarak gazeteleri kullanmış, Arapça yayın

⁶⁴ el-Me'âdidî, **a.g.e.**, s. 62-63; Billâh, **a.g.e.**, s. 370; Turgay Gökgöz, "Cezayir Kültürel Yaşamında Önemli Bir Âlim: 'Abdulhamîd B. Bâdîs", **al-Farabi International Journal on Social Sciences**, Yıl: 2, Ağustos 2017, s. 181.

⁶⁵ el-Me'âdidî, **a.g.e.**, s. 63; Sa'dullâh, **Târîhu'l-Cezâir es-Sekâfi**, C: X, s. 25.

⁶⁶ el-Me'âdidî, **a.g.e.**, s. 63-64; Yûsuf Zeğvân, "et-Ta'limu'l-'Arabî el-Hurr bi Vâdî Sûf (1931-1962) min Hılâli'l-Vesâiki'l-Mahalliyye ve'r-Rivâyati's-Şefeviyye", **Hamma Lahdar – el-Vâdî Üniversitesi el-'Ulûmu'l-İnsâniyye ve'l-İctimâ'iyye Fakültesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, el-Vâdî, 2014-2015, s. 26.

yapan gazeteleri güçlendirmiştir. Eğitim ve edebiyat alanındaki kalkınma hareketinin bir parçası olarak *eş-Şerî'atu'l-Muhammediyye* (1933), *es-Sunnetu'n-Nebeviyye*(1933), *es-Sırât* (1933-1934) ve *el-Basâir* (1935-1939) gazeteleri kurulmuş, bunlar aracılığıyla cemiyet, Fransız yönetiminin politikalarına karşı koymayı, halkı bilinçlendirmeyi, ülke içi ve dışında fikirlerini duyurmayı hedeflemiştir. Ayrıca Arapça'nın tekrar canlandırılması, İslam dininin doğru esaslarına dönülmesi ve milli bilincin oluşturulması da bu gazetelerde gözetilen hedefler arasında yer almıştır⁶⁷.

İslam'ın aslından olmayan her türlü bidat ve hurafeyle mücadele eden bu cemiyet, İslamî esaslardan uzaklaşan, velilerden medet umma ve büyü gibi adetlere halkı yönlendiren tarikat mensuplarına karşı da mücadeleye girişmiştir. Bu durumu kendisi için tehdit sayan Fransız yönetimi bir kararname yayımlayarak resmi görevliler dışındaki imamların cami ve mescitlerdeki vaazlarını yasaklamıştır. Ayrıca bu kararnamede cemiyet mensupları "Vehhabi" ve "Harici" gibi İslam literatüründe yer alan isimlerle isimlendirilmiştir. Buna karşılık cemiyet, Fransız yönetiminin emirlerine uyan tarikat mensuplarının din adına konuşmalarının doğru olmadığına dair söylemlere başlamıştır. Bu söylemler sonucunda toplumda, tarikat mensubu bu kişilerin dinlerini satan kişiler olduğu yönünde bir bakış gelişmiştir⁶⁸.

Siyasi bir karakteri olmamakla beraber Cezayirli Müslüman Alimler Cemiyeti, 1936 yılında gerçekleşen ve pek çok Cezayirli grubun dahil olduğu İslam Kongresi'ne (*el-Mu'temeru'l-İslâmî*) katılmış, burada Cezayir'in İslam-Arap kimliğinin korunması talebini ısrarla dile getirmiştir. Bu kongreden çıkan ve pek çok alanda reform taleplerini içeren bildirgeyi Paris'e götüren heyette, cemiyetin başkanı 'Abdulhamîd b. Bâdîs de bulunmaktadır. Bu yolculuk sonucunda Fransa'dan hiçbir şey beklememeleri gerektiği sonucuna ulaşmıştır⁶⁹.

Cemiyet, II. Dünya Savaşı'nda Fransız saflarında savaşmayı reddederek bu savaşın Müslümanların savaşı olmadığını ve tarafsız kalacaklarını ilan etmiştir.

⁶⁷ el-Me'âdîdî, **a.g.e.**, s. 64; Billâh, **a.g.e.**, s. 373; Zeğvân, **a.g.e.**, s. 26; Gökgez, **a.g.e.**, s. 179.

⁶⁸ el-Me'âdîdî, **a.g.e.**, s. 64-65.

⁶⁹ **A.e.**, s. 65-67.

Bunun üzerine pek çok üyesi takibata uğrayarak tutuklanmış, el-Beşîr el-İbrâhîmî'nin de aralarında bulunduğu bir grup ise sürgüne gönderilmiştir⁷⁰.

II. Dünya Savaşı devam ederken 1940 yılında 'Abdulhamîd b. Bâdîs vefat etmiş, yerine el-Beşîr el-İbrâhîmî başkan olarak seçilmiştir. 1943 yılında ülkeye dönen el-İbrâhîmî, cemiyetin eğitim alanındaki faaliyetlerini sürdürmüştür. 1947 yılında Kostantîne'de, 'Abdulhamîd b. Bâdîs Enstitüsü adıyla bir enstitü kurulmuştur. Bu enstitü, ilköğretim seviyesini tamamlamış öğrencilerden belli bir ortalamanın üstünde olanların, ortaöğretimlerini tamamlayarak öğretmen olmaları ya da Zeytûne Üniversitesi'nde eğitimlerine devam etmeleri amacına yöneliktir. Dönemin seçkin öğretmenlerinin ders verdiği bu kurum, daha sonra edebiyat alanındaki gelişmelere yön verecek değerli isimler yetiştirmiştir⁷¹.

Cezayirli Müslüman Alimler Cemiyeti'nin eğitim alanındaki katkılarının boyutunu görebilmek için kurulan okul ve yetişen öğrenci sayılarına bakılabilir. 1947 yılı sonu itibariyle Cemiyet'in 40 okulu ve 6.000 civarı öğrencisi bulunmaktayken 1952 yılında okul sayısı 55'e çıkmıştır. 1954 yılında 110 okul ve 20.000 öğrenci ile bu eğitim faaliyetleri zirveye ulaşmıştır. Bağımsızlık Savaşı'nın başlaması ile değişen siyasi ve sosyal etkenler neticesinde 1956 yılına gelindiğinde faaliyette olan okul sayısı 91'e gerilemiştir. Bu kurumlarda eğitim gören öğrenci sayısı ise 1956 yılı itibariyle 16.679 olarak tespit edilmiştir⁷².

Cemiyet, mensuplarının mescit ve camilerdeki vaazlarının yasaklanmasının ardından, özgür mescitler inşa etmeye başlamıştır. Bu mescitlerde halka ve öğrencilere yönelik dini dersler, vaaz ve irşad konferansları düzenlenmiştir. Ayrıca cemiyetin önde gelen alimleri irşad faaliyetleri kapsamında toplumun her kesimine vaazlar verebilmek için Cezayir'in dört bir yanına geziler düzenlemiştir⁷³.

1950 yılında el-Beşîr el-İbrâhîmî Paris'e giderek Fransa yönetiminden iki konuda talepte bulunmuştur: İslam dininin Cezayir'de bulunan siyasi yönetimden

⁷⁰ A.e., s. 67.

⁷¹ el-Me'âdîdî, a.g.e., s. 67-68; Rahvî, a.g.e., s. 78; Billâh, a.g.e., s. 371.

⁷² Gökgöz, a.g.e., s. 188.

⁷³ el-Me'âdîdî, a.g.e., s. 68-69; Billâh, a.g.e., s. 373; Zeğvân, a.g.e., s. 26.

ayrılması ve Arapça eğitimin serbest bırakılması; Fransa'da bulunan Cezayirlilere yönelik okulların açılması. Bu talepler Fransa yönetimi nezdinde hiçbir karşılık bulmamıştır⁷⁴.

el-İbrâhîmî bu yolculuğunun ardından Arap ülkelerinin pek çoğuna Cezayir meselesini iletmiş, kendileri tarafından gönderilecek öğrenci gruplarının, eğitimleri bittiğinde Cezayir'e dönmeleri şartıyla, kabulünü talep etmiştir. Bu talepler Arap ülkeleri nezdinde kabul görmüş ve 1951 yılından itibaren Mısır, 1952 yılında Irak, 1953 yılında Suriye, Kuveyt ve Suudi Arabistan belli sayılarda Cezayirli öğrenciyi kabul etmiştir. Böylece gönderilen öğrencilerin yükseköğretim düzeyinde diploma sahibi olmasının yanı sıra, doğu Arap ülkeleri (*el-Maşrik el-'Arabi*) başta olmak üzere diğer Arap halklarıyla bağlantı kurmaları hedeflenmiştir⁷⁵.

Cezayirli Müslüman Alimler Cemiyeti 1954 yılında başlayan devrim sürecinde de önemli bir rol oynamıştır. Devrim süreciyle ilgili yazdıkları makalelerle halkı bilinçlendirmeye çalışmış ve devrime destek olma çağrısında bulunmuşlardır. Ayrıca cemiyete ait özgür mescitler de devrim çağrısının merkezlerinden biri olarak kullanılmıştır. Askerlerin dini anlamda eğitilmeleri, hapiste olanlara okuma-yazma öğretilmesi, Cezayir dışında devrimi duyurmak ve devrimle ilgili bilgileri yaymak, bu süreçte cemiyetin yerine getirdiği görevler arasında yer almıştır⁷⁶.

Cemiyet, Hristiyanlaştırma faaliyetlerine karşı halkı bilinçlendirme çalışmaları da yürütmüş; toplumda görülen kumar, uyuşturucu ve içkiye yönelişle mücadele etmiştir. Ayrıca cemiyet mensupları Fransa'nın sömürü yönetimini, Cezayir'e karşı uyguladığı haksızlıkları her alandaki faaliyetlerinde ve edebi metinlerinde kınamış, milli birlik çağrısını dile getirmişlerdir. Milli tarih anlayışını desteklemek ve Cezayir'in İslam-Arap kimliğini yok etme çabalarına karşı çıkmak üzere *Târîhu'l-Cezâir fi'l-Kadîm ve'l-Hadîs I-II* (Eski ve Modern Dönem Cezayir

⁷⁴ el-Me'âdidî, **a.g.e.**, s. 69.

⁷⁵ **A.e.**, s. 69-70.

⁷⁶ **A.e.**, s. 76-91.

Tarihi I-II, 1928,1932) ve *Kitâbu'l-Cezâir* (Cezayir Kitabı, 1932) isimlerinde iki kitap basılmıştır⁷⁷.

Cezayirli Müslüman Alimler Cemiyeti ve benzeri grupların çalışmaları neticesinde toplumda var olan Fransa karşıtlığı, genelde toplumda özelde yeni yetişen nesilde milli bilincin oluşmasıyla beraber örgütlü bir direnişe ve beraberinde Bağımsızlık Savaşı'na dönüşmüştür.

1. 3. 4. Bağımsızlık Savaşı (1954-1962)

1954 yılında Demokratik Özgürlükleri Destekleme Hareketi'nin (*Hareketu'l-İntisâr li'l-Hurriyyâti'd-Dîmûkrâtiyye*) silahlı kanadı önderliğinde Cezayir Bağımsızlık Devrimi başlamıştır. Silahlı mücadeleye katılan gruplar Milli Bağımsızlık Ordusu (*Ceyşu't-Tahrîr el-Vatanî*) adı altında birleşmiş; Demokratik Özgürlükleri Destekleme Hareketi'nin silahlı mücadeleyi hazırlayan kanadı Çalışma ve Birlik İçin Devrim Konseyi (*el-Lecnetu's-Sevriyye li'l-Vahde ve'l-'Amel*) ise savaşın siyasi kanadına dönüşerek Milli Bağımsızlık Cephesi (*Cebhetu't-Tahrîr el-Vatanî*) adını almıştır⁷⁸.

Fransız yönetimi, başlayan bu mücadele karşısında sert tavrını korumuş, Cezayir'e çok sayıda asker yığmış, hava ve denizden ülkeyi kuşatmıştır. Başlangıçta olayların belli gruplar tarafından çıkarılmış isyan hareketleri olduğunu düşünerek hareket edilmiştir. 1954 yılı sonunda yaklaşık 2000 kişi tutuklanmıştır. 57000 askerden oluşan bir grupla el-Avrâs'a hareket eden General Spillmann ise isyanı büyümeden yok etmek için şiddetli bir yol izleyerek isyancıların hiçbirinin tutuklanmamasını, direkt öldürölmelerini emretmiştir⁷⁹.

1955 yılında Cezayir genelinde yeni cephelerin açılması ve şiddet politikasıyla korkutulmak istenen halkın, devrimci mücadeleye destek vermesi Fransa yönetimini başka çözümler aramaya yöneltmiştir. Cezayirli'lere bazı medeni haklar tanımak ve yeni okullar açarak yetişen kişileri idari görevlere getirmek gibi

⁷⁷ Billâh, a.g.e., s. 371-373.

⁷⁸ Dursun, a.g.e., s. 491.

⁷⁹ Dursun, a.g.e., s. 492; 'Ammâr Bûhûş, *et-Târîhu's-Siyâsî li'l-Cezâir mine'l-Bidâye ve Liğâyeti 1962*, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, Beyrut, 1997, s. 406-407.

ıslahat planları, Cezayir'deki yerleşimcilerin, bilhassa ekonomik ve siyasi alanlarda güçlü kişilerin tepkisine ve Fransız hükümetinin Tunus ve Fas'ta olduğu gibi kendilerine ihanet ettiği yorumlarına neden olmuştur⁸⁰.

1955 yılında Fransa tarafından düşünülen hiçbir ıslahat gerçekleştirilmemiş, aksine Nisan ayında çıkarılan kanunla güvenlik güçlerine, istedikleri kişileri tutuklayabilme izni verilmiştir. Ayrıca yine bu kanunla halkın, güvenlik güçlerinden izin almaksızın bir yerden diğerine geçmesi de yasaklanmıştır. Askeri mahkemelere suçluları yargılama yetkisi verilmiş, bir anlamda Cezayir'in yönetimi ordunun eline bırakılmıştır⁸¹.

Cezayir'de savaşın devam ettiği bu süreçte Fransa yönetimi ve Cezayir'deki yerleşimciler arasındaki ihtilaflar devam etmiş, ayrıca savaş giderleri Fransa maliyesini zor durumda bırakacak boyuta ulaşmıştır. Fransa'yı içte yaşadığı sorunlardan çıkararak ülkenin birliğini korumak ve Cezayir'de süren savaşa bir çözüm bulmak üzere 1958 yılında General Charles de Gaulle Fransa'nın başkanlığını getirilmiştir. Ayrıca Gaulle'un planladığı sürecin hızlı ilerlemesi için Fransa Meclisi kendini feshetmiştir⁸².

1958 yılında başkent Cezayir'e gelerek halka yönelik bir konuşma yapan Charles de Gaulle, yerleşimcilerden olsun yerel halktan olsun Cezayir toplumunu oluşturan bireylerin eşit hak ve yükümlülüklerle sahip olacağı ve Müslüman veya Hristiyan olmasına bakılmaksızın bu toplumun kendi geleceğine kendisinin karar vereceği yönünde bazı vaatlerde bulunmuştur. 1959 yılında başka bir açıklama yapan Gaulle, Cezayirlilere Fransa'dan ayrılmak veya Fransa'ya bağlı federal bir sisteme dönüşmek hususunda kendi geleceklerini belirleme hakkı tanıyacağını ifade etmişti. Başkanın bu sözleri, kendilerini arkadan vurduğunu dile getiren Cezayir'deki yerleşimcilerin tepkisine neden olmuştur⁸³.

⁸⁰ Bûhûş, **a.g.e.**, s. 407-409.

⁸¹ **A.e.**, s. 411.

⁸² **A.e.**, s. 415-431.

⁸³ Dursun, **a.g.e.**, s. 492; Bûhûş, **a.g.e.**, s. 432-439.

1960 yılının başlarında Cezayir'deki yerleşimciler başkan Gaulle ve açıklamaları aleyhinde gösteriler düzenlemiş fakat bu durum Cezayir'de başlayan yeni süreci durduramamıştır. Cezayir Devrimi'nin önderleri ile yapılan görüşmeler aralıklarla 1962 yılına kadar devam etmiş, 1 Temmuz 1962 tarihinde yapılan referandum neticesinde Cezayir bağımsızlığını ilan etmiştir⁸⁴.

1. 4. Bağımsızlık Dönemi

1. 4. 1. Ahmed b. Bella Dönemi (1962-1965)

Bağımsızlık dönemi ile beraber yaşanan anlaşmazlıklar ve çatışmaların sonucunda Cezayir'in başkanlığına Ahmed b. Bella getirilmiştir. 1962-1965 yılları arasını kapsayan bu dönemin en önemli sorunu, sanayi, ekonomi ve idare gibi alanlarda çalışan Avrupalı yerleşimcilerin ülkeyi terk etmesi sebebiyle, yetişmiş uzman eksikliğidir. Bu durumun üstesinden gelmek isteyen hükümet, Fransa'da yetişmiş Cezayirlilerden yararlanmak istemiştir. Böylece Fransız kültürü ile yetişmiş bu nesil, bağımsız Cezayir'in çözüm ve birleşme noktası haline gelmiştir⁸⁵.

Ahmed b. Bella Arap kültürünün korunması ve desteklenmesi ile ilgili de girişimlerde bulunmuştur. Mısır, Suriye ve Irak gibi ülkelere, Cezayir'deki Arapça eğitiminin düzenlenmesi ve güçlendirilmesi için yardım istemiştir. Bu amaç doğrultusunda Cezayir'e gelen alimlerden pek çoğu, karşılaştıkları bürokratik engeller neticesinde kendi ülkelerine dönme kararı almışlardır⁸⁶.

Ahmed b. Bella, sosyalist ve solcu görüşleri sebebiyle Cezayirli Müslüman Alimler Cemiyeti özelinde İslamî kesimle fikir ayrılıklarına ve çatışmasına düşmüştür. Bunun neticesinde cemiyetin başkanı el-Beşîr el-İbrâhîmî ev hapsi ile cezalandırılmış ve bu süreçte vefat etmiştir⁸⁷.

⁸⁴ Dursun, **a.g.e.**, s. 492; Bûhûş, **a.g.e.**, s. 441-442.

⁸⁵ Yahyâ Ebû Zekeriyâ, **el-Cezâir min 'Ahdi Ahmed b. Bella ilâ 'Ahdi 'Abdil'azîz Bûteffîka**, (Çevrimiçi) www.arabtimes.com, 12.03.2018.

⁸⁶ Ebû Zekeriyâ, **a.y.**

⁸⁷ **A.y.**

1. 4. 2. Huvârî Bûmedyen Dönemi (1965-1978)

Cezayir'in ilk başkanı Ahmed b. Bella'nın devrim çizgisinden uzaklaştığı, bağımsız Cezayir için savaşıyan grupları bir çatı altında toplayacak bir parti kurmadığı, özgürlükleri kısıtladığı, gerekçe sunmaksızın vatandaşları tutukladığı, şovenizm ve diktatörlüğe doğru gittiği, halkın ve devletin mallarını kendi şahsi amaçları için kullandığı ve Cezayir'in değerlerini yok etmek için çalışan yabancılara göz yumduğu gibi gerekçelerle Savunma Bakanı Huvârî Bûmedyen askeri darbe yaparak Cezayir'in yönetimine el koymuştur. Bûmedyen 1965 yılından, tam teşhis konulamayan bir hastalık neticesinde vefat ettiği 1978 yılına kadar başkanlık görevine devam etmiştir⁸⁸.

Huvârî Bûmedyen'in yaptığı ilk faaliyetlerden biri Sanayi Reformu (*es-Sevratu's-Sinâ'iyye*)'dir. Kendilerine bağlı yan sanayilerin de gelişimine doğal bir zemin olacağı düşünülerek, ham madde satışından çok petrokimya gibi genel ve işlenmiş maddelere yönelik sanayiye geliştirmek hedeflenmiştir.

Zorunlu temel madde ve araçların yapımına yönelik sanayinin kurulması; işçiyi, kendi işinin patronu haline getirerek aktif üretime kazandıracak sosyalist bir sistem kurmak; ithal edilen ana tüketim malzemelerinin ülke içinde üretilmesini sağlamak; karşılıklı anlaşmalar yoluyla tam ya da yarı işlenmiş madde ihracatına destek olmak; üretim araçlarına hakim bir nesil yetiştirmek ve gıda ürünleri fiyatlarına kota koymak Bûmedyen yönetiminin sanayi alanındaki hedefleri arasında yer almaktaydı⁸⁹.

Huvârî Bûmedyen'in yaptığı faaliyetlerden bir diğeri Tarım Reformu (*es-Sevratu'z-Zirâ'iyye*) olmuştur. Cezayir'in gıda ihtiyacının karşılanması ve güvenliği için 1971 yılında başlatılan bu proje uyarınca büyük miktarlarda tarım arazisi kamulaştırılarak çiftçilere ücretsiz dağıtılmış ve yerleşmeleri için ev desteği de dahil her türlü imkan sağlanmıştır. Bu dönemde tarım alanlarının tekrar eski canlılığına kavuşmuş olduğu, Avrupa geneline ihracat yaptığı günlerine yakın bir konuma

⁸⁸ Dursun, a.g.e., s. 492; Menhel Sa'dî, "el-Evdâ'u's-Siyâsiyye ve'l-İktisâdiyye li'l-Cezâir fi 'Ahdi'r-Raîs Huvârî Bûmedyen (1965-1978)", *Muhammed Haydar Üniversitesi el-'Ulûmu'l-İnsâniyye ve'l-İctimâ'iyye Fakültesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Biskra, 2013-2014, s. 33.

⁸⁹ Sa'dî, a.g.e., s. 71-72.

geldiği söylene de bu proje beklenen başarıya ulaşamamıştır. Bu başarısızlığın sebepleri arasında, projenin hayata geçirilme sürecinin iyi yönetilememiş olması, yaptırım uygulanmayan çiftçilerin topraklarını bırakarak yüksek ücretle çalışma imkanı bulacakları şehir merkezlerine göç etmeleri, Cezayir devrimine ve bağımsızlığına karşı olan grupların kasıtlı engellemeleri zikredilebilir. Ayrıca savaş sebebiyle tarım alanında ehil kişilerin azalmış olması, bu konuda kendilerine öncelik verilen gençlerin ise tarımsal faaliyetler konusunda bilgilerinin yeterli düzeyde olmaması da projeyi başarısızlığa götüren etkenler arasında yer almaktadır⁹⁰.

Huvârî Bûmedyen'in aldığı önemli kararlardan biri, Cezayir-Fransa ilişkilerinin bozulması pahasına petrol ve gaz sanayisinin kamulaştırması olmuştur. Bu karar öncesinde Cezayir petrolünün ihracatı Fransa'nın tekelindeydi. Yabancı petrol şirketlerinin %50, doğal gaz şirketlerinin ise %100 oranında kamulaştırılması Cezayir'e, sanayi ve tarım sektörlerini de destekleyen bir hareketlilik kazandırmıştır⁹¹.

1. 4. 3. Şadlî b. Cedîd⁹² Dönemi (1979-1992)

Vehrân Askeri bölgesi komutanı ve 1979 yılında yapılan Milli Bağımsızlık Cephesi'nin kongresinde parti genel sekreterliğine seçilen Şadlî b. Cedîd, aynı yıl yapılan başkanlık seçimlerinde oyların tamamına yakınına alarak 1992 yılına kadar devam eden başkanlık görevine başlamıştır⁹³.

Şadlî b. Cedîd başkanlığının ilk yıllarında her kesime karşı eşit mesafede durmaya çalışmıştır. Ne var ki ilerleyen yıllarda, gittikçe güçlenen İslamî kesime karşı baskı politikaları uygulamaya başlamış, mensuplarını tutuklatarak kamplara göndermiştir. Bu dönem küresel çapta yaşanan ekonomik kriz petrol ve doğalgaz

⁹⁰ Hasan Zeytûnî, *el-Murâsilu'l-Meydânî: el-Miheniyye ve'l-Hakîka*, E-Kutub Ltd., Londra, 2017, s. 116-117; Dursun, *a.g.e.*, s. 492; Sa'dî, *a.g.e.*, s. 73-74, 87, 95, 96; Ebû Zekeriyâ, *a.g.y.*; Benjamin Stora, *Târîhu'l-Cezâir Ba'de'l-İstiklâl*, çev. Sabâh Memdûh Ke'dân, el-Hey'etu'l-Âmme es-Sûriyye li'l-Kitâb, Şam, 2012, s. 57-59.

⁹¹ Ebû Zekeriyâ, *a.g.e.*; Dursun, *a.g.e.*, s. 492; Sa'dî, *a.g.e.*, s.78; Stora, *a.g.e.*, s. 51-53.

⁹² Arapça isimden yapılacak transkripsiyon eş-Şazlî b. Cedîd şeklindedir. Biz burada TDV İslam Ansiklopedisinde kullanılan halini almayı tercih ettik.

⁹³ Nâdiye Behame, "el-İntihâbâtü'r-Riâsiyye fi'l-Cezâir 1962-1999", **Muhammed Haydar Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Biskra, 2014-2015, s.y.

gelirlerinin düşmesine, buna mukabil döviz kurunun artması ile ülkenin dış borçlarının büyümesine, yine artan döviz kuru sebebiyle gerekli tüketim ürünlerinin ithal edilememesine sebep olmuştur. Bahsi geçen ve benzeri siyasi, ekonomik ve toplumsal sıkıntılar Kasım 1988 itibariyle büyük çaplı halk gösterilerinin başlamasına sebep olmuştur. Bu olaylarda çok sayıda kişi hayatını kaybederken başkan Şadlî, yönetimde bazı değişiklikler yapmak mecburiyetinde kalmıştır⁹⁴.

1988 olaylarından birkaç ay sonra Cezayir’de çok partili döneme geçilmiş, sürgüne gönderilen siyasi liderlerin ülkeye dönmesine izin verilmiştir. Yeni kurulan partilerle beraber 1990 yılında yerel seçimlere giren ve bu döneme değin tek parti olarak ülkeyi yöneten Milli Bağımsızlık Cephesi bu seçimlerden, bir nevi başarısızlıkla çıkmıştır. 1991 yılında yapılan genel seçimlerin ilk turunda bu başarısızlığın devam etmesi, 1992 yılında seçimlerin ikinci turuna birkaç gün kala Şadlî b. Cedîd’in istifa ettiğini duyurması ve ordunun duruma el koyarak meclisi fesh etmesi ülkedeki karmaşanın büyümesine neden olmuştur⁹⁵.

1. 4. 4. Muhammed Bûdiyâf Dönemi (1992 Ocak-1992 Haziran)

1992 yılında ordu, seçimlerin şaibeli olduğu, oylamanın yapıldığı merkezlerin durumu ile ilgili şeffaflığın olmadığı gerekçesiyle seçimin geçersiz olduğunu ve Cezayir’in yönetimine el koyduğunu duyurmuştur. Ayrıca ordu, İslamî kesimin amacının zorla yönetimi ele geçirmek ve başa geçtiklerinde demokratik yönetime son vermek olduğunu da iddia etmiştir. Bu olaylar neticesinde olağanüstü hal ilan edilerek ülkenin yönetimi, başkanlığına gıyaben Muhammed Bûdiyâf’ın seçildiği beş kişilik Devlet Yüksek Konseyi’ne (*el-Meclisu’l-A’lâ li’d-Devle*) devredilmiştir⁹⁶.

Beş ay süren yönetim döneminde Bûdiyâf, ülkenin içinde bulunduğu siyasi ve ekonomik krizden kurtarılması ve güvenlik zaafının sona erdirilmesi adına hiçbir adım atamamıştır. Hakkında, 30 yıla yaklaşan uzunca bir süre Cezayir’den uzak yaşamasının, ülkenin içinde bulunduğu siyasi gerçeklerin farkında olmayarak hala

⁹⁴ Dursun, **a.g.e.**, s. 492-493; Behame, **a.g.e.**, s.y.

⁹⁵ Dursun, **a.g.e.**, s. 492-493; Behame, **a.g.e.**, s.y; Zehra Şehber ve Nûra Mehûd, “Sûratu’l-Muctema’ el-Cezâirî fi Rivâyâti el-‘Aşeriyeti’s-Sevdâ’ ”, **el-Celâlî Bûne’âme Üniversitesi el-Âdâb ve’l-Luğât Fakültesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Hamîs Milyâne-‘Aynu’d-Deflâ, 2015-2016, s. 8-9.

⁹⁶ Zeytûnî, **a.g.e.**, s. 121; Dursun, **a.g.e.**, s. 493.

devrim zamanındaki bilinçle hareket etmeye çalışmasına sebep olduğuna dair yorumlar yapılmıştır.

Muhammed Bûdiyâf, 1992 yılının Haziran ayında ‘Annâbe şehrinde yaptığı bir konuşma sırasında, korumalarından biri tarafından öldürülmüştür. Ölümünün arkasında kimlerin olduğu tartışılmakta olup ihtimallerden birinin, Cezayir mafyası olduğu dillendirilmiştir. Zira başkan Bûdiyâf, ülke ekonomisinin büyük oranda mafyanın yönetiminde olduğunu görmüş, ordudan bu konuya müdahale edilebilmesi yönünde yardım talep etmiştir. Ordudan aldığı cevap ise kendisine geçilmemesi gereken çizgilerin gösterilmesi olmuştur⁹⁷.

1. 4. 5. Ali Kâfi Dönemi (1992-1994)

Muhammed Bûdiyâf'ın ölümü sonrasında, meclis başkanı Ali Kâfi devletin başına geçmiştir. 1991 yılında seçimlerin ertelenmesi ile başlayan şiddet olaylarını durdurarak güvenliği sağlamak, siyaset ve ekonomi alanlarındaki kötü gidişata son vermek üzere bazı önlemler almıştır.

1993 yılında şiddet eylemleri daha da güçlenerek devam etmiş, saldırılar stratejik kurum ve sektörlerle yönelmiştir. Bu dönem çıkan olaylarda çok sayıda kişi hayatını kaybetmiş veya tutuklanarak çöl kamplarına gönderilmiştir. Yine aynı dönemde ülkedeki krizin aşılmasına yönelik çalışmalar yapmak üzere, ekonomik ve sosyal alanlarla ilgilenecek Ekonomi ve Toplum Konseyi (*el-Meclisu'l-İktisâdî ve'l-İctimâ'î*) oluşturulmuştur. Ayrıca gelişmelere açık, demokratik bir Cezayir oluşturabilmek için halk ile istişareler yapmak üzere Milli Diyalog Kurulu (*Lecnetu'l-Hivâri'l-Vatanî*) kurulmuştur. Üç askeri ve beş sivil üyesiyle bu kurulun tarafsızlık ilkesi çerçevesinde hareket etmesi planlanmıştır⁹⁸.

1. 4. 6. el-Yemîn Zervâl Dönemi (1994-1999)

el-Yemîn Zervâl bir geçiş dönemi başkanı olarak görevi Temmuz 1994'te, seçim olmaksızın devralmıştır. Üç senelik görevinin asıl amacı ülkede güvenlik ve

⁹⁷ Ebû Zekeriyâ, a.g.y.; Behame, a.g.e., s.y.

⁹⁸ Behame, a.g.e., s.y.

istikrarı yeniden temin etmektir. Başkanlığı dolayısıyla yaptığı konuşmada ordunun diyalog yoluyla ülkenin krizden çıkmasında yardımcı olacağını ifade etmiştir.

1994 yılı boyunca süren diyalog ve barışçıl çözüm arayışlarının başarıyla tamamlanması beklenirken, devrimin 30. yıldönümünde Zervâl projenin başarısız olduğunu duyurdu. Sorunları çözmesi umuduyla bu defa başkanlık seçimleri yapılmasına karar verildi. Bu seçim, Cezayir tarihinin ilk çok partili seçimi olmuştur.

1995 yılında yapılan dört adaylı başkanlık seçimlerini %61'lik oy oranıyla el-Yemîn Zervâl kazanmıştır. 1996 yılında ülke içinde siyasal ve ekonomik gücü elinde tutan kişilerle diyaloglar kurmuş bunun neticesinde anayasada yer alan başkanlık süresini beş yıl ve en fazla iki dönem olacak şekilde sınırlayacak bazı düzenlemeler yapmıştır. Bu düzenlemelerle çok partili sistemin güçlendirilmesi amaçlanmıştır.

1997 yılında yapılan yasama (meclisi) seçimleri, aynı yıl yaşanan ve başkent Cezayir çevresinde yerleşik olan pek çok insanın katledilmesiyle sonuçlanmıştır. Başkan Zervâl, daha sonra yaptığı açıklamada kendisinin görevi bırakacağını, bu seçimlerin güvenilirliğini ve şeffaflığını son bir görev olarak yapmaya çalışacağını ifade etmiştir⁹⁹.

1999 yılında yapılan başkanlık seçimleri, çöl bölgelerindeki gezici seçim merkezlerinde hileye başvurulduğu gerekçesiyle durdurulmak istenmiş olsa da başkan Zervâl geri dönülmez bir sürece girildiğini bildirerek sürecin iptalini reddetmiştir. Oylama neticesinde 'Abdul'azîz Bûteflîka %73'lük çoğunlukla Cezayir'in başkanlığını devralmıştır.

1992 yılında başlayarak Cezayir'in tam bir karmaşa içine girdiği, ekonomik ve siyasi anlamda krizlerden kurtulamadığı ve güvenlik mekanizmasının felç olduğu; 2002 yılına dek tam bir çözüme ulaşmadan devam eden bu çatışma dönemi '*Aşeriyetu'd-Dimâ*' ve *el-'Aşeriyetu'l-Hamrâ*', öncesinde yaşanan ekonomik ve

⁹⁹ Behame, a.g.e., s.y.

sosyal sorunların bir devamı olarak *el-‘Aşeriyyetu’s-Sevdâ’* ve nihayet Cezayir İç Savaşı gibi isimlerle anılmıştır¹⁰⁰.

Fransa’nın Cezayir’i işgal ettiği dönemden başlayarak, baskılara ve asimile politikalarına maruz kalan, kültürel mirasına ve benliğine sahip çıkma çabaları içine giren ve nihayet bağımsızlık mücadelesi dönemlerine şahit olan edebiyatçı ve aydınlar, eserlerinde bu konuları şöyle ya da böyle dile getirmiştir. Modern edebi türlerin öncülerinden kısa öykü de Cezayir’in geçirdiği tüm bu safhalara tanıklık etmiştir. Bağımsızlık öncesi ve sonrası dönemde ele alınan konuların güncel olaylarla iç içe olduğu fark edilecektir. Yine üslupta görülen değişimlerin de siyasi ve toplumsal şartlardan etkilendiği görülebilir.

¹⁰⁰ Zeytûnî, **a.g.e.**, s. 122; Şehber ve Mehûd, **a.g.e.**, s. 9-10.

İKİNCİ BÖLÜM: KISA ÖYKÜ TÜRÜNÜN TANIMI VE ORTAYA ÇIKIŞI

Edebiyatımızda kısa öykü türü için, öykü, kısa hikâye ve hikâye gibi isimlendirmelere yer verilmiş; isimlendirmede hikaye ifadesinin mi yoksa öykü ifadesinin mi daha doğru olacağı hususunda tartışmalar yapılmıştır. Biz, Arapça isimlendirmede “kısa” sıfatının kullanılması; araştırmalarımızda gördüğümüz kadarıyla, bu tür için hikâye diyen edebiyatçıların aslında bununla kısa hikâyeyi kastettiklerini ifade etmeleri¹, bu edebi türe kaynaklık eden İngilizce isimlendirmeye de daha yakın olması hasebiyle “kısa” sıfatını kullandık. “Öykü” ifadesinin kullanımında ise, “geçmişteki örnekler için hikâye, çağdaş örnekler için öykü”² teriminin yeğlenmesi, hikâye kelimesinin klasik literatürden gelen, daha genel çağrışımlarından uzaklaşarak, Arapça’da bu tür için kullanılan *el-Kıssa* isimlendirmesine daha yakın durmak maksadıyla öykü kelimesini kullanmayı tercih ettik.

2. 1. Tanımı ve İsimlendirilmesi

Öykü kelimesi sözlükte “*ayrıntıları verilerek anlatılan, yazıldıkları mekan ve dönemleri belli, gerçek veya okuyucunun anlayışına uygun şekilde kurgulanmış, olması mümkün olayları konu edinen anlatı türü*”³ şeklinde geçmektedir. Yine başka bir tanımında “*kurgu veya gözleme dayalı bir olayı, okuyucunun dikkat ve beğenisini çekecek şekilde, çoğunlukla birkaç sayfada anlatan eserler*” şeklinde geçmekte olup bu türe kısa veya küçük öykü dendiği ifade edilmektedir⁴.

İngiliz edebiyatında kısa öykü (*The Short Story*) “*yazarın insanî deneyimleri hissediş biçimini, 1200 kelimeyi aşmayacak şekilde anlattığı, kurgusal düz yapı formları içinde yer alan ve bu formlar içerisinde en karmaşık yapıya sahip*

¹ “Hikâye”, **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, Dergah Yayınları, İstanbul, 1981, C: IV, s. 225
Francis Connoly, **The Types of Literature**, Harcourt, Brace and Company, New York, 1955, s. 5.

² Feyza Hepçilingirler, “Öykü Ne, Hikâye Ne?”, **İmge Öyküler Dergisi**, Sayı: 1, Şubat-Mart 2005, s. 75.

³ “Öykü”, **Büyük Türkçe Sözlük**, Türk Dil Kurumu, Ankara, 2005, s. 1553.

⁴ “Hikâye”, **Büyük Türkçe Sözlük**, s. 891.

olanlardan biri sayılan yazım türü” olarak tanımlanmıştır. Kısa öykü türünün öncülerinden Edgar Allen Poe (1809-1849) ise kısa öyküyü “tek oturta, bir saat ile iki saat arası bir sürede okunabilecek; her ayrıntının, yazarın belirlediği fikrî ya da maddî tek bir olguya odaklanarak ona hizmet ettiği yazım türü” şeklinde tanımlamıştır. Bu edebi türün önemli isimlerinin yetiştiği Fransız edebiyatında kısa öykü öncelikle *Le Court Recit* olarak isimlendirilirken, Guy de Maupassant (1850-1893) sonrası dönemde *Le Conte* şeklinde ifade edilmiştir. Arap edebiyatında ise *el-Kıssa el-Kasîra* olarak geçmektedir⁵.

Uzun süre hikâyenin kısa hali kabul edilen bu edebi tür için özel olarak “Kısa Öykü” (*The Short Story*) isimlendirmesi, Brander Matthews’ın (1852-1929) 1901 yılında yayımladığı *The Philosophy of The Short-Story* isimli eserinde yapılmıştır⁶. Ona göre hikâyeye ya da romanın kısa hali şeklinde yapılan isimlendirme, karşı karşıya bulunulan metne dair bir tür farklılığını ifade etmemektedir. Oysa kısa öykü, roman ve klasik hikâyeden farklı bir tarzıdır. Aralarındaki fark tür farkıdır⁷. Kısa öykü yalnız bir ana karakteri, bir olayı veya bir duyguyu içerebilir. Poe’nun da dediği üzere kısa öyküde bir izlenim birliği ve eş zamanlı etkiler birliği bulunmaktadır⁸.

Edebiyatımızda kısa öykü türünü ifade etmek için hikâyeye ya da kısa hikâyeye ifadesinin kullanıldığı görülmektedir. Hikâyeye kelimesi kökü itibariyle “*bir sözü ve haberi nakl ve rivayet etmek, bir nesneye benzemek, bir kimseyi söz ya da davranışlarla taklit etmek, bir kimseden bir söz nakletmek*”⁹ anlamlarına gelmektedir. Klasik bir tür ve edebî bir kavram olarak hikâyeye; destan, masal, roman, fıkra, latife, tarih ve deneme gibi, olaya dayalı anlatım yapan edebi yazım türleri için kullanılan

⁵ Francis Connolly, **a.g.e.**, s. 5; J. Chesley Taylor, **The Short Story: Fiction in Transition**, Charles Scribner’s Sons, New York, 1969, s.1; “Hikâyeye”, **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, s. 226; M. Kayahan Özgül, “Hikâyenin Romani”, **Hece Dergisi Türk Öykücülüğü Özel Sayısı**, Sayı 46-47, Ekim-Kasım 2000, s. 36.

⁶ José Flávio Nogueira Guimarães, “The Short-Story: The Problem of Literary Genre”, **Simpósio Internacional de Estudos de Gêneros Textuais International Symposium on Genre Studies**, Ağustos 2009, s.y.

⁷ Brander Matthews, **The Philosophy of the Short-Story**, Longmans, Green and Co, London and Bombay, 1901, s.15-17.

⁸ Sezer Akverdi, “Adam Öykü Dergisindeki Öykü Teorisi İle İlgili Yazıların İncelenmesi”, **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Eskişehir, 2014, s. 11-12.

⁹ “Hikâyeye”, **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, s. 224.

genel bir isimdir. 1880 sonrası dönemde ise edebiyatımızda yeni kullanılan roman ve romana göre daha kısa olan anlatılar için hikâye isimlendirmesi yapılmıştır¹⁰. Roman türünün yeni yeni örneklerinin verilmeye başlanması sebebiyle Tanzimat Dönemi edebiyatı boyunca uzun hikâye ve roman kavramlarının birbirlerinin yerine kullanılmış olduğu görülmektedir. Aynı sebeptendir ki Servet-i Fünûn döneminin önemli yazarlarından Halit Ziya Uşaklıgil (1866-1945), kaleme aldığı *Hikâye* isimli eserinde, yeni bir tür olarak kısa hikâye ya da genel olarak hikâye türünden ziyade, edebiyatımızda yeni yeni örnekleri verilmeye başlanan roman türü ve özelliklerine dair bir teori ortaya koymaya çalışmaktadır¹¹.

2. 2. Ortaya Çıkışı

Kısa öykü, Batı edebiyatı kaynaklı bir edebi türdür. Klasik dönem Yunan ve Latin edebiyatlarında, günümüzdeki şekliyle birebir örtüşen bir karşılığı bulunmamakla beraber, modern öykü türüne dair ilk örneğin Giovanni Boccaccio'nun (1313-1375) derlediği ya da var olan eserlerden esinlenerek kendine has bir üslupla yeniden yazdığı söylenen *Decameron* isimli eseri olduğu ifade edilmektedir. Kitap, 1348-1353 tarihleri arasında kaleme alınmış olup on öyküden ibarettir¹².

XVII. yüzyılda Cervantes (1547-1616) tarafından kaleme alınan *The Exemplary Novels* (Örnek Alınacak Hikayeler) isimli eser, kısa öykü türü için önemli eserlerden biridir. *Decameron* ile karşılaştırıldığında bu eser, karakterlere yüklenen anlam açısından farklılıklar göstermektedir. En göze çarpan farklılıklardan biri Cervantes'in, gerçek hayatta karşılaştığı kişilerden yola çıkarak kurguladığı

¹⁰ "Hikâye", **a.g.e.**, s. 224; Ahmet Kabaklı, "Hikâye", **Türk Edebiyatı**, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul, 2002, C: I, s. 546.

¹¹ S. Dilek Yalçın-Çelik, "Türk Edebiyatında Kısa Hikâye Hakkında Yapılan Çalışmalar", **Türkbilgi Dergisi**, Ankara 2002/3, s. 110; M. Orhan Okay, "Yenileşme Dönemi Tanzimatçılar, Yenileşmenin Öncüleri", **Türk Edebiyatı Tarihi**, C: III, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 2006, s. 69.

¹² Kabaklı, **a.g.e.**, s. 548; Suat Sinanoğlu, "Giovanni Boccaccio", **Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi**, C: XVI, Sayı: 1-2, Ankara 15-958, s. 31-32.

karakterlerinde hareketin, estetik kaygılardan çok psikolojik gerekçelere bağlanmış olmasıdır¹³.

XVII. ve XVIII. yüzyılda İngiltere’de, kısa öykünün daha çok başlangıç aşamasını teşkil eden öyküsel deneme/makale (*narrative essay*) türünde metin örneklerine rastlanmaktadır. Daniel Defoe (1660-1731) tarafından yazıldığı ifade edilen *A True Relation of the Apparition of One Mrs. Veal* (Bayan Veal’in Hayaletinin Gerçek Öyküsü) isimli eser, manevi bir öğretiye yönelik yazılan ve öyküsel deneme ile realist tarzda yazılmış öykülerin özelliklerini içinde barındıran paradigmatik bir örnektir¹⁴.

Bu ilk örneklerle rağmen kısa öykü türünün asıl kuralları ve çerçevesi 1842 yılında Edgar Allen Poe tarafından belirlenmiştir. Klasik hikâye üslubunda sebep-sonuç ilişkisi bakımından belirgin bir değişikliğe gitmiş olan Poe, öykü kurgusu içerisinde kullanılan her bir kelime ve imgenin yazarın belirlediği amaca hizmet etmesi gerektiğini; öykü ile amaçlanan etkiyi okurda meydana getirebilmek için metnin kısalığına dikkat edilmesi gerektiğini ifade etmiştir¹⁵. Poe’nun öyküleri incelendiğinde kurgu, olay örgüsü, olayın geçtiği mekan ve yapılan tasvirlerden, dili kullanışı ve kelime tercihlerine varana dek tüm öğelerin, anlatmak istediği amaca uygun biçimde özenle seçildiği görülmektedir¹⁶.

XIX. yüzyılın başlarında Amerika’da kısa öykünün ilk örnekleri görülmeye başlanmıştır. Bu aşamanın önemli isimleri Washington Irving (1783-1859), Nathaniel Hawthorne (1804-1864) ve Edgar A. Poe’dur. Irving öykü türünü, elindeki materyali kuşatıp sunabileceği bir çerçeve olarak gördüğünü dile getirmektedir. Eserlerinde yerel öğelere yer veren Irving’in ise Alman romantizminden etkilendiği dile getirilmektedir. Ayrıca öykü üslubunu deneme türünün özelliklerinden ayırarak

¹³ Yasemen Işık, “Modern Ürdün Edebiyatında Kısa Hikaye Türünün Doğuşu ve Gelişimi”, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, 2017, s. 48-49; Charles E. May, **The Short Story: The Reality of Artifice**, by. Routledge Taylor & Francis Group, New York, 2002, s. 3.

¹⁴ May, **a.g.e.**, s. 4.

¹⁵ Akverdi, **a.g.e.**, s. 11-12; Aysu Erden, **Kısa Öykü ve Dilbilimsel Eleştiri**, Gendaş Yayınları, İstanbul, 2002, s. 36.

¹⁶ Connolly, **a.g.e.**, s. 6-11.

kaleme aldığı *The Sketch Book* isimli eseri, Amerika'da yazılmış ilk kısa öykü kitaplarından biri sayılmaktadır¹⁷.

XIX. yüzyıl sonlarında Fransa'da Alphonse Daudet (1840-1897) ve Guy de Maupassant kısa öykü türünde önemli eserler kaleme almışlardır. Bilhassa yazdığı kısa öyküleriyle Maupassant, daha sonraki kısa öykü yazarları tarafından takip edilecek bir tarz ortaya koymuştur. Bu tür öykülerde serim-düğüm-çözüm şeklindeki klasik anlatı örgüsüne tamamen uyulmuş; öykü, kısa roman şeklinde kurgulanmıştır. Bu üslupta öyküler kaleme alan yazarlar, karakter tahlillerini yoruma yer bırakmayacak şekilde yapmışlardır. Böylece, bu üslubun karakteristik özelliklerinden biri olarak okuyucuya, düşünüp kendine has anlamlar çıkarma ve sembollere anlam yükleme fırsatı bırakmadıkları görülmektedir.

Fransa'da örnekleri verilen bu tarz kısa öykülerde, üslup ve tekniğe çok önem verilmiştir. Bu yazım üslubu daha sonra, olay öyküsü olarak isimlendirilmiştir. Olay öyküsü tekniği ilk olarak Edgar Allen Poe tarafından kullanılmakla beraber Maupassant tarzı öykü isimlendirmesi daha yaygın kullanılmaktadır¹⁸.

Batı edebiyatında II. Dünya Savaşı sonrası döneme kadar, olay öyküsü tekniği daha yaygın şekilde kullanılmıştır. Öte yandan aynı dönemde Rusya'da, farklı bir üslupla kısa öykü yazımı başlamıştır. Durum öyküsü olarak isimlendirilen bu üslup, Nikolay Vasilyeviç Gogol (1809-1852) ile başlamış ve Anton Çehov (1860-1904) ile başarılı örneklerine ulaşmıştır. Çehov, Batı'daki yazarlardan farklı olarak kısa öykülerine, anlatmak istediği olayın, durumun ve izlenimin herhangi bir noktasından başlamış, rastgele gibi duran bu kesitin anlatımını, yine klasik serim-düğüm-çözüm bölümlerine uymayacak şekilde sonlandırmıştır. Bu tür öykülerde görülen alışılmadık sonlar, aynı zamanda okuyucunun zihninde başka öykülerin başlangıcına kapılar açabilecek tarzdadır. Ayrıca bu tür öykülerde yazar, karakterlerin iç dünyasındaki duygusal değişimlerini ve çelişkilerini de ana unsur olarak kullanmıştır. Çehov'a göre ayrıntılı anlatmak, tasvirler yapmak ve serim-düğüm-çözüm bölümleri içinde öyküyü kurgulamak kısa öykünün alanı değildir. Bu

¹⁷ May, **a.g.e.**, s. 6.

¹⁸ Kabaklı, **a.g.e.**, s. 548-550; Erden, **a.g.e.**, s. 38; Özgül, **a.g.e.**, s. 40.

nedenledir ki Çehov, öykülerinde aktarmak istediklerini ana hatları ile anlatarak okuyucuya hissettirme yoluna gitmiş; üslup ve anlatımın sadeliğine önem vermiştir. Zira ona göre ayrıntılı tasvir yapılması ve olayın her yönü, başlangıcı ve sonu ile verilmesi, okuyucuyu amaçlanan asıl etkiden uzaklaştıracaktır¹⁹.

II. Dünya Savaşı sonrasında genelde Batı edebiyatında, özelde Fransız edebiyatında, sürrealizm, egzistansiyalizm ve postmodernizm gibi akımların da etkisiyle bazı yazarlar, olay öyküsü tekniğinin dışında kalarak durum öyküsü tekniğine yakın tarzda eserler kaleme almıştır. Anlatılan olaydan çok, anlatım şeklinin önemli olduğu bu tarz öykülerde, öykü dili şiirselliğe yaklaşmış, kelimeler ve ifadelerde sadelikten uzaklaşmıştır²⁰.

Edgar Allen Poe, James Joyce (1882-1941), Guy de Maupassant, Émile Zola (1840-1902), Franz Kafka (1883-1917), Oscar Wilde (1854-1900) ve O.Henry (1862-1910) gibi isimler, XIX. yüzyıl Batı edebiyatının bir ürünü olan kısa öykü türünün gelişimine katkıda bulunan önemli isimler arasında zikredilebilir²¹.

2.3. Özellikleri

Kısa öykü türü bir olayı anlatmak, bir konuya sahip olmak, şiir formundan uzak olmak, kurgusunda gerçek olay ve şahıslardan yararlanmak gibi diğer nesir türlerinde de bulunan genel özelliklere sahiptir. Ancak değişimin zorunluluğu, çatışma unsurları ve etki birliği gibi açılardan diğer türlerden ayrıldığı dile getirilmektedir²².

Değişimin zorunluluğu kısa öykü metinlerinin belirleyici özellikleri arasında yer almaktadır. Değişim, durağan karakterler kullanılan öykülerde fiziksel olarak görülmeyebilir. Ancak bu gibi durumlarda bile okur, kurgu içerisinde, gerek karakter bazında gerekse de anlatıcı bazında bir değişim olduğunu ya da olması gerektiğini

¹⁹ Kabaklı, **a.g.e.**, s. 548-549; Erden, **a.g.e.**, s. 38.

²⁰ Özgül, **a.g.e.**, s. 40-41; Kabaklı, **a.g.e.**, s. 548.

²¹ Gülâmırza Gülçînrad, Ferište Efdali ve Hüseyin Şemsâbâdi, “Neş’etu’l-Kıssati’l-Kasîra ve Mizânetuhâ fi Mısır”, **Fasliyyetu Dirâsâti’l-Edebi’l-Mu‘âsır**, Yıl: 3, Sayı: 11, s. 71; Işık, **a.g.e.**, s. 49-51; Kabaklı, **a.g.e.**, s. 548-549.

²² Taylor, **a.g.e.**, s. 1-3.

fark eder. Değişimin kısa öykü içindeki bu önemli yapısına rağmen, öykünün odaklandığı konunun durağan bir karakteri gerektirmesi ya da ele alınan karakterin, olması gereken değişime henüz hazır olmaması gibi sebeplerle bazı öykülerde durağan karakterlere yer verildiği de görülmektedir²³.

Kısa öykü metinlerinin en önemli özelliği etki birliğidir. Öykü kurgusu içerisinde kullanılan olay, karakter, sembol ve tema gibi her bir öge, istenen bu ortak etkiyle uyumlu ve onu bütünler bir göreve sahiptir. Bir başka ifadeyle kısa öykü yazarı, bu unsurlardan her birini, amaçladığı bu ana etkiyi göz önünde bulundurarak kullanmalıdır²⁴.

Aysu Erden, kısa öyküye dair yazdığı eserinde, ilk kısa öykü yazarlarından olan Washington Irving (1783-1859) ve Edgar Allen Poe'nun kısa öykü tanımlarına yer vererek şu ifadeleri kullanmıştır: “...kısa öykünün çok karmaşık olmayan bir girişi vardır. İçindeki kişiler çoğunlukla kendileriyle ya da toplum ve diğer bireylerle çelişkiye düşerler. Kişilerin yaşadığı olaylar zirveye ulaşır ve kısa öykü okuyucunun hiç beklemediği bir noktada olayların çözülmesiyle sonuçlanır”.²⁵

Kısa öykü metinlerinde üç farklı anlatım dili kullanılmıştır. Birinci şahıs anlatım dilinde yazar, aynı zamanda öykünün anlatıcı karakteridir. Üçüncü şahıs anlatıcı dilinde ise yazar, öykünün olaylarını ve kişilerini, bunların arka planını ve duygusal geçişlerini bilen konumdadır. Tarafsız anlatıcı dilinde ise yazar, olaylara dışarıdan bakan, dikkat ettiği ayrıntıları okurlara aktaran bir konumdadır. Bu tür anlatımda olayların arka planı ve kişilerin duygusal geçişleri ile ilgili yorum yapmak okura bırakılmıştır²⁶.

2. 4. Türk Edebiyatında Kısa Öykü

Türk Edebiyatında kısa öykü türünün ilk örnekleri 1870'lerde görülmeye başlanmıştır. Bu türün tanınması ve kullanılmaya başlanmasında, Fransız

²³ A.e., s. 3-4.

²⁴ A.e., s. 4-6.

²⁵ Erden, a.g.e., s. 27.

²⁶ A.e., s. 30-31.

edebiyatından yapılan tercümelemler önemli bir yere sahiptir. Roman tercümelemleri de, bu türün henüz edebiyatımızda bilinmemesinden dolayı hikâye ismi ile anılmış, bazen roman ve hikâye kelimeleri birbirinin yerini tutacak şekilde kullanılmıştır. Bazı edebiyat tarihçileri, Emin Nihat Bey (1838-1880) tarafından 1873 yılında kaleme alınan *Müsameretname* isimli eserin, kısa öykü türünün ilk örneği olduğunu ifade ederken²⁷; bazıları ise Samipaşazâde Sezâî (1859-1936) tarafından yazılan *Küçük Şeyler* isimli eseri, Batılı anlamda öykünün ilk örneği olarak kabul etmişlerdir²⁸.

Servet-i Fünûn Dönemi yazarlarından Halit Ziya Uşaklıgil edebiyatımızda kısa öykü türünün gelişimine katkı sağlayan önemli isimlerden biridir. Bu türe dair güzel örnekler veren Halit Ziya'nın eserlerinde, olay öyküsü tekniği veya durum öyküsü tekniğinden ziyade klasik olay örgüsü ile yapılan anlatım üslubu hakimdir. Halit Ziya'dan sonra kısa öykü türüne en önemli katkı şüphesiz Ömer Seyfettin (1884-1920) tarafından sağlanmıştır. Ömer Seyfettin, tarihî ve yaşanmakta olan olayları, batıl inançları ve insan hayatıyla ilgili olabilecek her türden olguyu, hikâyelerinde konu olarak kullanmıştır. Ayrıca hikâyelerinde konuşma diline yakın sade bir dil tercih etmiştir. Mehmet Rauf (1875-1931), Refik Halit Karay (1888-1965), Sabahattin Ali (1907-1948), Haldun Taner (1915-1986) ve Aziz Nesin (1915-1995) edebiyatımızın ilk dönem kısa öykü yazarları arasında yer almaktadırlar.

2. 5. Arap Edebiyatında Kısa Öykü

Kısa öykünün ve diğer modern edebi türlerin Arap edebiyatında gelişimi, Arap ülkelerinin Batı ile siyasi ve kültürel etkileşimindeki katkıları göz önüne alındığında, Napolyon'un Mısır Seferi ile yakından ilgilidir. Bu sefer sonrası başlayan dönemde Mısır ve diğer Arap ülkeleri, Batı edebiyatının modern edebi türleriyle tanışmıştır. Batı edebiyatından yapılan tercümelemler ve uyarlamalar Arap edebiyatının klasik yazım üslubunda da bir değişimi beraberinde getirmiştir. Bu

²⁷ Kabaklı, a.g.e., s. 550.

²⁸ Akverdi, a.g.e., s. 17.

tercümelerin yanı sıra modern edebi türlerin ve kısa öykünün gelişiminde, matbaanın ve gazetecilik faaliyetlerinin yaygınlaşması da önemli birer etkidir²⁹.

Arap edebiyatında XIX. yüzyılın son çeyreğinde kısa öykü örnekleri görülmeye başlanmakla beraber, asıl gelişimi 1920'lerin başında olmuştur. Batı edebiyatındaki kısa öykünün etkisinde başlayan kısa öykü yazımı, daha sonrasında oluşan siyasi ve toplumsal şartların da etkisiyle yerel bir karakter kazanmıştır³⁰.

Arap edebiyatında modern edebi türlerin ve bu türlerden biri olan kısa öykü türünün gelişiminde Lübnan ve Mısır öncü rol oynayan iki ülkedir. Matbaacılığın gelişimi ve gazetecilik alanındaki faaliyetler ile Batı edebiyatından yapılan tercüme, bu öncü rolde etkili olmuştur. XIX. yüzyılın sonlarından itibaren bu ülkelerde gerek tercüme, gerek uyarılma ve gerekse de telif olsun pek çok kısa öykü metni Arap edebiyatına kazandırılmıştır. Bu iki ülke dışındaki Arap ülkeleri, XIX. yüzyılın sonunda kısa öykü alanında görülen bu etkinliklerin gerisinde kalmıştır. Basının ilgisinin ve teşvikinin yeteri düzeyde olmaması, bu durumun sebeplerinden biridir. Bununla beraber diğer Arap ülkelerinden bazı yazarlar, Lübnan ve Mısır'da yayın yapan gazete ve dergilerde eserler yayımlamaya başlamıştır. Örneğin 1871 yılında Corcî Cebrâil Balît isimli Suriyeli yazar, Fransız basınında yayımlanan bir öyküyü, *Racul zû İmraeteyn* (İki Eşli Adam) ismiyle tercüme ederek Lübnan dergilerinden *el-Cinân*'da yayımlamıştır³¹.

2. 5. 1. Lübnan

Lübnanlı edebiyatçı Butrus el-Bustânî'nin (1819-1883) kurduğu *el-Cinân* isimli dergi, Lübnan edebiyatında ve diğer Arap ülkelerinden edebiyatçıların eserlerine ev sahipliği yapmasıyla genel anlamda Arap edebiyatında kısa öykünün

²⁹ John A. Haywood, **Modern Arabic Literature 1800-1970**, by. Lund Humphries, Londra, 1971, s. 126; Hüseyin Yazıcı, **The short Story in Modern Arabic Literature**, by. General Egyptian Book Organization, Kahire, 2004, s. 24; Ahmet Kazım Ürün, "Modern Arap Edebiyatında Öne Çıkan Bazı Temalar", **Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: 35 (2016), s. 133; Gülyaşar Demirci, "Mısır Edebiyatında Kısa Hikâye", **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Erzurum, 2014, s. 47.

³⁰ Abdullah Rakîbî, **Tatavvuru'n-Nesri'l-Cezâiriyyi'l-Hadîs: 1830-1974**, ed-Dâru'l-'Arabiyye li'l-Kitâb, Libya-Tunus, 1978, s. 171.

³¹ Haywood, **a.g.e.**, s. 128.

gelişiminde önemli bir yere sahiptir. Zira diğer Arap ülkelerinden pek çok yazar, eserlerini bu dergide yayımlamıştır. 1870 yılında kurulan bu dergide çok sayıda kısa öykü yayımlanmıştır. Burada kısa öykü ve makale yazan kalemlerden biri, modern Arap edebiyatında kısa öykü türünün öncü isimlerinden sayılan Selîm el-Bustânî'dir. Selîm el-Bustânî (1848-1884) *Ramye min Ğayri Râmin* (Atıcısı Olmayan Atış) isimli ilk kısa öykü eserini, 1870 yılında bu dergide yayımlamıştır³².

Modernleşme sürecinin gereklerinden biri olan dilde sadeleşme ve nadir kelime kullanımlarından kaçınma özellikleri, *Ramye min Ğayri Râmin* isimli bu eserde açıkça görülmektedir. Eserin olay örgüsü de aynı şekilde açık ve sadedir. Eserin konusu, cimri bir kocanın, çıkacağı yolculuk öncesi eşine, her zaman vermeyi adet edindiği ve az para bulunan cep yerine, yanlışlıkla diğer cepten para vermesi, yolculuk sonrasında ailesinde ve evinde gördüğü değişim sebebiyle kendi tutumlu karakterini değiştirmeye karar vermesi üzerine kurulmuştur³³.

Batı edebiyatından, bilhassa İngilizce ve Fransızca'dan, Arapça'ya yapılan tercüme ve uyarlama eserler, kısa öykü türünün gelişiminde önemli bir yere sahiptir. Lübnan'da yayın yapan *el-Cinân* Dergisi'nin yanı sıra, *Hadîkatu'l-Ahbâr, ed-Diyâ'* ve *el-Maşrik* gazeteleri de kısa öykü yayımlama hususunda önde gelen gazetelerdir. Bu gazete ve dergilerden bir kısmı, yayımlayacakları kısa öykülerin manevi ya da dini amaçlarla yazılmış olmalarına özen göstermekteydiler³⁴.

Kısa öykünün gelişiminde önemli isimlerden bir diğeri, Mehcer (Göç) edebiyatının üç önemli isminden biri olan Cubrân Halîl Cubrân'dır (1883-1931). Lübnan'da doğan yazar, daha sonra annesiyle beraber Amerika'ya yerleşmiştir. Bir dönem sanat eğitimi için Fransa'da da bulunan yazar, böylece Arap ve Amerikan kültürünün yanı sıra Fransız kültürü ile de tanışmıştır. Üç dile de eserler verecek düzeyde hakimdir. İsyancı ve bireyci yapısıyla özgür insan ruhunun temsilcisi olan Cubrân, Arap sembolistlerinin de ilklerindedir³⁵.

³² A.e., s. 126.

³³ A.e., s. 126-127.

³⁴ İbrahim Türkan, "Mihâ'il Nu'ayme ve Öykücülüğü", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Konya, 2011, s. 32; Haywood, a.g.e., s. 126.

³⁵ Haywood, a.g.e., s. 128-129.

Cubrân Halil Cubrân'ın *el-Ervâhu'l-Mutemerride* (Asi Ruhlar) ve *'Arâisu'l-Murûc* (Vadinin Perileri) isimli iki öykü mecmuası bulunmaktadır. Kısa öyküleri, ifadelerinin öz ve kusursuz denecek düzeyde iyi olması ile ön plana çıkmaktadır. Mistik ve idealist yapısının yanı sıra, bir realist olan Cubrân, kısa öykülerinde, dikkatle seçtiği benzetmelere ve metaforlara çokça yer vermiştir. Kısa öykülerinin çoğu iki bölümden oluşmaktadır. Bu tarz eserlerinde genellikle ilk bölüm, saflık ve mutluluğun bir görüntüsü şeklinde tasarlanırken, ikinci bölümde okur sefalet ve trajediyle karşı karşıya bırakılmıştır³⁶.

2. 5. 2. Mısır

Mısır, Arap edebiyatında modern türlerin ortaya çıkışı açısından önde gelen ülkelerden biridir. Mısır valisi Mehmet Ali Paşa (1769/1770-1849) tarafından 1809 yılından itibaren Avrupa ülkelerine gönderilen öğrenciler, gittikleri ülkelerdeki eğitim almalarının yanı sıra oralarda bulunan edebiyat eserlerini de inceleme imkanı bulmuşlardır. 1820 yılında Mısır'da kurulan matbaa ve çıkarılar gazeteler, politik ve toplumsal alanda meydana getirdikleri değişimlerin yanı sıra, yabancı dillerden tercümeleyen ve farklı üsluplar ile yeni edebi formlar kullanarak eser telif eden bir neslin doğuşunda da önemli bir rol üstlenmiştir³⁷.

Mısır edebiyatında kısa öykü türünün gelişiminde 1915 yılında yayımlanmaya başlayan *es-Sufûr* gazetesi ve aynı yıl yayımlanmaya başlayan *el-Fecr* gazetesi öncü bir rol üstlenmiştir. Bazı edebiyat eleştirmenleri Mısır edebiyatında yazılan ilk kısa öykünün, 1910 yılında Sâlih Hamdî Hammâd tarafından kaleme alındığını ifade etmektedirler. Diğer eleştirmenler ise 1915 yılından itibaren *es-Süfûr* gazetesinde eserleri yayımlanan Mahmûd 'İzzî'nin, Mısır edebiyatında kısa öykünün öncü ismi olduğunu dile getirmektedirler³⁸.

XIX. yüzyıl sonu modern Mısır edebiyatının önde gelen isimlerinden Mustafa Lutfî el-Menfelûtî (1876-1924), daha çok roman, deneme ve makale türlerinde

³⁶ A.e., s. 129-130.

³⁷ Muhammet Hanefî Kutluoğlu, "Kavalalı Mehmed Ali Paşa", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C: XXV, İslam Araştırmaları Merkezi, Ankara, 2002, s. 64-65; Yazıcı, a.g.e., s. 24-25.

³⁸ Gülçînîrâd v.d., a.g.e., s. 75.

eserler kaleme almıştır. Yazar, gazete ve dergilerde yayımladığı bazı deneme ve makalelerini 1910 yılında yayımlanan *en-Nazarât* (Bakışlar) isimli eserinde bir araya getirmiştir. Bu kitapta yer alan denemelerden bir kısmı, bazı eleştirmenlerce kısa öykü olarak kabul edilmiştir. 1915 yılında yayımlanan bir diğer eseri *el-'Aberât* (Gözyaşları) da, içerisindeki eserlerin uzunluğuna ve süslü diline rağmen, kısa öykü olarak kabul edilmektedir. *Nazarât* ve *el-'Aberât* isimli bu eserler, Mısır edebiyatında kısa öykü türünün ilk örnekleri olarak değerlendirilmiştir³⁹.

Modern Mısır edebiyatında kısa öykü türü yazarları arasında zikredilmesi gereken bir diğer isim ise Muhammed Teymûr'dur (1892-1921). Teymûr, *es-Sufûr* gazetesi başta olmak üzere farklı gazetelerde kısa öyküler kaleme almıştır. Gazetelerde yayımlanan eserlerinden bazıları daha sonra *Mâ Terâhu'l-'Uyûn* (Gözlerin Gördüğü) ismiyle kitaplaştırılmıştır. Bu eser içerisinde yer alan *Fi'l-Kitâr* (Trende) isimli öykünün, modern Arap edebiyatında yayımlanmış ilk modern öykü olduğu şeklinde değerlendirmeler bulunmaktadır⁴⁰.

Kısa öykü türünün Mısır'daki öncü kalemlerinden bir diğeri Mahmûd Teymûr'dur (1894-1973). Kahire'de doğan yazar, 1925 yılında *eş-Şeyh Cum'a* (Şeyh Cuma) isimli ilk öykü mecmuasını yayımlamıştır. Bu tarihten, 1971 yılında yayımladığı son öykü mecmuası *Bintu'l-Yevm'e* (Bugünün Kızı) kadar yaklaşık otuz mecmua yayımlamış olan yazar, kısa öykü alanına katkıda bulunan ilk dönem yazarları arasında öne çıkmaktadır. Mahmûd Teymûr, yayımladığı ilk öykü mecmuasında müstear isim olarak *Maupassant el-Mısri'*yi kullanmıştır. Böylece Fransız edebiyatındaki kısa öykü örneklerinden etkilendiğini ortaya koyan yazar, daha sonra geliştirdiği üslubuyla, kendisinden sonraki kısa öykü yazarlarına örnek teşkil etmiştir. Öykülerinde sade ve günlük konuşma diline yakın bir dil kullanmış, özellikle diyaloglarda yerel lehçelere yer vermiştir. Başlangıçta yazdığı öykülerinde, Mısır toplumunun içinde yaşadığı gerçeklikleri konu edinirken 1930'lu yıllarda

³⁹ Haywood, **a.g.e.**, s. 127; İsmail Durmuş, "Mustafa Lutfi el-Menfelûti", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C: XXIX, İslam Araştırmaları Merkezi, Ankara, 2004, s. 135; Ürün, **a.g.e.**, s. 133.

⁴⁰ Gülçinrâd v.d., **a.g.e.**, s. 75; Musa Yıldız, "Arap Edebiyatında İlk Modern Öykü: Muhammed Teymûr'un fi'l-Kitâr'ı", **Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi**, Yıl: II, Sayı: 4, Kış 2002, s. 46; Bedrettin Aytaç, "Muhammed Teymur", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C: XXX, İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 2005, s. 583.

Avrupa'ya yaptığı yolculuğunun ardından konularını daha genelleştirmeye ve üslubunda gerçekçiliğe yönelmeye başlamıştır⁴¹.

Modern Mısır edebiyatı 1920 sonrası dönemde önemli bir gelişme göstermiştir. Bu dönemde kısa öykü alanına katkıda bulunan önemli yazarlar arasında Yahyâ Hakkî⁴² (1905-1992), Emîn Yûsuf (1914-1971), Yûsuf eş-Şârûnî (1924-2017), Yûsuf İdrîs (1927-1991) ve Muhammed Müstecâb (1938-2005) gibi isimleri zikredebiliriz⁴³.

Bu isimlerden Yûsuf İdrîs realist öykünün önde gelen isimlerinden biridir. Kendinden önce bu tarzda eserler kaleme alan yazarlar olmakla beraber, bu tarzı geliştirerek sanatsal bir üsluba dönüştürmüştür. Etkili bir şekilde Mısır toplumunun o dönemki gerçekliği üzerine oturan öyküleri, Mısır halkını anlamak ve okumak için bir giriş mahiyetindedir⁴⁴.

2. 5. 3. Suriye

Modern Suriye edebiyatında kısa öykü türünün gelişimi, Mısır ve Lübnan'a nispetle daha geç tamamlanmıştır. Bu durumda Fransa'ya karşı sürdürülen mücadelenin yanı sıra, pek çok yazarın ülke dışına göç etmesi de etkili olmuştur.

Suriye'de kısa öykü türünün ilk örneklerinde, Batı dillerinden yapılan tercüme ve uyarlamaların çoğunlukta olduğu görülmektedir. Tabakat türü eserlerinin yanı sıra çeşitli türlerde Suriye edebiyatına katkılarda bulunan Muhammed Kürd Ali⁴⁵ (1876-1953), Yûsuf Alyân (Joseph Elian) Sarkîs (1856-1932) ve Halîl Mîhâîl

⁴¹ Muhammed 'Ubeydullâh, "er-Rivâye ve'l-Kıssa el-Kasîra 'İnde'l-'Arab: Delîl li'l-Kâri' el-'Âm", (Çevrimiçi) www.philadelphia.edu.jo, 21.03.2018, s. 13; Bedrettin Aytaç, "Mahmud Teymur", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C: XXVII, İslam Araştırmaları Merkezi, Ankara, 2003, s. 386.

⁴² Yahyâ Hakkî ile ilgili Esra Yakupoğlu Erket tarafından yapılmış bir çalışma bulunmaktadır. Bkz. Esra Yakupoğlu Erket, "Yahya Hakkî'nin Hayatı, Eserleri ve İlmî Şahsiyeti", **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, 2017.

⁴³ 'Ubeydullâh, "er-Rivâye ve'l-Kıssa el-Kasîra 'İnde'l-'Arab", s. 13-14.

⁴⁴ 'Ubeydullâh, "er-Rivâye ve'l-Kıssa el-Kasîra 'İnde'l-'Arab", s. 14-15.

⁴⁵ Muhammed Kürd Ali ile ilgili Eyüp Sevinç tarafından yapılmış bir çalışma bulunmaktadır. Bkz. Eyüp Sevinç, "Muhammed Kürd Ali'nin Hayatı, Eserleri ve Arap Diline Katkıları", **Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Bingöl, 2016.

el-Bedevî (1863-1932) gibi yazarların yaptığı tercüme, kısa öykü türünün gelişiminde önemli bir yere sahiptir⁴⁶.

Suriye edebiyatının ilk kısa öykü örneklerinde “vatan” kavramının yoğun bir şekilde ele alındığı görülmektedir. 1930’lu yıllarda başlayan bu süreçte milliyetçilik, vatanseverlik, Arap birliği, insan ilişkileri ve sevgi kavramı ile Suriye tarihinden alınan konular ön plana çıkmıştır⁴⁷.

Modern Suriye edebiyatında kısa öykü alanına katkıda bulunan önemli yazarlar arasında Halil el-Hindâvî (1906-1976), ‘Abdusselâm el-‘Uceylî (1912/1918-2006) ve Zekeriyâ Tâmir (d.1931) gibi isimler yer almaktadır. Bu isimlerden pek çoğu eserlerini 1970’li yıllarda kaleme almışlardır. Ayrıca yine kısa öykünün gelişiminde önemli etkileri olan yazarlar arasında Muzaffer Sultân (1911/1913-1991), Murâd es-Sibâ’î (1914-2001), Bedî‘ Hakkî (1922-2000) ve Ulfet Ömer Paşa el-İdlibî’yi (1912-2007) zikredebiliriz. Bu yazarlar, Mısır edebiyatında kısa öykünün ilk dönem önemli isimlerinden Muhammed Emîn Hassûne’nin (1920-1998) vatanseverliği ile Mahmûd Teymûr’un romantik hassasiyetini bir araya getirmişlerdir⁴⁸.

Halil el-Hindâvî, tercüme ve telif öykülerinde günlük hayattan ve tarihten esinlendiği karakterler kullanmıştır. Gerçekçi tarzda yazdığı eserlerinde dahi romantizm etkisi görülmektedir. Öyküleri, mekan kullanımı ve uzun bir zamanı kuşatması bakımından genel hikaye üslubuna daha yakındır. Yazar, eserlerinde çoğunlukla üçüncü şahıs anlatıcı dilini kullanmış, olayları bir tarihçi gibi anlatmaya önem vermiştir⁴⁹.

‘Abdusselâm el-‘Uceylî ilk kısa öyküsünü, Mısır’da yayımlanan *er-Risâle* Dergisi’nde kaleme almıştır. *Nûmân* isimli bu öyküde, bir bedevinin öyküsü

⁴⁶ Yazıcı, **a.g.e.**, s. 69; Ömer İshakoğlu, “Osmanlı Dönemi Suriye’inde Edebi ve Kültürel Faaliyetler (1800-1918)”, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi**, İstanbul, 2010, s. 206-207.

⁴⁷ Yazıcı, **a.g.e.**, s. 69-71.

⁴⁸ Sabrî Hâfız, “The Modern Arabic Short Story”, **Modern Arabic Literature**, ed. M. M. Bedevî, Cambridge University Press, New York, 1992, s. 295.

⁴⁹ Yazıcı, **a.g.e.**, s. 69-70; Ahmed Zeyyâd Muhibik, “Halil el-Hindâvî ve’l-Kıssatu’l-Kasîra”, **el-Cemâhîr Gazetesi**, Sayı: 13366, 28.06.2011, Salı, (Çevrimiçi) jamahir.alwehda.gov.sy, 02.04.2018.

anlatılmıştır. Yazarın yayımlanan öykü mecmuaları arasında *Bintu's-Sâhira* (Büyücünün Kızı, 1948), *Sâ'atu'l-Mulâzim* (Teğmenin Saati, 1951), *Kanâdilu İşbiliye* (İşbiliye'nin Kandilleri, 1956), *el-Hubb ve'n-Nefes* (Aşk ve Nefes, 1959), *Rasîfu'l-'Azrâ' es-Sevdâ'* (Karakız Kaldırımı, 1960), *el-Hâin* (1960), *Fârisu Medîneti'l-Kantara* (Kantara Şehrinin Süvarisi, 1971), *Hikâyetu Mecânîn* (Deli Hikayesi, 1972) ve *es-Seyf ve't-Tâbût* (Kılıç ve Tabut, 1974) isimli eserler yer almaktadır. Yazar öykülerinde siyasi konulara yer vermesinin yanı sıra, sevgi temasını da çokça ele almıştır. Ayrıca üniversitede tıp eğitimi almasının da etkisiyle, öykülerini tıbbi konularla zenginleştirmiştir. el-'Uceylî, başarılı anlatım ve betimlemeleriyle Suriye'de kısa öykü türünün gelişimine önemli katkılarda bulunmuştur⁵⁰.

Sahîlu'l-Cevâdi'l-Ebyad (Beyaz Atın Sesi), *Rabî' fi'r-Ramâd* (Küldeki Bahar), *Dimeşk el-Harâik* (Yangınların Şam'ı), *Nidâu Nûh* (Nuh'un Çağrısı) ve *el-Kunfuz* (Kirpi) isimli mecmuaların sahibi Zekeriyâ Tâmir, yazdığı kısa öykülerinde dönemin genel eğilimi olan realist çizgiyi benimsemiştir. Ancak realizmin, gerçekliği doğrudan anlatma üslubundan uzaklaşmıştır. Metinlerinde anlatmak istediğini doğrudan söylemek yerine hissettirme yoluna gitmiş, farklı anlatım yöntemleri denemiştir. Ayrıca eserlerini, bireyselliği ve şiirsel üslubu ön planda tutarak kaleme almıştır. Toplumsal ve siyasi baskılara muhalefet etmek ve var olan adaletsizliklere değinmek, eserlerinde öne çıkan amaçlar arasında yer almaktadır. Erken yaşlarından itibaren ailesinin geçimine katkıda bulunmak zorunda kalması da fakir halkın sesi olmasında etkili olmuştur⁵¹.

⁵⁰ “Abdusselâm el-'Uceylî”, (Çevrimiçi)www.discover-syria.com, 21.03.2018; Yazıcı, **a.g.e.**, s. 72-73. Kâmil Selmân el-Cebûrî, **Mu'cemu'l-Udebâ' mine'l-'Asri'l-Câhili hattâ Sene 2002**, 7 c., Dârû'l-Kutubi'l-İlmiyye, Lübnan, 2003, C: III, s. 443-444; Hâfız, **a.g.e.**, s. 295.

⁵¹ 'Ubeydullâh, “er-Rivâye ve'l-Kıssa el-Kasîra 'İnde'l-'Arab”, s. 15; Ronak Husnî ve Daniel L. Nevman, **Modern Arabic Short Stories: A Bilingual Reader**, by. SAQI, London, 2008, s. 41.

2. 5. 4. Ürdün⁵²

Ürdün'de kısa öykü türünün gelişimi Suriye, Mısır ve Lübnan gibi Arap ülkeleriyle benzer aşamalardan geçmiştir. 1921-1950 yılları arası dönemde ilk öykü örnekleri verilmeye başlanmakla beraber, bunlarda daha çok vaaz üslubunun etkin olduğu görülmektedir.

Ürdün'de kaleme alınan ve toplumun içinde yaşadığı sıkıntıları dile getiren ilk kısa öyküler, diğer Arap ülkelerinde olduğu gibi öncelikle gazetelerde yayımlanmıştır⁵³.

Ürdün'de ilk kısa öykü yazarları arasında 1930'lu yıllardan itibaren kısa öykü yazımına başlayan Mahmûd Seyfuddîn el-Îrânî (1914-1974), yine aynı dönemde eserler kaleme alan ve edebi başarısını *Allah Mehabbe* (Allah Sevgidir) isimli öyküsüyle gösteren, aynı zamanda *Eğânî el-Leyl* (Gecenin Şarkıları) isimli öykü kitabının sahibi Muhammed Subhî Ebû Ğanîme (d. 1902), 1945 yılında yayımladığı ve kısa öyküden çok anı türüne yakın duran *Zikrayât* (Anılar) isimli kitabıyla Şukrî Şa'şâ'a (1890-1963) ve Filistin meselesini ele alan ilk öykü *Fetât min Filistîn* (Filistinli Kız) isimli eseriyle 'Abdulhalîm 'Abbâs (1913-1979) gibi isimler bulunmaktadır⁵⁴.

1950'li yıllardan itibaren Ürdün'de fikri alanda önemli değişimler olmuş, bu değişim kısa öykü türüne de yansımıştır. 1948 yılında Filistinli mültecilerin ülkeye gelişiyle farklılaşan siyasi ve toplumsal şartların ve Arap-İsrail Savaşları'nın büyük etkisi olan bu süreçte kısa öykü yazımı, sanatsal yapı itibariyle olgunlaşma dönemine girmiştir.

⁵² Ürdün edebiyatında kısa öykü türü ile ilgili değerli bir çalışma bulunmaktadır. Bu konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Yasemen Işık, "Modern Ürdün Edebiyatında Kısa Hikaye Türünün Doğuşu ve Gelişimi", **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, 2017.

⁵³ Yazıcı, **a.g.e.**, s. 105.

⁵⁴ Yazıcı, **a.g.e.**, s. 105-106; Muhammed el-Meşâyih, "el-Kıssatu'l-Kasîra fi'l-Urdun: el-Cüzûr ve't-Tehavvulât", (Çevrimiçi) www.diwanalarab.com, 08.05.2018; İbrahim Halil, Muhammed 'Ubeydullah v.d., **Me'âlimu'l-Hayâti'l-Edebiyye fi Filistîn ve'l-Urdun (1950-2000)**, el-Muessesetu'l-'Arabîyye li'd-Dirâsât ve'n-Neşr, Beyrut, 2009, s. 434.

İlk dönem yazarlarından bazıları, 1950'li yıllarla başlayıp 1960 yılı sonrasında da devam eden bu ikinci dönemde eserler kaleme almaya devam etmişlerdir. Bu yazarlar arasında Filistin sorununun farklı kesitlerini ve bu sorunun Ürdün halkı üzerindeki etkisini, ayrıca çeşitli dönemlerde bedevilerin yaşamını öykülerinde konu edinen 'Îsâ en-Nâ'ûrî (1918-1985) ve çok az eser vermekle beraber Mahmûd Teymûr'un sanatsal düzeyine yakın olan Husnî Ferîz (1907-1990) gibi isimler yer almaktadır⁵⁵.

Bilhassa 1960'lı yıllardan sonra başlayan, sembolist, sürrealist ve soyutlamacı bir yapının hakim olduğu bu dönemin önde gelen kısa öykücülerinde arasında *Min Vahyi'l-Vâkı* (Gerçeğin İlhamından) isimli kitabı başta olmak üzere eserlerinde romantizm ve realizm etkisi farkedilen, aynı zamanda kısa öykünün gelişiminde önemli kilometre taşlarından biri olarak değerlendirilen Emîn Fâris Malhas (1923-1983), yine romantizmden etkilenen, günlük hayatın yanı sıra kırsal bölgelerdeki insanları ve yaşam şartlarını konu edinen Halîl es-Sevâhirî (1940-2006), Müfid Nahle (d. 1939), eserinin ana eksenini belirleme ve öykülerini isimlendirmede reformist duruşu, dil, üslup ve ifade gücüyle Cemâl Ebû Hamdân (1944-2015) ve zıt karakterlerdeki kişileri eserlerinde kullanan ve psikolojik tahlillere yer veren Ahmed el-'Anânî (d. 1943) gibi isimleri zikredebiliriz⁵⁶.

2. 5. 5. Irak

Modern Irak edebiyatında kısa öykü türünün ortaya çıkışı, Suriye'dekine benzer bir süreçte gerçekleşmiştir. İlk kısa öykü örneklerinde Avrupa ve Rusya edebiyatlarının etkisinin yanı sıra klasik edebi türlerin etkisi de görülmektedir. Bu nedendir ki Irak'ta yazılan ve başlangıçta Lübnan gazetelerinde yayımlanan kısa öykü örnekleri, öykü türünün özelliklerinden çok makale, yer yer vaaz ve irşad ile makame türlerinin özelliklerini yansıtmaktadır⁵⁷.

⁵⁵ el-Meşâyih, a.y.; Yazıcı, a.g.e., s. 107; Halîl v.d., a.g.e., s. 71, 290-291; Işık, a.g.e., s. 172.

⁵⁶ el-Meşâyih, a.y.; Yazıcı, a.g.e., s. 108-110; Işık, a.g.e., s. 169-170, 176.

⁵⁷ Yazıcı, a.g.e., s. 81; İbrahim Şaban, "XIX. Yüzyıl Osmanlı Irak'ında Edebi ve Kültürel Çevre", **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi**, İstanbul, 2011, s. 271.

Irak'ta kısa öykü türünün ilk örnekleri XX. yüzyılın başlarından itibaren görülmeye başlanmıştır. Ancak sanatsal öyküye daha yakın olan eserler, 1930'lu yıllarda ortaya konulmuştur. XIX. yüzyılın sonlarında Irak'ta hakim olan üç kültürel yöneliş bulunmaktadır. Bunlardan o dönemin hakim yönetiminden kaynaklanan ve dil olarak Osmanlıca ile Farsça'nın baskın olduğu geleneksel yöneliş, kısa öykü türünün gelişimi açısından önemli bir etkiye sahip değildir. Misyonerlerin öncülük ettiği ve Avrupa kültürü ile İngilizce, Fransızca ve Almanca gibi dillerin öğreniminin ön planda olduğu bir diğer yöneliş ise Batı kaynaklı bir tür olan kısa öykünün gelişiminde önemli bir etkiye sahip olmuştur⁵⁸.

Luğatu'l-'Arab Dergisi, Irak'ta kısa öykü türünün gelişimine önemli katkılarda bulunmuştur. 1913 yılında bu dergide yayımlanan ve "Rüya" başlığını taşıyan öyküler, öykü yazımı için önemli bir aşamayı temsil etmektedir.

Rüya tarzı öyküler, genellikle yazar ismi verilmeden yayımlanmış olmakla beraber 'Atâ Emîn, rüya tarzı öyküler kaleme alan yazarlar arasında yer almaktadır.⁵⁹

Mahmûd Ahmed es-Seyyid (1901-1937), Irak'ta kısa öykü türünün öncü isimlerindedir. Realist çizgiye yakın duran yazar, ilk toplumsal öykü örneklerinin de sahibidir. İlk kısa öykü kitabı *en-Nekebât* (Felaketler) 1922/1923 yılında yayımlanmıştır. Yahudi asıllı Iraklı yazar Enver Şâûl (1904-1984) ile Halef Şevkî ed-Dâvûdî (1898-1939), Zü'n-Nûn Eyyûb (1908-1996) ve 'Abdülhak Fâdıl (1915-1992) Irak'ta kısa öykü türünün gelişimine, konu ve üslup olarak farklılaşmasına katkıda bulunan yazarlar arasında yer almaktadır. Zü'n-Nûn Eyyûb ve 'Abdülhak Fâdıl kısa öykü yazımına 1930'lu yıllarda başlamıştır.

Öykü kitaplarından bazıları *Rusulu's-Sekâfe* (Kültür Elçileri), *ed-Dahâyâ* (Kurbanlar), *Sadîkî* (Arkadaşım), *Vahyu'l-Fenn* (Sanatın İlhamı), *el-Kâdihûn* (Emekçiler), *Burcu Bâbil* (Babil Kulesi), *Kulûb Zam'â* (Susuz Kalpler), *Karnu'l-Lâciîn* (Mülteciler Asrı) ve *er-Rasâilu'l-Mensiyye* (Unutulmuş Mektuplar) olan Zü'n-Nûn Eyyûb'un ilk dönem eserleri, kısa öykü türünden çok edebi makale türüne

⁵⁸ Şaban, a.g.e., s. 271-273; Ehlâm Yûsuf, "Neş'etu'l-Kıssa ve Tatavvuruhâ fi'l-'Irâk", 27.05.2017, (Çevrimiçi) newsabah.com, 03.04.2018.

⁵⁹ Şaban, a.g.e., s. 278-279.

yakın durmaktadır. ‘Abdulhak Fâdıl’ın ise 1940 yılında yayımlanan *Mizâh ve mâ Eşbeh* (Mizah ve Benzeri) ve 1958 yılında yayımlanan *Tavâğît* (Tağutlar) isimli öykü kitapları bulunmaktadır⁶⁰.

Maksim Gorki tarafından, realizm ve toplumcu romantizmin bir birleşimi olarak ortaya konan toplumcu gerçekçilik, 1950’li yılların başından itibaren Arap edebiyatında etkisini göstermeye başlamıştır. Irak edebiyatında toplumcu gerçekçilik etkisinde eserler kaleme alan yazarlar arasında Ğâib Tu‘me Fermân (1927-1990), Mehdî İsa es-Sakr (1927-2006) ve ‘Abdurrezzak eş-Şeyh Ali gibi isimler yer almaktadır. Ğâib Tu‘me Fermân’ın *Hasîdu’r-Rahâ* (Değirmentaşının Ekini) ve *Mevlûd Âhar* (Başka Bir Doğuş) isimli iki öykü kitabı bulunmaktadır. 1950 yılında ilk kısa öyküsü yayımlanan Mehdî İsa es-Sakr’ın basılmış öykü kitapları *Mucrimûn Tayyibûn* (İyi Suçlular), *Ğadabu’l-Medîne* (Şehrin Öfkesi) ve *Hayratu Seyyide ‘Acûz* (Yaşlı Kadının Şaşkınlığı) isimli eserlerdir⁶¹.

Irak edebiyatında realist kısa öykü yazımı, Arap edebiyatında bu çizgide eserler kaleme alan Yûsuf İdrîs, Mustafa Mahmûd ve Mahmûd Subhî gibi yazarlarla aynı dönemde; benzer sosyo-politik koşulların ve edebi gereksinimlerin bir sonucu olarak yaygınlaşmıştır. ‘Abdumelik Nûrî (d.1921), Ğâib Tu‘me Fermân, Nizâr Selîm (1925-1982), Şâkir Hasbâk (d.1930), Muhammed Rûznâmci (d.1927/1930) ve Nizâr ‘Abbâs (1936-2003) gibi isimler, realist tarzda yazılan kısa öykülerin Irak’taki ilk temsilcileri arasında yer almaktadır.

‘Abdumelik Nûrî, yazdığı eserleriyle Irak’ta kısa öykünün olgunluk seviyesine ulaşmasına önemli katkılarda bulunmuştur. Nûrî, *Rusulu’l-İnsâniyye* (İnsanlık Elçileri) isimli ilk öykü kitabını 1946 yılında yayımlamıştır. 1948 yılına gelindiğinde yazar, Beyrut’ta yayımlanan *el-Edîb* Dergisi’nin kısa öykü türünde verdiği prestij ödülüne layık görülmüştür. 1954 yılında yayımlanan ve sosyolojik öykülerin yer aldığı ikinci öykü kitabı *Neşîdu’l-Arz*’da (Yeryüzünün Türküsü) iç konuşma yöntemini geliştirdiği ve başarılı karakterler ortaya koyduğu, seçtiği zayıf

⁶⁰ Yazıcı, **a.g.e.**, s. 81-82; Ehlâm Yûsuf, **a.g.e.**; el-Cebûrî, **a.g.e.**, C: III, s. 344; el-Cebûrî, **a.g.e.**, C: II, s. 359; Hâfız, **a.g.e.**, s. 288-289; Şaban, **a.g.e.**, s. 282.

⁶¹ Hâfız, **a.g.e.**, s. 300; el-Cebûrî, **a.g.e.**, C: VI, s. 283; Nizâr Abâza ve Muhammed Riyâd el-Mâlih, **İtmâmu’l-A’lâm**, Dâru Sâdir, Lübnan, 1999, s.y.

temalara rağmen olası davranışlar ve olaylarla eserini güçlendirdiği ifade edilmektedir.

Bir diğer önemli yazar Nizâr Selîm ise öykülerinde insanın kaderi ve geleceği konularını ele alırken iç konuşma yöntemini başarıyla kullanmıştır⁶².

2. 5. 6. Tunus

Tunus edebiyatında kısa öykü türünün ortaya çıkışı birkaç aşamada gerçekleşmiştir. Matbaanın kurulmasının ardından yayın hayatına başlayan gazeteler, bu türün gelişiminde önemli bir yere sahiptir. 1862 gibi erken bir zamanda Giovanni Boccaccio'nun *Decameron* isimli eserinin bir bölümünün tercümesi ve Fransızca yazılan *es-Sehratu'l-Ehîra fî Ğirnâta* (Girnata'da Son Gece), Tunus'ta öykü denemelerinin başlangıcı kabul edilmektedir⁶³.

Tunus edebiyatında kısa öykü türü, asıl başlangıcını 1930'lu senelerde yapmıştır. Bu gelişimde Zeynu'l-Âbidîn es-Senûsî'nin (1901-1965) ve 1930 yılından itibaren çıkarmaya başladığı *el-Âlemu'l-Edebî* Dergisi'nin büyük payı bulunmaktadır. Derginin 1932 yılında çıkarılan öykü özel sayısında es-Senûsî, yazarlarını öykü yazımına teşvik etmiş; toplumda yaşananların, bu edebi tür aracılığıyla belgelendirilmesinin önemine değinmiştir⁶⁴.

İlk dönemlerde *el-Âlemu'l-Edebî* Dergisi'nde yayımlanan kısa öyküler, sanatsal kısa öykünün özelliklerine tam olarak haiz değildir. Bu dönemde yayımlanan ve Ebu'l-Kâsım eş-Şâbbî'ye (1909-1934) ait *Rûhun Sâira* (Öfkeli Ruh), Mustafa Hureyyif'e (1909-1967) ait *Dumû'u'l-Kamer* (Ayın Gözyaşları), Muhammed el-Beşrûş'a (1911-1944) ait *Zevcetu Ahmed Şerûde* (Ahmed Şerûde'nin Eşi) ve et-Tîcânî b. Sâlim'e ait *Hel Kâne Mecnûnen* (Deli miydi?) gibi ilk öykü

⁶² Hâfiz, a.g.e., s. 310-312; el-Cebûrî, a.g.e., C: IV, s. 140; Yazıcı, a.g.e., s. 88.

⁶³ Hasenî Seyyid Lebîb ve Raşîd ez-Zevvâdî, *İtticâhâtu'l-Kıssati't-Tûnisiyye el-Kasîra*, Dâru'l-İthâf li'n-Neşr, y.y., 2000, s. 22.

⁶⁴ Lebîb v.d., a.g.e., s. 24.

denemelerinde, modern anlamda kısa öykünün özelliklerinden çok, geleneksel öyküleme üslubuna yakın durulduğu görülmektedir⁶⁵.

Ali ed-Dû'âcî (1909-1949), Tunus edebiyatında kısa öykünün gelişimine katkıları bulunan ve döneminin yazarlarına göre geleneksel yapıdan çok, modern öykünün özelliklerine yaklaşan önemli yazarlardan biridir. ed-Dû'âcî, Tunus'ta kısa öykü türünün genel çerçevesini çizmiştir. Kahramanlarının çoğunu fakir ve yoksun kimselerden seçen ve çoğunlukla ana karakter olarak bayan karakterleri tercih eden yazar, öykülerinin çoğunda halk dilini kullanmıştır. Ayrıca kısa öykü yazımını realist çizgiye yaklaştırmıştır. Ali ed-Dû'âcî'nin Mahmûd Bayrâm (1893-1961) ve Muhammed el-'Uraybî (1915-1946) ile oluşturdukları *Tahte's-Sûr* (Sur Altı) üçlüsü, dönemin yazım kalıplarının çok üstünde ve bunlardan bağımsız olarak yazdıkları eserleriyle, kendilerinden sonra gelecek olan Muhammed el-Merzûkî (1916-1981) ve Muhammed el-Beşrûş gibi öykücülerin önünde farklı bir yol açmışlardır. Bu dönemin ardından yetişen ve Tunus edebiyatında kısa öykünün üçüncü neslini oluşturan el-Beşîr Hurayyif (1917-1983), Muhammed el-'Arûsî el-Matvî (1920-2005), et-Tayyib et-Tureykî (1921-2016), Muhammed Ferac eş-Şâzelî (1927-2014), el-Beşîr b. Selâme (d.1931), Mustafa el-Fârisî (d.1931) ve Reşâd el-Hamzâvî (d.1934) gibi yazarlara da aynı şekilde öncülük etmişlerdir⁶⁶.

II. Dünya Savaşı sonrası dönemde *Nusûr ve Dafâdi'* (Kartallar ve Kurbağalar), *es-Sahratu'l-'Âliye* (Yüce Çöl), *Tis'a Leyâlin me'a Kâlîpsû* (Kalipsoyla Dokuz Gece) isimli kısa öykü kitaplarıyla et-Tâhir Kîka (1922-1993), *en-Nedve* Dergisi'nde yayımladığı kısa öyküleri ve *Sindibâdu'l-Fezâ'* (Göğün Sinbad'ı) isimli öykü kitabıyla et-Tayyib et-Tureykî ve Muhammed Ferac eş-Şâzelî gibi yazarlar, Tunus edebiyatının önde gelen öykü yazarları haline gelmiştir⁶⁷.

⁶⁵ A.e., s. 25-26.

⁶⁶ Lebîb v.d., a.g.e., s. 26; Yazıcı, a.g.e., s. 114.

⁶⁷ Yazıcı, a.g.e., s. 115; el-Cebûrî, a.g.e., C: III, s. 244-245.

Bu dönem öncesi ve sonrasında Tunus'ta, yazarların ve yeni edebi türlerin teşvik edilmesinde *en-Nedve* Dergisi'nin yanı sıra, 1955 yılında yayımlanmaya başlanan *el-Fikr* ve *et-Tecdîd* gibi dergilerin de önemli katkıları olmuştur⁶⁸.

Tunus 1956 yılında bağımsızlığını ilan etmiştir. Bu tarihten sonra yazılan kısa öykülerin, Tunus'un geçmişi, bağımsızlık öncesi günlük hayatta insanların karşı karşıya kaldıkları sorunlar ve yaşam şartları, kırsal kesimde yaşayan halkın fakirliği, cehaleti ve geri kalmışlığı ile adalet ve özgürlük gibi temalarda yoğunlaştığı görülmektedir⁶⁹.

2. 5. 7. Fas

Modern Fas edebiyatında kısa öykü türünün gelişimi, Cezayir ve Tunus gibi batı Arap ülkelerine benzer bir seyir geçirmiştir.

Modern Fas edebiyatında kısa öykü türünün gelişimi birkaç aşamada ele alınabilir. Bu ülke edebiyatında ilk kısa öykü örnekleri 1905-1930 tarihleri arasında verilmeye başlanmıştır. Bu başlangıç aşamasından sonra gelen 1920-1955/1956 yılları arası dönemde ise, kısa öykü türü için önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Genel anlamda gerçekçi yazım tarzının benimsendiği bu dönemde, ortaya konulan kısa öykü örnekleri, daha çok milli birlik ve beraberliği vurgulamak, Fas'ın tarihî mirasının önemini hatırlatarak insanlarda bir bilinç oluşturmak gibi amaçlara hizmet etmekteydi. Bu dönem edebiyatında bağımsızlık vurgusu yapmanın bir aracı olarak kullanılan kısa öykülerde, sanatsal kaygılar ikinci planda kalmıştır⁷⁰.

Bu dönemin önemli kalemleri arasında *Vâdî ed-Dimâ'* (Kan Vadisi) ve *Leylâ el-İnsân* (İnsan Olan Leyla) isimli kitaplarıyla 'Abdulmecîd b. Cellûn (1919-1981); *'Ammî Bûşnâk* (Boşnak Amcam) isimli kısa öykü kitabıyla 'Abdurrahmân el-Fâsî;

⁶⁸ Yazıcı, **a.g.e.**, s. 116; Lebîb v.d., **a.g.e.**, s. 29.

⁶⁹ Yazıcı, **a.g.e.**, s. 116; Lebîb v.d., **a.g.e.**, s. 28.

⁷⁰ Rukiye Aydemir, "Abdulmecîd b. Cellûn'un Hayatı, Edebi Kişiliği ve 'Vâdî'd-Dimâ' Adlı Eserinin Tahlili", **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, 2017, s. 18-20; Hişâm Harrâk, "el-Kıssatu'l-Kasîratu'l-Vâkı'iyye fi'l-Mağrib: er-Ruvvâd el-Muessisûn", (Çevrimiçi)www.hespress.com, 10.04.2018.

Fâs fî Seb'î Kasas (Yedi Öyküde Fas) isimli eseriyle Ahmed Bennâni⁷¹ (v.1978); *Mâte Karîru'l-'Ayn* (Gözaydınlığının Ölümü) ve *el-Arz Habîbetî* (Yeryüzü Sevgilim) isimli kitaplarıyla 'Abdulkerîm Ğallâb (1919-2017); *Kasas mine'l-Mağrib* (Fas'tan Öyküler), *el-Fecr* (Fecir) ve *Yedu'l-Mahabbe* (Muhabbet Eli) gibi eserleriyle Ahmed 'Abdusselâm el-Bakkâlî (1932-2010) ve *Efrâh ve Dumû'* (Sevinçler ve Gözyaşları), *Suver min Hayâtine'l-İctimâ'îyye* (Toplumsal Hayatımızdan Yansımalar) ve *Rabî'u'l-Hayât* (Hayatın Baharı) isimli öykü kitaplarıyla Muhammed el-Hıdr er-Reysûnî (1929-2007) gibi isimler ön plana çıkmıştır⁷².

1950'li yıllarda Fas'ta kısa öykü, modern bir tür olarak sanatsal anlamda sahip olması gereken özelliklere daha da yaklaşmıştır. 1956 yılında Fas'ın bağımsızlığına kavuşması, pek çok alanla beraber edebiyat alanında da önemli değişikliklerin meydana gelmesini sağlamıştır. Bu dönemde edebiyat alanında, toplumun fakir kesiminin yaşadığı sıkıntılar, insanların onlara karşı tutumu, erkek egemen toplumda okumuş kadınların durumu gibi sosyal sorunların dile getirilmesinin yanı sıra, Filistin sorunu ve bazı ideolojik fikirler de yoğun bir şekilde dillendirilmiştir⁷³.

1950'li yıllarla başlayıp 1970'li yıllara kadar devam eden bu yeni aşamanın önemli kalemleri arasında 1964 yılında *el-Kıssa ve'l-Mesrah* isimli bir dergi çıkaran, *Mevlâye* (Efendim) ve *el-Mumkin mine'l-Mustehîl* (İmkansızdaki İmkân) isimlerinde iki öykü kitabı bulunan 'Abdulcebbâr es-Suhaymî (1938-2012); *es-Sakf* (Çatı) ve *el-Fâris ve'l-Hısân* (Süvari ve At) isimli öykü kitaplarıyla Muhammed İbrahim Bû'allû (d.1936); Muhammed Berrâde (d.1939); Fas'ta kadınlar tarafından çıkarılmış ilk derginin, ilk kısa öykü kitabının (*li Yeskut es-Samt, 1967*) ve ilk romanın (*en-Nâr ve'l-İhtiyâr, 1969*) sahibi olan Hunnâse Benûne (d.1940); *Racul ve İmrae* (Adam ve Kadın), *Tahte'l-Kantara* (Köprüünün Altında) ve *Rihu's-Semûm* (Samyeli Rüzgarı) isimli öykü kitaplarının sahibi olan ve *Refikatu't-Tabî'a* olarak da bilinen Zeyneb

⁷¹ Bu yazarın ismi ile ilgili bir ihtilaf bulunmaktadır. Bazı kaynaklar Ahmed Bennâni şeklinde (örn. bkz. Hüseyin Yazıcı, **a.g.e.**, s. 120.), bazı diğer kaynaklar ise Ahmed el-Bennâni ve Ahmed Bennâni şeklinde (örn. bkz. Semîr 'Abdulfettâh, **el-Kıssatu'l-Kasîra fî Mısır: el-Cîlu'l-Hâmis Numûzecen**) zikretmektedir.

⁷² Yazıcı, **a.g.e.**, s. 120-122; Aydemir, **a.g.e.**, s. 20; Harrâk, **a.g.e.**

⁷³ Yazıcı, **a.g.e.**, s. 122-123.

Fehmî (d.1941); *Târik Ellezî lem Yeftah el-Endelus* (Endülüs'ü Fethetmeyen Tarık) isimli öykü kitabıyla Mustafa el-Misnâvî (1953-2015); *Seyyidunâ Kader* (Efendimiz Kader), *Dem ve Duhân* (Kan ve Duman), *Rihletu'l-Hubb ve'l-Hasâd* (Sevda ve Hasat Yolculuğu) ve *el-Bellûru'l-Meksûr* (Kırık Billur) isimli öykü kitaplarıyla Mubârek Rabî' (1935) gibi yazarları zikredebiliriz⁷⁴.

⁷⁴ Yazıcı, a.g.e., s. 122-124.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: MODERN CEZAYİR EDEBİYATINDA KISA ÖYKÜNÜN DOĞUŞU VE GELİŞİMİ

3. 1. Kısa Öykünün Doğuşu

Modern bir tür olan kısa öykünün Cezayir’de ilk olarak ne zaman yazıldığına dair farklı görüşler bulunmaktadır. Bu farklılıkların sebebi, ilk kısa öykü yazarlarının, eserlerini gazete ve dergilerde yayımlamış olması, bu eserlerin de edebi ve sanatsal yapı itibariyle henüz kısa öykünün özelliklerini ortaya koyacak düzeye ulaşmamış olmasında aranabilir.

Modern dönem Cezayir edebiyatı ve edebi türleri üzerinde çalışma yapan edebiyat araştırmacıları kısa öykü yazımının başlangıcını tarihsel olarak tespit etmek istemiş ve bazı görüşler ileri sürmüşlerdir. Ömer b. Kîne (d.1944), Muhammed b. ‘Abdurrahman ed-Dîsî’nin (1854-1921) 1908 yılında yayımlanan *el-Munâzara Beyne’l-‘İlm ve’l-Cehl* (İlim ve Cehalet Arasındaki Rekabet) isimli makale tarzı öyküsüyle bu edebi türün Cezayir’de başladığını söylerken¹; ‘Abdulgâlik Murtâz (d.1935), Muhammed es-Sa’îd ez-Zâhirî’nin 1925 yılında yazdığı ve *el-Cerîde* gazetesinde yayımladığı *Fransua ve’r-Raşîd* isimli öykü denemesini bu türün başlangıcı olarak değerlendirmektedir². ‘Âyide Edîb Bâmiyye ise 1926 yılında *eş-Şihâb* gazetesinde yayımlanan *Dem’a ‘ale’l-Bu’esâ* (Bedbahtlara Ağlamak) isimli öykünün Cezayir’de yazılan ilk kısa öykü örneği olduğunu ifade etmektedir³. Cezayir kısa öyküsünün başlangıcına dair bir diğer görüş ise ‘Abdullah Halîfe Rakîbî’ye ait olup 1930’larda kısa öykü yazımının başladığını ve bu örneklerin de makâme, roman ve edebî makalenin (*el-Makâletu’l-Edebiyye*) karışımından oluşan makale tarzı

¹ Melfûf Sâlih ed-Dîn, “Bibliyografya el-Kıssa el-Cezâiriyye el-Kasîra”, **Kasdi Merbah Ouargla Üniversitesi el-Âdâb ve’l-Funûn Dergisi**, Sayı: 7, Mayıs 2008, s. 158. Ayrıca bkz. Ömer b. Kîne, *fi’l-Edebi’l-Cezâiriyyi’l-Hadîs (Târihan ve Envâ’an ve Kazâyen ve E’lâmen)*, Dîvânu’l-Matbû’âti’l-Câmi’iyye, Cezayir, 1995.

² ‘Abdulgâlik Murtâz, *el-Kıssatu’l-Cezâiriyyetu’l-Mu’âsıra*, el-Muessesetu’l-Vataniyye li’l-Kitâb, Cezayir, 1990, s. 7.

³ ‘Âyide Edîb Bâmiyye, “Literature and Ideology: Early Arabic Short Fiction in Algeria”, **Ufahamu: A Journal of African Studies**, s. 94, dipnot 1; Ayrıca bkz. ‘Âyide Edîb Bâmiyye, *Tatavvuru’l-Edebi’l-Kasasiyyi’l-Cezâirî 1925-1967*.

öyküler (*el-Makâlu'l-Kasasî*) olduğunu ifade etmektedir⁴. Sâlih Harfî'nin (1932-1998) dile getirdiği bir diğer görüşe göre, Muhammed b. el-‘Âbid el-Celâlî Cezayir’de kısa öykü türünün öncüsü olup Arapça olarak ilk kısa öyküyü yazan kişidir. el-Celâlî kısa öykülerini 1935 yılı itibariyle *eş-Şihâb* gazetesinde yayımlamaya başlamıştır⁵.

Cezayir’de yazılan ilk kısa öykü örnekleri içerik, şekil, sanatsal üslup ve dil özellikleri açısından henüz başlangıç düzeyindedir. Yine bu dönem yazılan kısa öyküler hikâye, makâme, edebi makale gibi diğer yazım türleri ile benzerlik arz etmektedir. İlk kısa örneklerinden biri olan *el-Munâzara Beyne'l-‘İlm ve'l-Cehl* biri bilgi, diğeri cehaletin dili ile konuşan iki kişi arasındaki münazara üzerine kurulmuştur. Adaletin dili ile konuşan üçüncü bir kişi ise aralarında hakemdir. Bu eser kısa öykü olarak değerlendirilmekle beraber temel yapısı itibariyle hikâye, edebi makale ve en çok da makâme türüne yakın durmaktadır.

I. Dünya Savaşı'nın sonlanması ile beraber ulusal gazeteler, şiir olsun düz yazı olsun edebi çalışmaların ana merkezi haline gelmiştir. Böylece daha sonra da değineceğimiz üzere yeni edebi türlerin ve özellikle kısa öykü türünün gelişimine zemin hazırlayacak ve teşvik edecek bir ortam oluşmaya başlamıştır. 1925 yılında yayımlanan *Fransua ve'r-Reşîd* adlı öykü bu durumun örneklerinden biridir. Muhammed es-Sa‘îd ez-Zâhirî bu öyküsünü *el-Cezâir* gazetesinde yayımladığında eser, edebi çevrelerce büyük bir ilgi ile karşılanmıştır⁶. Öykü, aynı eğitim sürecinden geçen biri Fransız, diğeri Cezayirli iki arkadaşın eğitim sonrası hayatları, çalıştıkları kurumlarda karşı karşıya geldikleri muamele, aldıkları görev ve maaş farkları üzerinden Cezayir’de eşitlik konusunu ele almaktadır. Bu, o dönem işlenen konulara bakıldığında oldukça cesur bir girişimdir.

1926 yılında yazılan *Dem‘a ‘ale'l-Bu‘esâ* isimli kısa öykü, tarikatlar başta olmak üzere dinî kurumların ve önderlerin güçlerini halkı kandırmak ve onları

⁴ Şireybit Ahmed Şireybit, *Tatavvuru'l-Bünyeti'l-Fenniyye fi'l-Kıssati'l-Cezâiriyyeti'l-Mu‘âsıra 1947-1985*, (Çevrimiçi), İttihadu'l-Kuttâbi'l-‘Arab, 1998, s. 48; Ayrıca bkz. ‘Abdullah Halîfe Rakîbî, *el-Kıssa el-Cezâiriyye el-Kasîra*.

⁵ Şireybit, a.g.e., s. 49.

⁶ ed-Dîn, a.g.e., s. 158.

istismar etmek için kullanmaları sorununu ele almıştır. Yazar ‘Ali Bekr es-Selâmî bu eserinde ele aldığı konu ile dinî kurum önderlerini tenkit eden Islahatçı yönelişe yakın bir duruş sergilemiştir. Bu konu da dönem şartları itibariyle yeni bir konudur⁷.

Cezayir edebiyatında kısa öykü yazımının öncülerinden Muhammed b. el-‘Âbid el-Celâlî *eş-Şihâb* Dergisi’nde 1935-1937 yılları arasında kısa öykü denemeleri yazmış olsa da bunlardan bir kısmı kısa öykü türünden daha çok hikâye türü içerisinde ele alınmaktadır. Zira bu eserler, pek çok yerde ihmal edilen olay örgüsü, zayıf ve durağan karakterleri ile kısa öykünün temel öğelerinden yoksundur. Bu dönemde el-Celâlî tarafından yazılan eserlerden kısa öyküye en yakın olanları *es-Se‘âde el-Betrâ* (Yarım Kalan Mutluluk, 1935), *es-Sâ‘id fi’l-Fahh* (Avcı Tuzağa Düştü, 1935), *E‘innî ‘ale’l-Hedm U‘inke ‘ale’l-Binâ* (1935) ve *‘alâ Savti’l-Beddâl* (Bakkalın Sesine Dair, 1937) isimli eserleridir⁸.

Cezayir edebiyatında kısa öykünün ilk safhası denilebilecek bu dönem, bir bebeğin emeklemeye başlaması ile özdeşleştirilebilir. Klasik edebiyat türlerinin yanında yavaş yavaş görünmeye ve var olmaya çalışan kısa öykü bu dönemde konu ve yapı itibariyle hikâye, makâme ve edebi makale gibi türlerle iç içe geçmiş şekildedir. II. Dünya Savaşı’nın bitmesi ile bu seyir hareketlilik kazanacaktır.

3. 2. Kısa Öykünün Ortaya Çıkışını Geciktiren Sebepler

Dünya edebiyatında modern bir tür olan kısa öykü, XIX. yüzyılın sonlarında ortaya çıkmış ve şekillenmeye başlamıştır. Cezayir edebiyatında ise bu modern edebi tür; roman, modern şiir gibi diğer edebi türlere nazaran daha erken bir dönemde oluşmaya başlamıştır. Buna rağmen Batı edebiyatında gelişen kısa öykü türünün özelliklerine sahip başarılı örneklerin verilmesi nispeten geç bir döneme denk gelmektedir. Bu gecikmede Cezayir’in içinde bulunduğu siyasal ve toplumsal şartlar başta olmak üzere, doğu Arap ülkelerinde (*el-Maşrik el-‘Arabî*) bu edebi türün örneklerinin geç ortaya çıkması, edebi alanda geleneksel düşüncenin hakimiyeti gibi sebepler etkin olmuştur.

⁷ ed-Dîn, a.g.e., s. 159.

⁸ A.e.

Doğu Arap ülkeleri olarak adlandırılan Mısır, Suriye, Lübnan, Ürdün ve Filistin gibi ülkelerin oluşturduğu siyasi-kültürel havza ile Tunus, Fas, Cezayir ve Libya'yı kapsayacak şekilde batı Arap ülkeleri (*el-Mağrib el-'Arabî*) olarak adlandırılan havza arasında, İslam Fetihleri döneminden modern döneme gelinceye kadarki süreçte karşılıklı iletişim ve etkileşim kesintiye uğramaksızın devam etmiştir. Dini, kültürel, toplumsal ve siyasi alanlardaki bu etkileşimde, doğu Arap ülkeleri daha etkin bir rol üstlenmiştir. Bu nedenle diyebiliriz ki Cezayir'de Kısa Öykü'nün gecikmesinin başlıca sebeplerinden biri, doğu Arap ülkelerinde bu türün geç ortaya çıkmış olması⁹ ve yazılan nadir öykü örneklerinin Cezayir okur-yazarında ilgi uyandıracak sanatsal olgunluğa bu dönem henüz ulaşamamasıdır¹⁰.

XIX. yüzyılın ikinci yarısında doğu Arap ülkelerinde, bilhassa Şam bölgesinde Batılı ülkelerin etkisi görülmeye başlamıştır. Batı'dan gelen fikirlerin ve açılımların peşinden giden arayış içindeki orta tabaka, toplumsal yapı içerisinde daha etkin bir konuma gelirken, feodal yapı güç kaybetmeye başlamıştır. Bu dönemde gazeteler açılmış, okullar kurulmuş, kitap neşri ve dağıtımı yaygınlaşmıştır. Bu durum ilmî ve edebî kaygılarla olmanın yanı sıra yükselmekte olan bir ticarî kazanç alanına olan ilgiden de kaynaklanmıştır¹¹.

Arap dünyasında kısa öykünün ortaya çıkışını geciktiren bir diğer sebep edebi alanda geleneksel düşüncenin hâkimiyetidir. Bu ekolün olumsuz etkisi üzerinde durmadan önce, tarihsel süreçte olumlu etkilerinin de olduğunu ifade etmek gerekir. Örneğin XIX. yüzyılda Cezayir halkı sömürge karşısında (siyasal-kültürel) mücadelelerini sürdürürken geleneksel düşünce, tutunacakları ve kendilerini dayandırabilecekleri sağlam bir temel olarak önlerinde durmaktaydı¹².

Cezayir'de edebiyatı da etkileyen geleneksel düşüncenin beslendiği mekânlar Kuran Okulları (*Kuttâb. Çğl. Ketâtîb*), camiler ve zaviyelerdi. Buralarda üretilen ve

⁹ Mahlûf 'Âmir, *Mazâhiru't-Tecdîd fi'l-Kıssati'l-Kasîra bi'l-Cezâir*, İttihâdu'l-Kuttâbi'l-'Arab, y.y., 1998, s. 32.

¹⁰ Zehrâ Bûdarva, "el-Kıssa el-Cezâiriyye Beyne'l-İtbâ' ve'l-İbdâ' ", *Hassiba Benbouali de Chlef Üniversitesi el-Luğât ve'l-Âdâb Fakültesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Cezayir, 2007, 59.

¹¹ 'Âmir, *a.g.e.*, s. 32.

¹² *A.e.*, s. 33.

aktarılan ilmî gelenek, sömürgecinin dayattığı, yerel kültür öğelerinin ve bilhassa İslâmî geleneklerin yozlaşmasına yönelik kültürel baskıya karşı korunaklı bir kale görevi görmekteydi. Bu geçmişe dönüş ve tutunma hareketi, bazıları için şartların darlığından bir kaçış, bazıları içinse kimliğine dair ne varsa yok etmeyi amaç edinmiş düşmana karşı elinde bulunan bir silahtı. İlerleyen zamanlarda işgal yönetiminin güçlenmesi ve uyguladığı politikalar karşısında geleneksel düşünceyi besleyen merkezlerden bir kısmı, toplumdaki ayrıcalıklı konumunu korumak için siyasi yapıya karşı eleştirel duruşunu kaybetmiştir¹³.

Geleneksel düşünceyi savunan pek çok kişinin sömürü karşısındaki bu ılımlı tutumu, sınıfsal farklılık ve sosyal haksızlıklardan beslenen, orta halli ve fakir halkın umutlarını dile getiren yeni bir yönelişin de ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu yönelişin takipçileri, geleneksel düşüncenin beslendiği merkezlerde gördükleri haksızlık karşısındaki suskunluğun, halktan çeşitli sebeplerle para alma, onları büyü ve çeşitli hurafelere yöneltme adetlerinin İslam'ın özünden kaynaklanmadığını, aksine dini akidenin toplumsal geleneklerin etkisi altında olduğunu ve insanları dinin özüne döndürmenin gerekliliğini fark etmiş ve bu anlamda bir ıslah hareketini başlatmışlardı¹⁴.

Geleneksel yapı, yeni başlayan ıslah hareketinin çabaları sonucunda yönelişinde farklılıklar olan gruplara bölündü. Ancak bu bir nevi akımın taraftarları edebi alanda geleneksel yapıyı takip etmeyi ve muhafazakar düşüncenin yayılmasına yönelik çalışmaları desteklemişlerdir. Şiirde geleneksel yapı, ölçü ve içerikleri korumaya, eleştirilerini bu ölçüleri göz önünde bulundurarak yapmaya, bu ekolü takiben eserler kaleme alan yazarlardan övgüyle bahsederek şiire teşvik etmeye devam etmişlerdir. Bu düşünceyi savunanlar için kısa öykü gibi türler asıl gidilmesi gereken yoldan alıkoyan faydasız uğraşlardır¹⁵. Yapılan yenilikler ise milli bağımsızlık ve İslah hareketinin ruhuna uygun yeni konuların işlenmesi ile sınırlı kalmıştır. Bunun en önemli sebebi ise edebiyata, siyasi ve toplumsal hedefleri dile getirmekte kullanılan bir araç olarak bakılmasıydı. İşte bu tutum, genelde modern

¹³ A.e., s. 34.

¹⁴ A.e.

¹⁵ Bûdarva, a.g.e., s. 59.

edebi türlerin, özelde kısa öykünün ortaya çıkışını ve edebi anlamda gelişimini geciktiren etkenlerden biri olmuştur¹⁶.

Sömürgeciliğin bazı Arap ülkelerinde matbaanın getirilmesi, gazetecilik, ilim meclisleri ve benzeri faaliyetlerin yaygınlaşması gibi sebeplerle faydalı olduğu iddia edilse de Cezayir için durum böyle olmamıştır¹⁷. XIX. yüzyılın ortalarında etkinliğini arttıran Fransız Sömürge idaresi ve yoğun bir şekilde uyguladıkları Arapça'dan uzaklaştırma, eğitim araçlarından, ilmi-kültürel faaliyetlerden isteyerek ya da zorunlu olarak uzak tutma politikaları, halkta genel bir kültürel geri kalmışlığı beraberinde getirmiştir¹⁸. Zira Fransa yönetimi, medeni değerleri yaymak bir yana, tüm politikalarını Cezayir halkını sahip olduğu değerlerden uzaklaştırarak tarihinden ve köklerinden koparmak, bir nevi köleleştirmek, sahip oldukları tabii zenginlik ve kaynakları kendileri için kullanmak üzerine kurmuşlardı¹⁹.

Fransız yönetimi, halkı milli kültür ve benliklerinden uzaklaştırmak için bu alanı besleyen kaynakların faaliyet ve hareket alanını daraltmaya, bir sonraki aşamada onları ortadan kaldırmaya çalışmıştır. Bu anlamda Arapça ile yapılan faaliyetlerin baskı altına alınmasına ve Arapça'nın kullanımının tamamen durdurulmasına yönelik çabalar genelde edebiyatın, özelde Arapça yazılan edebiyatın gelişiminin önündeki en büyük engellerden biri olmuştur.

Halkın anadili üzerindeki yasaklama politikası XIX. yüzyılın ortaları gibi erken bir tarihte başlamıştır. Bu bağlamda 1938 yılında Fransız içişleri bakanı Camille Chautemps tarafından çıkarılan yasa ile Cezayir'in resmi dili Fransızca olarak zorunlu hale getirilmiştir. Bu karar, Cezayir'den önce hiçbir halkın görmediği bir keyfilikle alınmış, dil-halk ilişkisini tamamen yok sayan bir karar olmuştur. Ayrıca kararın arka planında dille ilgili siyasi bir amacın varlığı da hissedilmektedir²⁰. Burada dile yönelmiş olan sömürge idaresi, dilin temsil ettiği

¹⁶ 'Âmir, a.g.e., s. 34.

¹⁷ Ebu'l-Kâsım Sa'dullâh, *Dirâsât fi'l-Edebi'l-Cezâiriyyi'l-Hadîs*, 5. bs., Dâru'r-Râidi li'l-Kitâb, Cezayir, 2007, s. 22.

¹⁸ 'Âmir, a.g.e., s. 35.

¹⁹ Sa'dullâh, *Dirâsât fi'l-Edebi'l-Cezâiriyyi'l-Hadîs*, s. 22.

²⁰ Bilâl Derbâl, "Vazâifu'l-Luğa İbbâne Fetriati'l-İsti'mâri'l-Faransî li'l-Cezâir", *Muhammed Haydar Üniversitesi Kulliyetu'l-Âdâb ve'l-Luğât Dergisi*, Sayı: 14-15, Ocak-Haziran 2014, s. 423.

tarihi ve dinî bağları da hedef almıştır. Zira Arapça, Cezayir halkının asıl kimliği ile olan bağlarının ana dayanağını teşkil etmektedir²¹.

Fransız yönetiminin Arapça'ya yönelik faaliyetlerinin farkında olan Cezayirli aydınlar, öncelikle ülkenin ana dilini korumayı amaç edinmişlerdir. Bu doğrultuda kadim edebi türlerde eserler vermeye devam ederken, yeni dönemin gereklerini karşılayabilecek şekilde dilin geliştirilmesi gerektiği gerçeğini görememişlerdir. Bir tarafın yok etme, bir diğer tarafın koruma çabaları karşısında kaybeden, sanatın ve edebiyatın dili olmuştur²².

Bu yozlaşma ve kültürel düzeyde geri bırakma politikasına rağmen Fransız yönetiminin eğitim faaliyetleri ile ilgilenmediği ya da örneğin Fransızca'yı, medeniyete eklemeye iddiasıyla da olsa, halk arasında yaymaya çalışmadığı söylenemez. Öyle ki bu dönemde Cezayir halkının içerisinde, büyük Fransa toplumunun bir parçası olma, Fransa ve onun kadim tarihi mirasıyla bütünleşme düşüncesine inanan bir grup ortaya çıkmıştı. Oysa Fransız idaresinin bu teşviki, belli işlerde istihdam edilecek eğitilmiş tebaa ihtiyacının ötesinde bir amaca dayanmamaktadır. Büyük Fransız toplumuna katılma düşüncesi ise Cezayir toplumunda küçük bir grubun inandığı ve büyük gayretler sarf ettiği bir hareket olmanın dışına çıkamamıştır. Zira Fransız yönetiminin, Cezayir halkına, kendi toplumunun bireyleriyle aynı hakları tanıma gibi bir düşüncesi asla olmamıştır²³.

Böylece anadil ve kültürden uzaklaştırmaya, eğitim merkezlerine erişimin ve bizzat eğitim sisteminin zorlaştırılmasına yönelik politikalar, Cezayir halkının genel ilmî ve kültürel seviyesinin geri kalmasına, bunun da modern edebi türlerin ve bu türlerin öncülerinden olan kısa öykünün gecikmesine sebep olduğu görülmektedir. Zira kısa öykü yayımlansa da bunu okuyacak veya yazılmasını talep edecek bir okur kitlesinin olabilmesi için öncelikle asgari düzeyde de olsa eğitim almış bir okur

²¹ 'Âmir, a.g.e., s. 35.

²² Abdullah Rakîbî, **Tatavvuru'n-Nesri'l-Cezâiriyyi'l-Hadîs: 1830-1974**, ed-Dâru'l-'Arabiyye li'l-Kitâb, Libya-Tunus, 1978, s. 163.

²³ 'Âmir, a.g.e., s. 35.

tabakasının olması gerekir. Oysa Fransız idaresinin Cezayirlileri karşı karşıya bıraktığı cehalet ile böyle bir grubun oluşması hiç de kolay olmayacaktır²⁴.

Edebi eleştiri, edebi eserlerin gelişiminde rol oynayan önemli unsurlardan biridir. Ne var ki XIX. yüzyılın ilk yarısından itibaren Fransız yönetiminin Cezayir’de baskıcı bir siyaset benimsemesi, edebi eserlerin yazımında gelenekçi yönelişin daha etkin olması, genel anlamda Cezayirli aydınların siyasi alanla daha çok ilgilenmesi ve benzeri sebepler, Cezayir’de edebi eleştirilerle ilgilenen bir aydın grubun ortaya çıkışını geciktirmiştir²⁵.

XIX. yüzyılın sonlarına kadarki döneme bakıldığında eleştiri sahasının bazı şeyhlerin²⁶ elinde olduğu ve onların da yeniliklerin bir kenara bırakılmasını, objektiflik ve sanatsal değer açısından bu türlere şüpheyle yaklaşılmasını salık verdiği görülmektedir. Kadim kültürel mirasa sahip çıkmak için, edebi güzelliğine bakılmaksızın klasik şiir gibi geleneksel türlerde eserler yazılması gerektiğini savunmuşlardı. Bu tutum, dönemin siyasi-kültürel gerçekliği açısından anlaşılabilir bir tutumdur²⁷.

XX. yüzyılın başlarından itibaren, dönemin önemli aydınlarından ‘Abdulhamîd b. Bâdîs, öğrencilerini eski ve yeni olana aynı mesafede durmaya çağırmıştır. Güzellik ve ağırbaşlı duruşu ile klasik edebi yapılardan, akıcılık ve çağa uygunluk yönüyle de yeni edebi yapı ve üsluplardan faydalanılması gerektiğini vurgulayan bu öğretisi, sadece ‘Abdulhamîd b. Bâdîs’in tutumu olmayıp dönemin İslah Hareketi mensuplarının genel vurgusu da bu yöndedir²⁸.

Bu dönemin bir diğer önemli ismi el-Beşîr el-İbrâhîmî, daha çok edebi kişiliği ile ön plana çıkmıştır. Genç kalemlerin düzyazı olsun şiir olsun yazdıklarını okumaya çalışmış, onların eksiklerine dikkat çekmiş, kadim ve modern örnekleri

²⁴ Rakîbî, **a.g.e.**, s. 164-165.

²⁵ ‘Âmir, **a.g.e.**, s. 36.

²⁶ Bu dönemki yaygın yönelişi kanaliz eden eleştirmenler arasında Ebu’l-Kâsım el-Hafnâvî, ‘Abdulkâdir el-Mucâvî, el-Mevlûd b. El-Mevhûb gibi isimleri zikredebiliriz.

²⁷ Sa’dullâh, **Dirâsât fi’l-Edebi’l-Cezâiriyyi’l-Hadîs**, s. 80.

²⁸ Sa’dullâh, **Dirâsât fi’l-Edebi’l-Cezâiriyyi’l-Hadîs**, s. 80.

onlara okutarak gelişmelerine yardımcı olmuştur. Ne var ki bu çabaların sonuçları ancak II. Dünya Savaşı'na doğru nesir ve nazımda kendini göstermeye başlamıştır²⁹.

Gazetecilik alanına bakıldığında nispeten erken bir dönemde yayın hayatına başlamakla beraber edebiyat ve eleştiri alanlarında teşvik edici rolünün yeterli düzeyde olmadığı görülmektedir³⁰. Bu rolün eksikliği hem yazar hem de hedef alınacak okur kitlesinin gelişiminde bir gecikmeye sebep olmuştur. Edebiyat ve edebiyatçı denildiğinde akla sadece şiirin ve şairin gelmesi, kısa öykünün de içinde bulunduğu yeni edebi türlerin kendilerine kolayca yer bulamaması, gazete ve dergilerin edebiyat köşesi adı altında sunduğu bölümlerde sadece şiirlere yer vermesi, 1950'li yıllarda dahi örnekleri görülen bir eğilim olarak devam etmiştir³¹.

Yayıncılık faaliyetlerine bakıldığında, çok yaygın ve etkin olmamakla beraber basılan kitaplar dinî kitapçıklar, İslah Hareketi'nin dergi ve gazeteleri ile sınırlı kalmıştır. Bu yayın organlarında yazılarını kaleme alan İslahatçı eleştirmenler ise tüm çabalarını, siyasal ve toplumsal anlamda daha etkili olduğunu düşündükleri edebi makale yazımına vermiştir³². İslahat Hareketi'nin basın-yayın organlarında genel anlamda hakim durumda olması, edebi ve kültürel faaliyetler ile ilgilenenlerin de genellikle bu hareketin mensupları olması, gerek tercüme edilmiş, gerekse de anadilde yazılmış öykülerin kendilerine yer bulamamasının bir diğer sebebini oluşturmuştur³³.

Edebi eleştiri alanının geri kalması ile ilgili değinilebilecek bir diğer husus, Fransız yönetimi karşısında aydınların farklı duruş sergilemeleridir. Fransızca ile ilgilenerek yazılarını kaleme alan aydınlarla, Arapça'yı merkeze alarak yazılarını kaleme alan aydınlar arasında bir kopukluk oluşmuştur. Bu durum sadece Arapça'yı bilen ve bu dil ile kaleme alınan eserlerden faydalanan yazarların, edebi eleştiri alanında bir hayli gelişmiş olan Fransız edebiyatından yeterince faydalanamamaları;

²⁹ Sa'dullâh, *Dirâsât fi'l-Edebi'l-Cezâiriyyi'l-Hadis*, s. 81.

³⁰ Âmir, *a.g.e.*, s. 37.

³¹ Rakîbî, *a.g.e.*, s. 163.

³² Âmir, *a.g.e.*, s. 37.

³³ Rakîbî, *a.g.e.*, s. 164.

farklılıklar üzerinde durarak bu aşamalar hakkında bazı değerlendirmelerde bulunmuşlardır³⁷.

3. 3. 1. Makale Tarzı Öykü (*el-Makâlu'l-Kasâfi*)

Makale tarzı öykü, 1925 yılından başlayıp bazı görüşlere göre 1947 yılına ya da II. Dünya Savaşı'na; bir başka görüşe göre ise Cezayir Devrimi'ne dek kullanılmış bir edebi türdür. Makale tarzı öykü örnekleri genel olarak gazete ve dergilerde yayımlanmış ve dönem itibariyle yoğun olarak kullanılmıştır. Daha sonra ortaya çıkan betimleyici öykü türünün yaygınlaşması ile beraber makale tarzı öykü yazımı duraklama dönemine girmiş ve zamanla kullanımdan kalkmıştır³⁸.

Cezayir'de kısa öykünün ilk şekillerinden biri olan makale tarzı öykünün temel özelliği, şekil yönünden makâme (bilhassa mekân, şahıs ve olay örgüsü bakımından³⁹), roman ve edebi makale gibi diğer edebi türlerin karışımı olmasıdır⁴⁰. Ayrıca İslah Hareketi mensubu aydın ve edebiyatçıların çokça kullandığı dini makaleden de etkilendiği görülmektedir⁴¹. Makale tarzı öykü örneklerinde kullanılan temalar ve bu öykülerin barındırdığı ıslahatçı çağrı ile kendisine yüklenen davet misyonu, bu bağlantıyı açıkça ortaya koymaktadır. Bu belirleyici özellikler, yazarları makale tarzı öykü yazımına yönlendiren kaygının edebi olmaktan çok dini olduğunu göstermektedir⁴². Makale tarzı öyküyü dini makaleden farklı kılan özellik ise, ilkinde daha akıcı ve ilgi çekici bir dilin kullanılıyor olmasıdır⁴³.

Makale tarzı öykülerin dini kaygılarla yazılan örneklerinin yanı sıra, entelektüel kaygılarla yazılmış örneklerine rastlamak da mümkündür. Bu kaygıyla yazılmış makale tarzı öykülere, vaazlardakine benzer bir hitap ile giriş yapılmıştır. Bu bölümden sonra, manzara ya da kişi betimlemesi yaparak öykü diline yaklaşan yazarın metnin devamında, anlatmak istediği asıl konuya dair bir deneme bölümüne

³⁷ Şireybit, **a.g.e.**, s. 49.

³⁸ Bûdarva, **a.g.e.**, s.74.

³⁹ Ūrîde 'Abûd, **el-Mekân fi'l-Kıssati'l-Kasîrati'l-Cezâiriyyeti's-Sevriyye: Dirâse Bunyeviyye li Nufûs Sâira li-'Abdillâh Rakîbî**, (Çevrimiçi), s. 7.

⁴⁰ Rakîbî, **a.g.e.**, s. 167.

⁴¹ Şireybit, **a.g.e.**, s. 49.

⁴² Rakîbî, **a.g.e.**, s. 167.

⁴³ Muhammed Hân, "el-Edebu'l-İslâhî fi'l-Cezâir: Dirâse Tahlîliyye li Edebi Hühû", **Biskra Muhammed Haydar Üniversitesi el-'Ulûmu'l-İctimâ'iyye Dergisi**, Sayı: 2, Haziran 2002, s. 32.

geçiş yaptığı görülmektedir. Bazı örneklerde makale tarzı öykünün sonunda kıssadan hisse benzeri bölümlere de yer verilmiştir⁴⁴.

Makale tarzı öykülerde karakterler karikatüristik ve durağan bir yapıdadır. Karakterde, olay örgüsüne bağlı olarak görülebilecek değişimlerden hiçbirine rastlanmaz⁴⁵. Karakter ya iyi ya da kötüdür. Bunu belirleyen, karakterin hangi çevreye mensup olduğudur. Islahatçı bir karakter mutlak iyiyken, başka bir çevre ya da düşünceye mensup olan karakter ise mutlak kötü olacak şekilde işlenmiştir⁴⁶. Bunda da yine bu türün yazımına daha çok Islah Hareketi mensuplarının öncülük etmeleri etkilidir.

Makale tarzı öykü örneklerine bakıldığında yazarların, metni ağırlaştıracak derecede tasvire yöneldiği görülmektedir. Günlük olayların aktarımı ve gerçekte olup bitenlerin birebir nakledilmesi eğilimi de metinlerin göze çarpan özellikleri arasında yer almaktadır⁴⁷.

Makale tarzı öyküyü sanatsal kısa öyküden farklı kılan başka bazı özellikler de bulunmaktadır. İçerisindeki zamansal sürecin uzunluğu, çevresel unsurların çeşitliliği, pek çok fikrin aynı metin içerisinde işlenmesi, daha çok klasik metinlerde karşımıza çıkan delillendirme ve kıssadan hisse üslubunun kullanılması, muhatabın bir konuda ikna edilmeye çalışılması, bu farklılıklardan bazılarıdır. Bunlar göz önüne alındığında makale tarzı öykü metinlerinin, Cezayir'de kısa öykü türünün ilk örnekleri olmakla beraber, gerek sanatsal bakımdan, gerekse de dil ve üslup bakımından sanatsal kısa öykünün çok uzağında durduğu söylenebilir⁴⁸.

Cezayir'de makale tarzı öykü türü, II. Dünya Savaşı sonrası dönemde büyük bir ilerleme kaydetmiştir. Bu dönemde görülen en önemli gelişmelerden biri metin içerisindeki diyalogların siyasi, toplumsal, kültürel, fikri ve dini anlamda farklı bir çehreye bürünerek yeni konulara dönüşmesidir. Yazarlar farklı toplumsal realiteleri,

⁴⁴ 'Abûd, **a.g.e.**, s. 7.

⁴⁵ 'Âmir, **a.g.e.**, s. 53.

⁴⁶ Şireybit, **a.g.e.**, s. 50.

⁴⁷ 'Âmir, **a.g.e.**, s. 53.

⁴⁸ Şireybit, **a.g.e.**, s. 50.

toplumsal gelişime engel olan köhneleşmiş gelenekleri eleştirmeye⁴⁹, Arap-İslam medeniyetinin özelliklerini anlatmaya, Batı medeniyetiyle karşılaştırmalar yapmaya başlamıştır. Makale tarzı öykü türü şekil, üslup ve dil bakımından da gelişim göstermiş, olay anlatımı ve betimlemenin yerine diyalog üslubunun kullanılması bu türün temel özelliği halini almıştır⁵⁰. Tüm bu farklılaşma ve gelişimde II. Dünya Savaşı sonrası Cezayir toplumunun şahit olduğu, milli bilincin gelişmesi, Cezayirli yazarların kendileri dışındaki kültürle açılması, geçirilen süreç içerisinde kazanılan tecrübe, bu türü kullanan yazarların çoğalması ve genel anlamda kültürel seviyenin artmış olması gibi etkenlerin önemli bir payı bulunmaktadır⁵¹.

Makale tarzı öykü Cezayir edebi hayatında önemli bir rol oynamıştır. Sanatsal kısa öykünün gelişimine hazırlık olmasının yanı sıra, Cezayir halkının benliğini arama, varlığını koruma gayreti içerisinde olduğu bir dönemde, tüm olup bitenleri dillendirmek ve karşılıklı konuşmaya yakın bir üslupla kendilerini ifade etmek için kullandıkları bir araç olmuştur. Zira bu dönem asimile olunması durumu ve Fransız toplumu ile birleşme çağrılarını yüksek sesle dillendirilmeye başlanmıştı. 8 Mayıs olayları sonrasında, sömürge karşıtı söylem içerisinde bu türün örnekleri verilmeye devam etmiştir. Bu süreç içerisinde makale tarzı öykünün gelişerek sanatsal üslup ve dile yaklaşmış olduğu ifade edilmektedir⁵².

Makale tarzı öykü türünün ilk örneği ‘Ali Bekr es-Selâmî tarafından 1926 yılında yazılarak *eş-Şihâb* gazetesinde yayımlanan *Dem‘a ‘ale‘l-Bu‘esâ* isimli eserdir. Islahatçı yönelişe uygun şekilde, tarikat ve din adamlarının halkı istismar etmesi eleştirisi üzerine kurgulanmıştır. Dönemin önemli yazarları arasında *el-İslâm fî Hâcetin ilâ Di‘âye ve Tebşîr* (İslam Tanıtılmaya ve Propagandaya Muhtaç) isimli eseriyle Muhammed es-Sa‘îd ez-Zâhirî ve yazdığı öykü metinlerinde Raşîd müstear ismini kullanan Muhammed el-‘Âbid el-Celâlî gibi isimleri zikredebiliriz⁵³.

⁴⁹ ‘Abûd, **a.g.e.**

⁵⁰ Rakîbî, **a.g.e.**, s. 167-168.

⁵¹ Şireybit, **a.g.e.**, s. 50.

⁵² Rakîbî, **a.g.e.**, s. 168.

⁵³ ‘Abûd, **a.g.e.**, s. 7. Ayrıca bkz. ‘Âyide Edîb Bâmiyye, **Tatavvuru‘l-Edebi‘l-Kasasiyyi‘l-Cezâirî**.

Makale tarzı öykü, kat ettiği tüm bu gelişmelerle sanatsal kısa öykü türüne zemin hazırlamıştır. Deneme ve makale yapısından uzaklaşarak kısa öykü türüne daha çok yaklaşan edebi tür ise, bir sonraki merhale olan betimleyici öykü olmuştur.

3. 3. 2. Betimleyici Öykü (*es-Sûratu'l-Kasasiyye*)

Cezayir edebiyatında sanatsal kısa öykü yazımını hazırlayan aşamalardan bir diğeri ve bazı edebiyat eleştirmenlerine göre asıl hazırlık aşaması betimleyici öykü dönemidir. Zira betimleyici öykü, özü itibariyle sanatsal öykünün olgunlaşmamış halidir. Şeklen ve düşünsel arka planı açısından kısa öykü türüne çok yaklaşmış olmakla beraber henüz onun ayırt edici özelliklerini tam anlamıyla kazanmış değildir⁵⁴.

Betimleyici öykü yazımı tarihsel olarak makale tarzı öykü türü ile aynı dönemde başlamış olmakla beraber, yaygınlık olarak ilk zamanlarda onun gerisinde kalmıştır. Ayrıca benzer dönemlerde ortaya çıkması ve dönemin yazarlarınca her iki türün de kullanılmaya çalışılması, edebiyat eleştirmenlerinden bir kısmının makale tarzı öykü olarak değerlendirdiği bir metnin, bir başka eleştirmence betimleyici öykü türü içerisinde ele alınmasına neden olmuştur. Bu duruma binaen betimleyici öykü türünün ortaya çıkışının Muhammed es-Sa'îd ez-Zâhirî'nin *el-İslâm fi Hâcetin ilâ Di'âye ve Tebşîr* (İslam Tanıtılmaya ve Propagandaya Muhtaç) isimli mecmua ile olduğu değerlendirmesi yapılmıştır. Başlangıç döneminin ilk betimleyici öykü eserlerinin bu mecmua içinde yer alan '*Âişe ve 'alâ Savti'l-Beddâl* (Bakkalın Sesine Dair) isimli eserler olduğu ifade edilmektedir. Ardından Muhammed b. el-Âbid el-Celâlî'nin *es-Se'âde el-Betrâ*' (Yarım Kalan Mutluluk) ve *es-Sâ'idu fi'l-Fahh* (Avcı Tuzağa Düştü) isimli betimleyici öyküleri gelmektedir⁵⁵.

Makale tarzı öykü türü, bilhassa II. Dünya Savaşı'nın ardından gelişim ve değişim göstermiş, yazarların deneme ve makale türlerinin temel özelliği olan doğrudan anlatım üslubunu bırakmaları ile edebiyat alanında çokça kullanılmaya başlanmıştır. Betimleyici öykünün ne olduğu ile ilgili tam bir tanım yapılmamakla

⁵⁴ Rakîbî, a.g.e., s. 168.

⁵⁵ 'Abûd, a.g.e., s. 7.

beraber, bunun yerine bazı ana özellikleri belirginleştirilerek genel bir çerçeve çizilmesi yoluna gidilmiştir. Genel anlamda bu öykü biçiminde, doğal bir olgunun, toplumda karşılaşılan kişilerin ya da yazarın zihninde var olan belirgin bir fikrin tasvirini okurun zihninde oluşturmaya odaklanan bir nevi betimleme yapılıdır⁵⁶. Resmedilen olay, kişi ve düşüncenin gelişimi ile ilgilenilmez. Sanatsal kısa öyküde önemli bir unsur olan çatışma unsuru da betimleyici öykü türünde yok denilecek kadar azdır⁵⁷. Olaylar, düşünce ve kişiler, yazarın göstermek istediği şekli ve yönüyle durağan bir şekilde ele alınır. Okura, yazarın istediği dışında bir hayal alanı bırakılmaz⁵⁸. Çoğu örnekte yazarın öğretici vaaz üslubundan çıkmadığı görülmektedir⁵⁹.

Betimleyici öykünün çerçevesini belirleyen unsurlardan bir diğeri ise, makale tarzı öyküde de gördüğümüz diyalog üslubunun kullanılmasıdır. Burada da öykü karakterinden çok öykücünün baskın karakteri hissedilmekte ve öne çıkmaktadır⁶⁰.

Değnilmesi gereken bir diğerk husus betimleyici öykü metinlerinin çoğunda gözlenen, belli bir konu üzerinde odaklanma hususundaki eksikliklerdir. Genel anlamda fazla kelime kullanımı ve aşırı tasvire gidilmesi⁶¹, kişi ve olay tasviri ile tahlilinin ikinci planda kalmasına neden olmuştur. Uzun cümle yapılarının ve didaktik üslubu ön plana çıkaran klasik terkiplerin kullanımı da betimleyici öykülerin dilini ağırlaştırıran diğerk unsurlardır⁶².

İçerik bakımından incelendiğinde betimleyici öykü metinlerinin ilk aşamada, İslah Hareketi'nin ön planda tuttuğu konuları ele aldığı görülmektedir. Bu hareketin savunduğu ilkelerin, dini-ahlaki kuralların dillendirilmesi ve yayılmasında

⁵⁶ Rakîbî, **a.g.e.**, s. 169.

⁵⁷ Semîra Bârûdî, "ed-Dirâsâtu's-Serdiyye fi'n-Nakdi'l-Cezâiri el-Mu'âsır", **Vehrân Üniversitesi el-Âdâb ve'l-Luğât ve'l-Funûn Fakültesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Cezayir, 2011, s. 5.

⁵⁸ Âmir, **a.g.e.**, s. 53.

⁵⁹ Şireybî, **a.g.e.**, s. 42; Rakîbî, **a.g.e.**, s. 169.

⁶⁰ Âmir, **a.g.e.**, s. 53.

⁶¹ Şireybî, **a.g.e.**, s. 43.

⁶² Âmir, **a.g.e.**, s. 53.

betimleyici öykü türü, makale tarzı öykü metinleri ile beraber önemli bir işlevi yerine getirmiştir⁶³.

Betimleyici öykü türünün ilerleyen dönemlerinde yazarlar, toplumda görülen manevi hastalıkları ortaya koymaya çalışmış, toplumun gelişimini engelleyen adetleri tenkit etmişlerdir. Ayrıca Fransa yönetiminin sebep olduğu felaketleri⁶⁴ ve sömürge olgusunun insanların günlük hayatına yansımalarını da öykülerinde anlatmaya çalışmışlardır⁶⁵. Betimleyici öykülerde toplumun, geleneklerin ve Fransa yönetiminin eleştirisinin birincil planda tutulması sebebiyle yazar, olayın betimlenmesi üzerine odaklanmıştır. Bunu yaparken aşırı ve gereksiz kelime kullanılması, kısa öykünün temel özelliklerinden biri olan az kelime kullanımı özelliğini yitirmesine, bir başka açıdan da olay-kişi bağlantısının göz ardı edilmesine sebep olmuştur⁶⁶.

Betimleyici öykü türünün başlangıçta, olay çeşitliliği ve karakterlerin yapısı bakımından makale tarzı öykülerden çok farklı bir yapı arz etmediği görülmektedir⁶⁷. Makale tarzı öykülerde olduğu gibi bu edebi tür de II. Dünya Savaşı'nın ardından bilhassa *el-Basâir* gazetesinin 1947 yılında yayın hayatına dönmesiyle beraber içerik bakımından zenginleşmiş ve yaygınlaşmıştır⁶⁸. Öykülerdeki kişi betimlemelerinde sanatsal kaygılar ön planda tutulmuş, diyalog ve anlatıma daha fazla önem verilmiştir. Bu yenilikler eşliğinde, kadının özgürlüğü, eğitimi ve evliliği; Fransız toplumu ve kültürüne entegre olgusu; sevgi, yabancı kadınlarla evlilik gibi yeni konular ele alınmaya başlanmıştır. Arapça eğitimin teşvik edilmesi ve yerel kültürün muhafazası gibi konular da makale tarzı öykü örneklerinde olduğu gibi betimleyici öykü eserlerinde de ele alınan konular arasında yer almaktadır⁶⁹.

I. Dünya Savaşı sonrası Cezayir edebiyatı nesir türlerinde realist akımın etkileri görülmektedir. Zira bu akım, içinde barındırdığı özgürlük, milliyetçilik ve demokrasi çağrılılarıyla dönem yazarlarına, ülkelerinin içinde bulunduğu gerçekliği,

⁶³ Şireybit, **a.g.e.**, s. 43.

⁶⁴ Rakîbî, **a.g.e.**, s. 169.

⁶⁵ Şireybit, **a.g.e.**, s. 43.

⁶⁶ **A.e.**, s. 51.

⁶⁷ **A.e.**, s. 43, 51.

⁶⁸ Rakîbî, **a.g.e.**, s. 169.

⁶⁹ Şireybit, **a.g.e.**, s. 51.

zıtlıkları ve mahrum bırakılmışlığı ifade edebilecekleri bir imkanlar alanı sağlamaktaydı⁷⁰. Bu realist çizginin yanı sıra, betimleyici öykülerin ele aldığı yeni konular ve bunların işlenişinde yer yer romantizm izleri de fark edilmektedir⁷¹.

Kasım Devrimi'ne⁷² kadarki süreçte betimleyici öykü yukarıda zikredildiği şekliyle devam etmiştir. Kasım devriminin ardından başlayan dönemde ise betimleyici öykülerin içeriklerinde belirgin bir değişim görülmüştür. Halkın içinde bulunduğu mücadele, devrimin getirdiği yeni siyasal-toplumsal gerçeklikler ve güncel hayatta yaşanan sıcak gelişmeler betimleyici öykü metinlerinde işlenmeye başlanmıştır. Bu yöneliştten ayrı olarak diğer bir grup yazar ise, toplumun içinde bulunduğu bu çalkantılı durumu görmezden gelerek gelenekleri ele alıp eleştirmeye, doğadan, aşktan, kader ve tesadüflerden bahsetmeye devam etmiştir. Toplumsal gerçekliği yok sayarak devam eden bu betimleyici öykü yazarlarının, eserlerini Fransız yönetimine bağlı dergilerde yayımlamakta olmaları, bu durumun en önemli sebebini teşkil etmektedir⁷³.

Muhammed es-Sa'îd ez-Zâhirî ve Muhammed b. el-'Âbid el-Celâlî bu edebi türü sıkça kullanan iki yazardır. Bunları takiben Cezayir'de sanatsal kısa öykü yazımının en önemli isimlerinden Ahmed Rızâ Hûhû, *el-Basâir* gazetesinde düzenli şekilde eserler kaleme alan Ahmed b. 'Âşûr, Zuhûr Vennîsî, Muhammed Şerîf el-Hüseynî ve 'Abdulmecîd eş-Şâfi'î (1933-1973) gibi yazarlar da betimleyici öykü türünde eserler kaleme almışlardır⁷⁴.

Betimleyici öykü türündeki eserler, Cezayir toplumu için tarihsel süreç içerisinde hareketli ve zor bir dönemde kaleme alınmıştır. Dolayısıyla bu önemli dönemde yaşanan olguları ele alıp eleştirmek, kendini ifade etmek, toplumsal uyanış ve birlik çağrılarını dile getirmekte bir vasıta görevi görmüştür. Bunun yanı sıra, kısa öykü türünün edebi-sanatsal yönden tüm özelliklerini taşımasına rağmen, sanatsal kısa öykü türünün eksikliğinden doğan boşluğu da doldurmuştur.

⁷⁰ Sa'dullâh, *Dirâsât fi'l-Edebi'l-Cezâiriyyi'l-Hadîs*, s. 56-57.

⁷¹ Rakîbî, *a.g.e.*, s. 169.

⁷² Kasım Devrimi: 1954 yılının Kasım ayında başlayan Cezayir Bağımsızlık Savaşı aynı zamanda Kasım Devrimi olarak da isimlendirilmektedir.

⁷³ Rakîbî, *a.g.e.*, s. 170.

⁷⁴ Rakîbî, *a.g.e.*, s. 170; ed-Dîn, *a.g.e.*, s. 162.

Dönemin önemli yazarları, siyasal ve toplumsal olayların arka planını dile getirme kaygısı ile beraber edebi-sanatsal kaygılarla da eserlerini kaleme almaya çalışmışlardır.

3. 4. Cezayir Edebiyatında Kısa Öykünün Gelişimi

3. 4. 1. II. Dünya Savaşı Sonrası Cezayir’de Kısa Öykünün Yaygınlık Kazanması

Cezayir edebiyatı, pek çok ülke edebiyatında da olduğu üzere II. Dünya Savaşı’ndan, savaş döneminde ve sonrasında oluşan yeni siyasal ve sosyal durumdan az ya da çok etkilenmiştir. Cezayir edebiyatında ilk örneklerini vermeye başlamış, ancak olgunluk ve özgünlük seviyesine ulaşamamış olan kısa öykü türünün, bu oluşan yeni ortam ve imkânlar ile asıl başlangıcını yaptığı söylenebilir.

II. Dünya Savaşı’ndan sonra, bir anlamda zorunlu olarak ülke dışında yaşayan aydınlar ülkeye dönmüş, önceden bazı yasaklamalar sebebiyle sağlanamayan doğu-batı Arap kültür havzası arasındaki geçiş ve etkileşim için uygun bir ortam oluşmuştur. Ayrıca eğitim ve kültür alanlarında önemli katkıları olan Cezayirli Müslüman Âlimler Cemiyeti’nin (*Cem‘iyyetu’l-‘Ulemâ’ el-Müslimîn el-Cezâiriyyîn*) enstitüleri mezunlarını vermeye başlamıştır. Böylece fikri ve edebi alanda eserler kaleme alan yazarların ve düşünürlerin sayısında da gözle görülür bir artış olmuştur. Oluşan bu canlı, hareketli kültürel ve edebi ortam pek çok yenilik ve gelişimle⁷⁵ beraber kısa öykü türünün gelişiminde de önemli mesafeler kat edilmesine yardımcı olmuştur.

1945 yılı Mayıs ayında Cezayir halkı, İtilaf Devletleri’nin II. Dünya Savaşı’ndan zaferle çıkmasını kutlamak, Fransız Hükümeti’ne kendilerine verdiği sözleri yerine getirmesi ve Cezayir meselesinin yeniden gözden geçirilmesi yönündeki taleplerini iletmek üzere sokağa çıkmıştı. Mesâlî el-Hâc önderliğindeki

⁷⁵ Hayât ‘Ammâra, “Edebu’s-Sahâfeti’l-İslâhiyyeti’l-Cezâiriyye min ‘Ahdi’t-Te’sîs ilâ ‘Ahdi’t-Te‘addudiyye”, *Ebû Bekr Belkâid Üniversitesi el-Âdâb ve’l-Luğât Fakültesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Tilimsân, 2013-2014, s. 199.

bağımsızlık yanlısı grubun Cezayir bayrakları açarak bağımsızlık taleplerini dile getirmeleri, ayrıca Cezayir halkının haklarına kavuşması ve kendi geleceklerine karar vermeleri taleplerini içeren beyanları üzerine barışçıl amaçlı gösteriler yüz bin ölü ve binlerce yaralı gibi beklenmedik bir vahşetle karşılık bulmuştur. Bu durum halk nezdinde var olan sömürge rejimi karşıtlığını daha da körükleyerek siyaset mefhumunun değişimine ve beraberinde onu destekleyecek fikrî bir uyanışa dönüşmüştür. Bağımsız bir Cezayir'in imkanına inanmayan, buna karşı çıkan ve bu hususta tereddüt içinde olan gruplar da dahil olmak üzere tüm akımlar, işgalden kurtulmanın zarureti üzerinde birleştiler. Zira bu olaylar, Fransız yönetiminin Cezayirlilere karşı tutumunu tüm gerçekliği ile ortaya koymuştu⁷⁶. Bu dönem sonrası yazılan kısa öykülerde kahramanların pek çoğunun, Cezayir tarihsel hafızasında yer etmiş kahramanlardan seçilmiş olmaları, bu uyanış ve değişimin görüntülerinden biridir.

8 Mayıs 1945 olaylarından sonra görülen fikrî uyanışın, uzun baskı döneminin ardından toplumun tekrar ayağa kalkışının ve yenilenmeye yönelik ruhunun yayılmasında gazete ve dergiler en önemli araçlardan biri olmuştur⁷⁷.

Cezayir basını 1940'lı yıllara gelinceye dek, yayımlarında az da olsa kısa öykü örneklerine yer vermiştir. Bununla beraber edebi alana hakim olan geleneksel yapının daha çok şiir yazımına önem vermesi sebebiyle bu nadir örneklerin sanatsal anlamda gelişmiş örneklere evrilmesine önemli bir katkı sağlanamamıştır⁷⁸. 1940'lı yılların sonlarından itibaren, Cezayirli Müslüman Alimler Cemiyeti'nin çıkardığı *es-Sunne*, *eş-Şerî'a*, *es-Sirât* ve *el-Basâir* gibi gazeteler yeni yazarları, muhteva ve yapı itibarıyla yenileşmeyi destekler bir tutum takınmışlardır. Bu durum Cezayir'de edebi hayatın canlanmasında büyük bir rol oynamıştır⁷⁹.

II. Dünya Savaşı sonrasında basın organları, eleştirel denemelere ve makale tarzı öykülere büyük ölçüde yer vermiş; yazarları, yenilikçi anlayışla eserler ortaya koyma yolunda teşvik etmişlerdir. Bu durum geleneksel edebi alışkanlıklarla

⁷⁶ Sa'dullâh, *Dirâsât fi'l-Edebi'l-Cezâiriyyi'l-Hadîs*, s. 59.

⁷⁷ 'Ammâra, *a.g.e.*, s. 19.

⁷⁸ Bûdarva, *a.g.e.*, s. 59.

⁷⁹ 'Ammâra, *a.g.e.*, s. 57.

kullanılan uyaklı ifadelerden, gereksiz söz kalabalıklarından ve yaygın olmayan kelimeleri kullanma alışkanlığından uzak durarak eserler meydana getirme yönelişine dönüşmüştür. Hem bu yönelişin, hem de yeni siyasi-toplumsal ortamın ve savunulan milli bağımsızlık davasının bir sonucu ve gereği olarak ele alınan konularda çeşitlilik artmıştır.

Kısa öykünün önemine vurgu yapan makale örneklerden biri, Cezayir edebiyatında ve özellikle kısa öykü türünün gelişiminde önemli bir dönüm noktasını teşkil eden Ahmed Rızâ Hûhû'nun 1949 yılında yayımladığı *İstintâku's-Şahsiyye fi'l-Edebi'l-Kasasî* (Öykü Edebiyatında Karakterin Konuşturulması) isimli makalesidir. Bu makalede yazar, öykü yazımının, toplumsal aydınlanma için gerekli adımların atılmasında önemli bir yeri olduğunu vurgulamıştır⁸⁰.

II. Dünya Savaşı'nın hemen sonrası olarak belirginleştirebileceğimiz bu dönemde basının yeniliklere dair yaptığı teşviklere rağmen 1950'lere kadar öykü sanatı, gazete ve dergiler için yeni bir olgu ola gelmiştir⁸¹. Zira basın yenileşmeyi desteklemekle beraber, yayın politikalarında ıslahatçı dille yazılmış metinleri ön planda tutmaya devam etmiştir. Bu dönem henüz kısa öykü tarzı metinlere yönelik belirgin bir okur kitlesinin oluşmamış olması da bu tutumda etkili olmuştur. Yine de dönemin bir kısım aydınları, edebiyatçıları ve yeni kalemleri Cezayir edebiyatının, bilhassa kısa öykü anlamındaki eksikliğini gidermek üzere eserler verme gayreti içerisinde olmuşlardır⁸².

I. Dünya Savaşı sonrasında Cezayir'in doğu Arap ülkeleri ile olan bağlantısı önündeki engeller bir anlamda ortadan kalkmıştır. Bu durum Cezayir'in kadim Arap geleneği ile olan bağlarını güçlendirirken, yine doğu Arap Ülkeleri aracılığıyla Arapça yazılmış veya Arapça'ya tercüme edilmiş modern edebi türlerle, farklı toplumsal sorunlar ve siyasi durumlarla karşı karşıya kalmalarını da sağlamıştır⁸³.

⁸⁰ Bûdarva, **a.g.e.**, s. 59- 60.

⁸¹ Bûdarva, **a.g.e.**, s. 68.

⁸² Rakîbî, **a.g.e.**, s. 162-164, 172.

⁸³ **A.e.**, s. 171-172.

Cezayirli aydınlar I. Dünya Savaşı sonrası, Fransız yönetiminin kendilerine uyguladığı yalnızlaştırma politikasını delmek için farklı yollar denemişlerdir. Bu amaçla kullandıkları yöntemlerden biri doğu Arap ülkelerine yapılan yolculuklardır. Hamdân el-Vennîsî (d.1856), ‘Abdulhamîd b. Bâdis, el-Beşîr el-İbrâhîmî ve Ahmed Rızâ Hûhû bu dönem ve sonrasında doğu Arap ülkelerine seyahatler yapan Cezayirli aydınlardan sadece birkaçıdır. Muhammed ‘Abduh (d.1849) ve Ahmed Şevkî (d.1868) gibi doğu Arap ülkelerinin önde gelen aydınları da Cezayir’e ziyaretler düzenlemiştir. Kişisel düzeydeki bu yolculukların yanı sıra basın, sanat ve fikir alanlarında etkin bazı heyetlerin Cezayir ziyaretleri de ülkenin kültürel alanda dışa açılımına katkı sağlayan etkenler arasındadır.

I. Dünya Savaşı sonrası görülen bir diğer değişiklik, doğu ve batı Arap ülkelerinden edebiyatçı ve fikir adamlarının, yazılarını hem doğu hem de batıdaki gazete ve dergilerde yayımlamasıdır. Böylece Cezayir gibi batıda kalan ülkeler, kendilerinden daha önce yenileşme hareketleriyle tanışmış doğu Arap ülkeleri üzerinden kadim Arap kültürel mirası ile bağlantılarını sağlamlaştırmaya çalışırken, Batı medeniyetinin modern kültürel yapısı ile de tanışmış olmaktaydılar⁸⁴. Zira Cezayir için Batı medeniyetiyle olan ilişki, yöneten ve yönetilen mantığının hakim olduğu bir düşmanlık ve çatışmaya dayalıydı⁸⁵. Oysa iyi derecede Fransızca bilen aydınlarıyla Cezayir, Batı edebiyatının faydalanılacak ve uzak durulacak yanlarını ayırt edip, bundan faydalanabilirdi⁸⁶. Ne var ki Cezayir toplumunun, asimile olma tehlikesi ile karşı karşıya olması, İslah Hareketi taraftarlarının Batılı kaynaklara karşı olumlu bir tutum sergilemekten kaçınmasına, Müslümanların hikmeti buldukları yerde almaya en layık oldukları şiarını bir kenara bırakarak korkutma ve uzaklaştırma yönünde gayret sarf etmelerine sebep olmuştur⁸⁷. Doğu Arap ülkeleri ise bu çatışma durumunda, batı Arap ülkelerinin Batı edebi ve düşünsel geleneğiyle tanışmasında bir aracı görevi görmüştür.

⁸⁴ ‘Âmir, **a.g.e.**, s. 48.

⁸⁵ Bûdarva, **a.g.e.**, s. 68.

⁸⁶ ‘Âmir, **a.g.e.**, s. 48.

⁸⁷ Bûdarva, **a.g.e.**, s. 68.

II. Dünya Savaşı öncesi gelişen doğu ve batı Arap ülkeleri arasındaki bu bağlantıların etkileri, savaş sonrası daha belirgin hale gelmiştir. Klasik edebi yapının bağlarından kurtulmak isteyen, sanatsal amaçlar ile hareket eden genç bir edebiyatçı grubunun ortaya çıkışı, bu etkilere verilebilecek örnekler arasındadır. Bu grup kendilerine, kadim gelenekte kökleri olan ve aynı zamanda yenilik arayışlarını çağrıştıran *İhvân-ı Safâ* ismini vermişlerdir⁸⁸.

1940'ların sonları ile başlayan bu yeni dönemde, kısa öykü yazımı üzerine çeşitli denemeler yapıldığı görülmektedir. Yenilik arayışları konu, üslup ve şekil bakımından farklı kısa öykü örneklerinin ortaya çıkmasını sağlamıştır.

3. 4. 2. Sanatsal Kısa Öykü (*el-Kıssatu'l-Kasîratu'l-Fenniyye*)

Bağımsızlık öncesi Cezayir edebiyatında kısa öykünün geçirdiği aşamaların sonuncusu, özgün kısa öykü örneklerinin verildiği sanatsal kısa öykü dönemidir.

II. Dünya Savaşı'nın ardından yaşanan Mayıs 1945 olayları ile farklı bir perspektif kazanan siyaset ve fikir alanı, bir uyanış hareketini de beraberinde getirmiştir⁸⁹. Bu durumun yanı sıra Cezayir'den diğer Arap ülkelerine giden kültürel heyetler sayesinde edebiyatçı ve aydınlar, kadim Arap kültürü ile bağlantılarını sağlamlaştırmış, böylece edebi bakış açılarını genişletmişlerdir. Tunus ve Fas gibi ülkelere yapılan ilmi yolculuklar da gidenlerin çoğunlukla genç nesiller olması hasebiyle bilinçli bir aydın kesiminin oluşmasına katkıda bulunmuştur⁹⁰. Bilhassa doğu Arap ülkelerine yapılan yolculuklar esnasında öğrenciler ve aydınlar, bu bölgelerde bulunan tercüme eserler vasıtasıyla Batı kültürü ile de bağlantıya geçme ve yapısal anlamda başarılı ve iyi kurgulanmış kısa öykü örneklerini inceleme imkanı bulmuşlardır⁹¹. Bu gelişmeler bir anlamda Batı kültürü ile birleşme çağrısı yapan gruplar sayesinde olmuştur. Zira Cezayir toplumunun ve aydınlarının genelde Batı, özelde Fransa kültürü ile ilgili her türlü yeniliğe şüpheyile baktığı bir dönemden

⁸⁸ Âmir, **a.g.e.**, s. 48-49.

⁸⁹ Hân, **a.g.e.**, s. 75.

⁹⁰ Şireybit, **a.g.e.**, s. 106.

⁹¹ Rakîbî, **a.g.e.**, s. 171-172.

geçilmektedir. Bu geniş perspektif ile beraber, konuların ele alınışından içeriğe kadar pek çok gelişimin önü açılmış ve desteklenmiştir⁹².

1940'lı yılların sonuna gelinceye kadarki dönemde edebiyatçılar, sanatsal kısa öykünün eksikliğine değinmekle beraber, siyasal ve sosyal durumun da etkisiyle, sanatsal kaygıları ön planda tutarak kısa öykü yazma çabasına girmemişlerdir. 1940'ların sonuna yaklaşıldığında ise farklı bir tutum sergileyerek bu alandaki boşluğu doldurmak üzere eserler kaleme almaya başlamışlardır.

Sanatsal kısa öykü yazımı denemelerini, var olan metinleri unsur, içerik ve yapı bakımından eleştiriye tabi tutan makaleler takip etmiştir. Cezayir edebiyatının en önemli isimlerinden ve kısa öykünün öncü kalemlerinden olan Ahmed Rızâ Hûhû, *el-Basâir* gazetesinde yazdığı edebi eleştiri makaleleriyle bu alana çok büyük katkı sağlamıştır. Hûhû, 1949 tarihli bir makalesinde kısa öyküde kullanılan karakterlerin üzerinde durmuş; onların ağzından kaleme alınan konuşmaları dil, karakterin kültürel, toplumsal ve fikri seviyesine uygunluğu bakımından eleştiriye tabi tutmuştur⁹³.

Bu dönemde bazı eleştirmenler, sanatsal kısa öykünün gereklerini ve çerçevesini çizmeye çalışmışlardır. Onlara göre ülke gerçekleri, toplumun siyasi ve toplumsal meseleleri, öykücünün asıl ilgilenmesi gereken konulardır. Yine bu bağlamda bazı yazarlar, içinde yaşanılan gerçekliği görmezden gelerek eserler kaleme almanın yanlışlığına işaret etmiş, gerek hüznüyle gerekse de neşesiyle realist bakış açısına uygun şekilde eserler kaleme alınması gerektiğini ifade etmişlerdir⁹⁴.

Sanatsal kısa öykü yazımının tarihlendirilmesi hususunda ihtilaflar bulunmaktadır. Bu ihtilafların kaynağı, Cezayir'de tüm unsurlarıyla gelişmiş kısa öykü örneklerinin bir anda değil, aşamalı olarak görülmesi, başlangıç aşamasındaki örneklerinin ise başka edebi türlere ait unsurları bünyesinde taşımasıdır. Buna rağmen bazı edebiyat eleştirmenleri 1950'li yılların başından itibaren sanatsal kısa

⁹² Hân, **a.g.e.**, s. 76.

⁹³ Rakîbî, **a.g.e.**, s. 172.

⁹⁴ Şireybî, **a.g.e.**, s. 106-107.

öykü dönemin başladığını ifade etmişlerdir⁹⁵. Bir diğer grup 1954 Kasım Devrimi sonrasında sanatsal öykünün başlangıcı kabul etmektedir⁹⁶. Bazı eleştirmenler ise *el-Basâir* Dergisi'nin kapatılması, Cezayir edebiyatının öncü kalemlerinden Ahmed Rızâ Hûhû'nun idam edilmesi ve devrim ile ilgili realist konuların yoğun bir şekilde işlenmeye başlanması gibi sebepleri öne sürerek 1956 yılının sanatsal anlamda kısa öykünün başlangıcı olduğunu dile getirmektedirler⁹⁷. Son olarak bir başka grup eleştirmen ise, kısa öykülerde sanatsal unsurların daha çok belirginleştiği 1950'li yılların sonunu, sanatsal kısa öykü yazımının başlangıcı olarak değerlendirmektedir⁹⁸.

Genel anlamda 1956-1972⁹⁹ yılları arası olarak belirginleştirilebilecek bu dönemde kısa öykü türü biçim ve tema açısından önemli gelişmeler kaydetmiştir. Biçim açısından bakıldığında, öykünün önemli unsurlarından biri olan dile önemli bir yer atfedildiği görülmektedir¹⁰⁰. Bu dönemde, önceki aşamalarda görülen öğretici, vaaz edici üsluptan uzaklaşmış; verilmek istenen mesajı ya da eleştirilen unsurları sezdirme, anlatılmak istenen sahneyi ana hatlarıyla ve sanatsal kaygılarla betimleme ve az kelime kullanma üslubu üzerine yoğunlaşmıştır¹⁰¹.

Bu dönem yazarlarının bir kısmı öykülerinde kişileri resmetme yoluna giderken bazıları ise olayların anlatımına önem vermiştir. Yine bu dönemde genel yönelişin dışında kalarak eski üsluba yakın duran ve eserlerini sanatsal kısa öykünün gereklerini göz ardı ederek kaleme almaya devam eden yazarlar da bulunmaktadır¹⁰².

1954 Kasım olaylarının öncesinde kısa öyküde romantizm etkileri görülmektedir. Bu etki, önceki aşama olan betimleyici öykü metinlerinde de görülmektedir. Sanatsal kısa öykü döneminde ise realizm ile beraber eş zamanlı olarak etkili olmuştur. Bu dönem romantizmin iki farklı türü görülmüştür. Bunlardan

⁹⁵ Rakîbî, **a.g.e.**, s. 170.

⁹⁶ Müfide Kâsımî, Fazîle Mezğîş, “et-Tecribetu'l-Kasasiyyetu'n-Nisâiyye fi'l-Cezâir: “Vatan mine'l-Kelâm” li Yâsmîne Sâlih Unmûzecen”, **Abdurrahman Mira Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Bicâye, 2012-2013, s. 12.

⁹⁷ Şireybit, **a.g.e.**, s. 107.

⁹⁸ Bârûdî, **a.g.e.**, s. 8; Ayrıca bkz. Ömer b. Kîne, **Fî'l-Edebi'l-Cezâiriyyi'l-Hadis**.

⁹⁹ Şireybit, **a.g.e.**, s. 105.

¹⁰⁰ Kâsımî v.d., **a.g.e.**, s. 12.

¹⁰¹ Rakîbî, **a.g.e.**, s. 173.

¹⁰² Kâsımî v.d., **a.g.e.**, s. 12,13; Rakîbî, **a.g.e.**, s. 174.

ilki sembollerin kullanımına odaklanan, saf aşkla beraber gerçek dünyada karşılığı olmayan, ayakları yere basmayan olguları konu edinen romantizmdir. İkincisi ise diğerinin aksine maddiyatla iç içe geçmiş, benliği ön planda tutan, keskin ya da maddiyatçı romantizm olarak adlandırabileceğimiz türdür¹⁰³.

Kasım Devrimi olarak adlandırılan ve bağımsızlıkla sonuçlanacak olayları başlatan süreçle beraber kısa öykü, kişi, konu ve şekil açısından realist çizgiye daha da yaklaşmıştır. Mücadele şartları yazarlar için büyük bir imkan alanı sağlamış, ayrıca yeni tecrübeler alanının da kapılarını aralamıştır. Kısa öykü kahramanı artık, daha önce gördüğümüz iyiliği sembolize eden mükemmel örnek şahsiyet veya kötülüğü sembolize eden mutlak kötünün sembolü değil¹⁰⁴, sıradan dertleri, özlemleri ve çabaları olan basit bir insandır. Öyküler, bu insanın duyguları ve karşı karşıya olduğu zorlukları, işgal ve istismar karşısındaki kavgayı, dağlarda mücadele eden savaşıların yaşamını, kadının devrimdeki rolünü, işçi ve çiftçilerin göçünü ve yabancılaşmalarını ele alıp incelemiştir. Diğer bir ifade ile kısa öykünün odaklandığı aşk, gelenekler ve kadın meseleleri realizmin güçlenmesi ile beraber yerlerini insan, mücadele, toplum ve birlik bilinci gibi meselelere bırakmıştır¹⁰⁵.

Bağımsızlık Savaşı'nın beraberinde getirdiği ortamın bir sonucu olarak önem kazanan iltizam düşüncesi, halkın mücadelesini ve içinde yaşanılan durumu betimlemeyi görev bilerek öykü örnekleri ortaya konulmasına, bu da sanatsal yapı açısından zayıf örneklerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Yine realist öykü yazımının olayları olduğu gibi anlatmayı, gelişim aşamalarını birebir betimlemeyi gerektirdiği şeklindeki yanlış düşünce de bu alanda, yüzeysellik ve doğrudan anlatım ile beraber konularda tekrara düşme, öykü karakterlerinin ve anlatılan durumların benzeşmesi gibi zayıflıklara yol açmıştır¹⁰⁶.

¹⁰³ Rakîbî, **a.g.e.**, s. 173,174.

¹⁰⁴ Şireybit, **a.g.e.**, s. 108.

¹⁰⁵ Rakîbî, **a.g.e.**

¹⁰⁶ Şireybit, **a.g.e.**

Bağımsızlık sonrası dönemde ise toplumsal konular daha fazla öne çıkmıştır. Bu konular arasında fakirlik, yetim kalmış küçük çocukların duyguları, gurbet ve ırkçılık gibi konuları zikredebiliriz¹⁰⁷.

Realizmin (Gerçekçilik) Cezayir edebiyatındaki baskın etkisi, kısa öykünün unsur ve sanatsal özelliklerinde bazı değişimlere sebep olmuştur. Daha önceki öykü örneklerinde görülen açık anlatımların büyük oranda terkedilmesi, bunun yerine imaların, sembollerin ve kapalı anlatımın kullanılması bu değişimlerden bazılarıdır. Bunun yanı sıra, bu dönemde de diyalog yöntemine başvurulmaya devam edilmiştir. Diyaloglarda fasih Arapça kullanımına dikkat edilmekle beraber konuşturulan öykü kahramanının kültürel, düşünsel ve toplumsal düzeyi çoğunlukla göz ardı edilmiştir¹⁰⁸.

Bağımsızlık sonrası Cezayir edebiyatını etkileyen önemli olaylardan bir diğeri, 1992 yılında başlayan ve on yıl süresince kanlı çatışmalarla devam eden Cezayir İç Savaşı'dır. Bu dönemde olayları bastırmak üzere yönetime el koyan ordu, şiddet kullanma yoluna gitmiş, bunun neticesinde 200 bine yakın insan hayatını kaybetmiştir. 'Abdul'azîz Bûteflîka'nın başkan olmasına kadar süren bu kaos dönemi Cezayir'i, edebiyat da dahil olmak üzere her alanda sekteye uğratmıştır¹⁰⁹.

Sanatsal kısa öykü döneminin yazarları arasında bazı eserleri ile Ahmed Rızâ Hûhû; dönemin önde gelen üç ismi 'Abdulhamîd b. Heddûka, Ebu'l-Îd Dûdû, et-Tâhir Vattâr¹¹⁰; Zuhûr Vennîsî ve bunların yanı sıra Abdullah Halîfe Rakîbî (v.2011), Muhammed Mesâyif (1923-1987), Muhammed es-Sâlih es-Siddîk, İsmâil Muhammed el-'Ureybî, 'Osman Sa'dî (d.1930), Ebu'l-Kâsım Sa'dullâh, el-Bâhî

¹⁰⁷ A.e., s. 109.

¹⁰⁸ Rakîbî, a.g.e., s. 174.

¹⁰⁹ Levent Baştürk, "1992 Cezayir Darbesi: Rekabetçi Otoriter Rejimin Doğuşu", **Ortadoğu Analiz Dergisi**, C: VIII, Sayı: 76, Eylül-Ekim 2016, s. 60. Ayrıca bkz. Zehra Şehber ve Nûra Mehûd, "Sûratu'l-Muctema' el-Cezâiri fi Rivâyati el-'Aşeriyeti's-Sevdâ' ", **el-Celâlî Bûne'âme Üniversitesi el-Âdâb ve'l-Luğât Fakültesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Hamîs Milyâne-'Aynu'd-Deflâ, 2015-2016.

¹¹⁰ Şireybit, a.g.e., s. 110.

Fadlá' (1931-2009), el-Cundí el-Halife, Hanefî b. 'Îsâ (d.1932) ve el-Habîb Bennâsî gibi isimleri zikredebiliriz¹¹¹.

Cezayir edebiyatında XX. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren kısa öykü türünde eserler kaleme alınmıştır. Bunun yanı sıra Cezayir'de gelenekçi aydınların edebiyat üzerindeki hakimiyeti, Arapça öğrenimi ve yazımı ile ilgili yasaklamalar ve genel olarak sömürge hayatı, sanatsal anlamda kısa öykü yazımının gecikmesine neden olmuştur.

Başlangıç aşamasındaki kısa öykü örnekleri, edebiyat eleştirmenleri tarafından makale tarzı öykü ve betimleyici öykü olmak üzere iki başlık altında incelenmiştir. Bu dönemin kısa öyküleri henüz klasik yazım türlerinin özelliklerinden kopmamıştır. Makâme, makale ve vaaz üslubunun özelliklerine yakın duran bu dönem eserlerinde konu dağınıklığı, fazla kelime kullanımı, olayların bire bir aktarımı ve bazı olguların dikte edilmesi gibi özellikler ön plana çıkmıştır.

II. Dünya Savaşı'nın bitmesinin ardından yaşanan Cezayir halkına yönelik şiddet ve baskı ile başlayıp Bağımsızlık Savaşı ile devam eden süreç, oluşan yeni siyasi ve toplumsal şartlar ile Arapça'nın yaygınlaşması, doğu Arap ülkeleriyle kopuk olan bağlantının yeniden kurulması, gazeteciliğin yaygınlaşması ve edebiyatta yenileşme çağrıları gibi etkenler kısa öykü türünün sanatsal açıdan gelişmesini sağlamıştır.

Bu dönem yazılan öykülerde şekil ve üslup olarak kısa öykü türünün özellikleri daha belirgin hale gelmiş, ayrıca öykü dilinde sadeleşmeye gidilmiştir. Bu dönem yazılan öykülerin başlıca konuları arasında kadının toplumdaki yeri ve özgürlüğü, değişen toplum ve geleneksel değerlerle modern dönemin gereklerinin çatışması, kadın-erkek ilişkileri, dini kurumların ve din adamlarının eleştirisi ile Fransa'nın Cezayir halkına karşı uyguladığı haksız politikaların gündeme getirilmesi gibi konular yer almaktadır.

¹¹¹ Rakîbî, **a.g.e.**, s. 175; Hüseyin Yazıcı, **The Short Story in Modern Arabic Literature**, General Egyptian Book Organization, Kahire, 2004, s. 135-136; Ahmet Hamdi Can, "Modern Cezayir Edebiyatı ve et-Tâhir Vattâr'ın Romanlarında Toplumcu Gerçekçilik", **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Erzurum, 2013, s. 97-98; 'Âyide Edîb Bamyê, **a.g.e.**, s. 100. Sa'dullâh, **Târîhu'l-Cezâir es-Sekâfi**, C: X, s. 477-489.

3. 5. Modern Cezayir Edebiyatında İlk Dönem Öykü Yazarları ve Eserleri

Modern Cezayir edebiyatında kısa öykü türünün ortaya çıkışı ve gelişimi, gerek ıslah düşüncesi çerçevesinde, gerek sanatsal kaygılarla bu alanda eserler vermeye gayret etmiş yazarlar eliyle olmuştur. Cezayir’de bağımsızlık öncesi dönemde kısa öykünün gelişimini ele aldığımız üç aşamada pek çok yazar zikredilmiş olsa da burada, önemli katkılarına binaen bazı edebiyatçılardan ve eserlerinden söz edilecektir. Bu yazarlar arasında makale tarzı öykü ve betimleyici öykü yazımı dönemlerinin önemli isimlerinden, kısa öykü mecmuası olmamakla beraber kısa öykünün ortaya çıkışı ve gelişimindeki öncü rolünden dolayı Muhammed b. el-‘Âbid el-Celâlî, Muhammed es-Sa‘îd ez-Zâhirî ve Ahmed b. ‘Âşûr; sanatsal kısa öykü yazımının gelişiminde önemli bir yere sahip olan Ahmed Rızâ Hûhû ile sanatsal kısa öykü aşamasının önemli isimlerinden ‘Abdulhamîd b. Heddûka, Ebu’l-‘Îd Dûdû, et-Tâhir Vattâr ve Zuhûr Vennîsî bulunmaktadır.

3. 5. 1. Muhammed b. el-‘Âbid el-Celâlî (1890-1967)

3. 5. 1. 1. Hayatı

Muhammed b. el-‘Âbid el-Celâlî 1890 yılında, Cezayir’in Biskra Vilayeti yakınlarında yer alan Evlâdu Celâl köyünde, fikir ve kültür alanında bölgenin bilinen asil ve dindar ailelerinden birinde dünyaya gelmiştir¹¹².

el-Celâlî Kuran ezberini, din bilimleri ve dil eğitimi ile ilgili ilk bilgilerini bölgenin en meşhur fakihlerinden biri, aynı zamanda şair ve yazar olan babasından almıştır. Bu ilk eğitiminin ardından hocası Şeyh ‘Abdulhafîz b. Sî eş-Şerîf’ten fıkıh, nahiv, hadis ve kelim ilimlerini almıştır. Belagat ve edebiyat eğitimi de

¹¹² ‘Abdulmâlik ‘Atîk Hamûd, “Muhammed b. el-‘Âbid es-Semâti el-Celâlî 1890-1967 ve İshâmâtuhû fi’l-Hareketi’l-Vataniyyeti’l-Cezâiriyye”, **Muhammed Haydar Üniversitesi el-‘Ulûmu’l-İnsâniyye Fakültesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Biskra, 2012-2013, s. 18; ‘Âdil Nuveyhid, **Mu‘cemu A’lâmi’l-Cezâir min Sadri’l-İslâm hatte’l-‘Asri’l-Hâdir**, Muessesetu Nuveyhid es-Sekâfi li’t-Te’lif ve’t-Terceme ve’n-Neşr, Beyrut, 1980, s. 115.

tamamladıktan sonra, Evlâdu Celâl bölgesinin çöl kısımlarında ikamet eden bedevi akrabalarının yanına giderek fasih Arapça ile ilgili meziyetlerini geliştirmiştir¹¹³.

Muhammed b. el-‘Âbid el-Celâlî, doğu Arap ülkelerine yolculuk yapmak istediye de I. Dünya Savaşı’nın çıkması ve Fransız yönetiminin Cezayir halkını ülke dışına çıkmaktan men etmesi sebebiyle bu isteğini gerçekleştirememiştir. Muhammed b. el-‘Âbid el-Celâlî, bu dönemde babasının yanında kalarak gençlerin eğitimine katkıda bulunmuştur¹¹⁴.

Muhammed b. el-‘Âbid el-Celâlî, Biskra’da geçirdiği bu dönemin ardından Kostantîne’ye geçerek, dönemin önde gelen isimlerinden ‘Abdulhamîd b. Bâdis’in öğrencisi olmuştur. Kostantîne’de, daha önce aldığı eğitimden ve bulunduğu çevreden farklı bir ortama girmiş, uzun süre burada kalarak eğitimini tamamlamıştır. 1925 yılında Abdulhamîd b. Bâdis tarafından el-‘Ulma’ya, burada bulunan Özgür Arap Okulu’nda (*el-Medresetu’l-Hurra*) görev yapmak üzere gönderilmiştir. Buradaki kısa görevinin ardından Kostantîne bölgesinde yer alan bir ilkokula geçerek öğretmenlik görevine devam etmiştir. 1930 yılında Bağımsız İslami İlim ve Terbiye Okulları’nın açılması ile beraber, burada çalışacak eğitimcilerden biri olarak seçilmiştir¹¹⁵.

Muhammed b. el-‘Âbid el-Celâlî, eğitim faaliyetlerinin yanı sıra, haftalık yayın yapan *el-Muntekad* gazetesinde makaleler kaleme almaya başlamıştır. Fransız yönetiminin bu gazeteyi kapatmasının ardından 1925 yılında *eş-Şihâb* gazetesine katılmış, ülkenin farklı yerlerini gezerek toplumda yükselen bozuk adetlere ve onların nasıl düzeltilebileceğine dair kaleme aldığı mülâhaza yazılarını burada yayımlamıştır. Aynı şekilde *es-Sadîk*, *Lisânu’d-Dîn*, *el-Fârûk*, *en-Necâh* ve *es-Sırâtu’s-Sevî* gibi İslahatçı gazetelerde de pek çok makalesi yayımlanmıştır. 1934 yılında *Ebu’l-‘Acâib* isimli eleştirel mizah gazetesini çıkarmıştır. Kendisi de mizahi üslubu önemseyen el-Celâlî bunu, ciddiyetin insan için ağır geldiği durumlarda bir çıkış olarak görmüş ve öne çıkarmıştır. Gazetenin yayın politikası genel olarak

¹¹³ Hamûd, **a.g.e.**, s. 19.

¹¹⁴ **A.e.**

¹¹⁵ **A.e.**, s. 21-22.

siyasi, toplumsal, ekonomik ve kültürel alanlarda semboller, uzak telmihler ve mizahi bir üslup kullanarak eleştiri yapma üzerine kurulmuştur. Yayımlanan on sayının ardından bu gazete de Fransız yönetimi tarafından kapatılmıştır¹¹⁶.

Cezayirli Müslüman Alimler Cemiyeti'nin kuruluşuna da katılmış olan Muhammed b. el-‘Âbid el-Celâlî, eğitim çalışmalarını, el-‘Ulma, Biskra ve ‘Ayn Melîle gibi pek çok bölgede, yine bu cemiyete bağlı okullarda devam ettirmiştir. 1950 yılından itibaren Halk Partisi'ne (*Hizbu 'ş-Şa 'b*) katılmış, tüm tenkitlere rağmen Demokratik Özgürlükleri Destekleme Hareketi (*Hareketu 'l-İntisâr li 'l-Hurriyyâti 't-Dîmukrâtiyye*) partisini desteklediğini ilan etmekten geri durmamıştır¹¹⁷. 1954 yılında Cezayir Devrimi'nin başlamasıyla Milli Kurtuluş Ordusu (*Ceyşu 't-Tahrîr el-Vatanî*) saflarına katılmış, 1955 yılında tutuklanıncaya kadar aktif mücadelenin içinde yer almıştır. 1961 yılında serbest bırakıldıktan sonra ‘Ayn Melîle bölgesine geçerek eğitim faaliyetlerine devam etmiştir¹¹⁸.

Gazetecilik, eğitim ve edebiyat sahalarındaki çalışmaları, bizzat devrim sürecine katılımı ile geçirdiği hareketli hayatının ardından Muhammed b. el-‘Âbid el-Celâlî, 1967 senesinde yakalandığı bir hastalık sebebiyle çalışmalarını yarım bırakmış, doğduğu yer olan Evlâdu Celâl'e dönmüştür. Yazar kısa bir süre sonra burada vefat etmiştir¹¹⁹.

3. 5. 1. 2. Eserleri

Kısa Öyküleri

Cezayir edebiyatında kısa öykü türünün ortaya çıkışına ve gelişimine önemli katkılarda bulunan yazarlardan biri olan Muhammed b. el-‘Âbid el-Celâlî, gazetelerde yayımladığı kısa öykülerini kitaplaştırmamıştır.

Eleştirmenler, yazarın gazete sayfalarında kalan öykülerini sanatsal unsurları ve özellikleri açısından tenkide tabi tutmuş, bunları sanatsal kısa öyküden çok makale tarzı öykü ve betimleyici öykü olarak sınıflandırmışlardır. Bazı eleştirmenler

¹¹⁶ Nuveyhid, **a.g.e.**, s. 115. Hamûd, **a.g.e.**, s. 33-35.

¹¹⁷ Hamûd, **a.g.e.**, s. 39-40.

¹¹⁸ Nuveyhid, **a.g.e.**, s. 115; Hamûd, **a.g.e.**, s. 23-24.

¹¹⁹ Hamûd, **a.g.e.**, s. 57; Nuveyhid, **a.g.e.**, s. 115.

ise bu metinlerden yalnızca *es-Se'âde el-Betrâ* (Yarım Kalan Mutluluk), *es-Sâ'idu fi'l-Fahh* (Avcı Tuzağa Düştü), *E'innî 'ale'l-Hedm U'inke 'ale'l-Binâ* (Bana Yıkmanda Yardım Et Ben de Sana Yapmada Yardım Edeyim) ve *'alâ Savti'l-Beddâl* (Bakkalın Sesine Dair) olmak üzere dört tanesinin, sanatsal kalite açısından, öyküsel yazım başlığı altında değerlendirilebileceğini; *Temmu'z, fi'l-Kitâr* (Trende) ve *Ba'de'l-Mulâkât* (Görüşmeden Sonra) isimli eserlerinin ise gezi yazısı ve hikaye gibi edebi türlere daha yakın olduğunu ifade etmektedirler.

es-Sâ'idu fi'l-Fahh isimli eserinde Mahmud karakterinin, çobanlık yapan Fatıma karakterine aşık olması olgusu üzerinden, daha önce Cezayir edebiyatı kısa öykü denemelerinde görülmeyen aşk duygusunu, yine daha önce rastlanmamış bir açıklıkla ele alıp incelemiştir¹²⁰.

Diğer Eserleri

Muhammed b. el-Âbid el-Celâlî'nin kısa öykü çalışmalarının yanı sıra, 'Abdulmâlik Murtâz'ın *Funûnu'n-Nesri'l-Edebî fi'l-Cezâir* (Cezayir'de Edebi Düzyazı Sanatı) isimli eserinin içerisinde neşredilen *Mesrahiyyetu'l-Cehl* (Cehalet Tiyatrosu) isimli bir tiyatro eseri bulunmaktadır. Gazetelerde yayımladığı şiir ve kasidelerini de kısa öyküleri gibi kitaplaştırmamıştır. Yazarın, makaleler ve biyografilerden oluşan *Takvîmu'l-Ahlâk* (Ahlakın Güzelleştirilmesi, 1927) isimli bir kitabı ile öğrencilere yönelik marşlar içeren *el-Enâşîd el-Medresiyye* (Okul Marşları, 1939) isimli bir okul kitabı bulunmaktadır¹²¹.

3. 5. 1. 3. Edebî Kişiliği

Muhammed b. el-Âbid el-Celâlî eğitim faaliyetleri ve gazetecilik hayatının yanı sıra, Cezayir'de kısa öykü türünün gelişimine katkıda bulunmuş önemli isimlerden biridir¹²². Yazar 1935 yılından itibaren kısa öykü yazımına başlamıştır. *eş-Şihâb* gazetesinde yayımladığı kısa öykü denemelerinde Raşîd müstear ismini kullanmış olup 1935-1937 yılları arasında *fi'l-Kitâr* (Trende, Ocak 1935), *es-Se'âde el-Betrâ* (Yarım Kalan Mutluluk, Haziran 1935), *es-Sâ'idu fi'l-Fahh* (Avcı Tuzağa

¹²⁰ Nuveyhid, **a.g.e.**, s. 97, 105, dipnot 24; ed-Dîn, **a.g.e.**, s. 159.

¹²¹ Hamûd, **a.g.e.**, s. 58; Nuveyhid, **a.g.e.**, s. 115.

¹²² Nuveyhid, **a.g.e.**, s. 115.

Düştü, Haziran 1935), *E'innî 'ale'l-Hedm U'inke 'ale'l-Binâ* (Bana Yıkma Yardım, Temmuz 1935), *Temmûz* (Ağustos 1935), *Ba'de'l-Mulâkât* (Görüşmeden Sonra, Şubat 1936), *'alâ Savti'l-Beddâl* (Bakkalın Sesine Dair, 1937) isimli yedi adet kısa öykü denemesi kaleme almıştır¹²³. Bir başka kaynak ise bu eserler arasında *'Âkıbetu'l-Kumâr* (Kumarın Sonu) isimli bir öyküyü daha zikretmektedir¹²⁴.

Islahat Hareketine mensup yazarların edebiyata hakim oldukları, sömürge taraftarı fikirler ve tarikatlar ile çetin bir mücadeleye giriştikleri bu dönemde Muhammed b. el-Âbid el-Celâlî, özgürlük ve bağımsızlık çağrısını dile getiren yazılarının yanı sıra, aşk (*es-Sâ'idu fi'l-Fahh*), kadınların toplumsal konumu ve birini sevmeleri, sevdikleri kişiyle evlenmeleri (*es-Se'âde el-Betrâ'*) gibi o dönem yasaklı görülen konuları ele almaktan da çekinmemiştir¹²⁵. Edebi türlerin yazımında siyasi içeriklerin egemenliğini bir nebze geride tutarak toplumsal ve romantik konuları ele alması ile Cezayir'de kısa öykü türünün çerçeve olarak genişlemesine katkıda bulunmuştur¹²⁶.

Öyküleri üzerinde araştırma yapan pek çok eleştirmen Muhammed b. el-Âbid el-Celâlî'nin, öykülerinde kullandığı üslup özelliklerine, içerdikleri fikri derinliğe, okurun fark ettiği eleştirel ama bir o kadar da keyifli bakış açısına dikkat çekmişlerdir. Ayrıca el-Celâlî'nin, Fransız yönetiminin faaliyetleri ve Cezayir toplumunun geleneksel yapısı karşısında cesur duruşundan, öykülerindeki gözü pek kahramanlarından ve bu kahramanların sosyalist yapılarıyla oynadıkları önemli rollerden övgüyle bahsetmişlerdir¹²⁷.

Muhammed b. el-Âbid el-Celâlî, sosyalist düşünce ve Fransız toplumuna entegre olma fikrini savunanların etkisiyle yazmış olabileceği tahmin edilen bazı öyküleri sebebiyle eleştirilere maruz kalmıştır. Bu eleştirilere sebep olan öykülerden en dikkate değer olanı, Fransız yerleşimci bir baba ile 15 yaşındaki kızı arasındaki

¹²³ Şireybit, **a.g.e.**, s. 52-53.

¹²⁴ Hamûd, **a.g.e.**, s. 58.

¹²⁵ Şireybit, **a.g.e.**, s. 53.

¹²⁶ 'Abdulmâlik Murtâz, "Mesârâtu'l-Kitâbeti's-Serdiyye fi'l-Cezâir 'alâ 'Ahdi'l-İsti'mâri'l-Feransi", **L'Algérie 50 Ans Après: Etat des Savoirs en Sciences Sociales et Humaines 1954-2004**, ed. Nouria Benghabrit, Remaoun Mustapha Haddad, 2008, s. 101.

¹²⁷ Şireybit, **a.g.e.**, s. 53-54.

konuşma üzerine kurulu *E'innî 'ale'l-Hedm U'inke 'ale'l-Binâ* isimli öyküsüdür. Öyküde işlenen baba figürü, Cezayir halkını medeni hayata dair hiçbir şeyden anlamayan, ilmi faaliyetlerle ilgili hiçbir hakları bulunmayan hizmetçiler olarak görmektedir. Kızı ise bu fikirlere karşı çıkarak onların, eğitim ve iyi bir yaşam sürdürmek için gerekli imkanlar bakımından eksik olmakla beraber, kendileri gibi insanlar olduklarını ve üstelik I. Dünya Savaşı'nda Fransız halkına büyük yardımları olduğunu savunmaktadır. Yazar, genç kızın dilinden ifade edilen Cezayir halkına dair düşüncelerin, bir Fransızın gerçekten sahip olamayacağı düşünceler olması gerekçesiyle eleştirilmiştir¹²⁸.

Bir başka eleştiri unsuru *es-Sâ'idu fi'l-Fahh* isimli kısa öyküsündeki kahramanlardan Fatıma'nın, o günün toplumsal şartlarında bir genç hanımefendinin yapamayacağı bir tercihte bulunarak aşık olduğu genç delikanlının evine gitmesidir¹²⁹.

3. 5. 2. Muhammed es-Sa'îd ez-Zâhirî (1899/1900-1956)

3. 5. 2. 1. Hayatı

Muhammed es-Sa'îd ez-Zâhirî 1900 senesinde, Cezayir'in Biskra Vilayeti'nde, soylu bir ailenin mensubu olarak dünyaya gelmiştir. Ailesi büyük tarikatlerden biri olan Kadiriye tarikatının müntesiplerinden olan yazarın bazı yakın akrabaları, bu tarikatın ileri gelenlerindedir. ez-Zâhirî, okulları ve mescitleriyle, ilmi ve kültürel açıdan zengin ve hareketli yapısıyla, sömürge yönetimi altındaki pek çok Cezayir Vilayeti'nin yoksun olduğu bir ortamda yetişmiştir¹³⁰.

Küçük yaşta hafızlık eğitimini tamamlamış, fıkıh, nahiv, feraiz ve miras hukuku gibi ilimleri de doğduğu yer olan Biskra'da, bir kısmı bizzat aile büyükleri olan alimlerden almıştır. Buradaki eğitim sürecinde çokça soru soran¹³¹, bir anlamda

¹²⁸ A.e., s. 54-55.

¹²⁹ Murtâz, "Mesârâtu'l-Kitâbe", s. 99.

¹³⁰ Ahmed Bel'accâl, "el-Islâh fi Fikri'sh-Şeyh Muhammed es-Sa'îd ez-Zâhirî el-Cezâiri", *el-'Ulûmu'l-İnsâniyye ve'l-İctimâ'iyye Dergisi*, Sayı: 19, Haziran 2015, s. 142

¹³¹ ez-Zâhirî, Muhammed el-Hâdî es-Senûsî'nin *Şu'arâu'l-Cezâir* isimli eseri için yazdığı kendi otobiyografisinde, annesine çokça soru sorduğunu duyan hocasının "Aklına gelen tüm soruları bana

özgürce fikir beyan edip doğru görmediği bilgilere karşı tenkitler yapmaktan çekinmeyen bir öğrenci olarak dikkat çekmiştir¹³².

Muhammed es-Sa'îd ez-Zâhirî aldığı bu ilk eğitiminin ardından, ilimde daha derinleşmek ve eğitimini devam ettirmek üzere Kostantîne şehrine gelmiş ve 'Abdulhamîd b. Bâdîs Enstitüsü'ne kaydolmuştur. Burada on dört ay devam ettiği eğitiminin ardından 1917 senesinde Tunus'a geçerek Zeytûne Üniversitesi'nde eğitimini tamamlamıştır¹³³. Tunus'ta geçirdiği süre boyunca ilmi ve kültürel faaliyetlerin içinde olmuş, edebi çevrelerden arkadaşlar edinmiş ve yazı hayatına başlayarak¹³⁴ Tunus'ta yayımlanan *el-Vezîr*, *en-Nahda*, ve *ez-Zemân* gazetelerinde kaside ve makaleler yazmıştır¹³⁵.

1925 yılında ülkesine dönen Muhammed es-Sa'îd ez-Zâhirî burada Islah Hareketi grubuna girerek, kültür ve eğitim alanlarında devam etmekte olan mücadeleye katılmıştır. 1925 yılında, Emir Hâlid (d.1875) önderliğindeki gruplara yakın duran, siyasi bir çizgisi olan *el-Cezâir* gazetesini¹³⁶; 1927 yılında dinî-ıslahatçı, toplumsal, siyasal ve edebi alanlardaki eleştirel yapısı ile ön plana çıkan *el-Bark* gazetesini çıkarmış, yoğun şekilde tarikat eleştirisi yapan metinler kaleme almıştır¹³⁷. *es-Sunne en-Nebeviyye*, *eş-Şerî'atu'l-Muhammediyye* ve *es-Sırâtu's-Sevî* (1933) gibi Müslüman Alimler Cemiyeti'ne ait gazetelerde de aktif olarak çalışmış, aynı zamanda *el-Cehîm* (1933) gazetesinin yayımlanmasına da katkılarda bulunmuştur¹³⁸. *el-Vifâk* gazetesinde 1938 yılından sonra yazdığı yazılarında farklı bir dil kullanmış, tarikatları da kapsayacak şekilde Cezayir'deki farklı gruplarla bir araya gelme çağrısını dillendirmiştir¹³⁹. Bunlar dışında *el-Mağribu'l-'Arabî* (1947), *Asâ Mûsâ*

sor" dediğini ifade etmektedir. Hocası tüm sorularına, onun çelişkilerini yok edecek şekilde cevaplar vermiş ve böylece yine yazarın kendi ifadesiyle akıllı, onu dolduran tüm hurafelerden kurtulmuştur.

¹³² Ahmed Bel'accâl, **a.g.e.**, s. 142; 'Âyide Habâtî, "Muhammed es-Sa'îd ez-Zâhirî ve's-Suhufu'l-Maşrikiyye: Mecelletu er-Risâle Unmûzecen", **Câmi'atu'l-Emîr 'Abdulkâdir li'l-'Ulûmi'l-İnsâniyye Dergisi**, C: XXX, Sayı: 36, s. 389.

¹³³ Bel'accâl, **a.g.e.**, s. 143.

¹³⁴ Habâtî, **a.g.e.**, s. 390-391.

¹³⁵ Ahmed Mennûr, "Hasâisu'l-Kıssa Ledâ Kuttâbi'l-Hareketi'l-Islâhiyye fi'l-Cezâir: Muhammed es-Sa'îd ez-Zâhirî Numûzecen", **Efkâr ve Âfâk Dergisi**, Sayı: 2, Aralık 2011, s. 167.

¹³⁶ Bel'accâl, **a.g.e.**, s. 144.

¹³⁷ Habâtî, **a.g.e.**, s. 394.

¹³⁸ Bel'accâl, **a.g.e.**, s. 144.

¹³⁹ Habâtî, **a.g.e.**, s. 393-395.

(1950), *el-İkdâm* ve *el-Basâir* gibi Arapça yayın yapan gazetelerde; *el-Kifâhu'l-İctimâî* ve *Vehrân el-Cumhûriyye* gibi Fransızca yayımlanan gazetelerde; *el-Vezîr*, *en-Nahda*, *ez-Zemân*, *el-Kalemu'l-Hadîdî*, *el-Feth* ve *er-Risâle* gibi yurtdışında yayın yapan gazetelerde yayın faaliyetlerine devam etmiştir¹⁴⁰.

ez-Zâhirî 1931 yılında kurulan Cezayirli Müslüman Alimler Cemiyeti'nin kurucu üyeleri arasında yer almış, Cezayir'in batısının tamamında Cemiyet'in temsilciliğini yapmıştır. 1933 yılından itibaren Cemiyet'e ait *es-Sunne*, *es-Sirât* ve *eş-Şerî'a* gazetelerinin editörlüğünü yürütmüştür. 1936 senesine gelindiğinde ise kademeli olarak Cemiyet bünyesindeki işlerinden ayrılarak siyasi hayata yönelmiş ve 1936-1938 yılları arasında Halk Cephesi'nde (*el-Cebhetu'ş-Şa'biyye*) faaliyetlere katılmıştır. II. Dünya Savaşı'nın ardından Demokratik Özgürlükleri Destekleme Hareketi (*Hareketu'l-İntisâr li'l-Hurriyyâti't-Dîmukrâtiyye*) partisinin saflarına katılarak yayın organlarının editörlüğü görevinde yer almıştır¹⁴¹.

Eğitim-öğretim alanı ile ilgili çocukların küçük yaşta eğitime başlamasının, bunun mümkün olabilmesi için okullar ve Kuran Okullarının (*Ketâtîb*) kurulmasının önemine vurgu yapmış ve bu doğrultuda kendisi de faal olarak çalışmıştır. Başkent Cezayir, Tilimsân, Vehrân ve Ağvat şehirleri başta olmak üzere pek çok şehirde öğretmenlik vazifesini yürütmüştür. Bazı okulların kuruluşunda ise bizzat görev almıştır. Tunus'taki eğitiminin ardından Cezayir'e gelmesi ile başlayan bu süreçte, Cezayir'de yetişen yeni nesle Arapça eğitiminin önemini ve Arap olma bilincini aşılama gayesiyle durmaksızın çalışmalarına devam etmiştir¹⁴².

3. 5. 2. 2. Eserleri

Muhammed es-Sa'îd ez-Zâhirî hayatının sonuna dek gazetelerde köşe yazıları yazmaya devam etmiştir. Ancak kısa öykü yazımı ve kitap neşri hususunda bu yoğun çalışmayı göstermemiştir. Kendisine ait elimizde bulunan tek kısa öykü mecmuası *el-İslâm fî Hâcetin ilâ Di'âye ve Tebşîr* (İslam Tanıtılmaya ve Propagandaya Muhtaç)

¹⁴⁰ Bel'accâl, **a.g.e.**, s. 144.

¹⁴¹ **A.e.**, s. 143.

¹⁴² **A.e.**, s. 144.

isimli eseridir¹⁴³. Eser, *el-Feth* gazetesinin giriş sayfasında yayımlanan bölümlerinin okurların beğeni ve ilgisine mazhar olması üzerine Muhibbi'd-Dîn el-Hatîb (1886-1969) tarafından derlenerek mecmua halinde basılmıştır. Muhibbi'd-Dîn el-Hatîb eseri sunarken gazetede yayımlanan bu metinlerin içerisinde, hayra davetin ve davetçinin üslubunun basiret ve hikmet gibi güzel örneklerinin bulunduğunu ifade etmiştir¹⁴⁴.

el-İslâm fî Hâcetin ilâ Di'âye ve Tebşîr ilk olarak 1928 yılında¹⁴⁵ Kahire'de, sonrasında 1933 yılında Şam'da ve ardından Cezayir'de basılmıştır. Eser tam haliyle Fransızca'ya, sadece bir bölümü ise Malayca'ya tercüme edilmiştir¹⁴⁶. Eserin ismi Muhibbi'd-Dîn el-Hatîb tarafından konulmuş olup içerisindeki öykülere işaret etmekten çok, öykülerin hedefine işaret etmek üzere seçilmiştir. Muhammed es-Sa'îd ez-Zâhirî, 1933 yılında yapılacak olan baskı için esere bazı yeni bölümler eklemiş fakat mecmuanın başlığını değiştirmemiştir¹⁴⁷.

Eser yedi makale tarzı öykü ve betimleyici öykü ile bir sonuç bölümünden¹⁴⁸ oluşmaktadır. Bunlar '*Âişe, el-Kitâbu'l-Mumezzak* (Yırtılmış Kitap), *Sadîkî 'Ammâr* (Arkadaşım Ammar), *Talebetu İfrîkiyâ eş-Şimâliyye* (Kuzey Afrika Öğrencileri), *fî Ehadi Mutenezzehâti Vehrân* (Vehrân'ın Mesirelerinden Birinde), *fî'l-Endelus el-Mesîhiyye* (Hristiyan Endülüs'te) ve *Keyfe Yeğvâne Şebâbenâ* (Gençlerimizi Nasıl Kandırıyorlar) isimli bölümlerdir¹⁴⁹. Karşılıklı konuşma, kişiler ve olay örgüleri bakımından kısa öykü unsurlarına daha çok sahip olanları '*Âişe, el-Kitâbu'l-Mumezzak, Sadîkî 'Ammâr* ve *fî Ehadi Mutenezzehâti Vehrân* isimli eserleridir¹⁵⁰.

¹⁴³ Bel'accâl, **a.g.e.**, s. 144.

¹⁴⁴ Habâtî, **a.g.e.**, s. 401.

¹⁴⁵ Şireybit, **a.g.e.**, s. 56-57.

¹⁴⁶ Habâtî, **a.g.e.**, dipnot 52.

¹⁴⁷ Mennûr, "Hasâisu'l-Kıssa", s. 168-169.

¹⁴⁸ Muhammed es-Sa'îd ez-Zâhirî, eseri yayımlayan Muhibbi'd-Dîn el-Hatîb'in 'bölümler' (Fusûl) isimlendirmesini aynen devam ettirmiş, eserdeki makale tarzı öykü ve tasvirleri kısa öykü olarak isimlendirmemiştir.

¹⁴⁹ Habâtî, **a.g.e.**, s. 402.

¹⁵⁰ Şireybit, **a.g.e.**, s. 57.

3. 5. 2. 3. Edebî Kişiliği

Muhammed es-Sa'îd ez-Zâhirî, daha önce bahsi geçtiği üzere, Cezayir'de kısa öykü yazımının öncülerindedir. İlk öykü denemesi olan ve çok ses getiren *Fransuva ve'r-Raşîd* isimli eserini 1925 yılında kendi çıkardığı *el-Cezâir* gazetesinde yayımlamıştır. Bundan sonraki kısa öykü denemelerine genel itibariyle Kahire merkezli *el-Feth* gazetesinde devam etmiştir¹⁵¹.

ez-Zâhirî düşüncelerini ifade etmek için öykü üslubunu seçtiğinde, Batı merkezli kısa öykü türünden çok, klasik Arap öyküleme sanatını göz önünde bulundurarak bu türü kullanmıştır. Bu nedendir ki Cezayir'de kısa öykü yazımının eksikliğini hissederek, bu türde eserler verilmesinde ilk adımı atmak gibi bir amacı olduğu söylenemez. ez-Zâhirî'nin kısa öykü yazmasındaki amaç, Cezayir'in içinde bulunduğu durumu etkili bir şekilde ifade etmek ve sömürge ile onun farklı alanlardaki saldırılarına karşı mücadele etmektir. Tüm bu arka plana rağmen bazı edebiyat eleştirmenleri ez-Zâhirî'nin, *Fransuva ve'r-Raşîd* isimli eserinden önce Arapça yazılmış ve kısa öykü olarak adlandırılacak metinlerin olmaması ve bu eserin kısa öykü türünün bazı özelliklerini taşıması sebebiyle, Cezayir'de kısa öykü türünün öncü ismi olduğunu ifade etmektedirler¹⁵².

ez-Zâhirî'nin eserleri üzerinde çalışan eleştirmenlerden biri olan 'Abdullâh Rakîbî, onun öykü türüne yakın duran eserlerini makale tarzı öykü olarak adlandırmıştır. Zira Rakîbî'ye göre makale tarzı öykü yazarının öncelikli kaygısı, öykü yazmaktan çok makale yazmaktır. Ancak bu tür metinler hem kısa öykünün, hem de makalenin özelliklerini taşımaları sebebiyle makale tarzı öykü olarak isimlendirilmiştir¹⁵³.

ez-Zâhirî'nin, makale tarzı öykü ve betimleyici öykü olarak isimlendirilen metinlerinin üslup özelliklerine bakıldığında, her bir eserinde farklı düzeyde olmakla beraber makalelere özel bir hitap yöntemi kullandığı görülmektedir. Ayrıca metinlerin genelinde yazar kendisini, anlatıcı ve yorumlayıcı karakter olarak

¹⁵¹ A.e., s. 55-56.

¹⁵² Mennûr, "Hasâisu'l-Kıssa", s. 168-171.

¹⁵³ A.e., s. 171.

yerleştirmiş ve karşılıklı konuşma yöntemine çokça başvurmuştur. Kısa öykülerindeki karakterlerin toplumsal, kültürel ve dinî farklılıklarını yok sayarak eşit anlama düzeyinde göstermesi, Kur'an ayetlerini metinler içerisine yerleştirmesi yazarın üslubunda görölen diğer özelliklerdir¹⁵⁴.

3. 5. 3. Ahmed b. 'Âşûr (1907-?)

3. 5. 3. 1. Hayatı

Ahmed b. 'Âşûr, Cezayir'in kuzeyinde yer alan Buleyde Vilayeti'ne bağlı Evlâdu Ya'îř beldesinde dünyaya gelmiştir. İlk eğitimini bu bölgedeki yerel hocalardan aldıktan sonra eğitimine devam etmek üzere Kostantîne Vilayeti'ne gitmiştir. Burada 'Abdulhamîd b. Bâdîs Enstitüsü'ne girmiş ve bir müddet eğitimine bu okulda devam etmiřtir¹⁵⁵.

3. 5. 3. 2. Eserleri

Döneminin şahitliğini yapan yazarlardan biri olan Ahmed b. 'Âşûr'un öyküsel metinlerinden otuza yakını, Cezayir Kültür ve İletişim Bakanlığı tarafından *Âmâl* Dergisi'nin 1971 Kasım sayısının eki olarak yayımlanmıřtır¹⁵⁶.

'*Ânis Teşkû* isimli eserinde Ahmed b. 'Âşûr, o dönem için çok alışılmadık bir konuyu ele almıştır. Çiftçi babasının, kendisini hali vakti yerinde bir damat adayı ile evlendirme çabası; annesinin ise iyi bir anneye sahip bir damat adayı istemesi arasında kendi fikirleri önemsensemeyen ve evlenememiş bir kızın anlatıldığı öyküde kadının evliliği hususunda söz sahibi olması ve evliliğe dair toplumda var olan bakış açısı konusunu irdelemiřtir¹⁵⁷.

Zevâc 'Asrî (Zamane Evliliği) isimli eserinde evliliğe bakıştaki nesiller arası farklılık ve çatışma konusu, kadının özgürlüğu olgusu üzerinden işlenmiştir. Ahmed b. 'Âşûr, öyküsünde ele almak istediği bu konu için kahraman olarak caddelerde el

¹⁵⁴ A.e., s. 172-178.

¹⁵⁵ Bâdîs Fûğâli, *Mu'cemu'l-Kassâsi'l-Cezâiriyyîn fi'l-Karni'l-'İşrîn*, Menşûratu Mahberi'l-Bahs fi'd-Dirâsâti'l-Edebiyye ve'l-İnsâniyye, Kostantîne, 2015, s.y.

¹⁵⁶ ed-Dîn, a.g.e., s. 165, dipnot 20.

¹⁵⁷ A.e., s. 161.

ele dolaştığı, tanıdığı ve sevdiği kişi ile evlenmek isteyen bir genç kız ile toplumda var olan geleneksel yapıya uygun şekilde kızını, kendi seçeceği saygın bir kişiyle evlendirmek isteyen bir baba karakterini seçmiştir¹⁵⁸.

Ahmed b. ‘Âşûr *Tadhiye* (Kurban) isimli öyküsünde, Cezayirli kadınların Fransız adetlerini benimsemesi, büyücülükten medet umma ve aşk uğruna dinini ve geleneklerini bırakma meselesini ele almıştır. Öykünün ana karakterlerinden biri Fransız ordusunda çalışan Cezayirli bir komutanın Fransız adetlerini benimsemiş ve Fransızca konuşan kızıdır. Bir diğer karakter kıyafetleri ve konuşmasıyla Cezayir’in geleneksel tarafını temsil eden Yusuf’tur. Yazar bu iki karakterin öyküsü ile aynı toplumda yaşayan bireyler arasındaki medeni farklılıkları ortaya koymaya çalışmıştır. Öyküde Yusuf, sevdiği fakat ilgisini çekmeyi başaramadığı bu kız için önce büyüye başvurmuş ardından bir arkadaşının tavsiyesi üzerine geleneksel kıyafetlerinin yerine Fransız tarzı kıyafetler giymiştir¹⁵⁹.

Ahmed b. ‘Âşûr, *el-Îmâmu’l-Müzevvir*, *el-Mu‘allimu’s-Sâhir* ve *Ders fi’t-Tevhîd* isimli öykülerinde halk nezdinde saygın karakterleri bazen çıkarları için büyüye başvuran ve değerlerine ihanet etmekten çekinmeyen davranışlar sergilerken, bazen de gariban ve cahil insanları istismar ederken resmedilmiştir¹⁶⁰.

el-Basâir Dergisi’nde yayımlanan öykülerinden bazıları ‘*Ânis Teşkû* (1950), *min Hadîsi’l-Huccâc fi’d-Dekâkîn* (Hacıların Dükkanlardaki Konuşmalarından, 1950), *Zevâc ‘Asrî* (Zamane Evliliği, 1951), *Huccâc fi Makhâ* (Mekke’deki Hacılar, 1952), *Şartu’z-Zevâc* (Evlilik Şartı), *Sâlih ve Hatîbetuhû* (Salih ve Nişanlısı), *er-Raculân ve’d-Dubbu’l-Ebyad* (İki Adam ve Beyaz Ayı) ve *Tadhiye* (Kurban, 1956)’dir.

3. 5. 3. 3. Edebî Kişiliği

Ahmed b. ‘Âşûr döneminin gazetelerinde 1940 yılı itibariyle makaleler yayımlamaya başlamıştır. Bu yazılarının büyük bir çoğunluğu *el-Basâir* gazetesinde

¹⁵⁸ A.e.

¹⁵⁹ Murtâz, “Mesârâtu’l-Kitâbe”, s. 105.

¹⁶⁰ Sa‘dullâh, *Dirâsât fi’l-Edebi’l-Cezâ’iriyyi’l-Hadîs*, s. 60.

yayımlanmıştır. 1956 yılına kadarki süreçte yüzden fazla eser kaleme almıştır. Eserlerinden bazıları, kısa öykünün ortalama boyutundan daha kısa olmasıyla dikkati çekmiştir.

Ahmed b. ‘Âşûr, 1956 yılına kadar yazdığı kısa öykülerinde toplumsal konular ile beraber Milli İslah hareketinin dillendirdiği konuları ele almıştır. Kız çocuklarının evlendirilmesinde gözetilen kriterler ve kadınların kendi evliliklerinde söz sahibi olamaması durumu, nesiller arasındaki fikir çatışması, geleneksel evlilikler karşısında severek evlenme olgusu, sorunları halletme ya da isteklere ulaşma yolunda büyüye başvurma, aşk mefhumu ve bu yolda geleneksel-dini değerlerin feda edilmesi, yabancı kadınlarla evlilik ve bunun sonucunda ortaya çıkan sorunlar, Cezayirli kadınların Fransız adetlerini benimsemesi, dini kurum ve ünvanların kötüye kullanılması gibi konular yazarın ele alıp tahlil ve tasvir etmeye, okurların dikkatini çekmeye çalıştığı temalar arasında yer almaktadır¹⁶¹.

Ahmed b. ‘Âşûr, toplumsal konularda tahlil ve tasvirlerinin yanı sıra Cezayirli mücahitlerle Fransız ordusu arasında geçen mücadeleleri tasvire yönelmiştir. Ayrıca Fransız yönetiminin devrim hareketinin güçlenmesini önlemek için halkı askeri merkezlerde toplamasına ve buralarda yaşananlara dair öyküler de kaleme almıştır. Devrim sürecinin kahramanlarının tasviri, Ahmed b. ‘Âşûr’un eserlerinde görülen bir diğer özelliktir.

Ahmed b. ‘Âşûr’un ilk dönem yazdığı öykülerindeki kahramanlarının, maddi zevkleri önemseyen, bencil, korkak ve olabildiğince kötü karakterler oldukları; amaçlarına ulaşmanın yolu vatanlarını ve dinlerini satmaktan geçse bile gözlerini kırpmadan bunu yapabilecekleri şeklinde bir değerlendirme yapılmıştır¹⁶².

Ahmed b. ‘Âşûr’un eserlerinde, ilk dönem kısa öykülerde de görülen, önceliğin daha çok güncel olayları tahlil etme, Fransız yönetiminin suçlarını kayda düşme ve mücahitlerin kahramanlıklarını belgeleme olması durumu göze

¹⁶¹ Şireybit, a.g.e., s. 59; Murtâz, “Mesârâtu’l-Kitâbe”, s. 105; ed-Dîn, a.g.e., s. 160-161.

¹⁶² Şireybit, a.g.e., s. 59.

çarpmaktadır. Bu nedenle eserleri, kısa öykü sanatının özellikleriyle karşılaştırıldığında, sanatsal yapı, unsur ve dil bakımından zayıf kalmıştır¹⁶³.

3. 5. 4. Ahmed Rızâ Hûhû (1912¹⁶⁴-1956)

3. 5. 4. 1. Hayatı

Ahmed Rızâ Hûhû, Cezayir'in Biskra Vilayeti'ne bağlı Sîdî 'Ukbe köyünde dünyaya gelmiştir. Asıl ismi Ahmed Hûhû'dur. Rızâ ismi, Hicaz'da bulunduğu dönemde ismine eklenmiştir. Kuran okullarının, dönemin genç nesillerini sömürü politikalarından bir nebze uzakta yetiştirebilmek ve Arapça eğitimini devam ettirebilmek için korunaklı bir kale vazifesi gördüğü bu zamanda, Ahmed Rızâ Hûhû da ilk eğitimini almak üzere bu okullara başlamıştır¹⁶⁵.

Bu dönemin genç nesli çoğunlukla Kuran eğitimi ile yetinmek zorunda kalmakla beraber Ahmed Rızâ Hûhû, sekiz yaşında ilkokul eğitimine başlamış, kırsal bölgede yaşayan akranları arasında bu tür eğitimden geçen az sayıdaki bireyden biri olmuştur. Kırsal bölgelerdeki yerleşim yerlerine yakın okulların azlığının yanı sıra, halkın Fransızca eğitimine karşı olan tutumu da bu nesillerin modern okullarda eğitim alamamasının sebepleri arasında zikredilebilir¹⁶⁶.

Ahmed Rızâ Hûhû doğduğu yerdeki bu ilk eğitimini tamamlamasının ardından 1928 yılında, öğretim belgesini elde etmek üzere Sekîkde şehrine gelmiş burada Fransızca eğitimini tamamlamıştır. Ailevi sebeplerin yanı sıra Fransız yönetiminin ayrılıkçı politikaları, yerli halkı eğitimden ve önemli görevlere gelmekten alıkoyması sebebiyle 1935 yılında¹⁶⁷, o dönemde ülke dışına çıkmanın

¹⁶³ A.e., s. 60.

¹⁶⁴ Ahmed Rızâ Hûhû'nun doğum tarihi ile ilgili üç farklı tarihlendirme bulunmaktadır. 'Âdil Nuveyhid'in daha önce adı geçen eserinde 1912, Ebu'l-Kâsım Sa'dullâh'ın daha önce adı geçen **Dirâsât fi'l-Edebi'l-Cezâ'iriyi'l-Hadîs** isimli eserinde 1911 ve *Nemâzic Beşeriyye* isimli mecmuanın giriş bölümünde yer alan, es-Sa'îd Bûtâcîn'in yazdığı Hûhû'nun hayatı ile ilgili bölümde ise 1910 şeklinde tarihlendirme yapılmaktadır.

¹⁶⁵ Nuveyhid, **a.g.e.**, s. 129; Ahmed Rızâ Hûhû, **Nemâzic Beşeriyye**, takdim: es-Sa'îd Bûtâcîn, Vizâratu's-Sekâfe ve'l-Funûn ve't-Turâs, Katar, 2014, s. 7-8; Sa'dullâh, **Dirâsât fi'l-Edebi'l-Cezâ'iriyi'l-Hadîs**, s. 85-86.

¹⁶⁶ Hûhû, **Nemâzic Beşeriyye**, s. 8.

¹⁶⁷ 'Âdil Nuveyhid'in eserine göre bu yolculuğun tarihi 1934, Ebu'l-Kâsım Sa'dullâh'ın eserine göre ise 1937'dir.

zorluğuna rağmen, Medine-i Munevvere'ye gitmiş, 1937 yılında üniversitenin *eş-şeri'a* bölümünde eğitim almaya başlamıştır. 1938 yılında mezun olduktan sonra, aynı kurumda öğretmen olarak görev almıřtır¹⁶⁸.

İlahiyat (*eş-řeri'a*) Fakóltesi'ndeki görevinin yanı sıra Suudi Arabistan Posta ve Telgraf İşletmeleri Müdürlüğü'nde (*İdâratu'l-Bark ve'l-Berîd el-Âmme*) tercüman olarak görev yapmıştır. Bu sırada *el-Menhel* isimli derginin sekreteryasını da yürütmüş; bizzat yazdığı makaleler, kısa öyküler ve Fransızca'dan yaptığı tercümelerle de dergiye katkıda bulunmuştur. Yaklaşık on senelik bu ülke dışı ve doğu Arap ölkeleri tecrübesinde, yenilikçi akımlarla gelenekselci akımlar arasındaki şiddetli mücadelelere, Fransız kültürünün baskın olduğu ortamlardan, Arap kültürünün farklı gelişmişlik düzeyleri ile hakim olduğu ortamlara kadar pek çok farklılığın içinde bulunmuřtur¹⁶⁹. Bu durum, Ahmed Rızâ Hühû'nun bakış açısının, düşünce ve değerlendirme biçiminin olgunlaşmasını sağlayan etkenlerden biri olmuştur.

Ahmed Rızâ Hühû, II. Dünya Savaşı dönemini Suudi Arabistan'da geçirmiştir. Savaşın ardından kısa bir süre Mısır'da kalmış, 1946 yılında Cezayir'e geri dönmüştür. Burada öncelikle yerel bir okulda yöneticilik yapmış, Cezayirli Müslüman Alimler Cemiyeti'ne katılmasının ardından bu kurumun okullarında yöneticilik ve öğretmenlik görevine devam etmiştir. Bir müddet sonra İbn Bâdîs Enstitüsü'nün sekreteryası ile görevlendirilmiřtir¹⁷⁰.

el-Basâir gazetesinde makaleler yayımlayan Ahmed Rızâ Hühû, toplumsal, siyasal, kültürel ve dini konularda görüşlerini ifade etmiş; Cezayirli Müslüman Alimler Cemiyeti'nin genel çizgisine yakın durmakla beraber bazı yazılarında üslup, düşünce ve değerlendirme açısından farklı bir yapıya sahip olduğunu açıkça ortaya koymuřtur¹⁷¹.

¹⁶⁸ Hühû, *Nemâzic Beşeriyye*, s. 9-10; Nuveyhid, *a.g.e.*; Sa'dullâh', *Dirâsât fi'l-Edebi'l-Cezâ'iriyyi'l-Hadîs*, s. 86.

¹⁶⁹ Nuveyhid, *a.g.e.*; Sa'dullâh', *Dirâsât fi'l-Edebi'l-Cezâ'iriyyi'l-Hadîs*, s. 86.

¹⁷⁰ Hühû, *Nemâzic Beşeriyye*, s. 10; Nuveyhid, *a.g.e.*; Sa'dullâh', *Dirâsât fi'l-Edebi'l-Cezâ'iriyyi'l-Hadîs*, s. 86.

¹⁷¹ Hühû, *Nemâzic Beşeriyye*, s. 11.

Çok yönlü düşünce yapısı ve karaktere sahip olan Ahmed Rızâ Hûhû, 1949 Paris Barış Konferansı'nda Cezayir'i temsil etmiştir. Aynı yıl Kostantîne el-Mizher Topluluğu (*Cem'ıyyetu'l-Mizheri'l-Kasantîni*) isimli tiyatro ve sanat topluluğunu kurmuş, burada *Meliketu Ğırnâta* (Gırnata Melikesi), *Bâi'atu'l-Vurûd* (Gül Satıcısı) ve *el-Bahîl* (Cimri) gibi çeşitli tiyatro gösterileri yapılmasını sağlamıştır. Bu yılın sonunda kurduğu *eş-Şu'le* isimli dergide, toplumun içinde yaşadığı acıların ve kötülüklerin merkezi olduğunu düşündüğü kişi ve kurumları eleştiren yazılar kaleme almıştır. Bu yazılarında, okuyucuyu etkilemek ve dikkat çekmek için, hedef aldığı kişi ve kurumların tepkisini önemsemeksizin, alaycı ve hafife alan bir üslup kullanmıştır¹⁷².

Ahmed Rızâ Hûhû dönemin sosyalist ülkeleri ile demokratik ülkelerinden birkaçına geziler yapmıştır. Bu ülkeler arasında Cezayirli yazar Kâtib Yâsîn ile gittiği Rusya (SSCB), Yugoslavya (1950) ile Fransa, İtalya ve Çekoslovakya gibi ülkeler bulunmaktadır. Bu yolculukları, Müslüman Alimler Cemiyeti'nin üyesi olmasına rağmen, komünist olmakla itham edilmesine sebep olmuştur. Kendisi makaleleri ve gözlem yazılarından anlaşılacağı üzere, kapitalist ve tek merkezci söylemin karşısında yer almış ve sosyalist düzenlere karşı daha ilgili olmuştur. Ayrıca tek düze söylemlerin, yaşayışların dışına çıkmayı önemseyen yazarın Müslüman Alimler Cemiyeti'nin çizgisinden farklı bir duruşa ve karaktere sahip olduğu tiyatro, sanat, tercümeleler, öyküler ve müziğe duyduğu ilgiden de anlaşılmaktadır¹⁷³.

Fransız yönetimi karşısındaki mücadelede önemli görevler alacak olan Cezayirli öğrencilerin yetişmelerinde ve bilinçlendirilmelerinde büyük emekleri olan Ahmed Rızâ Hûhû, Cezayir Devrimi'nin başlamasından iki yıl sonra 1956 yılında *el-Yedu'l-Hamrâ'* (Kırmızı El)¹⁷⁴ örgütü tarafından alı konularak, önce Kostantîne Vilayeti'ndeki el-Kudiye hapisanesinde tutulmuş, ardından aynı vilayetteki

¹⁷² Hûhû, *Nemâzic Beşeriyye*, s. 11.

¹⁷³ Hûhû, *Nemâzic Beşeriyye*, s. 11-12; Nuveyhid, *a.g.e.*; Sa'dullâh', *Dirâsât fi'l-Edebi'l-Cezâ'iriyyi'l-Hadîs*, s. 87.

¹⁷⁴ (Fransızca: La Main Rouge): Fransız istihbarat teşkilatı tarafından 1952 yılında oluşturulmuş, 1960'lı yıllara kadar Kuzey Afrika bölgesinden faaliyet göstermiş terörist karakterli bir örgüt.

Cebelu'l-Vahş bölgesine götürülerek idam edilmiştir. Cesedinin parçaları 1962 yılında tesadüfen eski bir Fransız karargâhındaki toplu mezarda bulunmuştur¹⁷⁵.

3. 5. 4. 2. Eserleri

Ahmed Rızâ Hûhû, edebiyat araştırmacıları ve eleştirmenlerinin tasnifi hususunda ihtilafa düştüğü, ancak Modern Cezayir edebiyatının gelişiminde önemi görmezden gelinemeyecek eserler bırakmıştır. *Ğâdetu Ummi'l-Kurâ* (Mekke'de Kadın), *Me'a Himâru'l-Hakîm* (Bilgenin Eşeğiyle Beraber), *Sâhibetu'l-Vahy ve Kasas Uhrâ* (İlhamın Sahibi ve Diğer Öyküler) ve *Nemâzic Beşeriyye* (İnsan Tipleri) gibi eserlerinin yanı sıra pek çok tiyatro eseri ile dergi ve gazetelerde yayımlanmış makaleleri bulunmaktadır.

Kısa Öyküleri

Me'a Himâru'l-Hakîm (Bilgenin Eşeğiyle Beraber), Hûhû'nun 1953 yılında yayımlanan ve makale tarzı öykülerden oluşan eseridir. Üslubu itibariyle Arap edebiyatının klasik türlerinden makâme ile benzerlik arz etmektedir. Eserin tümü, iki ana karakter etrafında şekillenmiştir: Yazar ve hayatın siyasi, iktisadi, sanatsal, edebi ve dini her türlü meselesini onunla konuşmak için Mısır'dan Cezayir'e gelen Tevfik el-Hakîm'in (1898-1987) eşeği. Edebi, siyasi ve toplumsal pek çok konunun eleştirel bir üslupta ele alındığı eserde, yazarın sorularına cevaplar veren eşek konulara gerçekçi bir gözle bakarak değerlendirmelerde bulunmaktadır.

el-Basâir gazetesinde yayımlanan *Me'a Himâru'l-Hakîm*, alaycı ve iğneleyici üslubunun yanı sıra yaşanan gerçekleri ortaya koymadaki keskinliği ve başarısıyla okuyucunun beğenisini kazanmıştır. Eserin başında okuyucuya “... *Bu sayfalar ilgi ve beğeninize mazhar olursa, bu benim istediğim bir şeydir. Şayet öfkelenmenize sebep olursa, bu da benim beklediğim bir şeydir. Ne ilkini ne de ikincisini kazanamazsa yazık olmuştur bu kayıp çabalara ...*” şeklinde hitap etmiş olan Ahmed Rızâ Hûhû, bu eserini Mısırlı yazar Tevfik el-Hakîm'in *Himâru'l-*

¹⁷⁵ Hûhû, *Nemâzic Beşeriyye*, s. 13.

Hakîm (Bilgenin Eşegi) isimli eserini beğenen ve onu, amacını gerçekleştirebilmesi hususunda destekleyenlere ithaf etmiştir¹⁷⁶.

Eser *Me'a Himâru'l-Hakîm* (Bilgenin Eşegiyle Beraber), *Himâru'l-Hakîm* (Bilgenin Eşegi), *el-Âdâb ve'l-Funûn* (Edebiyat ve Sanat), *el-Udebâ' ve'l-Fennânûn* (Edebiyatçılar ve Sanatçılar), *Nahnu ve'l-Ğarb* (Batı ve Biz), *ez-Zevâc* (Evlilik), *Felsefetu'l-Himâr* (Eşegin Felsefesi), *Me'a'l-Kâri* (Okurla Beraber-Başbaşa), *el-Mecnûn* (Deli), *Ahzâbunâ es-Siyâsiyye* (Siyasi Partilerimiz), *el-Edebu'l-'Arabî* (Arap Edebiyatı), *es-Se'âde* (Mutluluk), *İlmu't-Terbiye* (Eğitim Bilimi) ve *Berîdu'l-Himâr* (Eşegin Postası) isimli makale tarzı öykülerden oluşmaktadır.

Sâhibetu'l-Vahy ve Kasas Uhrâ (İlhamın Sahibi ve Diğer Öyküler) isimli eser, 1954 yılında Kostantîne şehrinde yayımlanmıştır. Kitabın içerisindeki kısa öyküler farklı zamanlarda ve coğrafyalarda yazılmış olup uzunlukları ve karakter yapıları bakımından da farklılıklar göstermektedir. Ahmed Rızâ Hühû, gerçekçi tarzda kaleme aldığı öykülerde gelenek ve göreneklerin engellerine takılan aşk meselesini, yine geleneksel yapı karşısında kadının konumu ve özgürlüğünü, zenginlik peşinde olanlarla fakirlik içinde yaşayanların meselelerini ve edebiyatçıların bakış açılarındaki yanlışlıkları ele almıştır.

Eserin içerisinde yer alan *Sâhibetu'l-Vahy* (İlhamın Sahibi), *el-Kıbletu'l-Meş'ûme* (Uğursuz Kible), *Fetâtu Ehlâmî* (Hayallerimin Kadını), *Cerîmetu Hamât* (Kayınvalidenin Suçu) ve *Havle* isimli öyküler romantik tarzda yazılmış ve aşk meselesini ele almıştır. Bunlardan *Havle* isimli öyküsünde, geleneksel Cezayir ailelerinden biri içerisinde yetişen Havle, zenginlik peşinde olan babası tarafından, zengin biri ile evlendirilmek istenmektedir. Havle ise fakir bir çoban olmasına rağmen, amcasının oğlu Sa'd ile evlenmek istemektedir. Toplumda hakim geleneksel yapıya rağmen Havle'nin gösterdiği fedakârlık sayesinde mutlu sonla biten bu eser, zikrettiğimiz beş öykü içerisinde olumlu bir sonuca ulaşan tek öyküdür¹⁷⁷.

¹⁷⁶ Hân, a.g.e., s. 32-33. Murtâz, "Mesârâtu'l-Kitâbe", s. 107. Ahmed Rızâ Hühû, **Me'a Himâru'l-Hakîm**, takdim: 'Abdurrahman Şeybân, eş-Şeriketu'l-Vataniyye li'n-Neşri ve't-Tevzî', Cezayir, 1982, s.y.; Ahmed Rızâ Hühû, "Me'a Himâru'l-Hakîm", **el-A'mâl el-Kâmile**, C: I, ENAG Edition, Cezayir, 2015, s. 319-321.

¹⁷⁷ Şireybit, a.g.e., s. 66-67; Murtâz, "Mesârâtu'l-Kitâbe", s. 107-111.

el-Fukarâ' (Fakirler) isimli eserinin giriş bölümünde Hûhû, bu kısa öykünün, Victor Hugo'nun *Sefiller* isimli romanından etkilenecek kaleme aldığı bir anı olduğunu ifade etmektedir. Öyküsünü zenginlere takdim etmiş olmakla beraber, onların ibret alacağı ya da kendilerine bir pay çıkaracaklarına dair bir inancının olmadığını, zira doymak bilmeyen isteklerinin duyma ve görme yetilerinin yok olmasına sebep olduğunu da dile getirmekten geri durmamıştır¹⁷⁸.

Eser *Sâhibetu'l-Vahy*, *el-Kıbletu'l-Meş'ûme*, *Fetâtu Ehlâmî*, *Seriyyu'l-Harb* (Savaş Zengini), *Cerîmetu Hamât*, *el-Fukarâ'*, *Sadîkî eş-Şâ'ir* (Arkadaşım Şair) ve *Havle* isimli kısa öykü metinlerini içermektedir.

1955 yılında yayımlanan *Nemâzic Beşeriyye* (İnsan Tipleri) isimli kısa öykü kitabında Ahmed Rızâ Hûhû, toplumsal, kültürel, siyasi ve dini pek çok meseleyi ele almıştır. Bu öykülerini edebi hazdan çok toplumsal sorumluluk gözeterek yazmış; dil olarak ise net ve sade lafızlarla ibareleri tercih etmiştir. Ayrıca eserin içerisinde yer alan öykülerde, kısa öykü yazımının başlangıç dönemi örneklerinde de çokça görülen, makâme gibi geleneksel Arap edebiyatı türlerine yakın bir üslup kullanıldığı görülmektedir. Eserde, güncel olana şahitlik ve kayıt altına alma amacının güdüldüğü görülmektedir¹⁷⁹.

Eserin içerisinde yer alan metinlerin çoğu, kısa öykünün özelliklerine yakın bir üslupta kaleme alınmış olmakla beraber, şekil ve özellik olarak tiyatro (*el-Ustâz*), makale tarzı öykü (*Yahyâ ed-Dayf*, *Seyyidî el-Hâc*), makale (*et-Tilmîz*), eleştirel deneme (*Fakâkî'u'l-Edeb*, *eş-Şahsiyyâtu'l-Murtecile*) gibi üslupların kullanıldığı da görülmektedir. Bu farklı üslup ve şekiller ile yazar, toplumun farklı katmanlarından karşılaştığı, bazen bir din adamı, bazen fakirliğin zor şartları içinden gayreti ile sıyrılıp yükselen bir çocuk, bazen kültürel ve ilmi kazanımın okuldaki eğitime hasr edilmiş bir durum olmadığını ispat eden bir görevliyi anlatarak çeşitli insan manzaralarını okurlarına sunmuştur¹⁸⁰.

¹⁷⁸ Hân, a.g.e., s. 34-35; Ahmed Rızâ Hûhû, *el-A'mâl el-Kâmile*, C: I, s. 207.

¹⁷⁹ Hûhû, *Nemâzic Beşeriyye*, s. 19.

¹⁸⁰ Hûhû, *Nemâzic Beşeriyye*, s. 19, 24.

el-‘Ammu Netîş (Netîş Amca) öyküsünde Hûhû, köy hayatını şehir hayatına yeğleyen, zengin amcasının yanında çalışarak onun mallarına bekçilik yapan, fitrat olarak tembel, fakir evine ya da amcasının tarlasına giren hırsızlara bulamadıkları malların yerini gösteren bir karakteri, el-‘Ammu Netîş’i, eğlenceli ve alaycı bir üslupla işlemiş; bu sade ama keyifli konunun arka planında zekat ve mülklerdeki Allah’ın hakkı meselesine göndermede bulunmuştur¹⁸¹.

Yahyâ ed-Dayf ve *Seyyidî el-Hâc* (Sevgili Hacım) isimli makale tarzı öykülerinde yazar, hayatın içinden iki karakteri okuyucularının dikkatine sunmuştur. Bunlardan Yahya ed-Dayf ilmi ve felsefi merakıyla kitapları elinden düşürmeyen, ikramı seven ve Cezayirli Müslüman Alimler Cemiyeti’nin kayyumu olarak görev yapan bir kişidir. Yahya ed-Dayf okula gitmemiş olmasına rağmen, çevresinde bulunan eğitilmiş insanlar ve aydınlar ona çok saygı duymakta ve onu çok değerli görmektedirler. Bu durumun iç yüzünü bilmeyen ve şaşırarak bazı kimselerin soruları üzerine Hûhû, bu makale tarzı öyküsünü kaleme almıştır. Eser, dönemin önemli isimlerinden el-Beşîr el-İbrâhîmî’nin Yahya ed-Dayf hakkındaki şu sözü ile başlamıştır: “Yahya küçükken okumuş olsaydı, biz ona büyüdüğünde tabi olurduk.”¹⁸²

Bir diğer makale tarzı öykü olan *Seyyidî el-Hâc*’ın (Hacı Efendim) kahramanı, II. Dünya Savaşı sürerken hacca gelmiş olan bir hacı adaydır. Cezayir’den haber almak için onun yanına giden yazar, Arapça olsun, Fransızca olsun okuyazar olmayan, buna rağmen hükümet dairelerinde görev alan; bir din adamını anımsatan sakalına ve kıyafetine rağmen din hususunda en ufak bir bilgisi dahi olmayan bu kişi ile yaşadıklarını satırlara dökmüştür¹⁸³.

Sî Za’rûr (Za’rûr Bey) isimli öykünün başlangıcında Hûhû, her toplumun içinde var olabilecek bu karakteri Fransız edebiyatından iktibas ettiğini ifade etmiştir. Öykünün kahramanı Sî Za’rûr üzerinden Hûhû, toplumda gördüğü değer kaymalarına değinmiş; asıl değer ve zenginliğin özveri olmaktan, dürüstlüğü ve

¹⁸¹ Hûhû, *Nemâzic Beşeriyye*, s. 61-66.

¹⁸² Hûhû, *Nemâzic Beşeriyye*, s. 113.

¹⁸³ Hûhû, *Nemâzic Beşeriyye*, s. 107-111.

helal kazancı önemsemekten çok, maddi yönden zenginlikte olduğu düşüncesine eleştirel bir bakışla değinmiştir¹⁸⁴.

Eser *eş-Şeyh Razzûk* (Şeyh Razzûk), *‘Âiše, el-‘Îsâmî* (Alaylı), *el-‘Ammu Netîş*, *es-Sikkîr* (Sarhoş), *Racul mine’n-Nâs* (İnsanlardan Bir Adam), *Fakâkî‘u’l-Edeb* (Edebiyat Kabarcıkları), *eş-Şahsiyyâtu’l-Murtecile* (Hazırcevap Karakterler), *el-Ustâz* (Hoca), *Sîdî el-Hâc*, *Yahyâ ed-Dayf*, *Sî Za‘rûr* ve *et-Tilmîz* (Öğrenci) isimlerindeki kısa öykü, makale tarzı öykü, tasvir ve tiyatro şekillerinde yazılmış metinlerden oluşmaktadır.

Romanları

Uzun öykü ya da kısa roman olarak değerlendirilen *Ğâdetu Ummi’l-Kurâ* (Mekke’de Kadın) isimli eser 1947 yılında yayımlanmıştır. Yazar, Hicaz bölgesinde geçen bu toplumsal öykünün kahramanı Zekiye ile gelenekler karşısında kadının konumunu, özgürlüğünü, fikirlerini ve duygularını dile getirmesi problemlerini konu edinmiştir. Ahmed Rızâ Hûhû, dönemin farklı eserlerinde görülen mutlu sonlar yerine eserini, Zekiye’nin deli ve cinlenmiş damgası ile bir müddet yaşadıktan sonra ölmesi; bunun ardından sevdiği karakter olan Cemil’in zindandan çıkması ve Zekiye’nin ölüm haberini duyduktan bir müddet sonra onun da ölmesi gibi umutsuz ve karamsar bir sonla bitirmiştir. Hûhû, Hicaz bölgesinin toplumsal şartlarında geçen bu eserini “Cezayir kadınına” ithaf etmiştir.

Ğâdetu Ummi’l-Kurâ isimli bu eser, Ahmed Rızâ Hûhû’nun edebi yeteneğini, sanatsal gücünü, farklı duyguları ve karakterleri tasvirdeki ustalığını ortaya koyduğu ilk öyküsel metnidir¹⁸⁵.

Tiyatroları

Ahmed Rızâ Hûhû, tercüme ve telif eserleriyle Cezayir’de tiyatronun gelişimine katkıda bulunmuştur. *Udebâ‘u’l-Mazhar* (Görünüş Edebiyatçıları), *Sanî‘atu’l-Berâmike* (Berâmike’nin İş), *el-Vâhim* (Sanrı), *Meliketu Ğîrnâta*,

¹⁸⁴ Hûhû, *Nemâzic Beşeriye*, s. 20, 121-129.

¹⁸⁵ Sa’dullâh, *Dirâsât fi’l-Edebi’l-Cezâ’iriyi’l-Hadîs*, s. 89; Hân, *a.g.e.*, s.33-34; Muhammed b. Abdillâh el-‘Uveyn, “el-Mer’etu ‘Înde Ahmed Rızâ Hûhû: Ğâdetu Ummi’l-Kurâ Numûzecen”, (Çevrimiçi) www.alriyadh.com, 26.03.2018.

Bâi 'atu'l-Vurûd (Gül Satıcısı), *Sî 'Âşûr ve 't-Temeddun* ('Âşûr Bey ve Medenileşme), *el-Bahîl* (Cimri) ve *en-Nâibu'l-Muhteram* (Saygıdeğer Vekil) yazarın çeşitli tarihlerde kaleme aldığı tiyatro eserleridir¹⁸⁶.

3. 5. 4. 3. Edebî Kişiliği

Ahmed Rızâ Hûhû, Cezayir edebiyatında nesir türünün eski unsur ve içeriklerinin tartışıldığı, klasik ve modern yapıların bütünleştirilmeye çalışıldığı 1925-1947 yılları arasındaki bu dönemi Hicaz bölgesinde geçirmiştir. Ülkeye geri döndüğünde ise karşısında kimliğini aramakta olan yeni bir nesil bulmuştur. Bu durum karşısında faydalı olacağını düşünerek daha önce *el-Menhel* gazetesinde yayımlanmış olduğu *Ğâdetu Ummi'l-Kurâ* (Mekke'de Kadın) isimli eserini Cezayir'de tekrar yayımlayarak işe başlamıştır¹⁸⁷.

Edebi alanda yenilik çağrısını dile getiren ve kendisi de çok yönlü yapısıyla bu girişime katkıda bulunmaya gayret eden Hûhû, edebiyatçının, “*düşünsel hazzın içinde kendi benliğinden vazgeçmiş, hayret ve elemin birleştiği yeri kendine mesken bilen kişi*” olduğunu ifade etmiştir. Bir diğer açıdan edebiyatçının ve sanatçının, toplum önünde sorumluluğu olan kişi olduğunu ve kendisinin ideal olan değerleri yaygınlaştırması gerektiğini belirtmiştir. Sahip olduğu idealist bakış açısıyla edebiyatçı ve sanatçıları, ümmetin ve onun maddi-manevi yönlerinin yansıdığı aynalar olarak gördüğünü de dile getirmiştir. Yazar aynı şekilde edebiyatçının, “*benliklerin derinine ulaşan ve onu tahlil edebilen, nesnelere derinine nüfuz edip onları tasvir edebilen, tüm bu fark ettiklerini karşı karşıya gelebileceği öfke veya sevgiyi göz ardı ederek doğru bir şekilde ifade edebilen kişi*” olduğunu dile getirmiştir. Bu tür çağrılarını dile getirdiği gazetelerdeki yayımlarında, üslubundaki kolaylık; iğneleyici diyalogları ve tahlil yöntemini kullanışı; edebi ve toplumsal

¹⁸⁶ Bkz. Ahmed Rızâ Hûhû, *el-A'mâl el-Kâmile*, C: II, der. ve haz.: Beşir Metice ve et-Tayyib Veled el-'Arûsî, ENAG Edition, Cezayir, 2015, s. 97-394.

¹⁸⁷ Sa' dullâh, *Dirâsât fi'l-Edebi'l-Cezâ'iriyi'l-Hadîs*, s. 88-89.

meseleleri, öykü ve tasvir şekillerini kullanarak ele alışını ile ön plana çıkmış; bizzat yazıları ve çağrısıyla dönemin yeni edebiyatçı nesline örnek olmuştur¹⁸⁸.

Ahmed Rızâ Hühû'nun makale tarzı öykü, betimleyici öykü ve sanatsal kısa öykülerinde, kısa öykü sanatının teknik özellikleri göz önünde bulundurulduğunda, önemli eksiklikler bulunmakla beraber şahsiyetleri, diyalogları ve kurgusuyla getirdiği yenilikler açısından Cezayir'de kısa öykü türünün öncü ismi kabul edilmektedir. Daha önce de bahsi geçtiği üzere, gazetelerde yayımladığı yazılarında öykü sanatı üzerine yazılar yazmış ve genç kalemleri, sanatsal gayeleri göz önünde bulundurarak mevcut öykü ve yazım dilinde sadeleşmeye giderek eserler yazmalarını yönünde teşvik etmiştir. Aynı şekilde başka ülkelerin edebi ve düşünsel tecrübelerinden faydalanmanın önemine vurgu yapmış, bunun Cezayir'in düşünsel, dilsel ve edebi mirasının gelişimini sağlayacağını ve modern dönemin sorunlarını ifade etmede daha işlevsel bir yapı kazanacağını ısrarla dile getirmiştir¹⁸⁹.

Ahmed Rızâ Hühû'yu ön plana çıkaran en bariz özellikler arasında iğneleyici ve alaycı üslubu ile diyalog kurgularındaki hünerinden bahsedilebilir. Toplumsal ve siyasi yapıya hakim olan belli güç odaklarının ve aşılabilir gelenek kalıplarının olduğu bölgelerde, iğneleyici ve karikatürize edici üslup oldukça işlevsel bir yapı arz etmektedir. Böyle bir dönemde Hühû, alaycı üslubu ile ele aldığı karakterlerini vücut yapılarındaki belirli özellikleri ve kendilerine has alışkanlıkları içinde tasvir etmiştir.

Hühû'nun, hayatın içinden farklı konu ve alanları ele almak için kullandığı diyalog yöntemi, kısa ve öz cümleleri, basit kelime kullanımı, kapalılıktan uzak şekilde sunulan anlamları ve nokteleri ile eserlerini daha kolay ve ilgiyle okunur hale getirmiştir¹⁹⁰.

Ahmed Rızâ Hühû öykülerinde, Kuran ayetlerine, şiirlerden beyitlere, La Bruyère (1645-1696), André Gide (1869-1951), Victor Hugo (1802-1885) gibi ünlü yazarların sözlerine, fasih ve halk dilinde mesellere yer vermiştir.

¹⁸⁸ Şireybit, **a.g.e.**, s. 61; Sa'dullâh, **Dirâsât fi'l-Edebi'l-Cezâ'iriyyi'l-Hadîs**, s. 90; Hühû, **Nemâzic Beşeriyye**, s. 15; Hühû, **Me'a Himâru'l-Hakîm**, takdim: 'Abdurrahmân Şeybân, s. 10.

¹⁸⁹ Sa'dullâh, **Dirâsât fi'l-Edebi'l-Cezâ'iriyyi'l-Hadîs**, s. 90; Hân, **a.g.e.**, s. 33; Hühû, **Nemâzic Beşeriyye**, s. 15; Şireybit, **a.g.e.**, s. 80.

¹⁹⁰ Sa'dullâh, **Dirâsât fi'l-Edebi'l-Cezâ'iriyyi'l-Hadîs**, s. 92-94; Hân, **a.g.e.**, s. 36.

Ahmed Rızâ Hûhû, öykülerinde yer verdiği ayrıntılar ya da ifadelerle, *Cerîmetu Hamât* (Kayınvalidenin Suçu) öyküsünde de olduğu gibi, okuyucunun zihninde empati kurmayı engelleyecek düzeyde boşluk bırakmıştır. Aynı zamanda bazı eserlerinde başlangıç bölümünü, kısa öykü türünün özellikleriyle uyuşmayacak şekilde uzun tutmuş, gereksiz kelime kullanımına gitmiştir. Bazı öykülerinde kullandığı açık ve dolaysız ifadeler ile öykülerinin başında veya sonunda yer verdiği kıssadan hisse benzeri açıklamalar, kısa öykü türünün özellikleri göz önüne alındığında, Hûhû'nun eserlerinin eksik yanlarını oluşturan unsurlar arasında göze çarpmaktadır. Ne var ki yazarın, bahsi geçen özelliklerin kısa öykü türü açısından eksiklik sayıldığını bilmekle beraber, yine de bu üslubunu sürdürdüğü görülmektedir. Kendisinin ifadesiyle, “Kaynağından bol bol yudumladığı hayali bir tarafa bırakıp gerçek hayata yüzünü dönmüş; günlük hayatta sıkça karşılaşılan, kendisinin de kahramanlarından bazılarıyla bizzat tanıştığı, onlarla yan yana yaşayıp haberlerini dinlediği olayları anlatmayı” tercih etmiştir¹⁹¹.

Ahmed Rızâ Hûhû eserlerinde duygusal, bireysel, toplumsal, insani, dini ve edebi pek çok konuyu ele almış; dönem itibarıyla sakıncalı kabul edilen konuları ele alırken dahi, bunları cesurca ifade etmekten geri durmamıştır. Cesurca işlediği konulardan biri aşk olgusudur. Yazar, Batı edebiyatının romantik öykü yazarları ve Arap edebiyatının platonik şairlerinin etkisinde kaleme aldığı duygusal öykülerinde, aşk temasını ele almıştır. *Sâhibetu'l-Vahy* (İlhamın Sahibi) isimli mecmuasında yer alan beş öykü bu konu üzerine yazılmış olup bunların dördünde, platonik aşk ve başarısızlıkla sonuçlanan aşk tecrübesi işlenmiştir. Mutlu son ile biten beşinci öykü *Havle*'de ise toplumsal geleneklerin dışına çıkarak fedakârlıkta bulunan kahraman sayesinde bu mümkün olabilmıştır¹⁹².

Ahmed Rızâ Hûhû'nun ele aldığı toplumsal konulara bakıldığında en önemlileri arasında kadının toplumsal konumu ve eğitim imkanlarından mahrum bırakılışı konusunu görmekteyiz. Cezayir'e dönüşünün hemen ardından yayımladığı *Ğâdetu Umî'l-Kurâ* isimli eserini şu sözlerle Cezayirli kadınlara ithaf etmiştir: “Aşkın güzelliklerinden; bilginin ve özgürlüğün nimetlerinden mahrum yaşayan o

¹⁹¹ Hân, a.g.e., s. 34-35.

¹⁹² Şireybit, a.g.e., s. 67.

kadına... Bu varlık âleminde ihmal edilmiş bahtsız kadına... Cezayirli kadına sunuyorum bu öyküyü, bir sabır temennisi ve teselli olarak.” Bu öykü karşısında aldığı tepkileri göz ardı ederek kadının özgürlüğü, sıkıştığı geleneksel kalıplardan çıkarılması, evleneceği kişiyi seçme ve kültürel hayata katılım hakkını savunmaya ve dillendirmeye devam etmiştir¹⁹³.

Dini meselelerin, kişi ve kurumların incelenmesi de Hûhû'nun eserlerinde göze çarpan bir diğer unsurdur. Yazar eş-Şeyh Zerrûk (Şeyh Zerrûk) ve Sîdî el-Hâc (Hacı Efendim) isimli iki öyküsünde, doğru yoldan çıkmış ve zenginlikten başka bir şey düşünmeyen; mal elde etmek için şeriata uygun olmayan yollara girmeyi bile mübah gören; dini kisve altında halkın, yönetimin ve nüfuz sahibi kimselerin dikkatini çekmeyi amaçlayan din adamlarını tasvir etmiştir. Hûhû, Fransız yönetiminin bu gibi kimseleri halkı ezme ve yönlendirme politikasında kullandığı, bazılarını ise casuslaştırdığı gerçeğini alaylı ve iğneleyici bir üslupla dile getirmiştir¹⁹⁴.

Ahmed Rızâ Hûhû eserlerinde edebiyat alanının sorunlarını da irdelemiştir. Edebiyatçı neslin durumunu ele aldığı iki eserinden *Sadîkî eş-Şâ'ir* (Arkadaşım Şair) isimli öyküsünde sanatsal zevkin eksikliğinden doğan bozulmalara, sağlam bir eleştirel bakışın eksikliğine, metinlerin değerlendirilmesinde sanatsal ölçütlerden çok, yazarın toplumsal konumuna göre hüküm verilmesine ve tüm bunların, edebi yeteneklerin gelişmesi önünde bir engel gibi durduğuna değinmiştir. *Fakâkî'u'l-Edeb* (Edebiyat Kabarcıkları) isimli eserinde ise bazı genç edebiyatçıların yenilik hareketleri konusundaki yanlış ve aşırıya giden tutumlarını; edebi üslup konusunda dillendirilen bazı eleştirel görüşleri incelemiştir¹⁹⁵.

Hûhû, edebiyat ve sanata dair yeni bir bakış açısına sahiptir. Bunların oynadıkları önemli role binaen yazarların, ideal değerlerin dillendirilmesi, değerlerin korunması ve içerisine giren yanlış inançlardan arındırılması hususunda

¹⁹³ Sa' dullâh, *Dirâsât fi'l-Edebi'l-Cezâ'iriyi'l-Hadîs*, s. 89; Şireybit, *a.g.e.*, s. 67-68.

¹⁹⁴ Şireybit, *a.g.e.*, s. 68.

¹⁹⁵ Şireybit, *a.g.e.*, s. 68-69.

sorumluluklarının bilincinde olmaları gerektiğine inanan yazar kendisi de bu doğrultuda gayret sarf etmiştir¹⁹⁶.

Kısa öyküleri ve makalelerinin yanı sıra Ahmed Rızâ Hûhû'nun, tercüme ve telif alanında da dönemin edebi yazımına büyük katkıları olmuştur. Sade dili, etkili diyalogları, toplumsal ve edebi meselelere farklı bakış açısı ile dönemin yeni kalemlerine de örnek teşkil etmiştir. Tiyatro türüne önem vermiş, gerek radyolarda, gerekse de tiyatrodaki sahnelenmek üzere olsun eserler kaleme almıştır. Ayrıca ortaya konan eserlere dair eleştiri yazıları kaleme alarak da bu alanın gündemde tutulması ve ön plana çıkmasına katkıda bulunmuştur¹⁹⁷.

3. 5. 5. 'Abdulhamîd b. Heddûka (1925-1996)

3. 5. 5. 1. Hayatı

'Abdulhamîd b. Heddûka, ilim ehli ve saygın bir ailenin mensubu olarak 1925 yılında, Cezayir'in Burc Bû 'Arîrîc Vilayeti'ne bağlı el-Mansûra beldesinde dünyaya gelmiştir. Yazar, 1954-1962 yılları arasında vuku bulan Bağımsızlık Devrimi sürecinin önde gelen üç öykücüsünden biri ve Cezayir edebiyatında Arapça yazılmış ilk romanın (*Rîhu'l-Cenûb*, 1971) sahibidir¹⁹⁸.

'Abdulhamîd b. Heddûka'nın ailesi XV., XVI. ve XVII. yüzyıllardan kalma el yazmaları ve değerli kitapları barındıran büyük bir kütüphaneye sahipti. İbn Heddûka, bu kitapları küçük yaşlarından itibaren yüksek sesle annesine okumuş; bu sırada babasının yaptığı düzeltmeler ve açıklamalarıyla ilk dil eğitimini almıştır. Yine babasının yanında, Antere ve Vâkidî'nin hikâyeleri, Afrika-Şam masalları, Binbir Gece Masalları, el-Ucrûmiyye kitapları, İbn Malik'in Elfiyye'si ve İbn

¹⁹⁶ Hûhû, *Nemâzic Beşeriyye*, s. 15-16.

¹⁹⁷ Sa'dullâh, *Dirâsât fi'l-Edebi'l-Cezâ'iriyyi'l-Hadîs*, s. 90.

¹⁹⁸ Ahmed Bakkâr, "en-Nassu'l-Muvâzî fi Rivâyeti el-Câziye ve'd-Dervîş li 'Abdilhamîd b. Heddûka", *Bencâb Üniversitesi el-Kısmi'l-'Arabî Dergisi*, Sayı: 23, Lahor-Pakistan, 2016, s. 244, dipnot 23-24; Enîs b. Heddûka, "es-Sîretu'l-Kâmile li 'Abdilhamîd b. Heddûka" (Çevrimiçi) www.benhedouga.com, 22.01.2018.

‘Âşûr’un fıkıh kitapları gibi Nahiv Usûlü, Nahiv, Fıkıh ve Edebiyat alanlarına ait pek çok eseri okumuştur¹⁹⁹.

‘Abdulhamîd b. Heddûka, ailesinde gördüğü bu ilk eğitimin ardından, el-Mansûra’da bulunan ve Fransızca eğitim yapan bir ilkokula kaydolmuştur. Burada Fransızca ve genel kültür konularında aldığı eğitimden sonra, 1940 yılında Kostantîne’ye gelmiş, bölgenin iki eğitim merkezinden biri olan Kettâniye Enstitüsü’ne girerek eğitimine devam etmiştir.

1945 yılında, 8 Mayıs olaylarından bir ay kadar sonra Marsilya’ya gitmiştir. Burada Radyo Yapımcılığı ve bir diğer alan olarak Plastik Madde Üretimi-Dönüştürülmesi ile ilgili eğitim almıştır²⁰⁰.

Fransa’dan Cezayir’e döndükten kısa bir süre sonra, 1949 yılında Tunus’a giderek Zeytûne Üniversitesi’ne kaydolmuştur. Buradaki eğitimi sırasında Drama Sanatları Enstitüsü’ne de başlamış; dört yıllık eğitim hayatının sonunda Edebiyat ve Drama Sanatları alanlarından mezun olmuştur.

‘Abdulhamîd b. Heddûka, Tunus’ta bulunduğu süre içerisinde siyasi faaliyetlere de katılmış ve Tunus’taki Cezayirli Talebeler Cemiyeti’ne başkanlık yapmıştır. Bu faaliyetleri neticesinde 1952 yılında Fransız Yönetimi tarafından tutuklanmıştır. Ancak hapishaneden kaçarak Cezayir’e dönmeyi başarmış; Kostantîne bölgesine gelerek Kettâniye Enstitüsü’nde çalışmaya başlamıştır. Polis tarafından arandığı haberleri üzerine 1955 yılında Fransa’ya kaçmıştır. Fransa’da plastik atölyesinde çalışmış olan yazar, 1956-1958 yılları arasında Fransız radyo ve televizyonunda stajyerlik yapmış ve daha sonra aynı kurumda radyo yönetmeni olarak çalışmıştır²⁰¹.

‘Abduhamîd b. Heddûka, 1958 yılında Tunus’a gelerek Milli Bağımsızlık Cephesi’ne (*Cebhetu’t-Tahrîr el-Vatânî*) bağlı Tunus Radyosu’nda görev almıştır.

¹⁹⁹ Enîs b. Heddûka, **a.y.**

²⁰⁰ Enîs b. Heddûka, **a.y.**; Bakkâr, **a.g.e.**, s. 244, dipnot 23-24.

²⁰¹ Enîs b. Heddûka, **a.y.**; Bakkâr, **a.g.e.**, s. 244, dipnot 23-24; Sevda Yaşlak, “Abdulhamîd b. Heddûka ve Ğaden Yevm Cedid Adlı Romanı”, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Erzurum, 2014, s. 32.

Buradaki görevi boyunca Arapça ve Fransızca yazılmış edebi eserlerin tanıtımı, çocuklara özel programlar, polisiye ve toplumsal karakterli radyo tiyatroları gibi farklı alanlarda yapımlara imza atmıştır. Yine burada çalıştığı esnada Bağımsızlık Savaşı' ve Cezayir'le ilgili otuza yakın tiyatro eseri yazmış olan yazar, Geçici Cezayir Hükümeti tarafından kendisine verilen görev üzerine, *Savtu'l-İhrâc* isimli bir program da hazırlamıştır.

Yayıncılık alanıyla beraber kültürel ve edebi pek çok alanda görev yapan 'Abdulhamîd b. Heddûka, bağımsızlık sonrası dönemde Cezayir Ulusal Radyo ve Televizyonu bünyesinde çalışmaya başlamıştır. Bu kuruma bağlı olan ve pek çok sanatçı ve oyuncuyu bir araya getiren sanat topluluğunu oluşturmuştur. Ayrıca biri Arapça, diğeri Berberice yayın yapan iki radyo kanalının yöneticiliğini de üstlenmiştir²⁰².

Cezayirli Yazarlar Birliği'nin genel sekreter yardımcılığı; Milli Kitap Kurumu (*el-Muessesetu'l-Vataniyye li'l-Kitâb*) isimli yayın kuruluşunun idareciliği; Kültürel İşler Yüksek Konseyi (*el-Meclisu'l-A'lâ li's-Sekâfe*) başkanlığı; Milli İstişare Kurulu Başkan (*el-Meclisu'l-İstişâriyyu'l-Vatani*) vekilliği ve üyeliği; başkan Muhammed Bûdiyâf'ın ölümünün ardından ise kurul başkanlığı görevleri 'Abdulhamîd b. Heddûka'nın farklı alanlarda yerine getirdiği görevler arasında zikredilebilir.

Karaciğer kanserine yakalanan 'Abdulhamîd b. Heddûka 4 aylık devam eden yatakta tedavi sürecinin ardından, 1996 yılının Ekim ayında başkent Cezayir'de vefat etmiştir²⁰³.

3. 5. 5. 2. Eserleri

Kısa Öyküleri

'Abdulhamîd b. Heddûka, Cezayir'de bağımsızlık öncesi ve sonrası siyasi, toplumsal ve kültürel alanlarda verilen mücadelelere aktif olarak katılmıştır. Edebiyat alanında *Zilâl Cezâiriyye* (Cezayir'in Gölgeleleri), *el-Eşi'atu's-Seb'a* (Yedi

²⁰² Enîs b. Heddûka, **a.y.**; Bakkâr, **a.g.e.**, s. 244, dipnot 23.

²⁰³ Enîs b. Heddûka, **a.y.**; Bakkâr, **a.g.e.**, s. 244, dipnot 23-24.

Hüzme), *el-Kâtib ve Kasas Uhrâ* (Yazar ve Diğer Öyküler) isimli kısa öykü kitapları olan yazarın *el-Ervâhu 'ş-Şâğira* (Boş Ruhlar) isimli bir şiir kitabı ve *Rihu 'l-Cenûb* (Güney Rüzgarı), *Nihâyetu 'l-Ems* (Dünün Sonu), *Bâne 's-Subh* (Sabah Açığa Çıktı), *el-Câziye ve 'd-Derâviş* (Câziye ve Dervişler), *Ğaden Yevmun Cedîd* (Yarın Yeni Bir Gün) isimli beş roman bulunmaktadır.

'Abdulhamîd b. Heddûka'nın *Zilâl Cezâiriyye* isimli kısa öykü kitabı 1960 yılında yayımlanmıştır. Bağımsızlık Savaşı' döneminde edebi düşünce ve üslupta yenilikçi ve modernist eğilimler daha baskındır. Bu eğilimlere sahip Cezayirli aydınlar tarafından oluşturulan milliyetçi ideolojiler çerçevesinde şekillenmiş bu eser, aynı zamanda yazarın ilk eseridir. Kitapta yer alan kısa öykülerinde geleneksel öyküleme üslubuna yakın durduğu da görülmektedir. Yazar piyeslerinde çokça kullandığı iç konuşma, dramatik öge ve tasvirlerle bu öykü kitabında da yer vermiştir²⁰⁴.

Eserin içerisinde yer alan *el-Cündî ve 'l-Leyl* (Asker ve Gece) isimli kısa öyküde, Fransız sömürge yönetiminin Cezayir halkı üzerine uyguladığı amansız öldürme politikalarına dikkat çekilmektedir. Öykünün giriş kısmında, anlatacağı öykünün şiddetini okuyucuya yansıtacak betimlemeler yapılmış; gecenin sessizliği, kasabanın durumu, kahramanın bulunduğu mekânın herkesten uzakta oluşu, tepe üstünde kurulu yatırdan gelen ışık, kahramanın namaz kılan kıza yaklaştığı esnada duyduğu karga sesi ile olayın geçtiği savaş döneminin kasveti hissedilir hale getirilmiştir.

Öyküde genç kızın babasının Fransızlar tarafından öldürülüşünün yanı sıra, halk tarafından inanılan, yatırdaki velinin kâfirlere karşı vatanını savunmak için çarpıştığı ve yine yatırın yakınında Fransızlar tarafından Cezayir halkından sanılarak öldürülen kişinin bizzat kendi askerlerinden biri olduğu gibi efsanevi hikayelere de yer verilmektedir. Yazarın gerçek ve efsanevi olayları bir arada kullanması, kısa

²⁰⁴ 'Abdulhamîd Bûrâyû, "el-Îdûlûciyyât ve 's-Sıyağ fi Mecmû'ati Zilâl Cezâiriyye li Rivâi 'Abdilhamîd b. Heddûka", (Çevrimiçi) www.benhedouga.com, 23.01.2018.

öykünün özelliklerinden biri olan, öyküde tek bir olay üzerine odaklanması özelliğinin kaybolmasına neden olmuştur²⁰⁵.

Eserin içinde yer alan diğer kısa öykü ‘*Âşikatu’l-Kisâra*’da (Gitar Aşığı) ‘Abdulhamîd b. Heddûka, toplumsal bir olgu olan nesil çatışmasına ve aile-özgürlük arasında ikilemde kalan yeni nesillerin sorununa değinmiştir. Öykünün kahramanlarından baba, kızının zamanın genç kızlarının heveslerinden uzak duran terbiyeli ve bilgili bir genç kız olmasını istemektedir. Anne ise kızının ailesini gururlandırmaktan başka bir isteği olmayan ve evine bağlı bir genç kız olması yönündeki arzusunu dile getirmektedir. Öykünün kahramanı olan genç kız büyüdüğünde etrafında olup bitenleri fark etmiş, kendi karakterinin anne babasının karakterinden farklı oluşu karşısında bunu görmezden gelerek ve kendi olmaktan vazgeçerek yaşamakla ayrı bir eve çıkmak arasında ikilemde kalmıştır.

‘Abdulhamîd b. Heddûka bu öyküsünü geleneksel eğitimin çocuklar üzerindeki olumsuz etkilerini inceleyerek bitirmiştir. Ona göre bu sistem, kendi ailelerine dahi sorunlarını anlatamayacak kadar içine kapanık, asosyal ve dar görüşlü bireyler meydana getirmektedir.

Zilâl Cezâiriyye isimli bu eser bahsi geçen *el-Cündî ve’l-Leyl* ve ‘*Âşikatu’l-Kisâra* isimli iki kısa öykü ile iki kaside ve iki piyes metnini içermektedir²⁰⁶.

el-Eşi’atu’s-Seb’a yazarın, Cezayir’in kurtuluş mücadelesine devam ettiği 1962 yılının başlarında Tunus’ta; ardından bağımsızlığına kavuşmuş fakat farklı sorunlarla yüz yüze gelmiş Cezayir’de, 1981 yılında tekrar yayımlanan diğer kısa öykü kitabıdır. Eserin içerisinde ilk basımında onbir kısa öykü bulunmakla beraber, sonraki basımında iki öykü metni daha eklenmiştir. Bu öykülerden on tanesi savaşı anlatıp Fransız yönetiminin Cezayir ve Tunus’ta yaptıklarını eleştirmektedir. Yazar bu eserindeki öykülerde üçüncü şahıs dilini kullanarak anlatıcıyı, gözlemleyen ve

²⁰⁵ Şireybit, a.g.e., s. 131-132.

²⁰⁶ Şireybit, a.g.e., s. 131-133; Bûrâyû, a.y.

şahit olan karakter konumuna getirmiştir. Bunun yanı sıra bazı farklı sanatsal öğeleri de kullanmıştır²⁰⁷.

Kitapta, bağımsızlık döneminde yazılan ve diğer öykülerden belirgin şekilde ayrılan iki kısa öykü bulunmaktadır. Nisbi bir fikir özgürlüğünün yaşandığı bu dönemde yazar, Arap birliği ve ülkenin bölünmesi gibi konularda görüşlerini açıkça dile getirmiştir. Bu iki öyküden ilki olan *Hulmu's-Sayf*'ta (Yaz Rüyası), tatil için yurtdışına çıkmak isteyen ve sonunda Tunus'a giden bir çift, dönüşte bilindik pasaport kontrollerinin olmadığını görerek şaşırılmaktadır. Zira Cezayir ve Tunus arasında birlik kurulmuştur. Bu öykü üzerinden yazarın bölgesel olsun, tüm Arap ülkelerini içerecek şekilde olsun bir Arap birliği fikrini savunduğu ve dile getirdiği görülmektedir²⁰⁸.

Konu olarak diğerlerinden farklı bir yapı arz eden ikinci öykü *el-Vasiyye* (Vasiyet), hasta yatağında yatan babanın mirası ve mirasçıları üzerine kurulmuştur. Çocuklar aralarında konuşurlarken baba onlara miras olarak annelerini bıraktığını ve onun da bölünmesinin mümkün olmadığını ifade eder. Babanın mirası ile yazar ülkeye atıfta bulunmuş, miras bırakılan anne bölündüğü takdirde öleceği gibi ülkenin de bölünmesi durumunda yok olacağı meselesini gündeme getirmiştir²⁰⁹.

Kitaba ismini veren *el-Eşi'atu's-Seb'a* isimli öykü dilsiz bir çocuk, küçükken kaybettiği annesi, onun için daima dua eden babası, evin yakınında bulunan, efsanevi özellikler atfedilen gölet ve onun içindeki yaratık, yedi taş, yedi hüzmeli güneş gibi sembolik anlamlar yüklenmiş ana ve yan öğelerden oluşmaktadır. Dilsiz çocuk her gün evlerinin yakınındaki gölete gitmekte ve birbiri ardınca yedi taş atarak suyun yüzeyinde yedi halka oluşturmaktadır. Babası ise en umutsuzluğa düştüğü anlarda bile onun konuşması için değil hayırlı bir insan olması için dua etmektedir. Gölete gittiği günlerden birinde attığı her taşla beraber önce korku ardından müthiş bir huzur hissetmekte ve “Ben dönüyorum” diyen bir ses duymaktadır. Göletin etrafını sulamak için kovayla gitmeye başladığında annesinin gölette boğuluşunun hikayesi

²⁰⁷ ‘Âmir, **a.g.e.**, s. 59; Hayât Me‘âş, “es-Sevra ve'l-İstiklâl fi'r-Rivâyeti'l-'Arabiyye: el-Eşi'atu's-Seb'a li İbn Heddûka Unmûzecen”, **el-Mahber Dergisi**, Sayı: 9, 2013, s. 93.

²⁰⁸ Şireybit, **a.g.e.**, s. 192; Me‘âş, **a.g.e.**, s. 93-94, 97; ‘Âmir, **a.g.e.**, s. 56.

²⁰⁹ Me‘âş, **a.g.e.**, s. 97; ‘Âmir, **a.g.e.**, s. 56.

okuyucuya aktarılır. Öykünün sonunda dilsiz çocuk gölete gitmiş taş atmaktadır. O esnada karga sürüsünü takip eden bir uçak filosundan gölete bomba atılır. Büyük bir gürültüyle patlayan bombanın ardından göletten güzel bir hanımefendi çıkar, onu gören dilsiz çocuk “Anne!” diyerek konuşma yetisini geri kazanır.

Dilsiz çocuk ifade özgürlüğünü ve bağımsızlık hakkını kaybetmiş Cezayir halkını simgelemektedir. Karar verme hakkına sahip olmasa da yeniliğe, ümit ve hayallerle dolu bir hayata da göndermeleri bulunmaktadır. Gölette boğulan anne, ana vatanı simgelemektedir. Öykünün sonunda bombaların gölete düştüğü, çocuğun her zamanki gibi yedi taştan her birini atmaya devam ettiği sırada ve patlamanın ardından genç bir kız olarak geri dönmüştür. Bu sembolik anlatım içinde göletteki yaratık, Fransız yönetimini; baba, Cezayir halkının diğer bir yönünü; gölet, teslim olmuş Cezayir toprağını; hüzmeleriyle beraber güneş, bu toprağın bizzat içinden doğan aydınlık ve güzel günleri, ölümün ardından dirilişi, karanlığın ardından gelen gündüzü işaret etmektedir. Elbette ifade ettiğimiz semboller için farklı yorumlar yapılması da mümkündür²¹⁰.

Semenu'l-Mehr (Mehir Bedeli) isimli öykü ise toplumsal bir konu üzerine kurulmuştur. Kırsal kesimde yaşayan insanların geçimlerini sağlamada karşılaştıkları zorluklar, sevdiği Zeliha ile evlenmek için mehir parasını bir araya getirmek zorunda olan ‘Âbid isimli karakter üzerinden konu edilmiştir. İhtiyacı olan bu parayı biriktirebilmek için Fransa’ya giden ‘Âbid, tüm zorluklara rağmen elde ettiği mehir ile geri dönmüştür. Fakat yakalandığı verem hastalığına yenik düşerek hayatını kaybetmiştir²¹¹.

Eserin içerisinde *el-Eşi’atu’s-Seb’a*, *el-Musâfir* (Yolcu), *Yedu’l-İnsân* (İnsanın Eli), *İbnu’s-Sahrâ’* (Çölün Oğlu), *Semenu’l-Mehr*, *Muntasafu’n-Nehâr* (Gündüzün Ortası), *es-Sadâka*, *‘Umrî el-Hakîkî* (Gerçek Ömrüm), *el-Batal* (Kahraman), *el-Evcuh el-Halfiyye* (Arka Yüzler) ve *Dem’a Kadîme* (Eski Gözyaşı)

²¹⁰ Murtâz, *el-Kıssatu’l-Cezâiriyyetu’l-Mu’âsıra*, s. 44-50; Me’âş, *a.g.e.*, s. 94; Şireybit, *a.g.e.*, s. 193-194.

²¹¹ Murtâz, *el-Kıssatu’l-Cezâiriyyetu’l-Mu’âsıra*, s. 21.

ile 1981 baskısında eklenen *Hulmu's-Sayf* ve *es-Vasiyye* isimli öyküler bulunmaktadır.

'Abdulhamîd b. Heddûka'nın *el-Kâtib ve Kasas Uhrâ* (Yazar ve Diğer Öyküler) isimli üçüncü kısa öykü kitabı 1974 yılında yayımlanmıştır. Kitapta yer alan öyküler 1963-1971 gibi uzun bir aralıkta yazılmış olup, içerisinde göç, evlilik, boşanma, sevgi ve intihar gibi toplumsal konular ile yazı ve eser meydana getirme meselelerini konu alan on kısa öykü bulunmaktadır.

el-Kâtib (Yazar) öyküsünde 'Abdulhamîd b. Heddûka bir nevi kendi hayatından bir kesiti paylaşmıştır. Öykünün kahramanı genç bir yazardır ve çeşitli sebeplerle Tunus'a iltica etmiştir. Buradaki yayıncılar tarafından emeklerinin suistimal edilişi, yaşadığı trajik durumları gerçekçi bir dille kaleme almıştır.

'Azîze isimli öykünün kahramanları 'Azîze ve Mecîd okul yıllarından itibaren birbirlerini tanıyan, sonrasında seven ve evlenmek isteyen iki gençtir. Fakat bu talepleri iki aile arasında süren kadim düşmanlık duvarı ile karşılaşır. Evlilik başta olmak üzere toplumsal tüm ilişkileri etkileyen bu düşmanlık kurgusu üzerinden toplumda süren ve ilerlemeye engel teşkil eden olgulardan birine dikkat çekilmiştir²¹².

'Azîze öyküsünde gösterdiği çıkmaza düşen ilişki örgüsünden sonra yazar, Mecîd karakteri ve hizmetçi 'Azîze isimli karakterleri kullanarak bir başka konuya değinmiştir. Bu ikinci öyküde 'Azîze, Mecîd'in ailesinin yanında yarı zamanlı olarak çalışan, yaşı ilerlemiş, siyah tenli bir hizmetçidir. Mecîd evde farketmediği 'Azîze'yi dışarıda görmüş ve sevmiştir. Sevgisini dile getirince 'Azîze, kendisinin de onu sevdiğini dile getirmiştir. Ne var ki Mecîd sonraki süreçte 'Azîze'nin evlerindeki hizmetçi olduğunu fark ederek dumura uğramış ve akabinde ölmüştür.

²¹² Şireybit, a.g.e., s. 133.

‘Abdulhamîd b. Heddûka, bu öyküsü üzerinden, hayatı boyunca mücadele ettiği bir mesele olmakla beraber, ırkçılık yaptığı şeklinde eleştiriye tabi tutulmuştur²¹³.

Göç olgusunu ele aldığı öykülerinden biri olan *el-Muğterib* (Gurbetçi), yazarın üslubu ve kurgusu nedeniyle, doğal mecburiyetlerden çok, yazılması gerektiğine inanıldığı için yazılmış mantıklı bir öykü gibi durmaktadır. Öykünün ana karakteri, çalışmak için Fransa’ya giden ve orada bir lokanta işleten Cezayirli bir kişidir. Bir gün görünür hiçbir sebebe dayanmaksızın Fransız polisi gelerek artık bu ülkede kalamayacağını ve derhal ülkeyi terk etmesi gerektiğini söyler. Öykü metinlerinin gerçeği bire bir yansıtması gerekmemekle beraber, olay örgüsünün gerçekçi bir biçimde oluşturulması önemli noktalardan biridir. Bu öykünün eleştiri noktalarından biri de bu sebepler örgüsünün sağlam bir şekilde verilememiş olmasıdır²¹⁴.

er-Risâle (Mektup) isimli öyküsünde ‘Abdulhamîd b. Heddûka göç, aile ve vatandan kopuş meselelerini, Fransa’dan gönderilen bir mektup üzerinden ele almıştır. Mektup Fransa’ya çalışmaya giden evlatlarından ailesine, Fransız bir hanımefendiyle evlendiğini haber vermek üzere gönderilmiştir. Zaten nişanlı olan çocuklarının bu haberi ile yaşadıkları hüznün ve şaşkınlık duyguları, *el-Muğterib* öyküsündeki üslubun aksine, kurgu ve kullanılan dil bakımından başarı ile okurlara aktarılmıştır²¹⁵.

Kırsal bölgelerde halkın yaşadığı toprak sorununu ele aldığı *er-Racul el-Mezra’a* (Adam ve Çiftlik) isimli öyküde yazar, yabancı yerleşimci ve toprak sahibi Leonard, ailesi ile beraber burada yaşayan ve Leonard için çalışan çiftçi, sorgulama ve eleştiriden geri durmayan ve öyküyü bizlere anlatan oğul gibi ana karakterler üzerine öyküsünü kurgulamıştır. Bunlarla anlatmak istediği etkiyi desteklemek üzere çiftçinin doğum yapmak üzere olan eşi ve çalışanların konuştuklarını, yaptıklarını Leonard’a haber veren Ebû Rukiyye gibi yan karakterler de kullanmıştır.

²¹³ Şireybit, *a.g.e.*, s. 133-134.

²¹⁴ Murtâz, *el-Kıssatu'l-Cezâiriyyetu'l-Mu'âsıra*, s. 20.

²¹⁵ Murtâz, *el-Kıssatu'l-Cezâiriyyetu'l-Mu'âsıra*, s. 20-21.

er-Racul el-Mezra'a isimli bu öyküde dilin oldukça sade olduğu, yer yer gerçeği olduğu gibi aktaran rapor verme üslubuna yaklaştığı görülmektedir. Öyküdeki karakterlerden Leonard için önemli olan toprak ve ondan elde edeceği kazançtır. Bu anlamda çalışanlar ve aileleriyle hayvanları bir tuttuğu, hatta hayvanların onun gözünde daha değerli olduğu okura gösterilmiştir. Baba karakteri ailesini düşünerek çiftlikten kaçmayı planlamış, genel anlamda ailesine sadık ve dürüst bir karakterdir²¹⁶.

Eserin içerisinde yer alan kısa öyküler *el-Kâtib*, *'Azîze*, *el-İnsân*, *el-Uğniyetu'l-Kadîme* (Eski Şarkı), *er-Racul el-Mezra'a*, *el-Muğterib*, *el-Uğniyetu'l-Le'îne* (Lanetli Şarkı), *el-Ferâğ* (Boşluk) ve *er-Risâle* isimli eserlerdir.

Romanları

'Abdulhamîd b. Heddûka'nın romanlarına gelince kaleme aldığı ilk romanı *Rîhu'l-Cenûb* (Güney Rüzgarı) 1971 yılında yayımlanmıştır. Bağımsızlık sonrası Tarım Reformu, köylülerin durumu, kadınların toplumsal olaylara katılımı, talepleri, eleştirileri ve öngörülerini olgusuna, geleneksel yapılar ve hurafelere dair örnekleri kullanan eser, Cezayir edebiyatı içerisinde Arapça yazılmış roman türünün ilk örneklerinden biridir. Fransızca, Almanca, İspanyolca ve Rusça başta olmak üzere ona yakın dile çevrilmiştir.

1975 yılında yayımlanan *Nihâyetu'l-Ems* (Dünün Sonu) isimli romanı, *Rîhu'l-Cenûb*'un devamı mesabesinde. Roman, Bağımsızlık Savaşı'na katılan ve sonrasında Evlâdu Hâmid beldesi yakınlarındaki küçük bir köye atanan Beşîr öğretmen üzerine kurgulanmış olup mutlu bir sonla bitmektedir. Üçüncü kişi diliyle aktarılan olaylarda zamansal geriye dönüşler, iç konuşmalar ve iç çatışmalar sade fakat etkileyici bir üslupla aktarılmıştır²¹⁷.

Bâne's-Subh (Sabah Açığa Çıktı) isimli romanını 1980 yılında yayımlayan 'Abdulhamîd b. Heddûka, nesil çatışması ve kadının durumu olmak üzere iki ana eksen üzerine oturttuğu eserinde Cezayir Anayasası, Tarım Reformu'nun esasları ve

²¹⁶ Murtâz, *el-Kıssatu'l-Cezâiriyyetu'l-Mu'âsıra*, s. 27-29.

²¹⁷ 'Abdulhamîd b. Heddûka, "Rîhu'l-Cenûb", *Kitâb fi Cerîde*, Önsöz: Muhammed Mazlûm, Sayı: 115, Beyrut, Şubat 2008, s. 3.

ücretsiz eğitim hakkı gibi konulara da değinmektedir. İlk iki romanında çevre olarak köyü ele alan yazar bu romanında şehir hayatından bir kesit sunmaktadır.²¹⁸

‘Abdulhamîd b. Heddûka *el-Câziye ve 'd-Derâvîş* (Câziye ve Dervişler) isimli dördüncü romanını 1983 yılında yayımlamıştır. Romanda bölüm başlıklandırmaları “Birinci Zaman” ve “İkinci Zaman” şeklinde yapılmış, böylece zaman geçişlerinin iç içe olması engellenmiştir. Romanın ana karakterleri nereli olduğu tam olarak bilinmeyen bir şehidin kızı el-Câziye, onunla evlendirilmek istenen ve birinci zamanda hapisteki durumu anlatılan et-Tîb, Fransa’dan dönen ve el-Câziye ile evlenmek isteyen ‘Âyid, Amerika’daki oğlunu kendi çıkarları için el-Câziye ile evlendirmek isteye eş-Şâmbît ve el-Ahmer’dir. Bu eserinde İbn Heddûka Kur’an, Sünnet ve toplumsal hafızada yer etmiş edebi kıssalara atıflarda bulunmuştur²¹⁹.

Yazarın son romanı *Ğaden Yevmun Cedîd* (Yarın Yeni Bir Gün) 1992 yılında yayımlanmıştır. Eserde köyden kente göç olgusunu ele alan, köylü kadınların yaşadıkları sıkıntıları dillendiren, yerel göçler yerine ekonomik, siyasi, toplumsal ve kültürel alanlarda yapılacak iyileştirmelerin ve toprakları işleme yönündeki teşviklerin önemine vurgu yapan ‘Abdulhamîd b. Heddûka, daha önceki romanında kullandığı iki zamanlı anlatımı burada da devam ettirmiştir. Romanın ana karakteri Mes’ûde, eşi Kaddûr ile beraber başkente göç etmek isterken, eşinin tutuklanması üzerine köyüne dönmek zorunda kalmıştır²²⁰.

Diğer Eserleri

‘Abdulhamîd b. Heddûka yazım hayatına 1950’li yıllarda başlamıştır. İlk eseri 1952 yılında yayımlanan *Hâmilu'l-Ezhâr* (Çiçek Hamalı) isimli divanıdır. 1955-1958 yılları arasındaki süreçte Arapça radyo piyesleri yazmış, dönemin

²¹⁸ Fetîha Berâhîmî, “Devru’ş-Şahsiyyât fî Rivâyeti “Bâne’s-Subh” li ‘Abdilhamîd b. Heddûka”, **Muhammed Bûdyaf Üniversitesi el-Âdâb ve'l-Luğât Fakültesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Cezayir, 2016-2017, s.26-27; Mustafâ Fâsî, “Bâne’s-Subh” li ‘Abdilhamîd b. Heddûka Sırâ’u'l-Ecyâl “el-Âbâ’ ve'l-Ebnâ’ ”, (Çevrimiçi), 05.02.2018.

²¹⁹ Bakkâr, **a.g.e.**, s. 232-234, 237-239.

²²⁰ Fâtîmatu'z-Zehrâ' Zevâğî, “el-Vâkı’iyye fî Rivâyeti “Ğaden Yevmun Cedîd” li ‘Abdilhamîd b. Heddûka”, **Abdurrahmân Mîra Üniversitesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Cezayir 2013, s. 41-43; Ayrıca bu eser üzerine ülkemizde yapılmış bir tez de bulunmaktadır. Bkz. Sevda Yaşlak, “Abdulhamîd B. Haddûka ve Ğaden Yevm Cedid Adlı Romanı”, Danş. Prof. Dr. Kenan Demirayak, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Erzurum 2014.

gazetelerinde makaleler ve öyküler kaleme almış ve 1958 yılında Geçici Cezayir Hükümeti'nin talebi üzerine *el-Cezâir Beyne'l-Ems ve'l-Yevm* (Dün ve Bugün Arasında Cezayir) ismini taşıyan ve bir dizi makaleden oluşan kitabını yayımlamıştır.

'Abdulhamîd b. Heddûka'nın 1967 yılında yayımlanan *el-Ervâhu's-Şâğira* (Boş Ruhlar) isimli bir divanı da bulunmaktadır. Modern şiir yazımına yakın serbest üslupta yazdığı kasidelerinde, farklı duyguları anlatmak için kelime ve ifade tekrarlarına yer verdiği görülmektedir. Eserin içerisinde yer alan kasidelerden bazıları şöyledir: *Ezraku'l-'Ayneyn* (Gözlerin Mavisisi), *Cundî el-Kanâl* (Kanal Askeri), *el-Uğniyetu'l-Mu'âde* (Tekrarlanan Şarkı), *el-Fellâh* (Çiftçi), *eş-Şi'r ed-Dâirî* (Yuvarlak Şiir), *Kabbeletnî el-Yevm Ummî* (Bugün Beni Annem Öptü), *Hâmilu'l-Ezhâr* ve *Uğniyetun Lâ Tulehhan* (Söylenmeyen Şarkı)²²¹.

3. 5. 5. 3. Edebî Kişiliği

Devrim nesli yazarlarından biri olan 'Abdulhamîd b. Heddûka, edebi eserlerinin kalitesi, çeşitliliği ve pek çok alanda yazı denemeleri ile dönemin diğer yazarlarından ayrılır. Makale, kısa öykü, radyo ve televizyon piyesleri gibi edebi türlerde eserler vermiş olan yazar, Cezayir edebiyatında Arapça roman yazımının öncülerinden biridir.

'Abdulhamîd b. Heddûka'nın erken dönem yazılarında Bağımsızlık Savaşı'nı ve süreçlerini anlatma amacını taşıdığı görülmektedir. Ayrıca devrim, Cezayir'in kırsal kesimlerinin durumu ve Cezayirli gurbetçilerin yaşadıkları sıkıntılar yazarın ele aldığı konular arasında yer almaktadır. Bağımsızlık sonrası ise toplumun gelişen şartları ve yeni sorunlara paralel olarak ele aldığı konularda da farklılaşmalar olmuştur.

Eserlerini kaleme alırken çeşitli üsluplar kullanmıştır. Farklı sanatsal öyküleme yöntemlerini kullanırken toplumsal bakış açısıyla sanatı bir araya

²²¹ Hanân Bûmâlî, "Cemâliyyâtu't-Teşkîli's-Şi'rî fi Dîvânî el-Ervâhu's-Şâğira li 'Abdilhamîd b. Heddûka", *Ummu'l-Bevâkî Üniversitesi el-'Ulûmu'l-İnsâniyye Dergisi*, Volume: 4, No: 2, s. 4-5.

getirmeyi amaçlamıştır. Bu amacı Bağımsızlık Savaşı döneminde yazdığı öykülerin yanı sıra Bağımsızlık dönemi yazdığı öykülerinde de görülmektedir²²².

‘Abdulhamîd b. Heddûka’nın eserleri, yazarın tercüme yapabilecek ve radyo piyesleri yazabilecek derecede Fransızca biliyor olmasına rağmen, fasih Arapça olarak kaleme alınmıştır. Konuşan kişinin kültürel ve toplumsal düzeyi, konudaki duygusal geçişler yazarın özenle seçtiği kelimelerle hissedilir olmaktadır. Eserler ne çok yüksek bir dil kullanarak halk nezdinde anlaşılacak seviyeye çıkarılmış ne de tamamıyla halk ağzında kaleme alınmıştır. Basit fasih bir dil kullanılmakla beraber daima belirli bir seviye gözetilmiş, ayrıca konuşan kişinin toplumsal konumu ve kültürel seviyesi de dil unsuru ile uyumlu olarak verilmiştir²²³.

3. 5. 6. Ebu’l-‘Îd Dûdû (1934-2004)

3. 5. 6. 1. Hayatı

Ebu’l-‘Îd Dûdû 1934 yılında Cezayir’in Akdeniz kıyısında yer alan Cîcel (Jijel) Vilayeti’ne bağlı Temencer köyünde dünyaya gelmiştir. Babasının niyeti en küçük erkek çocuğunu okutmak olsa da kendisinin Ebu’l-‘Îd Dûdû’nun doğumundan üç sene sonra vefat etmesi sebebiyle bu isteğini gerçekleştirememiştir²²⁴.

Babasının ölümünden sonra Ebu’l-‘Îd Dûdû’nun ailesi geçim sıkıntısına düşmüş ve annesi ellerinde bulunan mallarını satmak zorunda kalmıştır. II. Dünya Savaşı döneminde ailesine yardımcı olan Ebu’l-‘Îd Dûdû savaşın bitmesinin ardından Kostantîne’de yaşayan akrabalarından birinin yanına gitmiştir. Burada hem Kuran Okuluna hem de resmi bir ilkokula kaydolarak eğitim hayatına başlamıştır²²⁵.

1947-1948 döneminde Kostantîne’de eğitim vermeye başlayan ‘Abdulhamîd b. Bâdis Enstitüsü’ne kaydolarak eğitimine burada devam etmiştir. Buradaki eğitimi

²²² Şireybit, **a.g.e.**, s. 110.

²²³ Yahyâ Bu’aytîş, “el-Hasâisu’l-Luğaviyye fi’r-Rivâyeti’l-Hadîse –Luğatu ‘Abdilhamîd b. Heddûka Numûzecen”, (Çevrimiçi) www.benhedouga.com, 23.01.2018.

²²⁴ Ebu’l-Kâsım Sa’dullâh, “ed-Duktûr Ebu’l-‘Îd Dûdû: 1934-2003”, **el-Luğatu’l-‘Arabiyye Dergisi**, Yıl: 6, Sayı: 11, s. 98; Ebu’l-‘Îd Dûdû, “Hayâtun ve A’mâl”, **el-Luğatu’l-‘Arabiyye Dergisi**, Sayı: 11, Cezayir 2003, s. 257.

²²⁵ Sa’dullâh, “ed-Duktûr Ebu’l-‘Îd Dûdû: 1934-2003”, s. 99; Dûdû, “Hayâtun ve A’mâl”, s. 258.

ile Arapça'ya, İslam ve Cezayir Kültürü'ne karşı büyük bir ilgi duymaya başlayan Dûdû, 1951 yılında Yeterlilik Sınavına (*İmtihânu'l-Ehliyye*) girmek üzere Tunus'a gitmiştir. Bir süre sonra bir heyet eşliğinde Irak'a geçerek Bağdat Yüksek Öğretmen Okuluna (*Dâru'l-Mu'allimîn el-Âliye*) kaydolmuş, burada geçirdiği dört senelik eğitim hayatında dönemin önemli hocalarından ders alma imkanına sahip olmuştur. Bunlar arasında yer alan Mustafâ Cevâd, dönemin önemli dilbilimci ve muhakkiklerinden biridir. Dil, Tarih ve Edebiyat alanında pek çok klasik eseri tahkik etmiştir. Ebu'l-Âd Dûdû'nun dil tetkiki alanına önem vermesi ve tarihselci yöntemi benimsemesinde, hocasından aldığı derslerin etkili olduğu söylenebilir²²⁶.

1956 yılında Arap edebiyatı alanında lisans diploması elde etmesinin ardından Avusturya'ya geçerek burada Viyana Üniversitesi'nin Şarkiyat Araştırmaları bölümüne girmiştir. Burada Arap ve Fars Edebiyatı, İslami İlimler, Felsefe, Psikoloji ve Latince gibi dersler görmüş olan yazar, Suriyeli şair ve tarihçi İbn Nazîf el-Hamevî hakkında hazırladığı tezi ile 1961 yılında doktora eğitimini tamamlamıştır. Aynı bölümde 1960 yılı itibariyle vermeye başladığı derslere doktora sonrasında da devam etmiş; Alman Kiel Üniversitesi'nden gelen davet üzerine buraya gelerek, üç sene boyunca Arapça ve Arap Edebiyatı dersleri vermiştir. Üç sene sonra tekrar Viyana'ya gelerek üniversitede Arapça ve Arap Edebiyatı derslerine başlamış, aynı zamanda genelde modern Arap edebiyatı, özelde Cezayir edebiyatı üzerine araştırmalar yaparak bunları yayımlamıştır. Bu eserleri Almanca kaleme almıştır²²⁷.

Alman Freiburg Üniversitesi'nden gelen daveti şartlarda anlayışlamaması sebebiyle reddeden Ebu'l-Âd Dûdû, 1968-1969 eğitim yılı başlarında Cezayir'e geri dönmüş, Cezayir Üniversitesi'nde Arapça bölümünde Karşılaştırmalı Edebiyat, Eski Edebiyat ve Edebiyat Teorisi derslerini vermeye başlamıştır. 1975-1981 yılları ile

²²⁶ Sa'dullâh, "ed-Duktûr Ebu'l-Âd Dûdû: 1934-2003", s. 99-100, 113; Dûdû, "Hayâtun ve A'mâl", s. 259-260; 'Abdulmecîd Hanûn, "Ebu'l-Âd Dûdû Râidu'l-Edebi'l-Mukâran fi'l-Cezâir ve Teveccuhuhü et-Târihi", **et-Tevâsulu'l-Edebî Dergisi**, Sayı: 5, Aralık 2015, s. 17.

²²⁷ Dûdû, "Hayâtun ve A'mâl", s. 260-261; Sa'dullâh, "ed-Duktûr Ebu'l-Âd Dûdû: 1934-2003", s. 101-102; Hanûn, **a.g.e.**, s. 19-20.

1984-1988 yılları arasında olmak üzere onbir sene Enstitü Başkanlığı görevini yerine getirmiştir²²⁸.

Ebu'l-Îd Dûdû hayatı boyunca pek çok sempozyum ve panele katılmış, Arap ülkelerinden, Avusturya ve Almanya gibi bazı Avrupa ülkelerine, Rusya, Çin gibi bazı Asya ülkelerine kadar pek çok yabancı ülkeye yolculuklar yapmıştır.

Hayatının sonuna kadar tercümelerine, yazılarına ve ilmi faaliyetlere devam eden yazar, 2004 yılında vefat ettiğinde geriye çok sayıda tercüme eser, kısa öykü kitabı, araştırma yazıları, sunum ve bildirilerden oluşan önemli bir külliyat bırakmıştır²²⁹.

3. 5. 6. 2. Eserleri

Ebu'l-Îd Dûdû hayatının sonuna kadar Cezayir edebiyatının gelişimine katkı sağlayacak önemli telif ve tercüme eserler kaleme almıştır.

Kısa Öyküleri

Cezayir'de modern dönem yazarları arasında önemli bir yere sahip olan Ebu'l-Îd Dûdû, kısa öykü alanının da öncü isimlerinden biridir. Yazara ait kısa öykü kitapları arasında *Buhayratu'z-Zeytûn* (Zeytin Gölü), *Dâru's-Selâse* (Üç Kişinin Evi), *et-Tarîku'l-Fiddî* (Gümüş Yol), *Suver Sülûkiyye I ve II*, *Min A'mâki'l-Cezâir* (Cezayir'in Derinliklerinden) ve *et-Ta'âm ve'l-Uyûn* (Yemek ve Gözler) gibi eserler bulunmaktadır. Öykülerinde çoğunlukla serim, düğüm ve çözüm şeklindeki klasik yazım üslubunu kullandığı görülmektedir. Öykü kitaplarının içinde üç tanesini, *Suver Sülûkiyye I ve II* ile *Min A'mâki'l-Cezâir* isimli eserlerini, klasik kısa öykü kriterlerinden farklı olarak oluşturduğu ve kendine has bir üslupla kaleme aldığı anlaşılmaktadır²³⁰.

²²⁸ Dûdû, "Hayâtun ve A'mâl", s. 261-262; Sa'dullâh, "ed-Duktûr Ebu'l-Îd Dûdû: 1934-2003", s. 103-104.

²²⁹ Dûdû, "Hayâtun ve A'mâl", s. 262; Sa'dullâh, "ed-Duktûr Ebu'l-Îd Dûdû: 1934-2003", s.113; Mennûr, "en-Nazar fi'l-Mir'ât-Kirâe fi Mecmû'ati Ebi'l-Îd Dûdû el-Kasasiyye", **el-Luğati'l-'Arabiyye Dergisi**, Yıl: 6, Sayı: 11, s. 125.

²³⁰ Mennûr, "en-Nazar fi'l-Mir'ât", s. 126; Sa'dullâh, "ed-Duktûr Ebu'l-Îd Dûdû: 1934-2003", s. 114; Muhammed Şenûfi, "Suverun Sülûkiyye li Ebi'l-Îd Dûdû: en-Nazra ve'l-Üslûb", **el-Luğati'l-'Arabiyye Dergisi**, Yıl: 6, Sayı: 11, s. 199-200.

Ebu'l-Îd Dûdû ilk kısa öykü kitabını *Buhayratu'z-Zeytûn* ismiyle 1967 yılında yayımlamıştır. Bağımsızlık Savaşı'nın silahlı mücadeleye dönüştüğü ve halka yayıldığı, dağların mücadelede önemli bir rol üstlendiği bu dönemde yazdığı eser bu mücadelenin çeşitli yönlerini konu edinmiş ve mücadelenin farklı sahalardaki kahramanlarını kendine ana karakter olarak seçmiştir. Devrim döneminin ilk yıllarında Irak'ta, sonraki dönemlerinde Avusturya'da bulunmasına rağmen ele aldığı olay ve kişileri bizzat görmüş gibi başarılı bir şekilde tasvir etmiştir.

Buhayratu'z-Zeytûn öyküsünde Ebu'l-Îd Dûdû halkın silahlı mücadeleye olan inancı ve bizzat katılımı konusunu irdelenmiştir. Bu konuyu ortaya koymak için seçtiği ana karakter Şerife'nin hastalığı ile Fransız Yönetiminin Cezayir halkındaki olumsuz izleri ortaya konulmuştur. Öykünün kişilerinden eş-Şeyh Mahmûd ise yazarın düşüncelerini dile getirmek için kurguladığı karakterdir. Elinden geldiği kadar dolaşarak halkı dağlarda devam eden mücadeleye katılmaya çağırmakta ve evlatlarını mücadeleye gönderen fakir ailelere elinden geldiğince yardım etmeye çalışmaktadır²³¹.

Bağımsızlık Savaşı'nı konu alan öykülerinden bir diğeri *el-Kâid*'de (Komutan) yazar, savaş günlerinin zorluklarını ve savaş sonrasının rahat günlerine ulaşmış kahramanının gözünden aktarmaktadır. Komutan, Şa'bân ve hemşire Ferîde öykünün kahramanlarıdır. Komutan karakteri olayın ana karakteri olup aynı zamanda anlatıcıdır. Bağımsızlık dönemindeki güzel yaşam, evine huzurla dönüşünün, evinin ve bahçesinin tasvirindeki özenle ortaya konulmuştur. Ardından bir gazete aracılığıyla hatıralarına dönen komutan, savaş sırasında beklemediği bir şekilde bu göreve gelişini, kendinden önceki komutan Şa'bân'ın ölmeden önce nasıl gayretle çalıştığını ve ölmeden önce kendisini komutan tayin edişini, yaşadığı duygularını anlatmaktadır. Öykünün sonunda Ferîde ile evlendikleri, Şa'bân ismini verdikleri çocuklarıyla mutlu bir hayatları olduğunu görürüz. Ebu'l-Îd Dûdû, Ferîde aracılığıyla Cezayir'in bağımsızlığı ile beraber güzel günlere kavuşacağı ve gerideki

²³¹ Şireybit, a.g.e., s. 134; Mennûr, "en-Nazar fi'l-Mir'ât", s. 127, 129-130.

zor günlerin bir daha tekrarlanmayacağına dair umutlu bir bakış açısını dile getirmektedir²³².

Ebu'l-Îd Dûdû, *el-Kâid* isimli öyküde kullandığı kısa cümlelerin aksine *Ummu's-Sa'd* (Sa'd'ın Annesi) öyküsünde, anlatılan olaya ve başkarakter Ummu's-Sa'd'ın bekleyişine uygun düşecek şekilde uzun cümleler kullanmayı tercih etmiştir. Zaman olarak silahlı mücadelenin hemen öncesi, başlangıcı ve şiddetlenmesi safhalarını kullanan yazar öyküsüne bir köyde yaşayan Ummu's-Sa'd, eşi ve üç çocuğu ile yaşadıkları mekanı tasvir ederek başlamıştır. Silahlı mücadelenin başladığı, dağların yeni bir anlam kazandığı bu dönemde çocuklarını da mücadeleye gönderen Ummu's-Sa'd, mücahitler için kızı Hasîbe ile dağa erzak göndermekte ve köye gelenleri de misafir etmektedir. Bir süre sonra gelmez olan kızı, evine gelen mücahitlerin kızıdan haber ve mektup göndermesi, kızının gelişini özlemle bekleyişi yazarın seçtiği dil ile okuyucuya tamamen hissettirilmiştir. Öykünün nihayetinde düşman uçaklarının köyü bombalamaları neticesinde Ummu's-Sa'd şehit olmuştur. Ancak bunun ardından okuyucuya Hasîbe'nin çok zaman önce şehit olduğu ve gelen mektupların dağlarda Ummu's-Sa'd'ın kızı gibi mücadele veren Hasîbe isimli bir başka kişiden geldiği açıklanmıştır²³³.

İntizâr (Bekleyiş) isimli öyküde köyden kente göç etmiş kahramanın yaşadığı içsel buhranları eşliğinde köyün özgürlüğüne ve şehir hayatının duvarlarla çevrili oluşuna vurgular yapılmaktadır²³⁴.

Dağlardaki silahlı mücadele dönemini, orada mücadele veren savaşçılardan birinin annesine gönderdiği mektup üzerinden ele alan *Risâle Sâira* (Etkileyici Bir Mektup) isimli öyküde Ebu'l-Îd Dûdû, düşmana karşı yeni nesillerin içine işlenen öfkeyi, savaşçıların toprakları uğruna seve seve ölüme gidişlerini ve ülkenin bir gün

²³² es-Sa'îd el-Mevfikî, "Ebu'l-Îd Dûdû, es-Sevratu'l-Cezâiriyye ve İrtikâu'l-Mefâhîm", (Çevrimiçi) www.arabicstory.net, 08.02.2018. Ahmed Tâlib, "Cemâliyyâtu'l-Mekân fi'l-Kıssati'l-Kasîrati'l-Cezâiriyye", **Ouargla (Vurkla) Üniversitesi el-Âdâb ve'l-Luġât Dergisi**, Sayı: 4, Mayıs 2005, s. 128.

²³³ Tâlib, **a.g.e.**, s. 126-127; el-Mevfikî, **a.y.**

²³⁴ Tâlib, **a.g.e.**, s. 128.

mutlaka bağımsızlığını kazanacağına dair inancını dillendirmiştir. Kullandığı dilde, *el-Kâid* öyküsünde olduğu gibi, bir tür şiirsellik hissedilmektedir²³⁵.

Eserin içerisinde *Buhayratu'z-Zeytûn*, *el-Kâid*, *el-Fecru'l-Cedîd* (Yeni Şafak), *İntizâr*, *el-Habîbetu'l-Mensiyye* (Unutulan Sevgili), *Nidâl* (Mücadele), *Câe Devruk* (Sıran Geldi), *İleyke yâ Ehî* (Ey Kardeşim), *el-Menâm* (Uyku), *el-Ğaym* (Bulut), *Ummu's-Sa'd*, *el-'Avde* (Dönüş), *Risâle Sâira* ve *Haceru'l-Vâdî* (Vadinin Taşı) isimli öyküler bulunmaktadır.

Dâru's-Selâse (Üç Kişinin Evi), Ebu'l-İd Dûdû'nun 1971 yılında yayımladığı ikinci kısa öykü kitabıdır. Önceki kitabında işlediği savaşla iç içe geçmiş toplumsal temalar, bu kitabında savaşın sonlarına doğru karşılaşılan sorunların ve tehlikelerin dile getirilmesi ve toplumda görülen bozulmaların incelenmesi şekline dönüşmüştür. Yazar, daha önceki kitabında yaptığı başarılı mekan ve kişi tasvirlerine bu eserindeki öykülerde de devam etmiş; kullandığı iç konuşmalar, doğrudan ifadeler yerine sezdirmeleri ve psikolojik tahlilleriyle üslubundaki başarısını bir adım ileriye taşımıştır²³⁶.

Bu kitapta yazarın silahlı mücadeleyi konu alan eserleri *Karyetunâ Tetehaddâ* (Köyümüz Meydan Okuyor), *eş-Şefetu's-Semrâ'* (Esmer Dudak) ve *ez-Zill* (Gölge) isimli öykülerdir. *Karyetunâ Tetehaddâ* öyküsünde yazar kahraman olarak Bağımsızlık Devrimi'nde mücadele veren üç askeri seçmiştir. Bunlardan biri olayı bize aktaran olup daha çok şahit ve yorumlayıcı rolündedir. Bu anlatıcı, el-Muhtâr karakterinin dışa yansıyan özelliklerini tahlil edip iç özelliklerini açığa çıkarmakta, düşmanla karşılaşmak için beklerkenki durgunluk ve ifadesizliği ile düşman karşısındayken yüzünün parıldayışını okura anlatarak yorumlamaktadır. Asker karakteri zekası, maceraperest ruhu ve planlamadaki hüneriyle dikkat çekmektedir ki böylece üç asker, düşman askerlerinin elinden kurtulmuştur²³⁷.

²³⁵ el-Mevfikî, a.y.

²³⁶ Mennûr, "en-Nazar fi'l-Mir'ât", s. 130-132.

²³⁷ Tâlib, a.g.e., s. 127.

Ebu'l-Îd Dûdû, bu öyküsünde de mekan tasvirlerine önem vermiştir. Hatta öykünün başlığından da anlaşılacağı üzere mekan insanlar ile bütünleşmiş olarak mücadele veren ve bir nevi öykünün baş kahramanı mesabesinde²³⁸.

Eserin içerisinde yer alan *ez-Zill* isimli öyküde Ebu'l-Îd Dûdû, gölge kavramını vatana ihanetin ve düşmana mutlak itaatin sembolü olarak kullanmıştır. Öykünün kahramanları *ez-Zebîr* ve Halîfe'nin sığındıkları yerde düşmanla ortak çalışan bir casus tarafından ortaya çıkarılmış ve verdikleri zorlu mücadelenin ardından şehit olmuşlardır. Bağımsızlık Savaşı'nın sonlarına yaklaşılan bir dönemde yazılan bu öyküde yazar ihanet sorununa dikkat çekmiştir.

Ebu'l-Îd Dûdû bazı öykülerinde halk arasında yaygın olarak bilinen efsanevi karakterlerden yararlanmış ve bunları çocukluğuna dair anı ve görüntüler ile kırsal kesimde yaşayan insanların geçim mücadelesi ve günlük yaşantıları üzerine kurgulamıştır. Bu eserlerinden biri olan *el-Murâbita*'da aynı ismi taşıyan ve özellikle Kostantîne'nin kuzey bölgelerinde yaygın olarak bilinen *el-Murâbita* efsanesini kullanmıştır. Efsaneye göre yaşlı bir kadın şeklinde insanüstü bir varlık bulunmaktadır. Bu varlığın özellikleri kardeşi Ömer'i korkutmak için bu efsaneye başvuran Mustafa'nın dilinden anlatılır. Ebu'l-Îd Dûdû bu varlığın görünüşü, yaptıkları, anlatının geçtiği zaman ve çevrenin tasviri ile korku temasını güçlendirmiştir. Ne var ki yazar bu efsanevi tasvirleri siyasi veya toplumsal olayların sembolleri olarak kullanmak ve bu tarz anlamlar yüklemek yoluna gitmemiştir²³⁹.

Ebu'l-Îd Dûdû *Dâru's-Selâse* isimli kısa öyküsünün isimlendirmesinde, köylüler arasında meşhur olan bir oyundan ilham almıştır. Yazar bu isimlendirme ile öykünün kahramanının annesinin sertliği, elbisesini yırtan böğürtlenler ve onu daima kınayan, küçük gören teyzesinin oğlu üçlemesi arasında kalışını sembolize etmektedir. Ayrıca öyküde kullanılan iç konuşmalarda yazarın bir hayli başarılı olduğu görülmektedir²⁴⁰.

²³⁸ Mennûr, “en-Nazar fi'l-Mir'ât”, s. 130-131; Şireybit, **a.g.e.**, s. 186-187, 194-195.

²³⁹ Mennûr, “en-Nazar fi'l-Mir'ât”, s. 131.

²⁴⁰ Mennûr, “en-Nazar fi'l-Mir'ât”, s. 131.

Sâmiru'l-Hayy (Mahallenin Beyi) isimli öykü ise yine savaş ile ilgili ama savaş sonrası oluşan bir gerçekliği ve sakat olarak hayatlarına devam eden insanların psikolojisini ele almaktadır. Öykünün kahramanı, arkadaşları arasında edebiyata ve yazıya olan ilgisiyle bilinmektedir. Her bir araya gelişlerinde yazdıklarından ve şairlik kavramından bahsetmektedir. Öykü kahramanı kafenin bir köşesinde oturan ve dikkatini çeken genç kızın total olduğunu sonradan farkederek derin bir şaşkınlığa ve hayal kırıklığına düşmüştür. Arkadaşlarının kafeye gelişiyile kendisinin de total olduğunu hatırlayarak derin bir sükûnet hissine ulaşmıştır.

Yazar, *Ma'denu'l-Kelime* (Kelime Madeni), *er-Rihle* (Gezi) ve *Mu'ânât* (Sıkıntılar) isimli öykülerinde, bağımsızlığın döneminin ilk yıllarında görülen kargaşa, adam kayırma, rüşvet, mal hırsı ve boş vermişlik gibi sorunları ele almıştır. Bunlardan biri olan ve anlatacağı olaylara dair işaretleri içeren başarılı bir serim bölümü ile başlayan *Ma'denu'l-Kelime* isimli öyküsünde başkasının emeklerini kullanmak gibi ahlaki bir bozulma olgusunu konu edinmiştir. Öykünün ana karakterleri vefat etmiş hocasının ders notlarını makale haline getirerek gazetelerde yayımlayan ve böylece meşhur olan Ebû Sa'de ile onu bir nevi hırsızlık olan işe yönlendiren, ancak sonrasında yazacak bir şey bulamayan arkadaşına artık bu işi bırakmasını tavsiye eden Ebû 'Acîne'dir²⁴¹.

Ebu'l-Îd Dûdû *Mu'ânât* isimli öyküde ise savaş sırasında büyük emekler veren mücahitlerin savaş sonrası yaşadığı geçim sıkıntısı ve fakirlik sonularına değinmiştir. Fransız güçlerine karşı bağımsızlık mücadelesine katılan Mustafa, düşmanları karşısında aldıkları bu başarıdan sonra bağımsız Cezayir'de geçim sıkıntısı ve fakirlik içinde yaşamaktadır. Bu sıkıntılar onu, iş bulabilmek için tek çare olarak silahlı mücadele sırasında düşman tarafında yer alan bir kişiye gitmek mecburiyetinde bırakmıştır²⁴².

Eserin içerisinde *Sâmiru'l-Hayy*, *er-Rihle*, *Mu'ânât*, *Yedî 'alâ Sadrî* (Elim Kalbimde), *el-Murâbita*, *Karyetunâ Tetehaddâ*, *ez-Zıll*, *eş-Şefetu's-Semrâ*, *el-Emîra*

²⁴¹ Mennûr, "en-Nazar fi'l-Mir'ât", s. 132.

²⁴² Mennûr, "en-Nazar fi'l-Mir'ât", s. 132.

ve *Mâsihu'l-Ehziye* (Prenses ve Ayakkabı Boyacısı), *Dâru's-Selâse* ve *Ma'denu'l-Kelime* isimli öyküler bulunmaktadır.

Ebu'l-Îd Dûdû, 1971-1975 yılları arasında yazdığı öykülerinden oluşan *et-Tarîku'l-Fiddî* isimli üçüncü kısa öykü kitabını 1981 yılında yayımlamıştır. Bu kitabında artık Bağımsızlık Savaşı ile ilgili konular yerini bağımsızlık sonrası ortaya çıkan bürokrasi, adam kayırma, işini savsaklama ve kamu malına hesabına geçirme gibi toplumsal sorunlara bırakmıştır. Cezayir'in içinde bulunduğu siyasal ve toplumsal durumdan kaynaklanan bu sorunları farklı mekan ve kişiler ile ele almıştır²⁴³.

Halk ve idari yapı nezdindeki bozulmaların farklı yönlerini ortaya koyan *et-Tayf*, *el-Eslâku'l-Multemi'a* (Parıldayan Teller), *Risâletu Tavsiye* (Tavsiye Mektubu) ve *Arzî Şevkî* (Toprağımdır Dilediğim) isimli öykülerden ilkinde, bir kamu şirketindeki genel müdürün karakteri ve davranışları üzerinde durmuştur. İşini ihmal eden bu müdür, geceleri içki içip sabahın erken saatinde, rahat koltuğunda uyumak için şirkete gelmektedir. Şirketin işlerini ise aynı zamanda sevgilisi olan sekreterinin eline bırakmıştır²⁴⁴.

Risâletu Tavsiye isimli kısa öykü ise nüfuz sahibi kişilerin idari ve önemli görevlere yapılan tayin ve alımlardaki iltimaslarını konu edinmektedir. Ebu'l-Îd Dûdû bu tür konularda dillendirilen “göreve ehlinin tayin edilmesi” sloganının gerçeklikte hiçbir karşılığı bulunmadığına, işlerin iltimas ve rüşvet ekseninde yürüdüğüne dair hususlara kendine has alaycı üslubuyla dikkat çekmiştir. Bu konu için seçtiği karakter bir tavsiye mektubu ile önemli bir kuruma başkan olarak atanan, okuma yazması olmayan bir kişidir ve tüm işlerini onun adına sekreteri yürütmektedir. Bunun yanı sıra yazar işin ehli olduğu halde nüfuz sahibi insanlardan tanıdığı olmayanların türlü sıkıntılar içinde hayatlarını devam ettirmek zorunda olduğuna da değinmiştir²⁴⁵.

²⁴³ Mennûr, “en-Nazar fi'l-Mir'ât”, s. 133.

²⁴⁴ Mennûr, “en-Nazar fi'l-Mir'ât”, s. 135.

²⁴⁵ Şireybit, **a.g.e.**, s. 192; Mennûr, “en-Nazar fi'l-Mir'ât”, s. 135-136.

Arzî Şevkî isimli öykü ise benzer bozulmaları diğerlerinden farklı bir bakış açısıyla ele almaktadır. Öykünün kahramanı bu defa kamu çiftliklerinden birine müdür olarak atanan, işinin ehli bir kişidir. Kendinden önceki müdür sebebiyle kötü durumda olan kurumu tekrar iş yapar hale getirmiştir. Fakat bu durum çıkarları kesilen muhasebeci ve diğer görevlilerin hoşuna gitmemiştir. Bu nedenle müdürü görevinden aldırma için bir komplo düzenlemişlerdir. Öyküde yazarın dikkat çektiği hususlardan biri idari görevlerde baş gösteren bozulmanın ne kadar girift ve sağlam bir arka planının olduğu, devletin ilerlemesi için çalışanlar olsa da bu yapı içerisinde çok fazla iş göremeyecekleridir²⁴⁶.

Ebu'l-Îd Dûdû bu kitabında kendi çocukluğu ve köyü ile doğrudan bir ilgisi olmamakla beraber geçmişe dair anı türüne yakın öykü örneklerini de kaleme almıştır. Bunlardan *'Ursu'z-Zi'b* (Kurtun Düğünü) isimli öyküde küçük yaşlarında kendilerine ait üç keçiyi gütmektedir. Yanında yirmi kadar keçiden oluşan başka bir sürü daha olmasına rağmen kurt onun küçük keçisini yemiştir. Küçük çobanın şaşkınlığı, hayıflanmaları ve cevapsız soruları yazarın genel olarak toplumda, idari kesimde gördüğü sorunları dile getirirken kullandığı sorgulama üslubunu anımsatmaktadır²⁴⁷.

Anı türüne yakın olarak kaleme alınmış diğer öyküleri *Ebû Şefe, et-Tarîku'l-Fiddî, el-Hâtem* (Yüzük) ve *el-Ğaraz* (Kin) isimli öykülerdir. Bu öyküleri kaleme alırken öncelikli amacı köy hayatının güzelliklerini, sadeliğini ortaya koymak ve çocukluk günlerine dair özlemine dile getirmekten ziyade Fransız Yönetimi'nin baskısı altında kırsal kesimlerde yaşayan insanların çektiği sıkıntıları, açlık ve fakirliği, ileri düzeydeki geri kalmışlığı gündeme getirmektir. Bunu gah dönüşünü bekleyen çocuklarına bir torba unu götürmek için çabalayan ancak günlerdir süren yağmur suları yüzünden seviyesi yükselen nehirden bir türlü geçemeyen ve sonunda nehri geçmeyi denerken akıntıya kapılarak hayatını kaybeden Ebû Şefe karakteriyle gah yağ ve un alabilme umuduyla hayalet hikayelerinden gelen korkusunu

²⁴⁶ Mennûr, "en-Nazar fi'l-Mir'ât", s. 136-137.

²⁴⁷ Mennûr, "en-Nazar fi'l-Mir'ât", s. 137-138.

umursamadan sabah erken vakitte mezarlığı geçmeye çalışan bir anneyle görünür hale getirmektedir²⁴⁸.

el-Hâtem isimli öyküsünde Bağımsızlık sonrası dönemde Cezayir'in kırsal kesiminde yaşanan maddi sıkıntılar açısından değişen veya gelişen hiçbir şey olmamasına rağmen kişilerin anlayışında ve cümlelerin anlamlarında oluşan değişime dikkat çekmektedir. Yazar bu değişimi anlatmak için, halk arasında bilinen yüzük isimli bir oyundan faydalanmıştır. Oyunun tabiatı gereği yüzüğü kimin sakladığını bulmak için söylenen “*Bu el rol yapıyor... Sağ ve sol el aslında tek el... Sen önceden benim tarafımdaydın, arkadaşım, şimdiyse karşı tarafta oynuyorsun*” gibi sözler artık arkadaşlar arasında olsa bile fırsatçılık, riyakarlık ve taraf değiştirme gibi çağrışımlar yapmaktadır²⁴⁹.

Ebu'l-İd Dûdû, *el-Ğaraz* isimli öyküsünde daha sonraki öykülerinde de yoğun bir şekilde görülecek olan, öykünün kahramanlarından biri olan geline bir nevi barış içinde beraber yaşamak ve özgürlük anlamının yüklenmesi gibi, sembolik bir dile ve kelime oyunlarına başvurmuştur. Benî Rağde ve Benî Matlû²⁵⁰ kabileleri arasındaki sınıra yerleştirilen taş bir diğer semboldür. Ğaraz ismini verdikleri bu taşı gelini almaya gelen damat tarafının, yani Benî Rağde'nin, silah atışıyla devirmesi gerekmektedir. Ama onların bunu yapması diğer kabileye bir meydan okuma sayılacağından ve onca zamandır bu düşmanlık için mücadele veren ataları için bir utanç olacağından dolayı bu taşı Benî Matlû' devirmelidir²⁵¹.

et-Tarîku'l-Fiddî isimli bu kısa öykü kitabı, *et-Tayf*, ‘*Ursu'z-Zi'b*, *Ebû Şefe*, *el-Eslâku'l-Multemi'a*, *et-Tarîku'l-Fiddî*, *Risâletu Tavsiye*, *Arzî Şevkî*, *el-Hâtem*, *el-Mi'zeru'l-Verdî* (Pembe Çarşaf) ve *el-Ğaraz* isimli öykülerden oluşmaktadır.

Ebu'l-İd Dûdû'nun bir diğer kısa öykü kitabı *et-Ta'âm ve'l-'Uyûn* (Yemek ve Gözler) ilk olarak 1998 yılında Şam'da yayımlanmıştır. Eser farklı zaman

²⁴⁸ Mennûr, “en-Nazar fi'l-Mir'ât”, s. 137-138.

²⁴⁹ Mennûr, “en-Nazar fi'l-Mir'ât”, s. 139-140.

²⁵⁰ Rağde ve Matlû' Cezayir'de bilinen iki ekmek türüdür. Bunlardan ilki siyah mısır veya arpa unundan yapılan fakirlerin yediği, diğeri ise beyaz buğday unundan yapılan ve zenginlerin yediği ekmektir.

²⁵¹ Mennûr, “en-Nazar fi'l-Mir'ât”, s. 141-142.

aralıklarında yazılmış ondört öykü metninden oluşmaktadır. Hatırat denilebilecek türde konuların işlendiği bu kitapta yazarın, hayatının farklı dönemlerinde içinde bulunduğu şartları, yaşadığı sıkıntıları ve olaylara bakış açısını görmek mümkündür. Kitapta bulunan eserleri hatırat türünden uzaklaştırarak öykü metinlerine yaklaştıran unsur ise kullandığı dil ve tasvirleri, metni süslemesi, kişiler ve mekanları başarıyla farklı yapılara dönüştürmesidir²⁵².

Kitaba ismini veren *et-Ta‘âm ve’l-‘Uyûn* isimli eserde sembolik bir dille Fransa başkanı Valéry Giscard d'Estaing'in 1975 yılında gerçekleştirdiği Cezayir ziyareti eleştirilmektedir. Bunun geçmişe bir sünger çekerek iki ülke arasında bağları güçlendirmeyi amaçlayan bir gezi olduğu ilan edilse de Dûdû asıl amacın Cezayir'in petrolü ve gazı olduğunu dile getirmiştir. Son derece sembolik ve alaylı bir dil kullanan yazar, bir karga ile söyleşmekte ve o gün olup bitenleri kargaya anlatmaktadır. Her zamanki mekan ve kişi tasvirleri yazarın anlatmak istediği etkiyi destekleyecek ve güçlendirecek bir şekilde başarıyla yapılmıştır²⁵³.

Dâribu'r-Reml (Kum Okuyan) isimli eleştirel içerikli bir diğer öykü ise dönemin Cezayir Devlet Başkanı Bûmedyen'in baskıcı yönetimini, Arap Kültürü ve Arapça'yı görmezden gelen faaliyetlerini ele almaktadır. Öykünün kahramanı Dâribu'r-Reml'in diliyle görevin kötüye kullanılması, önemli görevlere arkadaş, dost, akraba ve kendi kullanabileceği kişileri getirerek adam kayırmanın had safhada olması durumlarını dile getirmektedir²⁵⁴.

el-Ğazâl (Ceylan) ve *Velîme fî Muğâmera* (Macerada Ziyafet) isimli eserler alışıldık bir konu, Doğu-Batı karşılaştırması temeli üzerine bina edilmiştir. Bu öykü, esmer bir hanımefendi ile mavi gözlü bir hanımefendinin karşılaştırılması ve tasviri gibi bilindik bir üslupla ele alınsa da kullanılan şiirsel dille benzerleri arasında önemli bir yerde durmaktadır²⁵⁵.

²⁵² Mennûr, “en-Nazar fi'l-Mir‘ât”, s. 142-144.

²⁵³ Mennûr, “en-Nazar fi'l-Mir‘ât”, s. 145; Ebu'l-‘Îd Dûdû, *et-Ta‘âm ve’l-‘Uyûn*, ENAG Edition, Cezayir, 2007, s. 7-8.

²⁵⁴ Mennûr, “en-Nazar fi'l-Mir‘ât”, s. 145.

²⁵⁵ Mennûr, “en-Nazar fi'l-Mir‘ât”, s. 145-146.

Ebu'l-İd Dûdû'nun *ed-Devvâra* (Çark) isimli öyküsünde hatırat türünün izleri daha belirgindir. Öyküde kullandığı “ed-Devvâra” kelimesiyle “el-İdâra” kelimesini kasteden yazar, harflerin yeriyle oynayarak kelime oyunu yapmıştır. Öyküde bazen önemli görevlere gelme hususundaki korkusundan, bazen de bunu gereksiz bir yük olarak gördüğünden bahseden yazar, idarecilikle geçireceği bu kaybedilmiş zamanı ilmi çalışmalar yaparak değerli kılmanın kendisi ve vatani için daha önemli olduğunu fakat var olan bürokratik sistemde kişilerin görevleri kabul etme veya bırakma gibi bir seçeneğinin olmadığını dile getirmektedir. Bu sistem içerisinde, normal şartlarda ilim adamlarının yapması gereken asıl görevlerden olan fikir beyan etme ve istişare etme dahi anlamsız ve gereksiz bir iş görülüp düşmanlıkla eşdeğer kabul edilmektedir²⁵⁶.

Yazar, *Siyâcu'l-Benefsec* (Menekşe Örgüsü) isimli öyküde ise halk arasında yaygın olarak bilinen efsanelerden ilhamla kullandığı sembollerin yanı sıra gerçekçi bir anlatıma da yer vermiştir. Bu anlamda öykü, yaşanan gerçeklikle sembolizm arasında bir noktada durmaktadır. Öyküde genç bir kızla evlenmek isteyen dört kişi bulunmaktadır. Bunlar genç kızı dağda bulan çoban, onu görüp güzelliğine vurulan bir beyefendi, yine onun güzelliğine kapılan bir hakim ile ülkenin yöneticisidir. Bu sembolik anlatım içerisinde yazar, Cezayir’de kendi çıkarlarını düşünerek hareket eden, hakkı olmayan mevki ve malları elde etmeye çalışan insanların durumunu ve toplumda yaygın bir şekilde görülen bu manevi hastalığı okurlarına yazdığı bir mektup biçimini içerisinde dile getirmiştir²⁵⁷.

et-Ta’âm ve'l-Uyûn isimli bu kitabın içerisinde yer alan kısa öyküler *Siyâcu'l-Benefsec*, *et-Ta’âm ve'l-Uyûn*, *el-Birke* (Gölet), *Vücûh min Sehâb* (Buluttan Yüzler), *Himâyetu'd-Damîr* (Vicdanın Koruması), *es-Sincâb*, *el-Ğazâl*, *Velîmetun fî Muğâmera*, *Difâ'an 'ani'l-Vatan* (Vatanı Korumak Uğruna), *ed-Devvâra*, *es-Sakkü'l-Ezrak* (Mavi Çek), *Darîbetu'ş-Şahn* (Taşıma Vergisi), *Le'anât 'alâ E'vâdi'l-Kûh* (Kulübenin Tahtalarındaki Beddua) ve *Dârîbu'r-Reml*’dir.

²⁵⁶ Mennûr, “en-Nazar fi'l-Mîr'ât”, s. 146-147.

²⁵⁷ Türkî A. Muhammed, “el-Müsîru'l-Cemâlî ve'l-İblâğî fî Kasasi Ebi'l-İd Dûdû – Siyâcu'l-Benefsec Unmûzecen, *Jil Magazine of Literary Studies*, Yıl: 4, Sayı: 28, Mart 2017, s. 92, 97.

İlk kez Ebu'l-İd Dûdû'nun kullandığı ve hatta bir edebi tür olarak ortaya koyduğu “Sûra” türü, öyküye yakın bir düz yazı biçimidir. Üç bölüm halinde yayımlanan ve genel olarak *Suver Sülûkiyye* olarak adlandırılan bu eserlerde yazar, dışa dönük ilerlemeye odaklanmanın ahlaki ve manevi gelişimi ikinci planda bıraktığını, bunun da toplumsal ilerlemeyi engellediğini ve bireylerin geleceğe dönük amaçlarını ve umutlarını kaybetmesine yol açtığını dile getirmektedir²⁵⁸.

Ebu'l-İd Dûdû, *Suver Sülûkiyye* serisine dahil olan *Min A'mâki'l-Cezâir* (Cezayir'in Derinliklerinden) isimli eseri dışındaki diğer öykü kitaplarında mukaddime bölümüne yer vermemiştir. Bu eserine yazdığı mukaddime bölümünde, bazı sebeplerden dolayı kendi adetin dışına çıkarak bu bölümü yazmaya karar verdiğini ifade etmektedir. Bahsi geçen bölümde yazar, “Sûra” olarak adlandırdığı bu öykülerin her birinin yapı itibarıyla değişiklik arz ettiğine, ancak genel olarak paradoksal temellere dayandığına dikkat çekmektedir. Aynı zamanda “takammus” olarak adlandırılan, “başka birinin kişiliğine bürünme” üslubunun da bu metinlerin genel karakterini oluşturduğunu dile getirmiştir. Birinci kişi diliyle anlatılan öyküler yazarın bizzat kendisinden bahsettiği, bir başka ifadeyle itirafta bulunduğu izlenimini verdiği için Ebu'l-İd Dûdû bu açıklamayı yapma zorunluluğu hissetmiş olabilir. Birinci anlatım dilini kullanma sebebinin ise bu gibi tavırlar içerisinde olan kişilerin vicdani olarak bu davranışların doğru olmadığını farkında olmaları fakat bu gibi durumları bir başkasına itiraf etmenin zor oluşunu göstermektedir²⁵⁹.

Ebu'l-İd Dûdû, 1985 yılında yayımlanan *Suver Sülûkiyye I*, 1990 yılında yayımlanan *Suver Sülûkiyye II* ve son olarak 1993 yılında yayımlanan *Min A'mâki'l-Cezâir* isimli kitaplarında, toplumda var olan durgunluğa dikkat çekmek üzere, her biri kendi isteklerini yapan baskın karakterler tercih etmiştir. Bunlar isteklerini elde etme hususunda mutlak bir özgürlüğe sahip olduklarını iddia etmekte ve bu zihinsel altyapı ile hareket etmektedir. Yazar bu durumu bazen arabasının rahatsız edici kornasını her istediği an ve şekilde kullanmaktan çekinmeyen bir kişi üzerinden, bazen de elde ettiği idari görevi tamamen kendi istediği gibi kullanan ve yaptıkları

²⁵⁸ Şenûfi, a.g.e., s. 200.

²⁵⁹ Ebu'l-İd Dûdû, *Min A'mâki'l-Cezâir-Suverun Sülûkiyye*, 2. bs., Dâru'l-Umme, Cezayir, 2006, s. 7.

hususunda kimseye hesap vermek zorunda olmadığını düşünen bir müdür üzerinden okurlara aktarmaktadır. Çalışma saati dışında olduğu için, yaralı çocuğu ile otobüse yetişmeye çalışan kadını gördüğü halde otobüsü durdurmak için hiçbir şey yapmayan bir görevli; tarihi, her insanın kendi geçmişini öğrenerek kendi varlığını kemale erdirebileceği bir alan olduğunu düşünen ve savunan bir karakter de yine bu eserlerde sunulan karakterler arasında yer almaktadır. Dikkat çekici nokta ise her bir karakterde, bireyselliğe yönelişin ön planda tutulmuş olmasıdır. Önemli olan toplumsal ilerleme değil, kişinin kendisi ve istekleridir. Bireyin dışında kalan unsurlar ve bir anlamda topluma dönük yapılar, faydadan çok kişinin ilerleyişini engelleyen yapılardır²⁶⁰.

Ebu'l-Îd Dûdû, bu üç eserinde kullandığı alaycı üslubu ve anlatımıyla, toplumsal hayatta örnekleri gittikçe artan bencillik boyutundaki davranışlara dikkat çekerek kişinin birey dediği hapishaneden kurtuluşuna yardımcı olmayı amaçlamaktadır. Fakat bunu öğretici bir dille yaparak dikte etmek yerine, etkili üslubuyla kişilerde farkındalık oluşturmak, benlikleri, düşünce ve davranışları hususunda sorgulama yapma ihtiyacı meydana getirmek şeklinde yapmaya çalışmıştır. Ebu'l-Îd Dûdû, gördüğü her bir ahlaki bozulmayı, insanların bilerek ya da bilmeyerek yaptıkları olumsuz alışkanlıkları alaylı bir dille anlatarak, bir anlamda daha etkili bir yöntem olan güldürürken düşündürme yolunu tercih etmiştir. Ayrıca ona göre bu tavırların alaylı bir dille ortaya konması ve insanların bu kişilere gülmesi olumsuz davranışlara verilmiş bir ceza olacaktır²⁶¹.

Suver Sülûkiyye I-II ve *Min A'mâki'l-Cezâir* üçlemesinde anlatımı güçlendiren öğelerden bazıları karşılıklı konuşmalara, karakterlerin inandıkları doğrular yolunda giriştikleri tartışmalara, varsayıma dayalı soru ve cevaplara yer verilmesi; dil sürçmeleri gibi yöntemlerle kelimelerin başka anlamlar ifade edecek şekilde tahrif edilmesi; sembolik kinayelerin ve göndermelerin çokça kullanılmasıdır²⁶².

²⁶⁰ Şenûfi, **a.g.e.**, s. 200-204.

²⁶¹ **A.e.**, s. 204-207.

²⁶² **A.e.**, s. 212-214.

DİĞER ESERLERİ

Ebu'l-Îd Dûdû'nun kısa öykü dışında çeşitli edebi türlerde telif ve tercüme eserleri mevcuttur. Yazarın, tiyatro alanında iki telif eseri bulunmaktadır. Bunlar, 1968 yılında yayımlanan *et-Turâb* (Toprak) ve 1981 yılında yayımlanan *el-Beşîr* (Müjdecî) isimli eserlerdir²⁶³.

Ebu'l-Îd Dûdû, modern Cezayir tiyatrosunun gelişimine tercüme eserlerle de katkıda bulunmuştur. Tiyatro alanındaki tercümelerine Lorca'dan *Hadîkatu'l-Hubb* (Aşk Bahçesi), Büchner'den *Mesrahiyyâtu Cûrc Bûhner* (Georg Büchner Tiyatrosu), Puşkin'den *ed-Dayfu'l-Hacerî* (Taştan Misafir), Zweig'dan *el-Hurûb ila'llâh* (Tanrı'ya Kaçış) ve Tolstoy'dan *el-Âsîru'l-Evvel* ismiyle yayımladığı eserlerini örnek gösterebiliriz²⁶⁴.

Yazar, şiir alanında yaptığı tercümelerden oluşan *eş-Şâ'ir ve Kasîdetuhû* (Şair ve Kasidesi) isimli eserinde, dünyanın farklı yerlerinden şiir tercümelerine yer vermiştir. Goethe'nin eserlerinden hazırladığı seçki *Muhtârât Şi'riyye ve Nesriyye* (Şiir ve Nesir Seçkisi) ismiyle yayımlanmıştır. Rilke'nin *Orpheus'a Soneler* isimli eserini de *Lahniyyât ilâ Urfiyûs* ismiyle tercüme etmiştir²⁶⁵.

Ebu'l-Îd Dûdû, felsefe ve dilbilimi alanında da tercümeler yapmıştır. Lao Tzu'nun *Yol ve Erdem* isimli eserini *et-Tarîk ve'l-Fadîle*; Ulrich Beck'in küreselleşme ile ilgili eserini *Mâ Hiye'l-'Avleme* (Küreselleşme Nedir); Martin Heidegger'in *Sanat Eserinin Kökeni* isimli eserini *Aslu'l-'Ameli'l-Fennî* ve Wolfgang Kayser'in dil ve sanat üzerine yazdığı eserini de *el-'Ameli'l-Fennî el-Luğavî* adlarıyla Arapça'ya kazandırmıştır²⁶⁶.

Roman ve kısa öykü türlerinde Dünya edebiyatından yaptığı tercümeler arasında Lucius Apulieus'un fantastik romanı *Altın Eşek*'i (*el-Himâru'z-Zehebî*), Günter Grass'ın *Kedi ve Fare* isimli romanını (*el-Kitt ve'l-Fe'r*), Arthur Schnitzler'in kısa öykülerinden yaptığı *el-Âzîfu'l-A'mâ* ve *Kasas Uhrâ* (Kör Çalgıcı ve Diğer

²⁶³ Dûdû, "Hayâtun ve A'mâl", s. 263.

²⁶⁴ Dûdû, "Hayâtun ve A'mâl", s. 264.

²⁶⁵ Dûdû, "Hayâtun ve A'mâl", s. 264-265.

²⁶⁶ Dûdû, "Hayâtun ve A'mâl", s. 264-265; Hanûn, **a.g.e.**, s. 14.

Öyküler) derlemesini ve Mihail Zoşçenko'nun *Bülbül Ne Söylüyordu? (Mâ Tuğannî bihi 'l- 'Andelîb)* isimli öykü kitabını örnek olarak zikredebiliriz²⁶⁷.

Ebu'l-Îd Dûdû, Karşılaştırmalı Edebiyat ve Edebiyat Tarihi alanlarında da çeşitli araştırmalar yapmış ve yazdığı makaleleri *Dirâsât Edebiyye Mukârane* (Karşılaştırmalı Edebiyat Araştırmaları) isimli kitabında bir araya getirmiştir. Araplar, Arap edebiyatı ve Avrupa edebiyatları arasındaki karşılıklı tarihi ilişkileri inceleyen makaleler kitabın büyük bir bölümünü oluşturmaktadır²⁶⁸.

Cezayir ile ilgili araştırmalar yapan Ebu'l-Îd Dûdû bu alanda makaleler kaleme almıştır. *Sûratu Medîneti 'l-Cezâir*, *Sûratu 'l-Buleyde*, *Sûratu Şellâleti Mâzûne*, *Sûratu 's-Sahrâ'*, *el-Muerrihûn el-Elmân ve 'l-Cezâir* gibi araştırmalarının yanında Cezayir hakkında yabancı edebiyatçı ve gezginlerin yazdığı yazıları inceleyerek oluşturduğu *el-Cezâir fi Muellefâti 'r-Rahhâlîn el-Elmân* isimli bir kitabı da bulunmaktadır²⁶⁹.

Ebu'l-Îd Dûdû'nun eser verdiği türlerden bir diğeri efsanevi masallardır. *Hurâfât* ismiyle kitaplaştırdığı fakat basılmamış olan kitabında, bu türde yazdığı ve bazılarını *es-Selâm*, *Savtu 'l-Ahrâr* ve *el-Yevm* gibi o dönem yazılar kaleme aldığı gazetelerde yayımladığı metinleri bir araya getirmiştir. Bu efsanevi masallarda Cezayir'in kendi yerel efsanelerinden esinlenmiştir. Ayrıca Germen, Yunan ve Roman efsanelerinden de faydalandığı görülmektedir²⁷⁰.

3. 5. 6. 3. Edebî Kişiliği

Devrim dönemi yazarları arasında önemli bir yere sahip olan Ebu'l-Îd Dûdû modern Cezayir edebiyatının farklı türlerde gelişimine önemli katkılar sağlamıştır.

Ebu'l-Îd Dûdû Avusturya'ya seyahatinin ardından kısa öykü ve makale yazımına başlamış, yazdığı eserleri ve tercümelerini Tunus'ta yayın yapan gazetelere

²⁶⁷ Dûdû, "Hayâtun ve A'mâl", s. 265; Hanûn, **a.g.e.**, s. 12-13, 23.

²⁶⁸ Dûdû, "Hayâtun ve A'mâl", s. 262-263; Hanûn, **a.g.e.**, s. 12, 15, 21.

²⁶⁹ Hanûn, **a.g.e.**, s. 16, 20-21.

²⁷⁰ Mennûr, "en-Nazar fi 'l-Mir'ât", s. 127.

göndermiştir. *en-Nedve*, *el-Fikr* ve *es-Sabâh* gazetelerinde çıkan kısa öykülerinden bazılarını ilk kısa öykü kitabında da yayımlamıştır²⁷¹.

Ebu'l-Îd Dûdû, kendi nesli içerisinde hayatının sonuna kadar kısa öykü kitapları ve metinleri yayımlamış nadir yazarlardan biridir. Yazarın, kullandığı dil açısından son derece dikkatli olduğu ve dilin fesahatine önem verdiği fark edilmektedir. Kısa öykülerinde savaş konusu ile beraber toplumsal konulara yer verdiği görülen yazar, aktarmak istediği bazı duygu ve olaylarda doğrudan ifade kullanmak yerine, yerel adetleri kullanmayı tercih etmiştir. Ayrıca insanların davranışları ve isteklerinin, çevre ve ortamın tasvirinde çok başarılı ve etkili olduğu görülmektedir.

Ebu'l-Îd Dûdû, kısa öykü dışında tercüme faaliyetlerine de önem vermiştir. Almanca'dan yaptığı bu tercümelere metnin dili, okura bunun bir telif eser olduğunu düşündürecek kadar başarılıdır²⁷².

Ebu'l-Îd Dûdû pek çok tercüme eser kaleme almıştır. Şiir, roman, kısa öykü ve tiyatro gibi farklı anlatım biçimlerinden, Germen, Slav, Latin, Anglosakson, Çin ve Yunan kültür havzalarından, antik, orta, modern ve güncel dönem yazarlarından yaptığı bu tercümelerle Cezayirli okurların, öğrenci ve araştırmacıların, genç yazarların önüne kaliteli örnekler koyarak onların gelişimine katkı bulunma amacı güttüğü görülmektedir²⁷³.

3. 5. 7. et-Tâhir Vattâr (1936-2010)

3. 5. 7. 1. Hayatı

et-Tâhir Vattâr, Cezayir'in doğusunda yer alan Sedrata köyünde, Berberi soydan gelen ve Berberice konuşan bir ailenin ferdi olarak dünyaya gelmiştir. İlk eğitimini Müslüman Alimler Cemiyeti'nin okullarında almış, Kur'an, Kur'an İlimleri ve Fıkıh gibi derslere devam etmiş, küçük yaşında Kuran'ı ezberlemiştir. Bu eğitim süreci, Vattâr'ın Arapça ve kültürel mirasın bir parçası olan klasik kaynaklara dair

²⁷¹ Sa'dullâh, *Târîhu'l-Cezâir es-Sekâfi*, C: X, s. 482-483.

²⁷² Sa'dullâh, "ed-Duktûr Ebu'l-Îd Dûdû: 1934-2003", s. 116.

²⁷³ Hanûn, *a.g.e.*, s. 13-14.

bilgisinin temelini oluşturmuştur. Köyünde aldığı bu ilk eğitimin ardından ‘Abdulhamîd b. Bâdîs Enstitüsü’ne kaydolmak üzere Kostantîne Vilayeti’ne gitmiştir. Burada klasik kaynaklara dair olan bilgisinin yanında modern edebiyat türünü de keşfetmiş, eline geçen kitapları okuma ve inceleme imkanı bulmuştur²⁷⁴.

et-Tâhir Vattâr, Kostantîne’de modern edebiyatın dışında, kendini gurbette hissettirecek başka bir şeyle daha tanışmıştır. Kostantîne o dönem farklı tabakadan insanların, nüfuz sahibi kişilerin ve yabancı yerleşimcilerin çokça bulunduğu bir merkezdir. Buradaki eğitimine devam ederken Mısır kültür sahası ile iletişime geçerek yazışmalar yapması, bu sayede doğu Arap ülkeleri ile de kültürel anlamda etkileşime geçmesinin, Arapça’nın ve Arapça yayının daha yaygın olduğu Tunus’a gitmesinin ardında yatan ana sebeplerden biri, Kostantîne toplumunda yaşadığı bu derin gurbet hissidir²⁷⁵.

1954 yılının başlarında Tunus’a giden et-Tâhir Vattâr, Zeytûne Üniversitesi’ne kaydolarak eğitimine devam etmiştir. Burada başka dilden tercüme edilmiş veya Arapça yazılmış modern romanları inceleme imkanı bulmuş; aynı zamanda Marksist düşünce ve edebiyat ile de yine burada tanışmıştır. Marksizm düşüncesinin savunduklarının kendi düşüncesine çok yakın olduğunu görmüş bu nedenle bu akıma yakın durmuştur. 1956 yılında saflarına katıldığı Milli Bağımsızlık Cephesi (*Cebhetu’t-Tahrîr el-Vatani*) için bu yöneliş henüz kabul edilebilir olmadığından, Vattâr bu durumu onlardan gizli tutmuştur²⁷⁶.

Cezayir’deki Bağımsızlık Savaşı’nın sonlandığı 1962 yılına kadar Tunus’ta kalan yazar burada geçirdiği ilk yıllarından itibaren gazetelerde öyküler yayımlamaya başlamıştır.

et-Tâhir Vattâr, Bağımsızlık Dönemi’nin başlamasıyla beraber Cezayir’e gelerek 1962-1963 yılları arasında *el-Ahrâr* gazetesi ile haftalık *el-Cemâhîr*

²⁷⁴ Emmanuel K. Akyeampong and Henry Louis Gates, **Dictionary of African Biography**, 6 c., Oxford University Press, New York, 2012, C: VI, s. 157; İdris Bûdîbe, **er-Ru’ye ve’l-Binye fi Rivâyâti et-Tâhir Vattâr**, Mu’temeru’s-Sekâfeti’l-‘Arabiyye, Cezayir, 2007, s. 11, dipnot 1; Muhammed Hevvârî, **A’lâmu’l-Edebi’l-‘Arabî el-Mu’âsir-Terceme Hakîkiyye li 50 Şahsiyye Edebiyye**, Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, Beyrut, 2018, s. 144.

²⁷⁵ Sa’dullâh, **Târîhu’l-Cezâir es-Sekâfi**, C: X, s. 483-484.

²⁷⁶ Bûdîbe, **a.g.e.**, s. 11; Hevvârî, **a.g.e.**, s. 144.

gazetesini çıkarmıştır. Bunlardan ilki yayın hayatına başladıktan 6 ay sonra, diğeri ise 1963 yılında kapatılmıştır. 1972-1974 yılları arasında ise *eş-Şa‘b* gazetesinin eki olarak yayımlanan ve bizzat kuruculuğunu yaptığı haftalık *eş-Şa‘b es-Sekâfi*’nin editörlüğünü üstlenmiştir²⁷⁷.

Ulusal Bağımsızlık Cephesi saflarında geçirdiği 1956-1984 yılları arasındaki dönemde et-Tâhir Vattâr, Milli Haberleşme Kurulu (*el-Lecnetu’l-Vataniyye li’l-İ‘lâm*) üyeliği, pek çok yere yolculuk yapmasına ve Cezayir halkının içinde bulunduğu durumu yakinen müşahade etmesine imkan veren müfettişlik gibi çeşitli görevlerde çalışmıştır. Tüm bunlar toplumu ile olan iletişimini ve onların içinde yaşadığı gerçekliğe dair bilgisini arttıran, zenginleştiren ve derinleştiren tecrübeler olmuştur. 1990 yılında Cezayir Radyosu’nun idaresini üstlenmiş ve 1992 yılına kadar bu göreve devam etmiştir.

Vattâr, 1989 yılında Cezayir’in en önemli kültürel kurumlarından biri olan *el-Câhiziyye* Kültür Cemiyeti’ni (*el-Cem‘iyyetu’s-Sekâfiyyetu’l-Câhiziyye*) kurmuştur. 1984 yılında azledilmesiyle düştüğü boşluktan kendisini çıkardığını ifade ettiği bu cemiyete slogan olarak “Görüşlerde zorlama yoktur” ifadesini seçen yazar, farklı düşünce ve bakış açılarına olan saygısını bu şekilde de dillendirmiş olmaktadır. 1990 yılında bu cemiyete bağlı yayın yapan *et-Tebyîn* ve *el-Kasîde* dergilerini çıkarmaya başlamış, 2005 yılından itibaren şiir alanında verilen *Mufdî Zekeriyâ* Ödülü’nü başlatmıştır²⁷⁸.

Cezayir’in 1990’lı yıllarda sürüklendiği iç savaşta Vattâr, kendi savunduğu düşüncesi doğrultusunda eleştiri yapmaktan çekinmemiş, bu süreçte kendisini koruyup gözetecek bir güç sahibine dayanma gereksiniminde olmadığını dile getirmiştir. 1992 seçimlerinin İslamcıların zaferiyle sonuçlanması ve bu seçimlerin iptali ile başlayan, aydınlardan pek çoğunu da kapsayacak şekilde genişleyen kanlı olaylarda durumu cesaretle protesto etmekten çekinmeyen nadir kişilerden biridir.

²⁷⁷ Bûdîbe, **a.g.e.**, s. 11; Akyeampong and Gates, **a.g.e.**, s. 157; Hevvârî, **a.g.e.**, s. 145.

²⁷⁸ Muhammed ‘Ubeydullâh, “et-Tâhir Vattâr: Mâ Yebkâ fi’l-Vâdî Ğayru Hicârihi”, **Filâdelfiyâ es-Sekâfiyye Dergisi**, Sayı: 7, s. 38-39; Nezîh Ebû Nidâl, **et-Tehavvulât fi’r-Rivâyeti’l-‘Arabiyye**, el-Muessesetu’l-‘Arabiyye li’d-Dirâsât ve’n-Neşr, Beyrut, 2006, s. 237; Hevvârî, **a.g.e.**, s. 145-146; Akyeampong and Gates, **a.g.e.**, s. 157.

Hangi kesim ve düşünceye mensup olursa olsun bu olaylarda öldürülen aydınları savunmaya ve durumun yanlışlığını dile getirmeye devam etmiş bunun sonucunda bazı kesimlerce şiddetli ithamlara maruz kalmıştır²⁷⁹.

et-Tâhir Vattâr, Cezayir’de, Arap ülkelerinde ve uluslararası çapta pek çok ödüle layık görülmüştür. Bunlardan öne çıkanlar arasında 2005 yılında Arap Kültürüne Hizmet alanında verilen *eş-Şârika* Ödülü, aynı yıl Unesco tarafından verilen Arap Kültürü Ödülü ile 2010 yılında *Muessesetu Sultan ‘Alî el-‘Uveys es-Sekâfi* tarafından öykü ve roman alanında takdim edilen ödüldür.

Kendini “Ben bir zahidim, bir mutasavvıfım, şu sahada gördüğünüz davanın sahibiyim. Hayatımı, tereddüte mahal vermeksizin yaşamaktayım. Fransızca bilen bir mu‘arrab, Arapça yazan bir Berberiyim. Bir çiftçinin oğlu, dini ekollerin oğluyum.” şeklinde tanıtmış olan et-Tâhir Vattâr 2010 yılının Ağustos ayında, yakalandığı amansız bir hastalık için tedavi görmekte olduğu başkent Cezayir’deki bir klinikte vefat etmiştir²⁸⁰.

3. 5. 7. 2. Eserleri

Hayatı boyunca çeşitli aralıklarla eserler kaleme alan et-Tâhir Vattâr, vefat ettiğinde geride *Duhân min Kalbî* (Kalbimden Yükselen Duman), *et-Ta‘nât* (Kınamalar), *eş-Şuhedâ’ Ye‘ûdüne Hâze’l-Usbû’* (Şehitler Bu Hafta Dönüyor) ve *Yevmun Meşeyte fî Cenâzetî ve Meşâ en-Nâs* (Cenazemde İnsanlarla Beraber Yürüdüğün Gün) isimli dört kısa öykü kitabı; *el-Lâz* (As), *ez-Zilzâl* (Deprem), *el-Havvât ve’l-Kasr* (Balıkçı ve Saray), *‘Ursu’l-Bağl* (Katırın Düğünü), *el-‘Işk ve’l-Mevt fî’z-Zemeni’l-Harraşî* (Harraşiler Zamanında Aşk ve Ölüm), *Tecrîbe fî’l-‘Aşk, Rummâne, eş-Şem‘a ve’d-Dehâlîz, el-Velî et-Tâhir Ye‘ûdu ilâ Makâmihi’z-Zekî* ve *el-Velî et-Tâhir Yerfe‘u Yedeyhi bi’d-Du‘â’* isimlerini taşıyan on roman bırakmıştır.

²⁷⁹ ‘Ubeydullâh, “et-Tâhir Vattâr: Mâ Yebkâ fi’l-Vâdî Ğayru Hicârihi”, s. 38-39.

²⁸⁰ “et-Tâhir Vattâr”, (Çevrimiçi) www.aljazeera.net, 13.02.2018; Cihâd Hedîb, “Şuhedâ’ et-Tâhir Vattâr len Ye‘ûdü Ebeden”, **el-İttihâd es-Sekâfi Gazetesi**, (Çevrimiçi) www.alittihad.ae, 13.02.2018; ‘Ubeydullâh, “et-Tâhir Vattâr: Mâ Yebkâ fi’l-Vâdî Ğayru Hicârihi”, s. 38; Ayrıca “Modern Cezayir Edebiyatı ve et-Tâhir Vattâr’ın Romanlarında Toplumcu Gerçekçilik” isimli Ahmet Hamdi Can tarafından yazılmış doktora tezi, et-Tâhir Vattâr’ın hayatı ile ilgili bilgilerin de yer aldığı önemli bir Türkçe kaynaktır.

Ayrıca Fransız şair Francis Combes'un *Apprentis du printemps* isimli divanını tercüme ederek *er-Rabî' el-Ezrak* (Mavi Bahar) ismiyle Arapça'ya kazandırmıştır.

Kısa Öyküleri

et-Tâhir Vattâr'ın edebi anlamda ilk eseri *Duhân min Kalbî* (Kalbimden Yükselen Duman) ismiyle 1960²⁸¹ yılında yayımladığı kısa öykü kitabıdır. Eserin içerisinde yer alan öyküler konularını çoğunlukla Cezayir'de sürmekte olan bağımsızlık mücadelesinden almakla beraber henüz yirmi dört yaşında olan bir gencin zihnini meşgul eden sorunlarının, duygu, endişe ve düşüncelerinin psikolojik ve toplumsal yönden analizi üzerine inşa edilmiş öyküler de bulunmaktadır²⁸².

et-Tâhir Vattâr kitap içerisinde yer alan öykülerinde kadın-erkek ilişkileri, kişilerin ve özellikle gençlerin yaşadığı duygusal çıkmazları, umutsuzluğu, yaşamın içinden basit olgularla Cezayir ve sömürge altında yaşamak zorunda olan diğer ülke halklarının durumunu anlatmıştır. Bunlardan ilki *Habbetu'l-Levz*'de (Badem Tanesi) yazar ana karakteri Mansûr'un yaşadığı duygusal ikilemleri, komşusu Râziye ile tanışmasını ve alakasını, birinci anlatıcı diliyle aktarmaktadır. Öyküde Mansur fareleri yakalamayı ve onları ölümlerine koşarken izlemeyi hobi haline getirmiş, sonrasında her gece yaptığı bu ritüel üzerinden genelde Doğu toplumlarındaki özelde Cezayir'deki gençlerin de birer fare oldukları düşüncesine ulaşmıştır²⁸³.

Sahrâ' Ebeden (Her Daim Çöl) isimli öyküde, gece vakti insanlar uykudayken çalışan, herkesin uyanık olduğu gündüz vakitlerinin çoğunu ise uyuyarak geçiren Mustafa'nın duygusal çıkmazları üçüncü karakter anlatıcı diliyle aktarılmaktadır. Yazar Mustafa'nın hayatını gerçeklikten kaçarak çölde yaşamaya benzetmiştir. Mustafa kendini bu duruma iten nedenin ne olduğunu, nasıl bu durumdan kurtulabileceğini ve gerçek anlamda bu durumdan çıkmak isteyip istemediğini öğrenmeye çalışmaktadır. Yazar kahramanın bu süreçteki kendi kendine konuşmalarını, iç sesinin onu sürekli sorgulayışını, evlilik dışı kurduğu ilişkiyi

²⁸¹ Eserin önsözünde yer alan mukaddime ve ithaf bölümleri 1960 yılını göstermektedir. Ancak bazı kaynaklarda eserin yayın tarihi 1961 olarak belirtilmektedir. Örn. Hevvârî, **a.g.e.**, s. 148; Akyeamong and Gates, **a.g.e.**, s. 157.

²⁸² Vattâr, **Duhân min Kalbî**, takdim: el-Hâdî el-'Ubeydî, ENAG Edition, Cezayir, 2004, s. 8.

²⁸³ Vattâr, **Duhân min Kalbî**, s. 11-23.

bırakarak evlenmek isteğini, fakat bunda da karar kılamayışını ve kahramanın önündeki engelleri başarıyla anlatmıştır²⁸⁴.

Zennûbe isimli öyküde kadın-erkek ilişkilerini, diğer iki öyküye göre farklı bir açıdan ele alan yazar yine anlatıcı dilini kullanmıştır. Bunun yanı sıra Lutfi'nin yaşadığı duygusal bunalımları anlatmak için iç konuşmalara da yer vermiştir. Lutfi ailesinden ayrılarak yerleştiği dairesinde tarih kitaplarına ve resme kendini vermiştir. Çizdiği yüzü ve belirgin özellikleri olmayan kadın portrelerini “Bilinçli Müslümanın kadın karşısındaki duruşu” olarak isimlendirmektedir. Zennûbe ile birbirlerini sevmelerine rağmen, Lutfi hep romantizmin hayali dünyasında yaşayıp gerçeklikle yüzleşmekten kaçmaktadır. Zennûbe ise ilişkilerine daha gerçekçi bir boyuttan bakmaktadır. Öyküde yazar, aşkın insanın kemâlâtına dönük bir özellik olduğunu, içinde yaşadıkları toplumda ise kişilerin zorunluluklardan başka bir şeye sahip olmadığını ifade etmiştir. Ayrıca “İnsan bölünmez bir bütündür.”, “Yeryüzü tek bir ailenin, beşer topluluğunun sığındığı bir evdir” gibi kendi evrensel düşüncesini yansıtan ifadelerle de bu öyküsünde yer vermiştir. Diğer öykülerinden farklı olarak bu öykü mutlu bir sonla bitmektedir²⁸⁵.

Kitaba ismini veren *Duhân min Kalbî* isimli öyküde et-Tâhir Vattâr, yine aşk teması üzerinden gerçeklikten kaçış meselesi üzerinde durmaktadır. Ana karakter Fatih uzaktan görüp sevdiği Zehîre'ye ulaşmanın, korkularından uzaklaşıp bir şeyler yapmakla mümkün olduğunu fark etmiş ve buna kendini ikna etmiştir. Yazar, bu durumu ifade etmek için “Aşk gerçeğin gemisi dışında hiçbir şeyin geçemeyeceği bir denizdir” ifadesini kullanmaktadır. Bu öyküde birinci anlatıcı dilini ile olayların anlatımını yapan yazar iç diyalog üslubuna yer vermiştir. Ayrıca daha sonra romanlarında karşımıza çıkacak olan el-Velî Vattâr karakterini de ilk defa bu öyküde eş-Şeyh Vattâr ismiyle kullanmıştır.

Kadın-erkek ilişkileri üzerine kurulu bir diğer öykü ise *el-Kubbe'atu'l-Celidiyye*'dir (Buz Şapka). Yazar bu defa ilişkinin kadın tarafındaki ikilemleri, geleneksel yapı içinde büyümüş bir karakterin modern davranışlar karşısındaki

²⁸⁴ Vattâr, *Duhân min Kalbî*, s. 25-31.

²⁸⁵ Vattâr, *Duhân min Kalbî*, s. 33-44.

kapalılığını ve çözülüşünü birinci anlatıcı dili ve iç konuşma yöntemini kullanarak aktarmış, yine bu geleneksel yetişme tarzının gençlerin zihninde oluşturduğu muhafazakar tutumu öyküyü isimlendirdiği “buz şapka” ifadesi ile sembolize etmiştir. Daha önceki öykülerde görülen, iç konuşmalarda aynı cümle ve ifadelerin tekrarı ile duygusal ikilemlerin güçlendirilmesi üslubu bu öyküde de “Her birimiz bir diğerine muhtacız. Nefrete ve tasaya gerek yok. Ben de senin gibi bir varlığım. Etrafındaki Avrupalı gençlere bir bak. Nedir seni korkutan?” ifadeleriyle yapılmıştır²⁸⁶.

Eserin içerisinde *Habbetu'l-Levz*, *Sahrâ' Ebeden*, *Zennûbe*, *Duhân min Kalbî*, *el-Kubbe'atu'l-Celîdiyye*, *Memerru'l-Eyyâm* (Günlerin Geçidi), *Nuve* (Atom) ve *Mahvu'l-Âr* (Utancın Yokoluşu) isimli öyküler bulunmaktadır.

et-Tâhir Vattâr'ın *et-Ta'nât* (Kınamalar) isimli ikinci öykü kitabı, uzun bir aradan sonra 1971 yılında Cezayir'de yayımlanmıştır. Eserde yer alan öykülerde, Bağımsızlık sonrası toplumun farklı kesimlerinin karşı karşıya kaldığı durumlar, şehit ailelerinin sıkıntıları ve hayata tutunma çabaları, siyasi yapıdaki dönüşüm, psikolojik tahliller, semboller ve tasvirler aracılığıyla ele alınmıştır.

et-Tâhir Vattâr, *et-Tâhûne* (Değirmen) isimli öyküsünde el-Cundî isimli ana karakter ile savaş sonrası toplumun, siyasi kurumların değişimini, mücadelenin bitmesi ile ne yapması gerektiğini bilmeyen insanların yaşadıkları boşluk hissini, fakirliği, sorumluluk alma taleplerini, yeni siyasi yapının muhalif seslere izin vermeyişini tahlil ve tefekkür etmektedir. Öyküde yazar “Değirmen dönüyor, buğday sesleri kulakları dolduruyor, kimsenin una ihtiyacı yok... Unun nerede olduğunu soran yok” ifadesini tekrarlamakta, kimsenin ihtiyacı olmamasının yanında sesi duymalarına rağmen unun nerede olduğunu sormadıklarını da dile getirmektedir. Ayrıca Cezayir'in başka devletler nezdinde yardım edilen bir konumda olmasına rağmen devlet başkanının eşinin başta Tunus'a yaptığı yardımları eleştirmekte, gelen

²⁸⁶ Vattâr, *Duhân min Kalbî*, s. 45-61.

yardımların ise zenginlerin elinde olup asıl ihtiyaç sahiplerine ulaşmadığına dikkat çekmektedir²⁸⁷.

Mayıs 1968 tarihli *el-Yetâmâ* (Yetimler) öyküsünde bağımsızlık sonrası dönemde ücretleri ödenmeyen, daha önce Fransız yerleşimciler tarafından hakları yenen bu işçilerin devam eden durumları iki şehit babası yaşlı bir tarım işçisinin dilinden aktarılmaktadır. Zamansal geri dönüşler, iç konuşmalar ve öyküleme yöntemleriyle kurgulanmış, diğer öykülerinde olduğu gibi cümle tekrarlarına yer vermiştir. Burada gördüğümüz tekrar edilen cümle “Yetimlerin ineğini kes, kazan” şeklindedir²⁸⁸.

Eserin içerisinde yer alan öyküler *et-Tâhûne*, *el-Ebtâl* (Kahramanlar), *et-Ta'nât, min Yevmiyyâti Fedâi* (Bir Gerillanın Günlüğünden), *ed-Dürûb* (Ayak İzleri), *es-Sibâk* (Yarış), *el-Yetâmâ*, *er-Risâle* (Mektup) ve *el-Buhâr*'dır.

eş-Şuhedâ' Ye'ûdüne Hâze'l-Usbû' (Şehitler Bu Hafta Dönüyor) et-Tâhir Vattâr'ın 1974 yılında yayımlanan üçüncü kısa öykü kitabıdır. Kitabın içerisinde yer alan öyküler en az on sekiz, en çok kırk üç sayfadan oluşmaktadır. Bu durum eserlerin kısa öykü olarak isimlendirilebilmesi hususunda bazı tartışmalara neden olmuştur. Zira kısa öykünün ana özelliklerinden biri tek oturta okunabilecek kısalıkta olmasıdır. Ancak roman olarak değerlendirilmeleri için gerekli özelliklerin çoğuna sahip olmaması eserde yer alan öykülerin uzun öykü olarak başlıklandırılmasına sebep olmuştur²⁸⁹.

Rakasâtu'l-Esâ (Acıların Dansı) isimli öyküde iç içe geçmiş birkaç olay bulunmaktadır. Öykünün seyri geçmiş anıları hatırlama ve ana olayın devamı şeklinde şimdiki ve geçmiş zaman arasındaki geçişlerle verilmiştir. Karakterler er-Râkîsa, el-Hamîsi ve el-Hamûdi ile er-Râkîsa'yı öldürmek isteyen köylü genç ve hikayesi anlatılan el-Kâmil'dir. Kültürel anlamda mutluluğu simgeleyen dans, dans eden karakterin aslında hasta oluşu, ağrılar içerisinde olmasına rağmen tedavi

²⁸⁷ et-Tâhir Vattâr, **et-Ta'nât**, ENAG Edition, Cezayir, 2004, s. 16-22; Rakîbî, **a.g.e.**, s.192-193.

²⁸⁸ Vattâr, **et-Ta'nât**, s. 116-124.

²⁸⁹ Halîfe Karatî, “Âliyyâtu'l-Binâ' ve Delâlâtu'l-Hikâye fi “eş-Şuhedâ' Ye'ûdüne Hâze'l-Usbû' ” li et-Tâhir Vattâr”, **el-Luğatu'l-'Arabiyye ve Âdâbuhâ Dergisi**, Yıl: 2, Sayı: 5, s. 30.

masrafını kazanmak için dansa devam etmesi ile de desteklenerek daha çok hüzne sebep olan bir öge olarak gösterilmiştir. Yine el-Hamîsî'nin eşinin istediği, hüznün ve mutluluğu aynı anda hissettiren şarkı ile de bu zıtlık güçlendirilmiştir²⁹⁰.

eş-Şâ'iratu'n-Nâsie ve'r-Ressâmu'l-Kebîr (Yetişkin Şair Hanım ile Büyük Ressam Bey) isimli öyküsünde Vattâr, tüm alanlarıyla sanat camiası mensuplarının, yönetmenlerin, ressamların, öykücü ve eleştirmenlerin tutumunu ortaya koymaya çalışmaktadır. Tüm bu gruplar farklı yöntemlerle de olsa aynı şeyi yapmakta, çevrede var olanları somutlaştırmaktadırlar. Ancak Vattâr sanatçıların, edebiyatçıların şahit olma ve tasvir etme ile yetinmemesi gerektiğini, bizzat hayat ve yaşanan gerçeklik karşısında bir tutum belirlemeleri gerektiğini savunmaktadır²⁹¹.

Kitaba ismini veren ve uzun öykü kategorisinde de değerlendirilebilecek olan *eş-Şuhedâ' Ye'ûdüne Hâze'l-Usbû'* isimli öykünün ana kahramanı, olayın geçtiği köyün yaşlılarından el-Âbid'dir. Oğlu Mustafa'yı Bağımsızlık Savaşı'nda şehit veren el-Âbid bir gün bir mektup almış ve bir rüya görmüştür. Vattâr, bu mektubun ülke dışından geldiğini belirtmekle beraber içeriğine dair bilgi vermemiştir. el-Âbid'in gördüğü rüyaya gelince oğlu Mustafa başucuna gelmiş ve bir hafta içinde geri döneceğini haber vermiştir. Daha önce hep doğru çıkan rüyalar gören el-Âbid, bu rüyanın da gerçekleşmesi durumunda neler olabileceğini beldenin ileri gelenleri ve sakinlerinden büyük bir grupla istişare etmiştir. Bunlar arasında ihanet suçu işleyen babası, Mustafa tarafından öldürülen 'Abdulhamîd, karakol müdürü, şehit oğlunu kendi elleriyle gömdüğünü haber veren bir meyhane sahibi, mescidin imamı ve küçük oğlu yer almaktadır. Şehitlerin geri dönmesi gerçekten istenen bir durum mudur? Dönmeleri durumunda ne gibi bir tavırla karşılanırlar? Vattâr, bu sorunları iç konuşmalarla zenginleştirdiği etkili bir üslupla öyküsünde ele almaya ve okurlarına hissettirip düşündürmeye çalışmıştır²⁹².

eş-Şuhedâ' Ye'ûdüne Hâze'l-Usbû' isimli bu kitapta *Rakasâtu'l-Esâ, ez-Zenciyye ve'd-Dâbit* (Zenci Kız ve Subay), *el-Hût lâ Ye'kul* (Balina Yemek Yemez),

²⁹⁰ Karatî, **a.g.e.**, s. 37-39.

²⁹¹ 'Âmir, **a.g.e.**, s. 62.

²⁹² et-Tâhir Vattâr, **Les Martyrs Reviennent Cette Semaine**, çev. Marcel Bois, ENAG Edition, Cezayir, 2002, s. 95-125; 'Âmir, **a.g.e.**, s. 63-64.

İştirâkî hatte'l-Mevt (Ölümüne Sosyalist), *Zevcetu 'ş-Şâ'ir* (Şairin Eşi), *eş-Şâ'iratu'n-Nâsie ve'r-Ressâmu'l-Kebîr* ve *eş-Şuhedâ' Ye'ûdüne Hâze'l-Usbû'* isimli öyküler bulunmaktadır.

et-Tâhir Vattâr son kısa öykü kitabı 2006 yılında *Yevmun Meşeyte fî Cenâzetî ve Meşâ en-Nâs* (Cenazemde İnsanlarla Beraber Yürüdüğün Gün) ismiyle yayımlanmıştır.

Eser içerisinde yer alan ilk öykü *Câratunâ el-Melike'de* (Komşumuz Kraliçe) anlatım ana karakterin kendi dilinden, monolog ve mektup türlerine yakın bir üslupla kurgulanmıştır. Sevgi, umutsuzluk, intihar ve bunalım gibi duyguları konu alan eser 2002 yılında kaleme alınmıştır²⁹³.

Enfu Hanân (Şefkatin Burnu) isimli öykü uyku ile uyanıklık arasında, masalsi efsanevi bir hava verilerek kurgulanmıştır. Öykü yine birinci anlatıcı dilinden anlatılmaktadır. Anlatıcı gördüğü garip varlıkların nereden geldiğini, nasıl olup da onu her yerde bulabildiklerini, tüm bu korkunç olayların gerçek mi yoksa gördüğü bir rüya mı olduğunu sorgulamaktadır. Vattâr bu öyküsünde de cümle tekrarına devam etmiştir. Burada tekrar edilen cümle “Babasının evinden çıkmış...” şeklindedir. Öykünün isminde geçen Hanân, anlatıcının rüyasında gördüğü korkunç varlıklardan biridir.²⁹⁴

Eserin içerisinde *Câratunâ el-Melike*, *Enfu Hanân*, *Yevmun Meşeyte fî Cenâzetî ve Meşâ en-Nâs*, *'Alemu Devleti ez-Ze'betîtû* (ez-Ze'betîtu Devleti'nin Bayrağı), *Sirru mâ Yecrî* (Olup Bitenin Ardındaki Sır) ve *Erbe'atu Tekârîr Tuhaddidu Masîra ez-Ze'betîtû* (ez-Ze'betîtu'nun Geleceğini Belirleyen Dört Rapor) isimli altı öykü bulunmaktadır.

Romanları

et-Tâhir Vattâr'ın *el-Lâz* (As) isimli romanı 1974 yılında yayımlanmıştır. Devrimin, Cezayir toplumunun gerçeğine dair bir tasvir sunmaya çalışan yazar

²⁹³ et-Tâhir Vattâr, *Yevmun Meşeyte fî Cenâzetî ve Meşâ en-Nâs*, ENAG Edition, Cezayir, 2007, s. 7-17.

²⁹⁴ Vattâr, *Yevmun Meşeyte fî Cenâzetî ve Meşâ en-Nâs*, s. 19-29.

kimlik arayışı içinde bağlanma ve mensubiyet sorununa değinmektedir. Yazara göre devrim süreci ile ilgili bazı noktalar halk nezdinde net değildir. Bağımsızlık sonrası dönemde oluşan aksaklıkların sebeplerinden biri belki en önemlisi budur. Vattâr gördüğü bu boşluğu doldurmak, devrimin geçtiği ve geçmekte olduğu süreçleri, özellikle kapalı kaldığını düşündüğü noktalarda açığa çıkarmak istemektedir. Toplumun en asilinden en aşağılık, dışlanmış kesimine kadar her bireyi ile devrim sürecine katıldığını, ülke için savaştığını ifade ederek bireyler arası eşitliğe vurgu yapmıştır.

Romanın kahramanı el-Lâz ailesi belli olmayan gayrı meşru biri olarak, toplumdan dışlanmış ve sevilmeyen biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Devrim sürecinde gösterdiği gayretlere, vatanseverliğe vurgu yaparak toplum içinde bir yer edinmeye çalışmaktadır. Bu isim kart oyunundaki as için kullanılmaktadır. Cezayir toplumunda ise kötü şans getirdiğine inanılan ve bu nedenle karşılaşmak istenmeyen kişilere takılan bir lakaptır²⁹⁵.

Yazar, *ez-Zilzâl* (Deprem) ismini taşıyan ikinci romanını da 1974 yılında yayımlanmıştır. Bu romanında da devrimin seyrini, sahip olduğu kapalılık nedeniyle toplumda ortaya çıkardığı hastalıklı yapıyı düzeltme gereksiniminden yola çıkan yazar bu eserini, ilk dönem romanlarının belirgin özelliklerinden biri olan idealist-sosyalist bakış açısıyla, toplumda var olan sorunların sosyalizmin ilkeleriyle çözülebileceği düşüncesinden yola çıkarak kaleme almıştır.

Roman, özelde 1971 yılı itibariyle uygulanmaya başlanan Tarım Reformu üzerinde durmaktadır. Olayların merkezindeki karakter Bu'l-Ervâh bağımsızlık öncesi dönemin zengin kişilerinden biridir. Savaş dönemini ülke dışında geçirmiş, devrim sonrası arazilerin halka dağıtıldığını haber alınca kendi mallarını kurtarmak için Kostantîne'ye gelmiştir. Şehirde gezip gördüğü manzarayı, ayak takımı olarak

²⁹⁵ 'Alciye Müdi', "Hâmişiyetu'l-Musekkaf ve Rehânâtu's-Sulta – Kırâe fi Meşrû'î et-Tâhir Vattâr er-Rivâî", **el-Mahber Dergisi**, Yıl: 6, Sayı: 1, s. 241; Sâlih Cedîd, "Tecribetî et-Tâhir Vattâr er-Rivâiyye fi Bu'deyhâ el-Îdyûlûcî ve'l-İctimâ'î", **el-Makâl Dergisi**, Sayı: 3, s. 23; Hevvârî, **a.g.e.**, s. 147; Fayza Benmansour, "The Use of Dialect in the Algerian Novel in Tahar Wattar's al-Laz", **Arab World English Journal**, Sayı: 2, Ekim 2014, s. 229.

adlandırdığı fakir insanların zengin insanların yerlerine geçmesini üzüntüyle dile getirirken her şeyi yerle bir edecek bir depremin olmasını temenni etmektedir²⁹⁶.

et-Tâhir Vattâr *el-Havvât ve'l-Kasr* (Balıkçı ve Saray) isimli romanında efsanevi ve masalsı bir üslup kullanarak Cezayir'in siyasi ve toplumsal durumu karşısındaki düşüncesini ve duruşunu ortaya koymaya çalışmıştır. Bu tarz sembolik bir anlatım kullanmasını, ülkenin hakim konumdaki kişileriyle karşılaşp onlara “Sizler çapulcu çetesinden başka bir şey değilsiniz” demek gibi bir imkanı olmamasıyla açıklamaktadır²⁹⁷.

et-Tâhir Vattâr, *'Ursu'l-Bağl* isimli eserini ilk olarak Beyrut'ta 1978 yılında yayımlamıştır. Roman bir genelev ve orada geçen olaylar ekseninde şekillenmektedir. Ayrıca el-Hâc Kiyân isimli ana karakterin hayal dünyasında geçirdiği ve tarihi şahsiyetlere büründüğü sahnelerdeki sembolik anlatım okuyucu açısında bir zaman karmaşasına sebep olmakla beraber, önceki romanında da kullandığı bu üslubun dönem itibariyle yazarın fikirlerini dile getirmek için tercih ettiği bir yöntem olduğu görülmektedir²⁹⁸.

et-Tâhir Vattâr'ın bir diğer romanı *el-'İşk ve'l-Mevt fi'z-Zemeni'l-Harraşî* de (Harraşiler Zamanında Aşk ve Ölüm) devrimin anıları, toplumsal hafızanın dönüşümü, devrimi gerçekleştiren kahramanların mukaddes kişilere ve evliyalara dönüştürülmesi konuları üzerinde durmaktadır. Yazar romanda ayrıca farklı karaktere sahip üç öğrenci grubu kurgusuyla Tarım Reformu'na, hakim konumda olan kişilerle beraber hareket eden aydınlarla sosyalizme yakın duran aydınlar arasındaki çekişmeye de değinmiş ve sosyalizmin kurumlarla ilgili bazı ilkelerine romanındaki öğrenci gruplarından biri aracılığıyla yer vermiştir²⁹⁹.

²⁹⁶ Hevvârî, **a.g.e.**, s. 147; Hâyil Muhammed et-Tâlib, “Sîmyâiyetu'l-Luğa ve't-Teknik er-Rivâi fi Rivâyeti ez-Zilzâl”, **el-Eser Dergisi**, Özel Sayı, Şubat 2011, s. 144-145; İmân Fâtımatu'z-Zehrâ'Belkâsım, “el-Mustevâ et-Terkîbî fi Rivâyeti ez-Zilzâl li Tâhir Vattâr”, **el-Eser Dergisi**, Özel Sayı, Şubat 2012, s. 76.

²⁹⁷ Muhammed Seyfu'l-İslâm Büfelâka, “Rivâyâtu et-Tâhir Vattâr: er-Ru'ye ve'l-Bunye”, (Çevrimiçi) alrai.com, 15.02.2018.

²⁹⁸ Can, **a.g.e.**, s. 182-183; Debbie Cox, “The Novels of Tahar Wattar: Command or Critic”, **Research in African Literatures**, Yıl: 28, Sayı: 3, Sonbahar 1997, s. 104-106.

²⁹⁹ Mûdi', **a.g.e.**, s. 242; Can, **a.g.e.**, s. 203-204.

Tecrîbe fi'l-İşk (Aşka Dair Bir Deneyim), et-Tâhir Vattâr'ın 1989 yılında yayımlanan bir diğer romanıdır. Romanda Cezayir'in sosyalizm tecrübesinin başarısızlığa uğraması, sosyalistlerin bu davalarından bir şekilde vazgeçmek zorunda kalışı, bir görev elde edebilmek uğruna arkadaşlarına ihanetleri ve kendi içlerindeki çekişmeleri ironik bir dille anlatılmaktadır³⁰⁰.

et-Tâhir Vattâr'ın *Rummâne* isimli uzun hikaye-roman tarzı eseri 1981 yılında Cezayir'de yayımlanmıştır. O dönem modern Arap edebiyatında çokça görülen, ailesinin geçimini sağlamak için kadınların kendilerini pazarlaması konusu üzerine kurgulanan eserde olaylar, birinci anlatıcı diliyle eserin kahramanı Rummâne'nin ağzından anlatılmıştır. Ayrıca eserde fakirlik, devrim sürecini tetikleyen etkenlerden biri olarak ortaya konulmuştur. Romanın sonunda şerefini geri kazanan Rummane ile bağımsızlığına kavuşmuş Cezayir'in durumu sembolize edilmektedir. Bağımsızlık kazanılmış olmakla beraber adalet, eşitlik ve insanın gerçek anlamda özgürlüğü meselelerinin çözüm beklediğine de vurgu yapılmaktadır³⁰¹.

et-Tahir Vattâr'ın *eş-Şem'a ve'd-Dehâlîz* (Mum ve Dehlizler) isimli romanı öncelikle çeşitli gazetelerde bölümler halinde yayımlanmış ve 1995 yılında derlenerek kitap şeklinde basılmıştır. Bağımsızlık dönemi öncesini ve sonrasını ele alan eserde toplumda görülen geri kalmışlık, baş gösteren ayaklanmalar ve haksızlıklar dile getirilmiştir. Ayrıca eserde modern ve klasik arasındaki düşünsel ve kültürel çekişmeler ile geçmiş ve şimdiki zaman arasındaki karşılıklı ilişki de incelenmiştir. Yazar bu konulardaki düşüncelerini ortaya koyarken ve incelerken son dönem eserlerinde çokça görülen sembolik dilden yardım almış; bazen endişe uyandırıcı, bazen hayrete düşürücü sorularla anlatımını güçlendirmiştir. Sûfî dilin sembollerinden mum (*eş-Şem'a*) ile başkalarının rahatlık içinde yaşaması ve siyasi hükümler zulmeti karşısında toplumun aydınlanabilmesi için kendini feda eden aydınları sembolize etmiştir³⁰².

³⁰⁰ Can, **a.g.e.**, s. 118.

³⁰¹ Ebû Nidâl, **a.g.e.**, s. 237-238, 243; Rakîbî, **a.g.e.**, s. 185,186.

³⁰² Can, **a.g.e.**, s. 119; 'Abdunnâsir Mübârekiyye, "es-Sırâ' Beyne'l-Hadâse ve't-Taklîd fi Rivâyeti eş-Şem'a ve'd-Dehâlîz li't-Tâhir Vattâr", (Çevrimiçi) www.benhedouga.com, 19.02.2018; Mûdi', **a.g.e.**, s. 242-243.

1999 yılında yayımlanan *el-Velî et-Tâhir Ye'ûdu ilâ Makâmihi'z-Zekî* (Evliya Tahir Tertemiz Makamına Geri Dönüyor) isimli roman et-Tâhir Vattâr'ın, sûfi geleneğin sembollerini kullanarak olay ve kişi kurguları yaptığı, geleneksel Arap çizgileri taşıyan yeni bir roman türü arayışının göstergelerinden biri olan önemli eserlerinden biridir. Sufi öğretilere ve geleneğe dair bilgisi olmayanların anlayamayacağı bir kapalılıkta olan eserde el-Velî et-Tâhir güce sahip tek varlıktır. Yedi kat ve her katında farklı bir grubun yer alması, ilk taşı el-Velî et-Tâhir'in koyduğu makam metaforlarına yer veren yazar toplumda var olan kopukluklara, maddi ve manevi hastalıklara dikkat çekmektedir³⁰³.

el-Velî et-Tâhir Yerfe'u Yedeyhi bi'd-Du'â' (Evliya Tahir Ellerin Duaya Kaldırıyor) bundan önce bahsi geçen iki roman ile beraber bir üçlemenin parçaları gibi tasarlanmıştır. 2005 yılında yayımlanan bu eserde, bağımsızlık sonrası Cezayir toplumunda görülen maddi ve manevi hastalıkların sona erdiği bir dönem tasvir edilmiştir. Ana karakter el-Velî et-Tâhir tüm Arap alemini sarmış olan bir karanlık görmekte ve bunun kaynağını aramaktadır. Kitabın ithaf bölümünde eserini şair Semîh el-Kâsım'a ithaf eden yazar “Bizden kim bir kötülük görürse onu eliyle değiştirsin, yapamazsa diliyle, onu da yapamazsa kalemiyle ki bu imanın en güçlü halidir” şeklinde telmihli bir ifadeye yer vermiştir. Giriş bölümünde yaptığı açıklamada el-Velî karakterinin, farklı yönleriyle modern Müslüman bireyin batını aklını simgelediğini, bunun sonuçlarının bireysel veya toplu hareketlerde ya da hareketsizlikte belirgin hale geldiğini dile getirmektedir³⁰⁴.

Diğer Eserleri

et-Tahir Vattâr, 1950'li yılların sonunda Tunus'ta *'Âle'd-Diffeti'l-Uhrâ* ve *el-Hârib* isimli iki tiyatro eseri de kaleme almıştır. Öncelikle Tunus menşeli *el-Fikr* Dergisi'nde yayımlanan bu iki eser 1971 ve 2005 yıllarında Cezayir'de kitaplaştırılmıştır.

³⁰³ Can, **a.g.e.**, s. 120-121; Hadîce eş-Şâmiha, “et-Tâhir Vattâr ve'r-Rivâyetu's-Sûfiyye- Rivâyetu el-Velî et-Tâhir Ye'ûdu ilâ Makâmihi'z-Zekî”, **el-Buhûs ve'd-Dirâsât Dergisi**, Yıl: 9, Sayı: 14, Yaz 2012, s. 254.

³⁰⁴ et-Tâhir Vattâr, **el-Velî et-Tâhir Yerfe'u Yedeyhi bi'd-Du'â'**, ENAG Edition, Cezayir, 2007, s. 5, 7; Can, **a.g.e.**, s. 121-122.

3. 5. 7. 3. Edebî Kişiliği

Modern Cezayir edebiyatının kuruluşunda ve gelişiminde önemli katkıları bulunan et-Tâhir Vattâr olaylara eleştirel bakış açısı, Fransızca eser kaleme alma karşısındaki keskin tutumu ve Sosyalist gerçekçi tavrı ile dönemin diğer yazarlarından ayrı bir yerde durmaktadır.

Edebi alanda yazı çalışmalarına Tunus'ta bulunduğu dönemde başlayan Vattâr'ın ilk eseri, 1956 yılında *es-Sabâh* gazetesinde yayımladığı *Raddu Habîbî* (Sevgilimin Cevabı) isimli öyküdür. Sonrasında Cezayir'in içinde bulunduğu siyasi ve toplumsal şartlardan yola çıkarak eserler kaleme almaya ve gazetelerde yayımlamaya devam etmiştir. 1962 yılı öncesinde genel anlamda kısa öykü, tiyatro ve makale metinleri kaleme alan yazar 1956-1962 yılları arasında, Tunus'ta yayın yapan *es-Sabâh* gazetesinde pek çok makale ve kısa öykü kaleme almıştır. Ayrıca 1960 yılında yine Tunus merkezli *el-Fikr* Dergisi ve *el-'Amel* gazetesinde birkaç tiyatro eseri de yayımlamıştır. Bunlardan bazıları *el-Emîra* (Prenses), *el-Hârib* (Kaçak) ve *'Ale'd-Diffeti'l-Uhrâ* (Diğer Kıyıda) isimli eserleridir³⁰⁵.

Bağımsızlık sonrası dönemde değişen şartların etkisiyle görüşlerini ve düşüncelerini dile getirmek için roman türüne yönelmiştir. Romanlarını genel anlamda Sosyalist gerçekçilik akımına bağlı olarak yazmış olup ilk dönem eserlerinde sezilen solcu karakter son dönem eserlerinde yerini sufi karaktere bırakmıştır³⁰⁶.

et-Tâhir Vattâr'ın konularını güncel olaylardan, yakın tarihe ait Bağımsızlık Devrimi, Tarım Reformu, fikri anlamda toplumda oluşan derin çelişkiler, şahsi çıkarlar için toprakların ve kişilerin suistimal edilmesi, haksız kazanç gibi büyük siyasi ve toplumsal olaylar ve olgular ile bunların olumlu ve olumsuz yansımalarından, toplumun farklı kesimleri ve şahsiyetlerinden aldığı görülmektedir. Tarihi olayları ele alırken gizli kalmış yanlarını da ortaya çıkaracak şekilde olayların tarihini yeniden yazma tarzını benimsediği görülmektedir. Bu anlamda bilhassa

³⁰⁵ Sa'dullâh, *Târîhu'l-Cezâir es-Sekâfi*, C: X, s. 483; Hevvârî, *a.g.e.*, s. 146.

³⁰⁶ Hevvârî, *a.g.e.*, s. 147.

yazdığı romanlarda otorite sahiplerince gösterilen gerçeklikle, gerçekte olanların gösterilmesi arasında karşılaştırmalar göze çarpmaktadır.

Olayları ortaya koyuşunda Sosyalizmin toplumsal değişim ve dönüşümleri okuma prensipleri ile beraber sunduğu sanatsal imkanlardan faydalanmıştır. Bu durum özellikle siyasi ve toplumsal alanda sürmekte olan çekişmelerin, güncel olayların arka planını resmedişindeki başarısını destekleyen unsurlardan biridir. Devrim ve bağımsızlık temayüllerinin anlatımındaki ve toplumsal çatışmayı, sebepleri ve farklı görünüşleriyle inceleyip ortaya koymadaki yöntemini ise Marksizm'in prensiplerinden almıştır³⁰⁷.

et-Tâhir Vattâr gerek roman, kısa öykü ve tiyatro metinlerinde gerekse yazdığı makalelerde belirgin ideolojik ve siyasi bir merkezden hareket etmektedir. Durduğu bu nokta itibariyle toplumda, siyasi alanda gördüğü yanlışlıkları dile getirmekten çekinmemiştir. Bilhassa romanlarında bu ideolojik duruş ile ilgili iki dönemden bahsedilebilir. İlk dönemde Vattâr idealist bir şekilde toplumun, savunduğu ideolojiye uygun hale gelmesi yönünde gayret etmiştir. Vattâr, 1980'lerin sonuyla başlayan ikinci dönemde Cezayir toplumunun gereksinimleriyle örtüşmediğini gördüğü bu idealizmden uzaklaşmıştır. Yazar bu dönemden sonra kendine has bir ideoloji ortaya koyarak eserlerini kaleme almıştır.

et-Tâhir Vattâr'ın eserlerinde takip ettiği, temalarını o şekle yerleştirerek dile getirdiği belli kalıplar yoktur. Bunun yerine ele aldığı konuya metnin şeklini belirleme yetkisini vermeyi tercih etmiştir. Böylece yazar ele aldığı konu ve temaya, kendilerine özgü bir şekil alabilmelerine imkan tanıyan bir alan açmış olacağını, aynı zamanda eserin şekline, temaya uygun biçimlenme fırsatı vereceğini ummaktadır. Vattâr'ın eserlerine baktığımızda *el-Lâz* (As) ve *ez-Zilzâl* (Deprem) romanları arasında, *'Ursu'l-Bağl* (Katırım Düğünü) ve *el-Havvât ve'l-Kasr* (Balıkçı ve Saray) romanlarında, *ez-Zenciyye ve'd-Dâbit* (Zenci Kız ve Subay) ve *eş-Şuhedâ' Ye'ûdüne*

³⁰⁷ Bârûdî, **a.g.e.**, s. 69; Şireybit, **a.g.e.**, s. 122-123; 'Ubeydullâh, "et-Tâhir Vattâr: Mâ Yebkâ fi'l-Vâdî Ğayru Hicârihî", s. 38.

Hâze'l-Usbû' (Şehitler Bu Hafta Dönüyor) öyküleri arasında şekil anlamında görülen farklılık yazarın şiar edindiği bu yöntemden kaynaklanmaktadır³⁰⁸.

Çoğunlukla sade, yer yer şiirsel bir dil kullanan, bilhassa öykülerinde belirgin bir şekilde iğneleme ve mizah üslubunu tercih eden et-Tâhir Vattâr geleneksel ve modern öykü yöntemlerinin çoğunu eserlerinde başarıyla kullanmıştır. Eserlerinde ortaya koyduğu derin ve geniş tecrübesini üslubundaki sadeliğin arkasına şahsına münhasır bir yöntemle gizlemiştir. Bağımsızlık döneminde yazmaya devam ettiği eserlerinde iki zamanlılık, iç konuşmalar ile gerçeklikten kopuşlar eserlerinde bilhassa son dönem öykülerinde girift bir yapıyı ortaya çıkarmıştır. Sembolik anlatımın da üst düzeyde kullanıldığı bu eserler siyasi yapı ve her türlü haksızlık karşısındaki keskin tutumundan kaynaklanmış olabileceği gibi sufi anlatıma yaklaşmasının da etkisi varsayılabilir.

et-Tâhir Vattâr, Arapça eserler kaleme almaya son derece önem vermiştir. Çağdaş yazarlardan Fransızca yazmaya devam edenleri şiddetle eleştiriye tabi tutmuş ve bu tavrını hayatının sonuna kadar devam ettirmiştir³⁰⁹.

et-Tâhir Vattâr eserlerinde, yaşamın hangi alanında olursa olsun insanlığın o güne değin ulaştığı ortak doğrulara bağlı kalan evrensel bir yazar olduğunu, bununla beraber “Afrika'nın kuzeyinde, Akdeniz kıyısında ikamet eden bir Arap yazar” olmanın gerektirdiği tüm folklorik özellikleri ve sorumluluğu da taşıdığını dile getirmektedir. Öyle ki Cezayir halkının yaşadığı bir sorunu dile getirmekle dünyanın herhangi bir yerinde insanların yaşadığı bir sorunu dile getirmek karşısında kendini aynı derecede sorumlu kabul etmektedir³¹⁰.

³⁰⁸ 'Âmir, **a.g.e.**, s. 61. et-Tâhir Vattâr, **Tecrîbe fi'l-'İşk**, ENAG Edition, Cezayir, 2004, s. 7-8; Cedid, **a.g.e.**, s. 24.

³⁰⁹ 'Ubeydullâh, “et-Tâhir Vattâr: Mâ Yebkâ fi'l-Vâdî Ğayru Hicârihi”, s. 38.

³¹⁰ Vattâr, **Tecrîbe fi'l-'İşk**, s. 10.

3. 5. 8. Zuhûr Vennîsî (1936-...)

3. 5. 8. 1. Hayatı

Zuhûr Vennîsî, 1936 yılında Cezayir'in Kostantîne Vilayeti'nde dünyaya gelmiştir. Ailesinin yaşadığı semt bölgenin dar gelirli ailelerinin yaşadığı bir mekan olmasına rağmen İslam Medeniyeti'nin eserleri, Arap Kültürü ve gelenekleri yönünden çok zengin bir ortamdır. Eğitim-öğretim okulu, İbn Bâdis Enstitüsü, Kettaniye Enstitüsü, İslami ve Fransız eğitimin ortak verildiği bir okul gibi kurumların yanı sıra *en-Necâh* ve *eş-Şu'le* dergileri, diğer başka gazeteler, kulüpler ile Kostantîne şehri o dönem diğer şehirlerde görülmeyen bir ilmi-kültürel ortama sahiptir³¹¹.

Zuhûr Vennîsî, erken yaşta dönemin meşhur eğitim kurumlarından Özgür Arap Okulları bünyesinde çalışan *es-Sâdikiyye* okulunda öğretmenlik hayatına başlamıştır. Bağımsızlık sonrası dönemde öğretmenlik görevine devam etmek istese de Hükümet tarafından Özgür Arap Okulları'nda öğretmenlik yapanların öğretmenlik yetkilerinin ellerinden alınması sebebiyle bu isteğini gerçekleştirememiştir³¹².

Zuhûr Vennîsî, 1956 yılında Milli Bağımsızlık Cephesi saflarında siyasi mücadeleye dahil olmuş, 1954-1962 yılları arasında devam eden Bağımsızlık Savaşı'nın aşamalarına yakinen şahitlik etmiştir. 1964 yılından itibaren iki yıl süreyle dönemin Vakıflar Bakanı (*Vezîru'l-Evkâf*) Ahmed Tevfik el-Medenî'nin sekreteryası işlerini yürütmüştür³¹³.

Devrim sürecinin başlamasıyla ara verdiği eğitim hayatına 1964 yılında yeniden başlayarak 1967 yılında Cezayir Üniversitesi'nde Edebiyat bölümünde lisans eğitimini tamamlamıştır. Böylece yeniden öğretmenlik hayatına geri dönen

³¹¹ Dalya Cohen-Mor (ed.), **Arab Women Writers: An Anthology of Short Stories**, State University of New York Press, Albany, 2005, s. 304.

³¹² Hevvârî, **a.g.e.**, s. 120.

³¹³ Cohen-Mor (ed.), **a.g.e.**, s. 304.

Zuhûr Vennîsî çeşitli düzeydeki eğitim kurumlarında çalışmıştır. Ayrıca 1969 yılında Felsefe alanında lisans eğitimine başlamış 1972 yılında mezun olmuştur³¹⁴.

Bağımsızlık sonrası dönemde Cezayir'in ilk kadın bakanı unvanına sahip olmuştur. 1981-1988 yılları arasındaki yedi senelik dönemde devletin Sosyal Politikalar Sekreteryası görevi (*Kâtibetu'd-Devle li'ş-Şuûni'l-İctimâ'iyye*), Sosyal Koruma Bakanlığı (*Vezîratu'l-Himâyeti'l-İctimâ'iyye*) ve Milli Eğitim Bakanlığı (*Vezîratu't-Terbiyeti'l-Vataniyye*) görevlerini yerine getirmiştir. Yine 1977-1982 yılları arasında Cezayir Parlamentosu'nda vekil olarak görev almıştır³¹⁵.

Cezayirli Kadınlar Birliği (*el-İttihâdu'n-Nisâ'î el-Cezâirî*), Yazarlar Birliği (*İttihâdu'l-Kuttâb*) ve Cezayirli Gazeteciler Birliği (*İttihâdu's-Sahafîyyîn el-Cezâirîyyîn*) başta olmak üzere pek çok kurum, örgüt ve birliğin kuruluşunda büyük katkıları olmuştur.

Zuhûr Vennîsî, pek çok alanda ödüle layık görülmüştür. Bunlar arasında *Multekâ't-Tesâmuh ve'l-Hivâr* (2001), *el-Yûbil ez-Zehebî li Sevratî't-Tahrîr* (2004), *Câmi'atu Emîr 'Abdilkâdir* (2005), *er-Rîşetu'z-Zehebiyye li'l-Fikr ve'l-İbdâ'* (2008) ve *el-Cemîlât mine'l-Mihricâni's-Sekâfi li'ş-Şi'ri'n-Nisevî* (2010) ödül ve madalyaları zikredilebilir³¹⁶.

3. 5. 8. 2. Eserleri

Modern Cezayir edebiyatına önemli katkıları olan Zuhûr Vennîsî, *er-Rasûfu'n-Nâ'im*, *'Ale'ş-Şâtî' el-Âhar*, *ez-Zulâlu'l-Mumtedde*, *'Acâizu'l-Kamer* ve *Rûsikâdâ* isimli beş kısa öykü kitabı; *Min Yevmiyyâti Muderrise Hurra*, *Lunca* ve *'l-Ğûl* ve *Cisrun li'l-Bûh ve Âhar li'l-Hanîn* isimli üç roman; *'Abra'z-Zuhûr ve'l-Eşvâk* isimli bir otobiyografi ile *Du'â' el-Hamâm* isimli bir tiyatro eseri kaleme almıştır. Ayrıca yazdığı siyasi, toplumsal ve kültürel makalelerinden bir kısmını, *Nikât Mudîe* isimli kitabında bir araya getirmiştir.

³¹⁴ Hevvârî, **a.g.e.**, s. 120.

³¹⁵ Cohen-Mor, **a.g.e.**, s. 304.

³¹⁶ Hevvârî, **a.g.e.**, s. 120-122; Cohen-Mor, **a.g.e.**, s. 304; Semâh 'Âdil, "Zuhûr Vennîsî: Evvelu Vezîra Cezâiriyye Ketebet es-Sevra mislema Nâdalet fihâ", (Çevrimiçi) kitabab.com, 20.02.2018.

Kısa Öyküleri

Zuhûr Vennîsî'nin ilk kitabı *er-Rasîfu'n-Nâim* (Uyuyan Kaldırım) isimli kısa öykü kitabı olup ilk defa 1967 yılında basılmıştır. Venîsi bu eserinde ve yazdığı kısa öykü kitaplarının genelinde, devrim sürecine ve bu sürecin halk üzerindeki yansımalarına, mücadelenin farklı yanlarına salt gerçekçi bir bakış açısıyla yer vermiştir. Bağımsızlık Savaşı'nda anne olsun, eş olsun, köylü ya da şehirli olsun, bir savaşçı ya da bir görevli olsun Cezayirli kadınların oynadıkları önemli rol yine eserlerinde yer verdiği en belirgin konular arasında yer almıştır³¹⁷.

Zuhûr Vennîsî eserinin ithaf bölümünde: “*Kurban olmuş meçhul askere, bu kanlı mücadelenin suskun şehidine... Kanıyla bu tertemiz topraklar yeşersin diye... ve kalpler... Dul kalan kadınların ve çocukların dudaklarında gülümsemeler yeniden çiçeklensin diye... ve gelecek nesillerin dudaklarında... Destansı devrimimizi ateşleyen vefakar halkımıza... Azgınlıklar ve mucizevi kahramanlıklar yıllarında doğanlara... Bir yakınlık, muhabbet ve vefa selamlaması olarak*” ifadelerine yer vermektedir³¹⁸.

Eserde yer alan ilk öykü *'Akîde ve İmân'*da Fâtıma isimli yaşlı bir hanımefendinin devrim sürecinde tek oğlunu şehit vermesini, bu acı durum karşısında sabır ve metanetli duruşunu, imanını ve inancını gerçekçi bir dille tasvir etmektedir³¹⁹.

Zuhûr Vennîsî *Fâtıma* isimli diğer kısa öyküsünde Bağımsızlık Savaşı'nda kadının rolünü, devrim süreçlerine katılımını konu edinmiştir. Bunu yaparken yine gerçekçi bakış açısını bırakmamış ve bu rolü tüm yönleriyle, sırları, acıları, vahşeti ve kasvetiyle ele alarak eserini bir nevi tarihi vesika haline dönüştürmüştür³²⁰.

Harafîyye öyküsünde Zuhûr Vennîsî Cezayir Devrimi sürecinde büyük fedakarlıklar gösteren, cesareti ve mücadelesiyle öne çıkan, şehit olana kadar

³¹⁷ Rakîbî, a.g.e., s. 180; Zuhûr Vennîsî, *el-A'mâl el-Kasasiyye el-Kâmile I*, takdim: Hamûde 'Aşûrî, Vizâratu's-Sekâfe, Cezayir, 2007, s. 18; Semâfî Şuhre, “el-İtticâhu's-Sevrî fi'l-Kıssati'l-Kasîra 'İnde Zuhûr Vennîsî er-Rasîf en-Nâim Unmüzece”, *Muhammed Bûdîyâf Üniversitesi el-Âdâb ve'l-Luğât Fakültesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Cezayir, 2016-2017, s. 26-30.

³¹⁸ Vennîsî, *el-A'mâl el-Kasasiyye el-Kâmile I*, s. 11.

³¹⁹ Şuhre, a.g.e., s. 26.

³²⁰ A.e., s. 26.

sömürgecilere karşı savaştan vazgeçmeyen Harafîyye isimli hanımefendinin dilinden, doğrudan hitap ve anlatım tarzını benimsemiştir. Ayrıca eserinde, bağımsızlık mücadelesinin geçtiği mekanları bizzat kullanmış ve Cezayir toplumunun meselelerini yansıtan tasvirlerle yer vermiştir³²¹.

Limâzâ lâ Tehâfu Ummî (Annem Niçin Korkmuyor) isimli öyküde karşımıza yine bir anne karakteri çıkmaktadır. Ummu Hamdî gösterilere ve devrim mücadelesine katılmasından korktuğu için oğluna bayrak dikmekten kaçınmakta, evde dahi olsa marşlar söylemesini istememektedir. Fakat oğlu sonunda elinde bayrağı ve dilinde marşlarıyla bu mücadelenin saflarına katılmıştır³²².

Zeğrudetu'l-Melâyîn (Milyonların Zılgıtı) isimli öyküsünde de merkeze alınan konu tüm gerçekliği ile beraber Cezayir Devrimi'dir. Öğretmenlik ve imamlık görevini yapan Ömer, Fransız Yönetimi'ne bağlı gizli örgütler tarafından tutuklanmıştır. Vennîsî öyküsünün kahramanı Ömer'in genç kız, kadın ve çocuklardan oluşan ailesinin tüm fertlerinin milli bilinçle bağımsızlık mücadelesine katılmalarını ve bu süreçte yaşadıklarını destansı bir üslupla işlenmiştir³²³.

er-Rasîfu'n-Nâim isimli bu eserin içerisinde bulunan öyküler '*Akîde ve İmân, Fâtıma, Mâzilnâ Nukassim* (Hâlâ Paylaşıyoruz), *Harafîyye, Limâzâ lâ Tehâfu Ummî, er-Rasîfu'n-Nâim* ve *Zeğrudetu'l-Melâyîn*'dir.

Zuhûr Vennîsî'nin '*Ale's-Şâtı' el-Âhar* (Diğer Kıyıda) isimli ikinci kısa öykü kitabı, 1974 yılında yayımlanmıştır. Kitabın içerisinde yer alan öykülerde ana eksenini belirleyen yine Cezayir Devrimi'dir. Bunun yanında, var olan zulme rağmen vatana bağlılık, Fransız yönetiminin Cezayirli kadınların üzerindeki baskıları, kadının bağımsızlık mücadelesinde oynadığı önemli rol ve yerine getirdiği görevlere karşın erkekler karşısında ikincil planda tutulması ve ilmi-kültürel alanlarda yeterli fırsatlara sahip olamaması eserde değinilen konular arasında yer almaktadır³²⁴.

³²¹ A.e., s. 27.

³²² A.e.

³²³ A.e., s. 27-28.

³²⁴ 'Âdil, a.g.y.

Kitabın başında yazarın *er-Rasîfu'n-Nâim* eserine benzer ifadeler yer verdiği bir ithaf bölümü bulunmaktadır. Bu bölümde yer alan ifadeler “*Kurban olmuş meçhul askere, bu kanlı mücadelenin suskun şehidine... O kahramanların yolundan gitmeye devam eden tertemiz toprağımız ve kurumuş kalpler yeşersin, dul kalmış kadınların, çocukların, çiftçi ve işçilerin dudaklarında müjdecî bir gülümseme çiçeklensin diye çalışanlara... Kasım Devrimi'nin ve yeniliklere götüren devrimlerin ateşleyicisi olan tüm vefakar halkımıza... Öncü kahramanlıklara ve gerçekçi mucizelere... Bir muhabbet, vefa ve yakınlık selamlaması olarak*” şeklindedir³²⁵.

Zuhûr Vennîsî, kitabının ilk öyküsü olan *Sümeyye*'de Cezayir toplumunda kadınların karşılaştıkları bir soruna kız çocuk doğurma ve eşlerine erkek evlat verememe, kız çocuklarının değersiz ve bazen utanç sebebi sayılmaları sorununa değinmektedir. Eserde yer alan baba karakteri ‘Ammâr, eşinin dört kız çocuğunun ardından yine bir kız çocuğuna hamile olduğunu bildiğinden eşi doğum yapmak üzere olmasına rağmen işinden izin almamaktadır. Hamile eş Fâtîma üzüntüsünden ağlamaktadır. Büyük kızları Cemîle babasının kendisiyle ilgilenmesini beklerken söylemek istediklerini açıkça ifade edememekte, babasının onu anlamasını beklemektedir. Baba, akşam geldiğinde doğan çocuğa İslam Tarihi'ndeki ilk şehit olan Sümeyye'nin ismini vermeye karar vermeyi eşine önerir. Fâtîma'nın annesi bu esnada bebeğe bakmaya gider. Bebeğin bir sebeple nefessiz kalarak öldüğünü fark ederler. Öykü babanın “Geldiği gibi gitti, ‘kız’ olmak dışında bir isme sahip olamadan” ifadeleriyle son bulur³²⁶.

el-Mer'e Elletî Telidu'l-Benâdik (Tüfek Doğuran Kadın) isimli öykü, Zuhûr Vennîsî'nin tarihsel ve mekansal olarak gerçekliği olan ifadelerle yer vererek eserlerini belgelere dönüştürme üslubunun örneklerinden biridir. Öykünün kahramanı Zehiye, doğumu esnasında annesini kaybetmiş ve hasta babasına bakmak için çalışmak zorunda olan bir karakterdir. Hastanede askeri geçmişi olan Fransız bir doktorun yardımcısı olarak çalışmaktadır. Öyküde olayın merkezinde nişanlısının Zehiye'den, ona gelecek bir kadından alacağı emaneti kendisine ulaştırmasını

³²⁵ Zuhûr Vennîsî, ‘*Al-e's-Şâtî' el-Âhar*, ENAG Edition, Cezayir, 2007, s. 11.

³²⁶ Zuhûr Vennîsî, *Rûsikâdâ ve'l-Uhryât – Mecmû'atu'l-A'mâl el-Kâmile*, Dâru Hûme, Cezayir, 2007, s. 23-33.

istemesi yer almaktadır. Vennîsî, Zehiye'nin iç konuşmaları ile duygusal açıdan değişimini ele alırken devrimcilerin mücadelesinden haberdar olmayan ya da ilgilenmeyen bir halk kesiminin olduğuna ve Fransız yerleşimcilerin devrim hareketinin başarısızlığına dair emin tavırlarına da yer vermektedir³²⁷.

Eser içerisinde yer alan öykülerden *el-Masîr*'de (Alın Yazısı) bir grup işçi üzerinden toplumsal bir bakış ortaya koyan *es-Sevbu'l-Ebyad* (Beyaz Elbise) öyküsünde, anne-babanın kızlarının evlilikleri hakkındaki fikir ayrılıklarını tasvir eden Vennîsî, *Hâ'ülâi'n-Nâs* (Bu İnsanlar) isimli eserinde evlilik ve aile kurumuna dair toplumda var olan geleneksel düşünce yapısını ele almıştır³²⁸.

ez-Zılâlu'l-Mumtedde (Uzayan Gölgeler) Zuhûr Vennîsî'nin üçüncü öykü kitabıdır. Kitapta yer alan öyküler yine Devrim eksenini etrafında şekillenmiş olup Cezayir toplumu ve halkı mücahitleri, askerleri, öğretmeni, öğrencisi, çiftçisi, babası, annesi ve çocuğuyla yine öykülerin başkahramanlarıdır. Diğer eserlerinde görülen tarihi olay ve mekanlara aslına sadık bir şekilde yer verme eğiliminin izleri bu kitaptaki öykülerde de görülmekte, bazı durumlarda gerçeğe sadık kalma isteği sanatsal yapının önüne geçmektedir³²⁹.

Kitaba ismini veren *ez-Zılâlu'l-Mumtedde* öyküsü bağımsızlık mücadelesi zamanında olanları anımsayan bir annenin psikolojik durumunun tasviri ve anlatılan zamanla geçmiş zaman arasındaki geçişler üzerine kurgulanmıştır. Fransız Yönetimi gençliğinin henüz çok başlarında olan oğlunu askere çağırmış fakat anne oğlunun devrimcilerin arasına katılması için tüm çabasını sarf etmiştir. Oğluyla beraber dağlarda mücahitlerin karargahını bulabilmek için zorlu bir yolculuğa çıkmış, komutana “*Silahu olmasa da sizle yürüsün yeter, bir bıçak verin ya da bir demir*

³²⁷ Vennîsî, *Rûsikâdâ ve'l-Uhryât*, s. 35-43; Şireybit, *a.g.e.*, s. 125.

³²⁸ ‘Afâf Ticânî, “el-Kıssatu'l-Cezâiriyye ‘İnde Ahmed Dûğân min Hılâli Kitâbihî “fi'l-Edebi'l-Cezâiriyyi'l-Hadis””, *Kasdi Merbah Vurkla Üniversitesi el-Âdâb ve'l-Luğât Fakültesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Vurkla, 2015-2016, s. 32.

³²⁹ Zuhûr Vennîsî, *ez-Zılâlu'l-Mumtedde*, takdim: ‘Abdulhamîd Mehrî, ENAG Edition, Cezayir, 2011, s. 8.

parçası, böylece bir çatışmada silah elde edebilsin. Sadece diğer tarafta, size ve babasına karşı savaşanlar safında asker olmasına izin vermeyin” demiştir³³⁰.

Kitapta yer alan bir diğer öykü *Hadikatullâh*'ta yazar, bir hastalık sebebiyle yürüyemeyen, kendini okumaya, fikirlerini ifade edeceği yazılar yazarak gazetelerde yayımlamaya ve kitaplaştırmaya çalışan bir karakteri resmetmiştir. Her yazısını sonunda yırtan bu karakter kendine, etrafındaki kişilere bakarak tahliller yapmakta, bazen geçmişe dönüp küçükken nasıl biri olduğunu ve nasıl bir çevrede yaşadığını anımsamaktadır. Hastalığı sebebiyle güncel hayatın dışında kalmasının kendisine olayları ve gidişatı daha doğru görme ve değerlendirme yeteneği kazandırdığını düşünen kahraman öykünün sonunda arkadaşlarının gözlüklerine bakarak “Hepimizin gözlüğü bir şekilde kırık. Acaba bir tesadüf mü yoksa eşyanın sahibine göre şekil almasından mıdır bu durum” değerlendirmesini yapmaktadır³³¹.

Mucerredü 'Îtâb (Sadece Azar) isimli öyküsünde savaş sonrası dönemde insanların yaşadıkları farklı bir durumu ve endişelerini ele alan Vennîsî, Bağımsızlık Savaşı'ndan geriye kalan anılarını müzeye bağışlama hususunda çekinceler yaşayan Sî Sâlih karakteri etrafında öyküsünü kurgulamıştır³³².

Kitapta yer alan bir diğer öykü *İbnetu'l-Akdâr* (Kaderlerin Çocuğu) tür olarak kısa öykü ve öyküsel anı türlerinin bir karışımı gibidir. Eşlerin birbirine ihaneti ve bunun karşısında teslimiyet konusunu işleyen öyküde Vennîsî, eşi başka biriyle evlenen bir kadının psikolojik durumunu tasvir etmektedir. Güvercinle söyleşirken kullandığı “*Her şey karanlık, gökteki ayın bile ışığı yok. Kapkaranlık görünüyor... azap benim, senin ve diğer kadınların kalplerindeki ışığı söndürürken neden karanlık olmayacakmış”, “Rabbin adına bana söyleyiver sürünü kaybettin de yanıma onları aramaya mı geldin, ötüyorsun varsın olsun ben de kendimce ötüyorum. Senin ve benim ötüşlerimiz arasında hiçbir fark yok. Sadece seninki her zaman olduğu gibi hüznü dolu. Benimkiyse, ey güvercin, içimden çıkamayan gizli saklı bir ötüştür”* gibi

³³⁰ Vennîsî, *ez-Zılâlu'l-Mumtedde*, s. 13-28.

³³¹ Vennîsî, *ez-Zılâlu'l-Mumtedde*, s. 31-42.

³³² Vennîsî, *ez-Zılâlu'l-Mumtedde*, s. 45-57.

ifadelerle öykünün başından sonuna şiirsel ve münacaat benzeri bir üslup hakimdir³³³.

Eser *ez-Zilâlu'l-Mumtedde*, *Hadikatullâh*, *Mucerredü 'Îtâb*, *eş-Şey'u'l-Muekked* (Kesin Olan Bir Şey), *Mevcetü Berd* (Soğuk Dalgası), *Bahru't-Tûfân* (Tufan Denizi) ve *İbnetu'l-Akdâr* isimli öykülerden oluşmaktadır.

Zuhûr Vennîsî'nin *Rûsikâdâ* isimli son öykü kitabı 1999 yılında yayımlanmıştır. *Rûsikâdâ*, Finikelilerin Sekîkde şehrine verdikleri isim olup, "Fenerin Başı" (*Ra'su'l-Menâra*) anlamına gelmektedir. Yazarın "*Rûsikâdâ*, benim modern tarihteki hikayem, senin kadim tarihteki hikayenden daha garip" hitabı, bu isimlendirme ile Cezayir'in tarihsel köklerine ve eserlerine verdiği önemin bir işareti sayılabilir.

Eserde yer alan öykülerin isimlerinin kendi içinde ve bazen de konularıyla belirgin bir şekilde tezatlık içerdiği görülmektedir. İlk öykü olan *Cehîm ve Zeheb*'de (Cehennem ve Altın) cehennem kelimesi ile yer yer temiz kalbi simgeleyen, gerçek anlamıyla da insanların sevdiği bir nesne olan altın kelimesi birlikte kullanılmıştır. Benzeri bir tezat *Sukker ve Zubâb* (Şeker ve Sinek) isimli öyküsünün başlığında da görülmektedir.

Bedletu'l-Îd (Bayram Elbisesi) isimli öyküsü çocukların bayramlarda en büyük mutluluk sebeplerinden biri olan bayram elbisesi başlığını taşıyarak, içeriğinde yazar toplumda var olan küçük-büyük tüm değerlerin bozulmakta ve kaybolmakta olduklarına işaret etmektedir. Anne şefkati anlamına gelen *Hanîn* (Şefkat) isimli öyküsü ile okurda oluşturduğu beklentiye karşın Fransız Yönetimi'nin Cezayir halkına uyguladığı baskı ve zulümleri ele alarak okuru tezatlar içinde bırakmayı tercih etmiştir³³⁴.

Eserin içerisinde *Cehîm ve Zeheb*, *Sukker ve Zubâb*, *Keffu'l-Vatan* (Vatanın Eli), *Zehhâtu'l-Matar* (Sağanak Yağmur), *Bedletu'l-Îd*, *Hanîn*, *el-İsmu'l-Hulm* (Hayalin Adı), *Necmetu'r-Râ'î* (Çoban Yıldızı), *Kal'atu't-Tuffâhi'l-Ezher*

³³³ Şireybit, a.g.e, s. 124.

³³⁴ 'Abdulkâdir Ke'bân, "Kırâa fi Kasasi Rûsikâdâ li'l-Edîbe Zuhûr Vennîsî", (Çevrimiçi) www.panet.co.il, 22.02.2018.

(Parıldayan Elma Kalesi), *Leyse 'Ayben en Yebkiye'r-Ricâl* (Erkeklerin Ağlaması Ayıp Değildir), *el-Karyetu's-Sağîra* (Küçük Köy) ve *Rûsikâdâ* isimli on iki öykü bulunmaktadır.

Zuhûr Vennîsî'nin son kısa öykü kitabı 2010 yılında yayımlanan *es-Sâkinetu'l-Cedîde* (Kentin Yeni Sakini) isimli kitaptır. Eserin içerisinde *'Alâ Caddeti İlîzî* (İlîzî Caddesinde), *İrhâbiyye* (Terörizm), *en-Nefy bilâ Rac'a* (Dönüşü Olmayan Sürgün), *Ğurbe Merfuda* (Reddedilen Gurbet), *Matâr X* (X Havaalanı), *İğtirâb* (Gurbetçilik), *Te'âtuf* (Sempati), *es-Sâkinetu'l-Cedîde*, *el-'Ubûr 'ale'l-Cisr* (Köprüden Geçmek), *Seddu'l-Hayâl* (Düş Seddi) ve *el-Feylesûfe* (Filozof Hanım) isimli öyküler bulunmaktadır³³⁵.

Romanları

İlk defa 1978 yılında yayımlanan *Min Yevmiyyâti Muderrise Hurra* (Bağımsız Bir Öğretmenin Günlüğünden) isimli roman, hatırat türüne yakın bir yapıdadır. Hatırat olmasına rağmen Zuhûr Vennîsî bu eserini “roman” olarak isimlendirmiştir. Eserin başında, roman sanatının ana unsurlarına sadık kaldığını; halk ve insanların bu romanın kahramanlarını, Cezayir devriminin ise romanın konusunu oluşturduğunu ifade etmektedir³³⁶.

Zuhûr Vennîsî'nin sembolik bir dille devrim mücadelesi ve bu süreçte kadınların aktif katılımlarını anlattığı *Lûnca ve'l-Ğûl* (Lonca ve Gulyabani) isimli romanı 1993 yılında yayımlanmıştır. Eserde ayrıca bağımsızlığın kazanılmasının ardından kadınların, toplumsal haklara sahip olacakları, devrimdeki saygınlıklarını koruyarak ülkenin gelişiminde aktif rol alacakları yönündeki beklentilerinin boşa çıkışı ve yaşadıkları hayal kırıklıklarını da ele almıştır³³⁷.

³³⁵ Zuhûr Vennîsî, *es-Sâkinetu'l-Cedîde*, Alpha Edition, Cezayir, 2010.

³³⁶ Zuhûr Vennîsî, *Min Yevmiyyâti Muderrise Hurra*, ENAG Edition, Cezayir, 2007, s. 26-27; Sâlih Mefkûde, “el-Mer'etu's-Sevriyye fi'r-Rivâyeti'l-Cezâiriyye Lûnca ve'l-Ğûl li Zuhûr Vennîsî Numûzecen”, *Biskra Muhammed Haydar Üniversitesi el-'Ulûmu'l-İnsâniyye Dergisi*, Sayı: 2, Haziran 2002, s.y.

³³⁷ Esmâ' Kuveysim ve İmân Latraş, “el-Vâkı' ve't-Târîh fi Rivâyeti Lûnca ve'l-Ğûl”, *Mentûri Üniversitesi el-Âdâb ve'l-Luğât Fakültesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Kostantîne, 2011, s. 43, 96.

2007 yılında yayımlanan *Cisr li'l-Bûh ve Âhar li'l-Hanîn* (Bir Köprü Kök İçin ve Diğeri Şefkat) isimli bir romanı daha bulunmaktadır.

Diğ er Eserleri

Zuhûr Vennîsî, edebi, siyasi ve toplumsal alanlarda kaleme aldığı makalelerini 1999 yılında *Nikât Mudîe* (Kayıp Noktalar) ismiyle kitaplaştırmıştır.

'Abra'z-Zuhûr ve'l-Eşvâk (Çiçekler ve Dikenler Arasında) Zuhûr Venîsî'nin otobiyografi tarzında kaleme aldığı ve 2012 yılında yayımlanan eseridir. Bu eserinde, gelecek nesillere geçmişte olanların doğru bir şekilde anlatılması amacıyla, eğitim ve meslek hayatında, Devrim mücadelesi esnasında ve sonrasında, siyasi hayatta karşılaştıkları ve yaşadıklarından bir kısmını kaleme dökmüştür³³⁸.

3. 5. 8. 3. Edebî Kişiliği

Zuhûr Vennîsî'nin edebi çalışmalarında öykü, edebi makale ve deneme, hatırat ve roman gibi türlerde eserler kaleme almıştır. Bu eserleri genel anlamda Cezayir Devrimi etrafında şekillenmiştir. Bunlardan bir kısmı devrimin seyri, insanların bu süreçte yaşadıkları, kadınların bu mücadelede üstlendikleri görevlere dair günlük denebilecek gerçeklikte kaleme alınmıştır. Yazar kadının Cezayir toplumu ve sömürge yönetimi karşısında çektiği sıkıntıları ele almasının yanı sıra Cezayirli erkeklerin geçimlerini temin hususunda ülke içi ve dışında yaşadıkları zorluklara da değinmiştir.

Zuhûr Vennîsî'nin fikir ve yazım alanında etkilendiği isimler arasında dönemin önde gelen isimlerinden 'Abdulhamîd b. Bâdîs, Muhammed el-Beşîr el-İbrâhîmî ve Ahmed Rızâ Hûhû zikredilebilir. Vennîsî bu kişilerin karakterinde hakim değerler, toplumda var olan fesat ve bozulmalara karşı bir isyan ve direniş ruhu gördüğünü, toplumlarının içinde bulunduğu gidişatı durdurmak için giriştikleri arayışları farkettiğini ifade etmektedir.³³⁹

³³⁸ Zuhûr Vennîsî, *'Abra'z-Zuhûr ve'l-Eşvâk*, Dârul-Kasaba li'n-Neşr, Cezayir, 2012, s. 11-12.

³³⁹ Vennîsî, *el-A'mâl el-Kasasiyye el-Kâmile I*, s. 13.

Gazetelerdeki yayın hayatına erken yaşlarından itibaren başlayan Zuhûr Vennîsî ilk olarak *el-Basâir* gazetesinde toplumsal makaleler ve betimleyici öyküler yayımlamıştır. Eserlerinde zengin olsun fakir olsun insanların içinde yaşadığı, caddede, pazarda ve okulda karşılaştıkları her türlü olguyu konu edinmiştir. Ayrıca yazar kadın meseleleriyle ilgilenen *el-Cezâiriyye* isimli derginin editörlüğü görevini de üstlenmiştir³⁴⁰.

Cezayir basın dilinin Arapçalaştırılmasında önemli katkıları olan Zuhûr Vennîsî, gazetelerde yazmış olduğu öykülerini bağımsızlık sonrası dönemde kitaplaştırmıştır. Bu anlamda erkek egemenliğinin bulunduğu yayın alanında eserleriyle öne çıkan kadın yazarlardandır.

Cezayirli kadın yazarlar arasında ilk Arapça romanın yazarı olan Zuhûr Vennîsî, modern Cezayir edebiyatının gelişiminde önemli katkıları olan yazarlardandır. Edebi yazım hayatına öykü ile başlasa da roman türünün yazımı daha kolay ve imkanları daha geniş bir alan olduğunu, bu nedenle öyküye nispeten daha kolay bir tür olduğunu ifade etmektedir³⁴¹.

³⁴⁰ Cohen-Mor, **a.g.e.**, s. 304.

³⁴¹ Cohen-Mor, **a.g.e.**, s. 304. ‘Âdil, **a.g.y.**

SONUÇ

Modern Cezayir edebiyatında kısa öykü türünün doğuşu ve gelişimini ele aldığımız bu çalışmada, Fransa'nın 1830 yılı itibariyle başlayan hakimiyet dönemi ve politikalarının Cezayir edebiyatında bir gecikme ve aynı zamanda bir nevi gelişme sebebi olduğu görülmüştür.

1830 yılında başlayan ve çeşitli aralıklarla ortaya çıkan direniş hareketlerini bastırmaya çalışan Fransa, Cezayir'in yerel kültürünü ortadan kaldırmak için çeşitli politikalar izlemiştir. Bunlar arasında en önemlileri Cezayir'in anadili olan Arapça'nın öğrenilmesi ve konuşulmasının kademeli olarak yasaklanması, bunun akabinde Cezayir'de 1938 yılında Fransızca'nın anadil olması, halkın eğitim-öğretim faaliyetlerinden yoksun bırakılması, hurafelere dayalı dini yapının desteklenmesi, Hristiyanlığın yayılmaya çalışılması ve diğer Arap ülkelerine yapılan yolculukların kısıtlanması olmuştur. Bu politikalar neticesinde Arapça okuryazarlık oranı oldukça gerilemiş, Fransızca okuryazarlığı ise kısmi bir düzeyde kalmıştır. Bu belirgin asimile politikaları, halkta da belirgin bir direnişin oluşmasına, bir anlamda kendi değerlerine, din ve dillerine sahip çıkma çabalarına dönüşmüştür.

XVIII. yüzyıl sonlarında dünyada örnekleri görülmeye ve ilkesel çerçevesi oluşmaya başlayan kısa öykü türü, XX. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren Cezayir edebiyatına girmeye başlamıştır. Arapça okuryazarlık oranının düşük olması ve genelde Batı'dan gelen, özelde Fransızca ve Fransız olan herşeye karşı Cezayir aydınlarının genelinde görülen mesafeli tavır, diğer Arap ülkelerine nazaran Cezayir'de kısa öykü türünün geç bir tarihte başlamasındaki önemli etkenler arasında yer almaktadır.

XX. yüzyılın ikinci çeyreğinden itibaren gazetecilik faaliyetlerinde görülen artış ve dönemin önde gelen yazarlarının dilde sadelik çağrıları ile modern türlerde eserler kaleme alma yönündeki teşvikleri, kısa öykü türünün gelişimini hızlandırmıştır. Cezayirli aydınlar ve öğrenci grupları -bir yönüyle Cezayirli Müslüman Alimler Cemiyeti'nin faaliyetleri neticesinde- doğu Arap ülkelerine

yolculuklar yapmış, gittikleri bu bölgelerde çeviri ve uyarlama yoluyla Arapça'ya kazandırılmış Batı kaynaklı edebi türleri inceleme imkanı yakalamışlardır.

Bağımsızlık Savaşı'nın öncesinde ve sonrasında görülen siyasi ve toplumsal alandaki değişim, edebi anlamda bir hareketliliği de beraberinde getirmiştir. Bu durum sanatsal unsurlar bakımından yetersiz kalan makale tarzı öykü ve betimleyici öykü metinlerinden, sanatsal kaygıyla yazılan kısa öykü metinlerine geçişi sağlamıştır.

Kısa öykü türünün Cezayir edebiyatındaki gelişim seyrine bakıldığında makale tarzı öykülerle betimleyici öykülerde yazarların daha çok siyasi, toplumsal ve dini mesajlar verme, gündeme dair yorumlarını daha kolay bir üslupla dile getirme kaygısı taşıdıkları görülmektedir. Bu nedenle sanatsal kısa öykülerde görülen etki birliği, tek bir olaya odaklanması, kelimelerin özenle seçilmesi ve laf kalabalığından kaçınılması gibi özelliklerin ilk dönem eserlerde genel anlamda göz ardı edildiği fark edilmektedir.

Cezayir edebiyatında kısa öykü türünün gelişimini izleyebilmek için bu çalışmada bazı önemli yazarlar, hayatları ve eserleriyle beraber ele alınmıştır. İlk dönem yazarları arasında yer alan Muhammed b. el-‘Âbid el-Celâlî, Muhammed es-Sa‘îd ez-Zâhirî ve Ahmed b. ‘Âşûr’un kısa öykülerinin, dönemin şartları itibariyle daha çok vaaz üslubunda olduğu, makâme ve makale gibi edebi türlerin özelliklerini de içinde barındırdığı görülmektedir. Bu yazarlar, toplumda görülen bilhassa dini kurumlardaki bozulmaları, kadın-erkek ilişkilerini, kadının toplumdaki konumunu ve Fransız yönetiminin baskıları ile bu yönetimin uyguladığı eşitsizlikleri konu edinmişlerdir.

Ahmed Rızâ Hûhû ile başlayan dönemde sanatsal kısa öykü türüne daha yakın örnekler görülmeye başlanmıştır. Bu durum üzerinde dilde sadeleşme, sanatsal kaygıları göz önünde bulundurma ve yeni edebi türleri kullanarak eserler kaleme alma yönündeki çağrılılarıyla Hûhû'nun önemli katkıları olmuştur.

Bağımsızlık Savaşı ve sonrası dönemde eserler kaleme alan ‘Abdulhamîd b. Heddûka, Ebu'l-‘Îd Dûdû, et-Tâhir Vattâr ve Zuhûr Vennîsî'nin eserlerine

bakıldığında ise sanatsal yapı itibariyle orijinal eserler kaleme aldıkları görülmüştür. Bağımsızlık Savaşı ve bu savaş esnasında görülen kahramanlıklar, yazarların ele aldıkları konular arasında önemli bir yere sahiptir. Savaş dışındaki konulara bakıldığında ise kadın-erkek ilişkileri, kadının toplumdaki yeri ve özgürlüğü, toplumda görülen haksızlıklar, çıkarlar uğruna değerlerin yok sayılması, haksız kazanç ve adam kayırma gibi toplumun içinde bulunduğu sorunların dile getirildiği görülmektedir.

1990'lı yıllarda Cezayir'in yaşadığı ve on yıllık bir sürece yayılan İç Savaş, bağımsızlık sonrası Cezayir'de kısa öykü türünün konu ve üslup bakımından değişimine sebep olan önemli olaylar arasında yer almaktadır. Bu dönem zarfında ve sonrasında eserler kaleme alan bazı yazarların yaygın bir şekilde sembolik dil kullanmayı tercih etmeleri, kimi yazarların da öykülerinde sufi tarza yaklaşması bu değişimin örnekleri arasında gösterilebilir.

Bu çalışma yapılırken genelde Arap ülkelerinde, özelde ise Cezayir'de yazılmış, edebiyat tarihi kitapları başta olmak üzere pek çok kitap, makale ve tezden yararlanılmaya çalışılmıştır. Bu süreçte karşılaştığımız en büyük zorluk, bilhassa kimi ilk dönem eserlerinin gazetelerde kalmış olması, kitaplaştırılmaması ve ulaşılamamasıdır. Benzer bir sıkıntı da yakın tarihte yazılmış bazı kitaplar ve edebi tenkit eserlerine ulaşılmamasında karşılaşılan zorluktur.

Çalışmamızda yazarlara, yazarların eserlerine ve kimi öykülerine dair bilgilere yer verilmiştir. Bununla da gerek ilgili yazarların bibliyografisiyle ilgili yapılabilecek çalışmalara, gerekse de yazarların eserleri ile ilgili yapılacak çalışmalarda eser ve yazar seçimine bir nebze katkıda bulunabilme amacı güdülmüştür.

Cezayir'de kısa öykünün gelişiminde, konu ve üslup bakımından siyasi ve toplumsal olayların etkili olduğu görülmektedir. Aynı dönemde ülkemizde de büyük siyasi olaylar yaşanmış ve hemen hemen aynı dönemde kısa öykü türü gelişmiştir. Bu anlamda iki ülke edebiyatında kısa öykü türünün gelişimini, konu ve üslup

özellikleriyle ele alıp karşılaştıracak bir çalışma, edebiyat tarihi alanına önemli katkılar sağlayabilir.

Bu çalışmamız, Cezayir’de kısa öykü türünün doğuşu ve gelişim safhasını içerecek şekilde sınırlandırılmıştır. Bağımsızlık sonrası dönemde yetişen öykücüler ve eserleri, İç Savaş Dönemi’nin kısa öykü türü üzerindeki etkileri gibi konularda yapılacak araştırmalar, Cezayir edebiyatında kısa öykü türüne dair yapılabilecek araştırmalar arasında zikredilebilir.

KAYNAKÇA

- Abâza, Nizâr: **el-Emîr ‘Abdulkâdir el-Cezâirî: el-‘Âlimu’l-Mucâhid,** Dâru’l-Fikr, Şam, 1994.
- Abâza, Nizâr ve el-Mâlih, Muhammed Riyâd: **İtmâmu’l-A‘lâm,** Dâru Sâdir, Lübnan, 1999.
- Ageron, Charles: **Târîhu’l-Cezâiri’l-Mu‘âsıra,** çev. İsa Asfur, Menşûrâtu Uveydat, Beyrut, 1982.
- Akverdi, Sezer: “Adam Öykü Dergisindeki Öykü Teorisi İle İlgili Yazıların İncelenmesi”, **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi,** Eskişehir, 2014.
- Akyeampong, Emmanuel K. and Gates, Henry Louis: **Dictionary of African Biography,** 6 c., Oxford University Press, New York, 2012, C: VI.
- ‘Ammâra, Hayât: “Edebu’s-Sahâfeti’l-İslâhiyyeti’l-Cezâiriyye min ‘Ahdi’t-Te’sîs ilâ ‘Ahdi’t-Te‘addudiyye”, **Ebû Bekr Belkâyd Üniversitesi el-Âdâb ve’l-Luğât Fakültesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi,** Tilimsân, 2013-2014.
- Aydemir, Rukiye: “Abdulmecîd b. Cellûn’un Hayatı, Edebi Kişiliği ve ‘Vâdi’d-Dimâ’ Adlı Eserinin Tahlili”, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi,** İstanbul, 2017.
- Aytaç, Bedrettin: “Mahmud Teymur”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,** 44 c., İslam Araştırmaları Merkezi, Ankara, 2003, C: XXVII, s. 386-387.

- Aytaç, Bedrettin: “Muhammed Teymur”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, 44 c., İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 2005, C: XXX, s. 583.
- Baker, Ralph M.: **War and Religion: An Encyclopedia of Faith and Conflict**, Ed. Jeffrey M. Shaw, Timothy J. Demy, 3 c., ABC-CLIO, California, 2017, C: I.
- Bakkâr, Ahmed: “en-Nassu’l-Muvâzî fi Rivâyeti el-Câziye ve’d-Dervîş li ‘Abdilhamîd b. Heddûka”, **Bencâb Üniversitesi el-Kısmî’l ‘Arabî Dergisi**, Sayı: 23, Lahor-Pakistan, 2016, s. 231-244.
- Baktıaya, Adil: “1830: Fransa’nın Cezayir’i İşgali, Abdülkadir’in Yükselişi ve Amerikan Kamuoyunda ‘Abdülkadir’ Hayranlığı,” **Ortadoğu Etütleri**, C: II, No: 2, Ocak 2010, s. 143-169.
- Bâmiyye, ‘Âyide Edîb: “Literature and Ideology: Early Arabic Short Fiction in Algeria”, **Ufahamu: A Journal of African Studies**, C: IV, Sayı:1, s.93-103.
- Bârûdî, Semîra: “ed-Dirâsâtu’s-Serdiyye fi’n-Nakdi’l-Cezâirî el-Mu‘âsır”, **Vehrân Üniversitesi el-Âdâb ve’l-Luğât ve’l-Funûn Fakültesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Cezayir, 2011.
- Baştürk, Levent: “1992 Cezayir Darbesi: Rekabetçi Otoriter Rejimin Doğuşu”, **Ortadoğu Analiz Dergisi**, C: VIII, Sayı: 76, Eylül-Ekim 2016, s. 58-60.
- Behame, Nâdiye: “el-İntihâbâtu’r-Riâsiyye fi’l-Cezâir 1962-1999”, **Muhammed Haydar Üniversitesi, Yayınlanmamış**

Yüksek Lisans Tezi, Biskra, 2014-2015.

Bel'accâl, Ahmed: "el-İslâh fî Fikri's-Şeyh Muhammed es-Sa'îd ez-Zâhirî el-Cezâirî," **el-'Ulûmu'l-İnsâniyye ve'l-İctimâ'iyeye Dergisi**, Sayı: 19, Haziran 2015, s.141-164.

Belhuseyn Rahvî, Âsyâ: "Vaz'iyyetu't-Ta'limi'l-Cezâirî Ğadâte'l-İhtilâl el-Faransî", **Dirasât Nefsiyye ve Terbeviyye**, Sayı: 7 Aralık 2011, s. 58-84.

Belkâsım, İmân Fâtımatu'z-Zehrâ': "el-Mustevâ et-Terkîbî fî Rivâyeti ez-Zilzâl li Tâhir Vattâr", **el-Eser Dergisi**, Özel Sayı, Şubat 2012, s. 75-87.

Benamou, Georges-Marc: "Cezayir Katliamlarıyla Sonuçlanan Tarihî Sürecin Özeti (ed. Ömer Faruk Turan)", **Bir Fransız Yalanı: Bir Soykırım Soruşturması Cezayir Savaşı ve Gerçekleri**, çev. Sonat Ece Kaya, Babıali Kültür Yayıncılığı, İstanbul, 2006.

Benmansour, Fayza: "The Use of Dialect in the Algerian Novel in Tahar Wattar's al-Laz", **Arab World English Journal**, Sayı: 2, Ekim 2014, s. 227-237.

Berâhîmî, Fetîha: "Devru's-Şahsiyyât fî Rivâyeti "Bâne's-Subh" li 'Abdilhamîd b. Heddûka", **Muhammed Bûdiyâf Üniversitesi el-Âdâb ve'l-Luġât Fakültesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Cezayir, 2016-2017.

Bey, Hacı Ahmed: **Muzekkirâtu Ahmed Bey**, eş-Şeriketu'l-Vataniyye li'n-Neşr ve't-Tevzî', Cezayir, 1981.

Billâh, Beşîr: **Târîhu'l-Cezâiri'l-Mu'âsır min 1830 ilâ 1989**, Dâru'l-Ma'rife, Cezayir, 2006

- Birsel, Haktan: “Emperyal Fransa’nın Osmanlı-Cezayir Stratejik Düzleminde Bir Kültür ve Kimlik Asimilasyonu Örneği: Aziz Charles de Faucauld’un Mektubu”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 29, Ağustos 2013, s. 43-56.
- Budak, Mustafa v.d. (Komisyon): **Osmanlı Belgelerinde Cezayir**, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara, 2010.
- Bûdarva, Zehrâ: “el-Kıssatu’l-Cezâiriyye Beyne’l-İtbâ’ ve’l-İbdâ’ ”, **Hassiba Benbouali de Chlef Üniversitesi el-Luğât ve’l-Âdâb Fakültesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Cezayir, 2007.
- Bûdelâ’a, Riyâd: “el-Kiyem ed-Dîmûkrâtiyye fi’s-Sevratî’t-Tahrîriyyeti’l-Cezâiriyye 1954-1962 m.”, **Mentûrî Üniversitesi el-‘Ulûmu’l-İnsâniyye ve’l-İctimâ’iyye Fakültesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Konstantine, 2005-2006.
- Bûdîbe, İdrîs: **er-Ru’ye ve’l-Binye fî Rivâyâti et-Tâhir Vattâr**, Mu’temeru’s-Sekâfeti’l-‘Arabiyye, Cezayir, 2007.
- Bûhûş, ‘Ammâr: **et-Târîhu’s-Siyâsî li’l-Cezâir mine’l-Bidâye ve li Ğâyeti 1962**, Dâru’l-Ğarbi’l-İslâmî, Beyrut, 1997.
- Can, Ahmet Hamdi: “Modern Cezayir Edebiyatı ve et-Tahir Vattâr’ın Romanlarında Toplumcu Gerçekçilik”, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Erzurum, 2013.
- Cedîd, Sâlih: “Tecribeti et-Tâhir Vattâr er-Rivâiyye fî Bu’deyhâ el-

Îdyûlûcî ve'l-İctimâ'î", **el-Makâl Dergisi**, Sayı: 3, s. 17-30.

Cohen-Mor, Dalya: **Arab Women Writers: An Anthology of Short Stories**, State University of New York Press, Albany, 2005.

Connolly, Francis: **The Types of Literature**, Harcourt, Brace and Company, New York, 1955.

Cox, Debbie: "The Novels of Tahar Wattar: Command or Critic", **Research in African Literatures**, Yıl: 28, Sayı: 3, Sonbahar 1997, s. 94-109.

Demirci, Gülyaşar: "Mısır Edebiyatında Kısa Hikâye", **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Erzurum, 2014.

Deniz, Ferhat: **Cezayir Nereye: Geliyorum Diyen İslam Devrimi**, Denge Yayınları, İstanbul, 1992.

Derbâl, Bilâl: Vazâifu'l-Luğa İbbâne Fetrati'l-İsti'mâri'l-Faransî li'l-Cezâir, **Muhammed Haydar Üniversitesi Kulliyetu'l-Âdâb ve'l-Luğât Dergisi**, Sayı: 14-15, Ocak-Haziran 2014, s. 419-443.

Dûdû, Ebu'l-Îd: "Hayâtun ve A'mâl", **el-Luğati'l-Arabiyye Dergisi**, Sayı: 11, Cezayir 2003, s. 257-268.

Dûdû, Ebu'l-Îd: **Min A'mâki'l-Cezâir – Suverun Sülûkiyye**, 2. bs., Dâru'l-Umme, Cezayir, 2006.

Dûdû, Ebu'l-Îd: **et-Ta'âm ve'l-Uyûn**, ENAG Edition, Cezayir, 2007.

Durmuş, İsmail: "Mustafa Lutfî el-Menfelûtî", **Türkiye Diyanet Vakfı**

- İslam Ansiklopedisi**, 44 c., İslam Araştırmaları Merkezi, Ankara, 2004, C: XXIX, s. 134-136.
- Dursun, Davut: “Cezayir (Sömürge Dönemi)”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, 44 c., İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 1993, C: VII, s. 489-494.
- Ebû Nidâl, Nezîh: **et-Tehavvulât fi’r-Rivâyeti’l-‘Arabiyye**, el-Muessesetu’l-‘Arabiyye li’d-Dirâsât ve’n-Neşr, Beyrut, 2006.
- Ekinci, Emre: “Devrimden Günümüze Fransız Siyasal Sisteminin Evrimi”, **Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C: IV, No:1, Ocak 2016, s.149-171.
- el-‘Aselî, Bessâm: **el-Emîr Hâlid el-Hâşimî el-Cezâirî ve’d-Difâ’ ‘an Cezâiri’l-İslâm**, Dâru’n-Nefâis, Beyrut, 1984.
- el-Bezzâz, Tevfik: **Buhûs fi’l-Luğa ve’l-Edeb**, Dâru Zehrân, Amman, 2010.
- el-Cebûrî, Kâmil Selmân: **Mu‘cemu’l-Udebâ’ mine’l-‘Asri’l-Câhilî hattâ Sene 2002**, 7 c., Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, Lübnan, 2002, C: II.
- el-Cebûrî, Kâmil Selmân: **Mu‘cemu’l-Udebâ’ mine’l-‘Asri’l-Câhilî hattâ Sene 2002**, 7 c., Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, Lübnan, 2003, C: III.
- el-Cebûrî, Kâmil Selmân: **Mu‘cemu’l-Udebâ’ mine’l-‘Asri’l-Câhilî hattâ Sene 2002**, 7 c., Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, Lübnan, 2003, C: IV.
- el-Cebûrî, Kâmil Selmân: **Mu‘cemu’l-Udebâ’ mine’l-‘Asri’l-Câhilî hattâ Sene 2002**, 7 c., Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, Lübnan, 2003, C:

VI.

- ed-Dîn, Melfûf Sâlih: “Bibliyografya el-Kıssa el-Cezâiriyye el-Kasîra”, **Kasdi Merbah Ouargla Üniversitesi el-Âdâb ve'l-Funûn Dergisi**, Sayı: 7, Mayıs 2008, s. 157-165.
- el-İbrâhîmî, Ahmed
Tâlib: **Âsâru'l-İmâm Muhammed el-Beşîr el-İbrâhîmî**, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, Beyrut, 1997.
- el-Kubbî, Sâlih b.: “Meâsi'l-Luğati'l-'Arabiyye Tîlete'l-İhtilâli'l-İsti'mârî ve Meâsiruhâ”, **el-Luğati'l-'Arabiyye Dergisi**, Özel Sayı, s. 205-215.
- el-Me'âdîdî, Fâtîm
Yûnus: **el-Hareketu'l-İslâmiyye fi'l-Cezâir**, Merkezu Sınâ'ati'l-Fikr, Beyrut, 2013.
- el-Meşhedânî, Mahmûd
Hamed ve Ramazân,
Sulvân Reşîd: “Evdâ'u'l-Cezâir Hılâle'l-Hukmi'l-'Usmânî”, **ed-Dirâsâti't-Târîhiyye ve'l-Hadâriyye Dergisi**, C: 5, Sayı: 16 (Nisan 2013), s. 414-455.
- el-Mîlî, Mubârek b.
Muhammed: **Târîhu'l-Cezâir fi'l-Kadîm ve'l-Hadîs**, 3 c., el-Muessesetu'l-Vataniyye li'l-Kitâb, y.y., t.y., C: I.
- es-Senûsî, Muhammed
el-Hâdî: **Şu'arâu'l-Cezâir**, el-Matba'a et-Tûnusiyye, Tunus, 1926.
- eş-Şâmiha, Hadîce: “et-Tâhir Vattâr ve'r-Rivâyetu's-Sûfiyye- Rivâyetu el-Velî et-Tâhir Ye'ûdu ilâ Makâmîhi'z-Zekî”, **el-Buhûs ve'd-Dirâsât Dergisi**, Yıl: 9, Sayı: 14, Yaz 2012, s. 251-276.
- et-Tâlib, Hâyil
Muhammed: “Sîmyâiyyetu'l-Luğa ve't-Teknîk er-Rivâî fi Rivâyeti ez-Zilzâl”, **el-Eser Dergisi**, Özel Sayı, Şubat 2011, s. 143-

153.

- ez-Zebîrî, Muhammed el-‘Arabî: **Târîhu’l-Cezâiri’l-Muâsır**, 2 c., İttihadu’l-Kuttabi’l-‘Arab, y.y., 1999, C: I.
- Eravcı, H. Mustafa: “Mühimme Defterlerine Göre Osmanlı Cezayir-i Garp”, **Gazi Akademik Bakış Dergisi**, C: X, Sayı: 20, Yaz 2017, s. 83-94.
- Erden, Aysu: **Kısa Öykü ve Dilbilimsel Eleştiri**, Gendaş Yayınları, İstanbul, 2002.
- Fûğâli, Bâdîs: **Mu‘cemu’l-Kassâsi’l-Cezâiriyyîn fi’l-Karni’l-‘İşrîn**, Menşûratu Mahberi’l-Bahs fi’d-Dirâsâti’l-Edebiyye ve’l-İnsâniyye, Kostantîne, 2015.
- Gökgöz, Turgay: Cezayir Kültürel Yaşamında Önemli Bir ‘Âlim: ‘Abdulhamîd B. Bâdîs”, **al-Farabi International Journal on Social Sciences**, Yıl: 2, Ağustos 2017, s. 178-191.
- Gülçînîrâd, Ğulâmırıza, Efdâlî, Ferište ve Şemsâbâdî, Hüseyin: “Neş’etu’l-Kıssati’l-Kasîra ve Mizânetuhâ fi Mısr”, **Fasliyyetu Dirâsâti’l-Edebi’l-Mu‘âsır**, Yıl: 3, Sayı: 11, s. 67-80.
- Habâtî, ‘Âyide: “Muhammed es-Sa‘îd ez-Zâhirî ve’s-Suhufu’l-Maşrikiyye: Mecelletu er-Risâle Unmûzecen”, **Câmi‘atu’l-Emîr ‘Abdulkâdir li’l-‘Ulûmi’l-İnsâniyye**, C: XXX, Sayı: 36, s. 387-410.
- Hâfız, Sabrî: “The Modern Arabic Short Story”, **Modern Arabic Literature**, ed. M. M. Bedevî, Cambridge University Press, New York, 1992

- Karatî, Halîfe: “Âliyyâtu’l-Binâ’ ve Delâlâtu’l-Hikâye fi “eş-Şühedâ’ Ye’ûdüne Hâze’l-Usbû’ ” li et-Tâhir Vattâr”, **el-Luġatu’l-‘Arabiyye ve Âdâbuhâ Dergisi**, Yıl: 2, Sayı: 5, s. 29-44.
- Halîl, İbrahîm, v.d.: **Me’âlimu’l-Hayâti’l-Edebiyye fi Filistîn ve’l-Urdun (1950-2000)**, el-Muessesetu’l-‘Arabiyye li’d-Dirâsât ve’n-Neşr, Beyrut, 2009
- Hamûd, ‘Abdulmâlik ‘Atîk: “Muhammed b. el-‘Âbid es-Semâtî el-Celâlî 1890-1967 ve İshâmâtuhû fi’l-Hareketi’l-Vataniyyeti’l-Cezâiriyye”, **Muhammed Haydar Üniversitesi el-‘Ulûmu’l-İnsâniyye Fakültesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Cezayir, 2012-2013.
- Hân, Muhammed: “el-Edebu’l-İslâhî fi’l-Cezâir: Dirâse Tahlîliyye li Edebi Hûhû”, **Biskra Muhammed Haydar Üniversitesi el-‘Ulûmu’l-İctimâ’iyye Dergisi**, Sayı: 2, Haziran 2002, s. 31-38.
- Hanûn, ‘Abdulmecîd: “Ebu’l-‘Îd Dûdû Râidu’l-Edebi’l-Mukâran fi’l-Cezâir ve Teveccuhuhû et-Târîhî”, **et-Tevâsulu’l-Edebî Dergisi**, Sayı: 5, Aralık 2015, s. 11-26.
- Haywood, John A.: **Modern Arabic Literature 1800-1970**, by. Lund Humphries, Londra, 1971.
- Heddûka, ‘Abdulhamîd b.: “Rîhu’l-Cenûb”, **Kitâb fî Cerîde**, önsöz: Muhammed Mazlûm, Sayı: 115, Beyrut, Şubat 2008.
- Hepçilingirler, Feyza: “Öykü Ne, Hikâye Ne?”, **İmge Öyküler Dergisi**, Sayı: 1, Şubat-Mart 2005, s. 75-77.
- Hevvârî, Muhammed: **A’lâmu’l-Edebi’l-‘Arabî el-Mu’âsır – Terceme**

- Hakîkiyye li 50 Şahsiyye Edebiyye, Dâru'l-Kutubi'l-
'İlmiyye, Beyrut, 2018.**
- Hûhû, Ahmed Rızâ: **el-A'mâl el-Kâmile**, ENAG Edition, Cezayir, 2015, C: I.
- Hûhû, Ahmed Rızâ: **el-A'mâl el-Kâmile**, C: II, der. ve haz.: Beşîr Metîce ve et-Tayyib Veled el-'Arûsî, ENAG Edition, Cezayir, 2015.
- Hûhû, Ahmed Rızâ: **Me'a Himâru'l-Hakîm**, takdim: 'Abdurrahmân Şeybân, eş-Şeriketu'l-Vataniyye li'n-Neşri ve't-Tevzî', Cezayir, 1982.
- Hûhû, Ahmed Rızâ: **Nemâzic Beşeriyye**, takdim: es-Sa'îd Bûtâcîn, Vizâratu's-Sekâfe ve'l-Funûn ve't-Turâs, Katar, 2014.
- Husnî, Ronak ve Nevman, Daniel L.: **Modern Arabic Short Stories: A Bilingual Reader**, by. SAQI, London, 2008.
- Işık, Yasemen: "Modern Ürdün Edebiyatında Kısa Hikaye Türünün Doğuşu ve Gelişimi", **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, 2017.
- Ivanov, Nikolai: **el-Fethu'l-'Usmânî li'l-Aktâri'l-'Arabiyye 1516-1574**, çev. Yûsuf 'Atâullâh, Dâru'l-Fârâbî, Beyrut, 1988.
- İshakoğlu, Ömer: "Osmanlı Dönemi Suriye'sinde Edebi ve Kültürel Faaliyetler (1800-1918)", **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi**, İstanbul, 2010.
- Kabaklı, Ahmet: "Hikâye", **Türk Edebiyatı**, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul, 2002, C: I.

- Kahraman, Kemal: “Cezayir (Osmanlı Dönemi)”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, 44 c., İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 1993, C: VII, s. 486-489.
- Kannân, Cemâl: **Kadâyâ ve Dirâsât fî Târîhi'l-Cezâiri'l-Hadîs ve'l-Mu'âsır**, Menşûrâtü'l-Methafi'l-Vatanî li'l-Mucâhid, Cezayir, 1994.
- Kâsımî, Müfide ve Mezğîş, Fazîle: “et-Tecribetu'l-Kasasiyyetu'n-Nisâiyye fî'l-Cezâir: ‘Vatan mine'l-Kelâm’ li Yâsmîne Sâlih Unmûzecen”, **Abdurrahman Mira Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Bicâye, 2012-2013.
- Kîne, Ömer b.: **Fi'l-Edebi'l-Cezâiriyyi'l-Hadîs (Târihan ve Envâ'an ve Kazâyen ve E'lâmen)**, Dîvânu'l-Matbû'âti'l-Câmi'iyye, Cezayir, 1995.
- Kutluoğlu, Muhammet Hanefî: “Kavalalı Mehmed Ali Paşa”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, 44 c., İslam Araştırmaları Merkezi, Ankara, 2002, C: XXV, s. 62-65.
- Kuveysim, Esmâ' ve Latraş, İmân: “el-Vâkı' ve't-Târîh fî Rivâyeti Lûnca ve'l-Ğûl”, **Mentûrî Üniversitesi Edebiyat ve Dil Fakültesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Kostantîne, 2011
- Lebîb, Hasenî Seyyid ve ez-Zevvâdî, Raşîd: **İtticâhâtu'l-Kıssati't-Tûnisiyye el-Kasîra**, Dâru'l-İthâf li'n-Neşr, y.y., 2000.
- Le Goyet, Pierre: **La Campagne d'Italie (1943-1945): une Victoire Quasi Inutile**, Nouvelle Editions Latines, Paris, 1985.
- Mahrez, Emîn: **el-Cezâir fî 'Ahdî'l-Âğâvât (1659-1671)**, Dâru'l-Basâir, Cezayir, 2007.

- Maklâtî, Abdullah: **el-Merca‘ fi Târîhi’s-Sevrati’l-Cezâiriyye ve Nusûsihe’l-Esâsiyye 1954-1962**, Divanu’l-Mabu‘ati’l-Câmi‘iyye, Cezayir, 2012.
- Matthews, Brander: **The Philosophy of the Short-Story**, by. Longmans, Green and Co., New York, 1901.
- May, Charles E.: **The Short Story: The Reality of Artifice**, by. Routledge Taylor & Francis Group, New York, 2002.
- Me‘âş, Hayât: “es-Sevra ve’l-İstiklâl fi’r-Rivâyeti’l-‘Arabiyye: el-Eşi ‘atu’s-Seb‘a li İbn Heddûka Unmûzecen”, **el-Mahber Dergisi**, Sayı: 9, 2013, s. 91-98.
- Mefkûde, Sâlih: “el-Mer’etu’s-Sevriyye fi’r-Rivâyeti’l-Cezâiriyye Lünca ve’l-Ğül li Zuhûr Vennîsî Numûzecen”, **Biskra Muhammed Haydar Üniversitesi el-‘Ulûmu’l-İnsâniyye Dergisi**, Sayı: 2, Haziran 2002, s.y.
- Melâhî, ‘Alî: “Dâru’s-Selâse ve et-Tarîku’l-Fiddî el-Muberrirât el-Uslûbiyye li Hudûri’l-Fi’l el-Hikâh ‘inde’l-Kâssi’l-Cezâirî Ebi’l-‘Îd Dûdû”, **el-Luğati’l-‘Arabiyye Dergisi**, Yıl: 6, Sayı: 11, s. 215-239.
- Mennûr, Ahmed: “Hasâisu’l-Kıssa Ledâ Kuttâbi’l-Hareketi’l-Islâhiyye fi’l-Cezâir: Muhammed es-Sa‘îd ez-Zâhirî Numûzecen”, **Efkâr ve Âfâk Dergisi**, Sayı: 2, Aralık 2011, s. 167-179.
- Mennûr, Ahmed: “en-Nazar fi’l-Mir’ât – Kırâ’e fi Mecmû‘âti Ebi’l-‘Îd Dûdû el-Kasasiyye”, **el-Luğati’l-‘Arabiyye Dergisi**, Yıl: 6, Sayı: 11, s. 125-149.
- Mûdi‘, ‘Alciye: “Hâmişiyetu’l-Musekkaf ve Rehânâtu’s-Sulta – Kırâe fi

- Meşrû‘i et-Tâhir Vattâr er-Rivâ‘î”, **el-Mahber Dergisi**,
Yıl: 6, Sayı: 1, s. 237-245.
- Muhammed b. Kasım: **Dirâsât ‘ani’l-Edebi’l-Cezâiri’l-Hadis**, Cem‘iyyetu’t-
Nâsır Bu Heccam: Tûrâs, Cezayir, 2011.
- Muhammed, Türkî A.: “el-Müsîru’l-Cemâlî ve’l-İblâğî fi Kasasi Ebi’l-‘Îd Dûdû
– Siyâcu’l-Benefsec Unmûzecen”, **Jil Magazine of
Literary Studies**, Yıl: 4, Sayı: 28, Mart 2017, s. 91-98.
- Murtâz, ‘Abdalmâlik: **el-Kıssatu’l-Cezâiriyyetu’l-Mu‘âsıra**,
el-Muessesetu’l-Vataniyye li’l-Kitâb, Cezayir, 1990.
- Murtâz, ‘Abdalmâlik: “Mesârâtu’l-Kitâbeti’s-Serdiyye fi’l-Cezâir ‘alâ ‘Ahdi’l-
İsti‘mâri’l-Faransî”, **L’Algérie 50 Ans Après: Etat des
Savoirs en Sciences Sociales et Humaines 1954-2004**,
ed. Nouria Benghabrit, Remaoun Mustapha Haddad,
2008, s. 87-113.
- Murtâz, ‘Abdalmâlik: **Nehdatü’l-Edebi’l-‘Arabiyyi’l-Mu‘âsır fi’l-Cezâir**, eş-
Şeriketu’l-Vataniyye li’n-Neşr ve’t-Tevzî‘, Cezayir,
1983.
- Muslu, Ramazan ve Çift, “İslam Dünyasında Sömürgecilik Karşıtı Aktif Direnişî
Salih: Başlatan İsim: Emîr Abdülkâdir el-Cezâirî”,
**Uluslararası Emîr Abdülkâdir el-Cezâirî
Sempozyumu**, Bursa, Mayıs 2012.
- Naylor, Phillip C.: **Historical Dictionary of Algeria**, Rowman-Littlefield,
USA, 2015.
- Nu‘mân, Ahmed b.: “Vad‘ul’-Luğati’l-‘Arabiyye fi ‘Ahdi’l-İhtilâl”, **el-
Luğati’l-‘Arabiyye**, Özel Sayı, Ocak 2005, s. 224-249.

- Nuveyhid, ‘Âdil: **Mu‘cemu A‘lâmi’l-Cezâir min Sadri’l-İslâm hatte’l-‘Asri’l-Hâdır**, Muessesetu Nuveyhid es-Sekâfi li’t-Te’lif ve’t-Terceme ve’n-Neşr, Beyrut, 1980.
- Okay, M. Orhan: “Yenileşme Dönemi Tanzimatçılar, Yenileşmenin Öncüleri”, **Türk Edebiyatı Tarihi**, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 2006.
- Özgül, M. Kayahan: “Hikâyenin Romanı”, **Hece Dergisi Türk Öykücülüğü Özel Sayısı**, Sayı: 46-47, Ekim-Kasım 2000, s. 33-41.
- Rakîbî, ‘Abdullah: **Tatavvuru’n-Nesri’l-Cezâiriyyi’l-Hadîs: 1830-1974**, ed-Dârü’l-‘Arabiyye li’l-Kitâb, Libya-Tunus, 1978.
- Sa’dî, Menhel: “el-Evdâ‘u’s-Siyâsiyye ve’l-İktisâdiyye li’l-Cezâir fi ‘Ahdi’r-Raîs Hüvârî Bûmedyen (1965-1978)”, **Muhammed Haydar Üniversitesi el-‘Ulûmu’l-İnsâniyye ve’l-İctimâ‘iyye Fakültesi**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Biskra, 2013-2014.
- Sa’dullâh, Ebu’l-Kâsım: **Dirasat fi’l-Edebi’l-Cezairiyyi’l-Hadis**, 5. bs., Dâru’r-Râidi li’l-Kuttâb, Cezayir, 2007.
- Sa’dullâh, Ebu’l-Kâsım: “ed-Duktûr Ebu’l-‘Îd Dûdû: 1934-2003”, **el-Luğatu’l-‘Arabiyye Dergisi**, Yıl: 6, Sayı: 11, s. 97-118.
- Sa’dullâh, Ebu’l-Kâsım: **el-Hareketu’l-Vataniyyeti’l-Cezâiriyye 1860-1900**, ‘Âlemü’l-Ma‘rife, Cezayir, 2009.
- Sa’dullâh, Ebu’l-Kâsım: **Târîhu’l-Cezâir es-Sekâfi**, 10 c., Dâru’l-Garbi’l-İslâmî, Beyrut, 1998, C: III.
- Sa’dullâh, Ebu’l-Kâsım: **Târîhu’l-Cezâir es-Sekâfi**, 10 c., Dâru’l-Basâir li’n-Neşri ve’t-Tevzî‘, Cezayir, 2007, C: X.

- Sa‘dullâh, Ebu’l-Kâsım: **Târîhu’l-Cezâir es-Sekâfi**, Dâru’l-Basâir, Cezayir, 2007, C: X.
- Sa‘îdûnî, Nâsırüddin: “Cezayir”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, 44 c., İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 1993, C:VII, s. 485-486.
- Sâlim, ‘Abdulkâdir b.: **Mukevvinâtu’s-Serd fi’n-Nassi’l-Kasasî el-Cezâirî el-Cedîd**, İttihâdu’l-Kuttâbi’l-‘Arab, Şam, 2001.
- Sinanoğlu, Suat: “Giovanni Boccaccio”, **Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi**, C: XVI, Sayı: 1-2, Ankara 1958, s. 19-41.
- Stora, Benjamin: **Târîhu’l-Cezâir Ba‘de’l-İstiklâl**, çev. Sabâh Memdûh Ke‘dân, el-Hey’etu’l-‘Âmme es-Sûriyye li’l-Kitâb, Şam, 2012.
- Şaban, İbrahim: “XIX. Yüzyıl Osmanlı Irak’ında Edebi ve Kültürel Çevre”, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi**, İstanbul, 2011.
- Şarkî, Menâl: “Ezmetu Hareketi İntisâri’l-Hurriyyâti’d-Dîmûkrâtiyye”, **Biskra Muhammed Haydar Üniversitesi el-‘Ulûmu’l-İnsâniyye ve’l-İctimâ’iyye Fakültesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Biskra, 2012-2013.
- Şehber, Zehra ve Mehûd, Nûra: “Sûratu’l-Muctema‘ el-Cezâirî fi Rivâyâti el-‘Aşeriyeti’s-Sevdâ’ ”, **el-Celâlî Bûne‘âme Üniversitesi el-Âdâb ve’l-Luġât Fakültesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Hamîs Milyâne-‘Aynu’d-Deflâ, 2015-2016.

- Şenûfi, Muhammed: “Suverun Sülûkiyye” li Ebi'l-Îd Dûdû – en-Nazra ve'l-Uslûb, **el-Luġati'l-Arabiyye Dergisi**, Yıl: 6, Sayı: 11, s. 199-214.
- Şerafi, 'Abdulcelil ve Hâfallah, el-'Atera: “Tatavvuru'l-Matlabi'l-İstiklâlî fi Nidâli'l-Hareketi'l-Vataniyyeti'l-Cezâiriyye (1919-1954)”, **el-'Arabî et-Tibissî Üniversitesi el-'Ulûmu'l-İnsâniyye ve'l-İctimâ'iyye Fakültesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Tibisse, 2016.
- Şireybit, Ahmed
Şireybit: **Tatavvuru'l-Bünyeti'l-Fenniyye fi'l-Kıssati'l-Cezâiriyyeti'l-Mu'âsıra 1947-1985, İttihâdu'l-Kuttâbi'l-'Arab**, y.y., 1998.
- Şuhre, Semâtî: “el-İtticâhu's-Sevrî fi'l-Kıssati'l-Kasîra 'İnde Zuhûr Vennisî er-Rasîf en-Nâim Unmûzecen”, **Muhammed Bûdiyâf Üniversitesi el-Âdâb ve'l-Luġât Fakültesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Cezayir, 2016-2017.
- Tâlib, Ahmed: “Cemâliyyâtu'l-Mekân fi'l-Kıssati'l-Kasîrati'l-Cezâiriyye”, **Ouargla (Vurkla) Üniversitesi el-Âdâb ve'l-Luġât Dergisi**, Sayı: 4, Mayıs 2005, s. 126-139.
- Taylor, J. Chesley: **The Short Story: Fiction in Transition**, Charles Scribner's Sons, New York, 1969.
- Ticânî, 'Afâf: “el-Kıssatu'l-Cezâiriyye 'İnde Ahmed Dûġân min Hılâli Kitâbihî “fi'l-Edebi'l-Cezâiriyyi'l-Hadîs”, **Kasdi Merbah Ouargla (Vurkla) Üniversitesi el-Âdâb ve'l-Luġât Fakültesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Vurkla, 2015-2016

- Türkan, İbrahim: “Mîhâ’îl Nu‘ayme ve Öykücülüğü”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Konya, 2011.
- ‘Ubeydullâh,
Muhammed: “et-Tâhir Vattâr: Mâ Yebkâ fi’l-Vâdî Ğayru Hicârihî”, **Fîlâdelfiyâ es-Sekâfiyye Dergisi**, Sayı: 7, s. 37-39.
- Ürün, Ahmet Kazım: “Modern Arap Edebiyatında Öne Çıkan Bazı Temalar”, **Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: 35, 2016, s. 131-144.
- Vattâr, et-Tâhir: **Duhân min Kalbî**, takdim: el-Hâdî el-‘Ubeydî, ENAG Edition, Cezayir, 2004.
- Vattâr, et-Tâhir: **Les Martyrs Reviennent Cette Semaine**, çev. Marcel Bois, ENAG Edition, Cezayir, 2002.
- Vattâr, et-Tâhir: **et-Ta‘nât**, ENAG Edition, Cezayir, 2004.
- Vattâr, et-Tâhir: **Tecrîbe fi’l-‘İşk**, ENAG Edition, Cezayir, 2004.
- Vattâr, et-Tâhir: **Yevmun Meşeyte fî Cenâzetî ve Meşâ en-Nâs**, ENAG Edition, Cezayir, 2007.
- Vattâr, et-Tâhir: **el-Velfî et-Tâhir Yerfe‘u Yedeyhi bi’d-Du‘â**, ENAG Edition, Cezayir, 2007.
- Vennîsî, Zuhûr: **‘Abra’z-Zuhûr ve’l-Eşvâk**, Dâru’l-Kasaba li’n-Neşr, Cezayir, 2012.
- Vennîsî, Zuhûr: **‘Ale’ş-Şâtî’ el-Âhar**, ENAG Edition, Cezayir, 2007.
- Vennîsî, Zuhûr: **el-A‘mâl el-Kasasiyye el-Kâmile I**, takdim: Hamûde ‘Âşûrî, Vizâratu’s-Sekâfe, Cezayir, 2007.

- Vennîsî, Zuhûr: **Min Yevmiyyâti Muderrise Hurra**, ENAG Edition, Cezayir, 2007.
- Vennîsî, Zuhûr: **Rûsikâdâ ve'l-Uhrayât – Mecmû'atu'l-A'mâl el-Kâmile**, Dâru Hûme, Cezayir, 2007.
- Vennîsî, Zuhûr: **es-Sâkinetu'l-Cedîde**, Alpha Edition, Cezayir, 2010.
- Vennîsî, Zuhûr: **ez-Zılâl el-Mumtedde**, el-Muessesetu'l-Vataniyye li'l-Kitâb, Cezayir, 1985.
- Vennîsî, Zuhûr: **ez-Zılâl el-Mumtedde**, ENAG Edition, Cezayir, 2011.
- Yalçın-Çelik, S. Dilek: “Türk Edebiyatında Kısa Hikâye Hakkında Yapılan Çalışmalar”, **Türkbilig Dergisi**, Ankara 2002/3, s. 106-129.
- Yaşlak, Sevda: “Abdulhamîd b. Haddûka ve Ğaden Yevm Cedid Adlı Romanı”, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Erzurum, 2014.
- Yazıcı, Hüseyin: **The Short Story in Modern Arabic Literature**, General Egyptian Book Organization, Kahire, 2004.
- Yıldız, Musa: “Arap Edebiyatında İlk Modern Öykü: Muhammed Teymûr'un fi'l-Kitâr'ı”, **Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi**, Yıl: II, Sayı: 4, Kış 2002, s. 45-57.
- Zeğvân, Yûsuf: “et-Ta'lîmu'l-'Arabî el-Hurr bi Vâdî Sûf (1931-1962) min Hılâli'l-Vesâiki'l-Mahalliyye ve'r-Rivâyâti's-Şefeviyye”, **Hamma Lahdar – el-Vâdî Üniversitesi el-'Ulûmu'l-İnsâniyye ve'l-İctimâ'iyye Fakültesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, el-Vâdî, 2014-

2015.

Zevâğî, Fâtîmatu'z-Zehrâ': "el-Vâkı'iyye fî Rivâyeti "Ĝaden Yevmun Cedîd" li 'Abdilhamîd b. Heddûka", **Abdurrahmân Mîra Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Cezayir, 2013.

Zeytûnî, Hasan: **el-Murâsilu'l-Meydânî: el-Miheniyye ve'l-Hakîka**, E-Kutub Ltd., Londra, 2017.

Büyük Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu, Ankara, 2005.

Çevrimiçi Kaynaklar

'Abdulfettâh, Semîr: **el-Kıssatu'l-Kasîra fî Mısır: el-Cîlu'l-Hâmis Numûzecen**, Kutub 'Arabiyye li'n-Neşri'l-İliktrûnî, (Çevrimiçi).

'Abûd, Ūrîde: **el-Mekân fî'l-Kıssati'l-Kasîrati'l-Cezâiriyeti's-Sevriyye: Dirâse Bunyeviyye li Nufûs Sâira li-'Abdillâh Rakîbî**, (Çevrimiçi).

'Âdil, Semâh: "Zuhûr Vennîsî: Evvelu Vezîra Cezâiriyye Ketebet es-Sevra Mislemâ Nâdalet fihâ", (Çevrimiçi) kitab.com, 20.02.2018.

Bûfelâka, Muhammed Seyfu'l-İslâm: "Rivâyâtu et-Tâhir Vattâr: er-Ru'ye ve'l-Bunye", (Çevrimiçi) alrai.com, 15.02.2018.

Bûrâyû, 'Abdulhamîd: "el-İdûlûciyyât ve's-Sıyağ fî Mecmû'ati Zilâl Cezâiriyye li Rivâi 'Abdilhamîd b. Heddûka", (Çevrimiçi) www.benhedouga.com, 23.01.2018.

- Bûmâlî, Hanân: “Cemâliyyâtu’t-Teşkîli’s-Şi’rî fi Dîvâni el- Ervâhu’s-Şâğira li ‘Abdilhamîd b. Heddûka”, **Ummu’l-Bevâkî Üniversitesi el-‘Ulûmu’l-İnsâniyye Dergisi**, Volume: 4, No: 2, (Çevrimiçi) www.asjp.cerist.dz, 05.02.2018.
- Bu‘aytîş, Yahyâ: “el-Hasâisu’l-Luğaviyye fi’r-Rivâyeti’l-Hadîse: Luğatu ‘Abdilhamîd b. Heddûka Numûzecen”, (Çevrimiçi) www.benhedouga.com, 23.01.2018.
- Ebû Zekeriyâ, Yahyâ: **el-Cezâir min ‘Ahdi Ahmed b. Bella ilâ ‘Ahdi ‘Abdil‘azîz Bûteffika**, (Çevrimiçi) www.arabtimes.com, 12.03.2018.
- Fâsî, Mustafâ: “Bâne’s-Subh” li ‘Abdilhamîd b. Heddûka Sırâ‘u’l-Ecyâl “el-Âbâ’ ve’l-Ebnâ”, (Çevrimiçi) www.benhedouga.com, 05.02.2018.
- Harrâk, Hişâm: “el-Kıssatu’l-Kasîratu’l-Vâkı‘iyye fi’l-Mağrib: er-Ruvvâd el-Muessisûn”, (Çevrimiçi) www.hespress.com, 10.04.2018.
- b. Heddûka, Enîs: “es-Sîretu’l-Kâmile li ‘Abdilhamîd b. Heddûka”, (Çevrimiçi) www.benhedouga.com, 22.01.2018.
- Hedîb, Cihâd: “Şuhedâ’ et-Tâhir Vattâr len Ye‘ûdû Ebeden”, **el-İttihâd es-Sekâfî Gazetesi**, (Çevrimiçi) www.alittihad.ae.
- Hînûnî, Ramazân: “Vâkı‘u’s-Sekâfe fi Zilli’l-İhtilâli’l-Faransî li’l-Cezâir”, (Çevrimiçi) www.myportail.com, 05.03.2018.
- Ke‘bân, ‘Abdulkâdir: “Kırâa fi Kasasi Rûsikâdâ li’l-Edîbe Zuhûr Vennîsî”, (Çevrimiçi) www.panet.co.il, 22.02.2018.

- Mahlûf, ‘Âmir: **Mazâhiru’t-Tecdîd fi’l-Kıssati’l-Kasîra bi’l-Cezâir**, (Çevrimiçi) İttihâdu’l-Küttâbi’l-‘Arab, 1998.
- el-Meşâyih, Muhammed: “el-Kıssatu’l-Kasîra fi’l-Urdun: el-Cüzûr ve’t-Tehavvulât”, (Çevrimiçi) www.diwanalarab.com, 08.05.2018.
- el-Mevfikî, es-Sa‘îd: “Ebu’l-‘Îd Dûdû, es-Sevratu’l-Cezâiriyye ve İrtikâu’l-Mefâhîm”, (Çevrimiçi) www.arabicstory.net, 08.02.2018.
- Mübârekiyye, ‘Abdunnâsir: “es-Sırâ‘ Beyne’l-Hadâse ve’t-Taklîd fî Rivâyeti eş-Şem‘a ve’d-Dehâliz li’t-Tâhir Vattâr”, (Çevrimiçi) www.benhedouga.com, 19.02.2018
- Muhbik, Ahmed Zeyyâd: “Halil el-Hindâvî ve’l-Kıssatu’l-Kasîra”, **el-Cemâhîr Gazetesi**, Sayı: 13366, 28.06.2011, Salı, (Çevrimiçi) jamahir.alwehda.gov.sy, 02.04.2018.
- ‘Ubeydullâh, Muhammed: “er-Rivâye ve’l-Kıssa el-Kasîra ‘Înde’l-‘Arab: Delîl li’l-Kâri’ el-‘Âm”, (Çevrimiçi) www.philadelphia.edu.jo, 21.03.2018.
- el-‘Uveyn, Muhammed b. Abdillâh: “el-Mer’etu ‘Înde Ahmed Rızâ Hûhû: Ğâdetu Ummi’l-Kurâ Numûzecen”, (Çevrimiçi) www.alriyadh.com, 26.03.2018.
- Yûsuf, Ehlâm: “Neş’etu’l-Kıssa ve Tatavvuruhâ fi’l-‘Irâk”, 27.05.2017, (Çevrimiçi) newsabah.com, 03.04.2018.
- “Abdusselâm el-‘Uceylî”, (Çevrimiçi) www.discover-syria.com, 21.03.2018.
- “et-Tâhir Vattâr”, (Çevrimiçi) www.aljazeera.net, 13.02.2018.

DİZİN

- ‘Abdul‘azîz Bûteflîka
عبد العزيز بوتفليقة 39, 90
- ‘Abdulcebbâr es-Suhaymî
عبد الجبار السحبي 63
- ‘Abdulahak Fâdil
عبد الحق فاضل 58, 59
- ‘Abdulhalîm ‘Abbâs
عبد الحلیم عباس 56
- ‘Abdulhamîd b. Bâdîs
عبد الحمید بن بادیس 14, 27, 28, 29, 30, 72, 85,
93, 147, 172
- ‘Abdulhamîd b. Heddûka
عبد الحمید بن هدوكة 3, 90, 92, 117, 118, 119,
120, 121, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 175
- ‘Abdulkerîm Ğallâb
عبد الکریم غلاب 63
- ‘Abdullah Halîfe Rakîbî
عبد الله خليفة ركبى 65
- ‘Abdalmâlik Murtâz
عبد المالك مرتاض 65, 95, 96
- ‘Abdulmecîd b. Cellûn
عبد المجید بن جلون 62
- ‘Abdulmecîd eş-Şâfi‘î
عبد المجید الشافعي 81
- ‘Abdumelik Nûrî
عبد الملك نوري 59
- ‘Abdurrahmân el-Fâsî
عبد الرحمن الفاسي 62
- ‘Abdurrezzak eş-Şeyh Ali
عبد الرزاق الشيخ علي 59
- ‘Abdusselâm el-‘Uceylî
عبد السلام العجيلي 54
- ‘Abra‘z-Zuhûr ve ‘l-Eşvâk
عبر الزهور و الأشواك 164, 172, 194
- ‘Ale‘ş-Şâtî ‘el-Âhar
على الشاطئ الآخر 164, 166, 167, 194
- ‘Ali Bekr es-Selâmî
علي بكر السلامي 67, 77
- ‘Ammî Bûşnâk
عمي بوشناق 62
- ‘Annâbe
عنابة 38
- ‘Arâisu ‘l-Murûc
عرانس المروج 51
- ‘Asâ Mûsâ
عصا موسى 98
- ‘Atâ Emîn
عطا أمين 58
- ‘Âyide Edîb Bâmiyye
عايدة أديب بامية 65, 77
- ‘Îsâ en-Nâ‘ûrî
عيسى الناعوري 57
- ‘Osman Sa‘dî
عثمان سعدي 90
- ‘Ursu ‘l-Baĝl
عرس البغل 149, 157, 161

1

1954 Kasım Devrimi. *Bakın* Bağımsızlık Savaşı

8

8 Mayıs 1945 Olayları, 77, 83, 86, 118

A

- Abdullah Halîfe Rakîbî
عبد الله خليفة ركبى 66, 90
- Ahmed ‘Abdusselâm el-Bakkâlî
أحمد عبد السلام البقالي 63
- Ahmed b. ‘Âşûr
أحمد بن عاشور 2, 81, 92, 102, 103, 104, 175
- Ahmed b. Bella
أحمد بن بلة 34, 35, 197
- Ahmed Bennânî
أحمد بناني 63
- Ahmed el-‘Anânî
أحمد العناني 57
- Ahmed Rızâ Hühû
أحمد ريزا هوهو

أحمد رضا حوحو, 2, 81, 84, 85, 87, 88, 90, 92,
105, 106, 107, 108, 109, 110, 112, 113, 114,
115, 116, 117, 172, 175, 198

Ahmed Şevkî

أحمد شوقي, 85

Ali ed-Dû'âcî

علي الدوعاجي, 61

Ali Kâfi

علي كافي, 38

Alphonse Daudet, 45

Anton Çehov, 45

Arap Büroları, 13

Arap-Fransız Okulu

مدرسة العربية - فرنسية, 19

Aziz Nesin, 48

B

Bağımsızlık Devrimi.*Bakın* Bağımsızlık Savaşı

Bağımsızlık Savaşı

ثورة التحرير, 2, 14, 21, 27, 30, 31, 32, 36, 75, 81,
88, 89, 91, 94, 104, 107, 117, 119, 120, 126,
128, 129, 132, 135, 137, 145, 147, 154, 156,
160, 161, 163, 165, 166, 168, 169, 172, 175,
176

Bâne's-Subh

بان الصباح, 120, 126, 127, 180, 197

Bedî' Hakkî

بديع حقي, 54

Betimleyici Öykü

الصورة القصصية, 74, 75, 78, 79, 80, 81, 88, 91,
92, 94, 100, 101, 114, 175

Bicâye

بجاية, 6, 88, 188

Bintu'l-Yevm

بنت اليوم, 52

Bintu's-Sâhira

بنت الساحرة, 55

Biskra

بسكرة, 24, 35, 36, 75, 92, 93, 94, 97, 105, 171,
179, 186, 189, 191, 192

Bûdiyâf.*Bakın* Muhammed Bûdiyâf

Buhayratu'z-Zeytûn

بحيرة الزيتون, 131, 132, 134

Bûmedyen.*Bakın* Huvârî Bûmedyen

Burc Bû 'Arîrîc

برج بو عريريج, 117

Burcu Bâbil

برج بابل, 58

Butrus el-Bustânî

بطرس البستاني, 49

C

Camille Chautemps, 22, 70

Cemâl Ebû Hamdân

جمال أبو حمدان, 57

Cemiyet.*Bakın* Cezayirli Müslüman Alimler
Cemiyeti

Cervantes, 43

Cezayir Bağımsızlık Devrimi.*Bakın* Bağımsızlık
Savaşı

Cezayir Devrimi.*Bakın* Bağımsızlık Savaşı

Cezayir İç Savaşı

العشرية السوداء, 40, 90, 148

Cezayir Milli Hareketi

الحركة الوطنية الجزائرية, 13, 14, 24, 25

Cezayirli Müslüman Alimler Cemiyeti

جمعية العلماء المسلمين الجزائريين, 3, 14, 28, 29,
30, 31, 32, 34, 83, 94, 99, 106, 111, 174

Cezayirli Müslüman Âlimler Cemiyeti

جمعية العلماء المسلمين الجزائريين, 26, 27, 28, 82

Charles De Foucauld, 18

Charles de Gaulle, 15, 33

Cîcel

جيجل, 4, 129

Cisr li'l-Bûh ve Âhar li'l-Hanîn

جسر للبوح و آخر للحنين, 172

Corcî Cebrâil Balît, 49

Cubrân Halîl Cubrân

جبران خليل جبران, 50, 51

Ç

Çalışma ve Birlik İçin Devrim Konseyi

اللجنة الثورية للوحدة و العمل, 32

Çehov.*Bakın* Anton Çehov

D

Daniel Defoe, 44

Dâru's-Selâse

دار الثلاثة, 131, 134, 135, 137, 189

Dem ve Duhân

دم و دخان, 64

Demokratik Özgürlükleri Destekleme Hareketi

حركة الانتصار للحريات الديمقراطية, 14, 26, 27,
32, 94, 99

Devlet Yüksek Konseyi

المجلس الأعلى للدولة, 37

Dimeşk el-Harâik

دمشق الحرائق، 55
Dirásât Edebiyye Mukârane
دراسات أدبية مقارنة، 145
Du‘â‘ el-Hamâm
دعاء الحمام، 164
Duhân min Kalbî
من قلبي دخان، 149, 150, 151, 152, 194

E

Ebu‘l-‘Acâib
أبو العجائب، 93
Ebu‘l-‘Îd Dûdû
أبو العيد دودو، 3, 90, 92, 129, 130, 131, 132, 133,
134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142,
143, 144, 145, 146, 175, 186, 191, 198
Ebu‘l-Kâsım eṣ-Şâbbî
أبو القاسم الشابي، 60
Ebu‘l-Kâsım Sa‘dullâh
أبو القاسم سعد الله، 16, 26, 70, 90, 105, 129
ed-Dahâyâ
الضحايا، 58
ed-Diyâ‘
الضياء، 50
Edgar Allen Poe، 42, 44, 45, 46, 47
Efrâh ve Dumû‘
أفراح ودموع، 63
Eġânî el-Leyl
أغاني الليل، 56
Ekonomi ve Toplum Konseyi
المجلس الاقتصادي والاجتماعي، 38
el-‘Aberât
العبرات، 52
el-‘Âlemu‘l-Edebî
العالم الأدبي، 60
el-‘Amel
العمل، 160
el-‘Ulma
العلمة، 93, 94
el-Arz Habibetî
الأرض حبيبي، 63
el-Avrâs
الأوراس، 32
el-Bâhî Fadlâ‘
الباهي فضلاء، 91
el-Bark
البرك، 98
el-Basâir

البصائر، 29, 80, 81, 87, 88, 99, 103, 106, 108,
173
el-Bellûru‘l-Meksûr
البلور المكسور، 64
el-Beṣîr b. Selâme
البشير بن سلامة، 61
el-Beṣîr el-Ïbrâhîmî
البشير الابراهيمي، 14, 27, 30, 34, 72, 85, 111, 172,
184
el-Beṣîr Hurayyif
البشير خريف، 61
el-Câziye ve‘d-Derâviṣ
الجازية و الدراويش، 120, 127
el-Cehîm
الجحيم، 98
el-Cerîde
الجريدة، 65
el-Cezâir
الجزائر، x, 6, 7, 34, 66, 98, 101, 188, 197
el-Cezâir Beyne‘l-Ems ve‘l-Yevm
الجزائر بين أمس و اليوم، 128
el-Cezâir fî Muellefâti‘r-Rahhâlîn el-Elmân
الجزائر في مؤلفات الرحالين الألمان، 145
el-Cezâiriyye
الجزائرية، 13, 24, 25, 65, 66, 68, 173, 184
el-Cinân
الجنان، 49, 50
el-Cundî el-Halîfe
الجندي الخليفة، 91
el-Edîb
الأديب، 59
el-Ervâhu‘l-Mutemerride
الأرواح المتمردة، 51
el-Ervâhu‘ṣ-Şâġira
الأرواح الشاغرة، 120, 128
el-Eṣî‘atu‘s-Seb‘a
الأشعة السبعة، 119, 121, 122, 123
el-Fâris ve‘l-Hisân
الفارس و الحصان، 63
el-Fârûk
الفاروق، 93
el-Fecr
الفجر، 51, 63
el-Feth
الفتح، 99, 100, 101
el-Fikr
الفكر، 62, 146, 159, 160
el-Habîb Bennâsî

- الحبيب بناسي، 91
el-Hâin
 الخائن، 55
el-Havvât ve 'l-Kasr
 الحوات و القصر، 149, 157, 161
el-Hubb ve 'n-Nefes
 الحب و النفس، 55
el-İbrâhîmî.Bakın el-Beşîr el-İbrâhîmî
el-İkdâm
 الإقدام، 24, 99
el-Kâdihûn
 الكادحون، 58
el-Kalemu 'l-Hadîdî
 القلم الحديدي، 99
el-Kâtib ve Kasas Uhrâ
 الكاتب و قصص أخرى، 120, 124
el-Kissa ve 'l-Mesrah
 القصة و المسرح، 63
el-Kifâhu 'l-İctimâî
 الكفاح الاجتماعي، 99
el-Kunfuz
 القنفذ، 55
el-Lâz
 اللاز، 149, 155, 156, 161
el-Mağribu 'l-'Arabî
 المغرب العربي، 98
el-Maşrik
 المشرق، 27, 31, 50
el-Menhel
 المنهل، 106, 113
el-Mersâ el-Kebîr
 المرسي الكبير، 6
el-Mubeşşir
 المبشر، 20
el-Mumkin mine 'l-Mustehîl
 الممكن من المستحيل، 63
el-Muntekad
 المنتقد، 14, 28, 93
el-Velî et-Tâhir Ye 'ûdu ilâ Makâmihî 'z-Zekî
 الولي الطاهر يعود إلى مقامه الزكي، 149, 159, 184
el-Velî et-Tâhir Yerfe 'u Yedeyhi bi 'd-Du 'â'
 الولي الطاهر يرفع يديه بالدعاء، 149, 159
el-Vezîr
 الوزير، 98, 99
el-Vifâk
 الوفاق، 98
el-Yemîn Zervâl
 اليمين زروال، 38, 39
el-Yevm
 اليوم، 128, 145
 Emîn Fâris Malhas
 أمين فارس ملحس، 57
 Emin Nihat Bey, 48
 Emîn Yûsuf
 أمين يوسف، 53
 Emir 'Abdulkâdir
 الأمير عبد القادر، 12, 24
 Emir Hâlid
 الأمير خالد، 24, 98
en-Nahda
 النهضة، 98, 99
en-Nazarât
 النظرات، 52
en-Necâh
 النجاح، 93, 163
en-Nedve
 الندوة، 61, 62, 146
en-Nekebât
 النكبات، 58
 Enver Şâûl
 أنور شاؤول، 58
er-Rasâilu 'l-Mensiyye
 الرسائل المنسية، x, 58
er-Rasîfu 'n-Nâim
 الرصيف النائم، 165, 166, 167
er-Risâle
 الرسالة، 3, 54, 98, 99, 125, 126, 153, 185
es-Sabâh
 الصباح، 146, 160
es-Sadîk
 الصديق، 93
es-Sahratu 'l-'Âliye
 الصحرة العالية، 61
es-Sakf
 السقف، 63
es-Sâkinetu 'l-Cedîde
 الساكنة الجديدة، 171, 195
es-Selâm
 السلام، 145
 es-Senûsî.Bakın Zeynu'l-'Âbidîn es-Senûsî
es-Seyf ve 't-Tâbût
 السيف و التابوت، 55
es-Sîrât
 الصراط، 14, 29, 83, 99
es-Sîrâtu 's-Sevî
 الصراط السوي، 93, 98
es-Sufûr
 السفور، 51, 52

es-Sunne

السنة, 14, 83, 99

es-Sunne en-Nebeviyye

السنة النبوية, 98

es-Sunnetu 'n-Nebeviyye

السنة النبوية, 29

eş-Şem 'a ve 'd-Dehâlîz

الشمعة و الدهاليز, 149, 158, 198

eş-Şerî 'a

الشريعة, 83, 99

eş-Şerî 'atu 'l-Muhammediyye

الشريعة المحمدية, 29, 98

eş-Şeyh Cum 'a

الشيخ جمعة, 52

eş-Şihâb

الشهاب, 3, 14, 28, 65, 66, 67, 77, 93, 95

eş-Şu 'le

الشعلة, 107, 163

eş-Şuhedâ ' Ye 'ûdüne Hâze 'l-Usbû '

الشهداء يعودون هذا الأسبوع, 149, 153, 154, 155, 162

et-Ta 'âm ve 'l- 'Uyûn

العيون والطعام و العيون, 131, 139, 140, 141, 182

et-Ta 'nât

الطعنات, 149, 152, 153, 194

et-Tâhir Kîka

الطاهر قيقة, 61

et-Tâhir Vattâr

الطاهر وطار, 1, 3, 90, 91, 92, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 175, 181, 184, 186, 189, 194, 196, 197, 198

et-Tarîku 'l-Fiddî

الطريق الفضي, 131, 137, 138, 139, 189

et-Tayyib et-Tureykî

الطيب التريكي, 61

et-Teçdîd

التجديد, 62

et-Ticânî b. Sâlim

التيجاني بن سالم, 60

Evlâdu Celâl

أولاد جلال, 92, 93, 94

ez-Zemân

الزمان, 98, 99

ez-Zilâlu 'l-Mumtedde

الظلال الممتدة, 164, 168, 169, 170

ez-Zilzâl

الزلازل, 149, 156, 157, 161, 180, 184

F

Fârisu Medîneti 'l-Kantara

فارس مدينة القنطرة, 55

Fâs ft Seb 'i Kasas

فاس في سبع قصص, 63

Ferhât Abbâs

فرحات عباس, 14

Fi 'l-Kutâr

في القطار, 52

Franz Kafka, 46

G

Gaulle.Bakın Charles de Gaulle

General Spillmann, 32

Giovanni Boccaccio, 43, 60

Guy de Maupassant, 42, 45, 46

Ğ

Ğadabu 'l-Medîne

غضب المدينة, 59

Ğaden Yevmun Cedîd

غدا يوم جديد, 120, 127, 196

Ğâdetu Ummi 'l-Kurâ

غادة أم القرى, x, 1, 108, 112, 113, 115, 198

Ğâib Tu 'me Fermân

غائب طعمة فرمان, 59

H

Hacı Ahmed Bey

الحاج أحمد باي, 12, 13

Hadîkatu 'l-Ahbâr

حديقة الأخبار, 50

Haldun Taner, 48

Halef Şevkî ed-Dâvûdî

خلف شوقي الداودي, 58

Halîl el-Hindâvî

خليل الهنداوي, 54

Halîl es-Sevâhirî

خليل السواحري, 57

Halîl Mihâil el-Bedevî

خليل ميخائيل البدوي, 54

Halit Ziya Uşaklıgil, 43, 48

Halk Cephesi

الجبهة الشعبية, 99

Halk Partisi

حزب الشعب, 14, 25

Hamdân el-Vennîsî
حمدان ونيسي، 85
Hâmilu 'l-Ezhâr
حامل الأزهار، 127, 128
Hasîdu 'r-Rahâ
حصيد الرحي، 59
Hayratu Seyyide 'Acûz
حيرة سيدة عجوز، 59
Hikâyetu Mecânîn
حكاية مجانين، 55
Hunnâse Benûne
خنائة بنونة، 63
Husnî Ferîz
حسني فريز، 57
Huvârî Bûmedyen
هوارى بومدين، 35, 36

I

Islah Hareketi
الحركة الإصلاحية، 14, 72, 73, 74, 75, 76, 79, 85,
98

i

İslam Okulu
المدرسة الاسلامية، 19
İsmâîl Muhammed el-'Ureybî
اسماعيل محمد العربي، 90

J

James Joyce, 46

K

Kanâdîlu İşbiliye
قناديل إشبيلية، 55
Karnu 'l-Lâciîn
قرن اللاجئين، 58
Karşılıklı Eğitim-Öğretim Okulları
مدارس التعليم المتبادل، 19
Kasas mine 'l-Mağrib
قصص من المغرب، 63
Kasım Devrimi.*Bakın* Bağımsızlık Savaşı
Kaysariye Çarşısı
سوق القيصرية، 16
Kettâniye Enstitüsü, 118
Kostantîne

قسطنطينة، 4, 13, 14, 15, 25, 30, 93, 98, 102, 107,
109, 118, 129, 135, 147, 156, 163, 171, 185,
188

Kuran Okulları
الكتاب، 68, 99, 129

L

Leylâ el-İnsân
ليلي الإنسان، 62
Lisânu 'd-Dîn
لسان الدين، 93
Luğatu 'l-'Arab
لغة العرب، 58
Lûnca ve 'l-Ġûl
لونجة و الغول، 164, 171, 188, 189

M

Mâ Terâhu 'l-'Uyûn
ما تراه العيون، 52
Mahmûd 'İzzî
محمود عزي، 51
Mahmûd Ahmed es-Seyyid
محمود أحمد السيد، 58
Mahmûd Bayrâm
محمود بيرام، 61
Mahmûd Seyfuddîn el-Îrânî
محمود سيف الدين الإيراني، 56
Mahmûd Subhî
محمود صبحي، 59
Mahmûd Teymûr
محمود تيمور، 52, 54, 57
makale tarzı öykü
المقال القصصي، 75, 76, 77, 78, 80, 91, 92, 94,
100, 101, 110, 111, 112, 114, 175
Makale Tarzı Öykü, 66
المقال القصصي، 74, 75, 76, 77, 78, 83
Maksim Gorki, 59
Mâte Karîru 'l-'Ayn
مات قرير العين، 63
Me'a Himâru 'l-Hakîm
مع حمار الحكيم، 108, 109, 114, 187
Mehdî İsa es-Sakr
مهدي عيسى صقر، 59
Mehmet Rauf, 48
Mesâlî el-Hâc
مصالي الحاج، 14, 25, 26, 27, 82
Mevlâye

مولاي، 63
Mevlûd Âhar
 مولود آخر، 59
 Milli Bağımsızlık Cephesi
 جبهة التحرير الوطني، 27, 32, 36, 37, 118, 147, 163
 Milli Bağımsızlık Ordusu
 جيش التحرير الوطني
 Milli Diyalog Kurulu
 لجنة الحوار الوطني، 38
Min A 'mâki 'l-Cezâir
 من أعماق الجزائر، 131, 142, 143, 182
Min Vahyi 'l-Vâki'
 من وحي الواقع، 57
Min Yevmiyyâti Muderrise Hurra
 يوميات مدرسة حرة من
Mizâh ve mâ Eşbeh
 مزاح و ما أشبهه، 59
 Mubârek Rabî'
 مبارك ربيع، 64
Mucrimûn Tayyibûn
 مجرمون طيبون، 59
 Muhammed 'Abduh
 محمد عبده، 85
 Muhammed b. 'Abdurrahman ed-Dîsî
 محمد عبد الرحمن الديسي، 65
 Muhammed b. el-'Âbid el-Celâlî
 محمد بن العابد الجلاي، 2, 66, 67, 78, 81, 92, 93, 94, 95, 96, 175
 Muhammed Berrâde
 محمد برادة، 63
 Muhammed Bûdiyâf
 محمد بوضياف، 27, 37, 38
 Muhammed el-'Arûsî el-Matvî
 محمد العروسي المطوي، 61
 Muhammed el-'Uraybî
 محمد العريبي، 61
 Muhammed el-Beşrûş
 محمد البشروش، 60, 61
 Muhammed el-Hıdr er-Reysûnî
 محمد الخضر الريسوني، 63
 Muhammed el-Merzûkî
 محمد المرزوقي، 61
 Muhammed el-Mukrânî
 محمد المقراني، 13
 Muhammed Emîn Hassûne
 محمد أمين حسونة، 54
 Muhammed es-Sa'id ez-Zâhirî

محمد السعيد الزاهري، 2, 65, 66, 77, 78, 81, 92, 97, 98, 99, 100, 101, 175, 180, 185, 189
 Muhammed es-Sa'id ez-Zâhirî
 محمد السعيد الزاهري، 97, 99, 101
 Muhammed es-Sâlih es-Sıddîk
 محمد الصالح الصديق، 90
 Muhammed Ferac eş-Şâzelî
 محمد فرج الشاذلي، 61
 Muhammed İbrahim Bû'allû
 محمد ابراهيم بوعلو، 63
 Muhammed Kürd Ali
 محمد كرد علي، 53
 Muhammed Mesâyif
 محمد مصاييف، 90
 Muhammed Müstecâb
 محمد مستجاب، 53
 Muhammed Rûznâmcî
 محمد روزنامجي، 59
 Muhammed Subhî Ebû Ğanîme
 محمد صبحي أبو غنيمه، 56
 Muhammed Şerîf el-Hüseynî
 محمد شريف الحسيني، 81
 Muhammed Teymûr
 محمد تيمور، 52, 195
 Murâd es-Sibâ'î
 مراد السباعي، 54
 Mustafa el-Fârisî
 مصطفى الفارسي، 61
 Mustafa el-Misnâvî
 مصطفى المسناوي، 64
 Mustafa Hureyyif
 مصطفى خريف، 60
 Mustafa Lutfi el-Menfelûtî
 مصطفى لطفي المنفلوطي، 51, 52, 182
 Mustafa Mahmûd
 مصطفى محمود، 59
 Mustegânem
 مستغانم، 6
 Muzaffer Sultân
 مظفر سلطان، 54
 Müfid Nahle
 مفيد نحلة، 57
 Müslüman Alimler Cemiyeti.*Bakın* Cezayirli
 Müslüman Alimler Cemiyeti

N

Nathaniel Hawthorne، 44
Nazarât

النظرات, 52
Nemâzic Beşerîyye
نمازج بشرية, 105, 106, 107, 108, 110, 111, 112,
114, 117, 187
Neşîdu 'l-Arz
نشيد الأرض, 59
Nidâu Nûh
نداء نوح, 55
Nihâyetu 'l-Ems
نهاية الأمس, 120, 126
Nikât Mudîe
نقاط مضيئة, 164, 172
Nikolay Vasilyeviç Gogol, 45
Nizâr 'Abbâs
نزار عباس, 59
Nizâr Selîm
نزار سليم, 59, 60
Nusûr ve Dafâdi'
نصور و ضفاضع, 61

O.Henry, 46
Oscar Wilde, 46

O

Ömer b. Kîne
عمر بن قينة, 65, 88
Ömer Seyfettin, 48
Özgür Arap Okulu
المدرسة العربية الحرة, 21, 28, 93, 163

R

Rabî' fi 'r-Ramâd
ربيع في الرماد, 55
Rabî'u 'l-Hayât
ربيع الحياة, 63
Rasîfu 'l-'Azrâ' es-Sevdâ'
رصيف العذراء السوداء, 55
Refik Halit Karay, 48
Refîkatu 't-Tabî'a
رفيقة الطبيعة. *Bakın* Zeyneb Fehmî
Reşâd el-Hamzâvî
رشاد الحمزاوي, 61
Rihletu 'l-Hubb ve 'l-Hasâd
رحلة الحب و الحصاد, 64
Rîhu 'l-Cenûb
ريح الجنوب, 117, 120, 126, 186

Rîhu 's-Semûm
ريح السموم, 63
Rûsikâdâ
روسيكادا, 164, 167, 168, 170, 171, 195, 197
Rusulu 'l-Însâniyye
رسل الإنسانية, 59
Rusulu 's-Sekâfe
رسل الثقافة, 58

S

Sâ'atu 'l-Mulâzim
ساعة الملائم, 55
Sabahattin Ali, 48
Sadîki
صديقي, 58, 100, 110, 116
Sâhibetu 'l-Vahy.Bakın *Sâhibetu 'l-Vahy ve Kasas*
Uhrâ
Sâhibetu 'l-Vahy ve Kasas Uhrâ
صاحبة الوحي و قصص أخرى, 108, 109
Sahîlu 'l-Cevâdi 'l-Ebyad
صهيل الجواد الأبيض, 55
Sâlih Hamdî Hammâd, 51
Sâlih Harfî
صالح حرفي, 66
Samipaşazâde Sezâi, 48
Sanatsal Kısa Öykü, 60, 74, 76, 77, 78, 79, 81, 86,
87, 88, 90, 92, 94, 114, 175
Sanayi Devrimi
الثورة الصناعية, 3, 35
Savaş.Bakın *Bağimsızlık Savaşı*
Savtu 'l-Ahrâr
صوت الأحرار, 145
Selîm el-Bustânî
سليم البستاني, 50
Seyyidunâ Kader
سيدنا قدر, 64
Sindibâdu 'l-Fezâ'
سندباد الفضاء, 61
Suver min Hayâtine 'l-İctimâ'îyye
صور من حياتنا الاجتماعية, 63
Suver Sülûkiyye
صور سلوكية, 131, 142, 143

Ş

Şadlî. *Bakın* Şadlî b. Cedîd
Şadlî b. Cedîd
الشاذلي بن جديد, 36, 37
Şâkir Hasbâk

شاكِر خصباك, 59
Şukrî Şa‘şâ‘a
شكري شعشاعة, 56

T

Tahte 'l-Kantara
تحت القنطرة, 63
Tahte 's-Sûr (Sur Altı) Üçlüsü, 61
Târik Ellezi lem Yeftah el-Endelus
طارق الذي لم يفتح الأندلس, 64
Tarım Reformu
الثورة الزراعية, 35, 126, 156, 157, 160
Tavâğît
طواغيت, 59
Tenes
تنس, 7
Tilimsân
تلمسان, 6, 7, 14, 82, 99, 178
Tis 'a Leyâlin me 'a Kâlîpsû
تسع ليال مع كاليسو, 61

U

Ulfet Ömer Paşa el-İdlibî
ألفت عمر باشا الإدليبي, 54

V

Vâdî ed-Dimâ'
وادي الدماء, 62
Vahyu 'l-Fenn
وحي الفن, 58
Vehrân
وهران, 6, 36, 79, 99, 100, 179
Vehrân el-Cumhûriyye
وهران جمهورية, 99

W

Washington Irving, 44, 47

Y

Yahyâ Hakkî
يحيى حقي, 53
Yedu 'l-Mahabbe
يد المحبة, 63
Yerli Kanunu
قانون الأهالي, 13, 25
Yevmun Meşeyte fî Cenâzetî ve Meşâ en-Nâs
يوم مشيت في جنازتي و مشى الناس, 149, 155, 194
Yûsuf Alyân (Joseph Elia) Sarkis
يوسف آليان سركيس, 53
Yûsuf eş-Şârûnî
يوسف الشاروني, 53
Yûsuf İdrîs
يوسف إدريس, 53, 59

Z

Zekeriyyâ Tâmir
زكريا تامر, 54, 55
Zeyneb Fehmî
زينب فهيمي, 64
Zeynu 'l-'Âbidîn es-Senûsî
زين العابدين السنوسي, 60
Zeytûne Üniversitesi, 14, 30, 98, 118, 147
Zikrayât
ذكريات, 56
Zilâl Cezâiriyye
ظلال جزائرية, 119, 120, 121, 196
Zuhûr Vennîsî
زهور ونيسي, 3, 81, 90, 92, 163, 164, 165, 166,
167, 168, 170, 171, 172, 173, 175, 189, 193,
196, 197
Zü'n-Nûn Eyyûb
ذو النون أيوب, 58